Cecil JENKINS

Çeviren: Yavuz Alogan

KISA FRANSA TARİHİ

SAY

KISA
FRANSA
TARİHİ

Cecil Jenkins

Dublin Trinity College'de eğitim gördükten sonra École Normale Supérieure de Paris'de Fransız hükümetinin bursuyla araştırma görevlisi oldu. Exeter, British Columbia ve Sussex üniversitelerinde modern Fransız edebiyatı ve toplumu dersleri verdi. Sussex'te Avrupa Araştırmaları Fakültesi'nde dekanlık yaptı. Başka alanlarda da kitaplar yayınladı. Fransa ile ilgili çalışmaları Nobel Ödülü sahibi François Mauriac ve romancı, sanat tarihçisi, De Gaulle'ün kültür bakanı André Malraux üzerine kitapları da kapsamaktadır.

Yavuz Alogan

Yavuz Alogan, 1951'de Pazarören Köy Enstitüsü'nde doğdu. İlkokulu Balıkesir, Edirne ve Ankara'da tamamladı. Yenişehir Koleji, AİTİA Ekonomi ve Maliye Bölümü ile AÜ Eğitim Bilimleri Fakültesi Halk Eğitimi Bölümü'nü bitirdi. Dev-Genç ve ADYÖD gibi gençlik örgütlerinde yer aldı; Sosyalist Parti, Birleşik Sosyalist Parti, Özgürlük ve Dayanışma Partisi'nde yöneticilik yaptı. Çeşitli sosyalist dergilerde, Sol ve Aydınlık gibi günlük gazetelerde yazdı. Yüze yakın eseri Türkçeye kazandırdı, çeşitli yayınevlerinde editör olarak çalıştı.

Cecil Jenkins

KISA FRANSA TARİHİ

İngilizceden çeviren:
Yavuz Alogan

say

Say Yayınları
Tarih

Kısa Fransa Tarihi / Cecil Jenkins
Özgün adı: *A Brief History of France*

© Cecil Jenkins, 2017
Bu kitabın İngilizce orijinali ilk kez Büyük Britanya'da Constable & Robinson'un bir alt kuruluşu olan Robinson tarafından 2017 yılında yayımlanmıştır. Bu Türkçe edisyon Little, Brown Book Group Londra'nın onayıyla yayımlanmıştır.

Türkçe yayın hakları Kesim Ajans aracılığıyla © Say Yayınları
Bu eserin tüm hakları saklıdır. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılan kısa alıntılar hariç yayınevinden yazılı izin alınmaksızın alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

ISBN 978-605-02-0851-1
Sertifika no: 10962

İngilizceden çeviren: Yavuz Alogan
Editör: Sinan Köseoğlu
Kapak ve sayfa tasarımı: Artemis İren

Baskı: Dörtel Matbaacılık
Zafer mah. 147. Sk. 9-13A
Esenyurt/İstanbul
Tel.: (0212) 565 11 66
Matbaa sertifika no: 40970

1. baskı: Say Yayınları, 2021

Say Yayınları
Ankara Cad. 22/12 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul
Tel.: (0212) 512 21 58 • Faks: (0212) 512 50 80
www.sayyayincilik.com • e-posta: say@sayyayincilik.com
www.facebook.com/sayyayinlari • www.twitter.com/sayyayinlari
www.instagram.com/sayyayincilik

Genel dağıtım: Say Dağıtım Ltd. Şti.
Ankara Cad. 22/4 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul
Tel.: (0212) 528 17 54 • Faks: (0212) 512 50 80
internet satış: www.saykitap.com • e-posta: dagitim@saykitap.com

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ 9
1. Cro-Magnon İnsanı, Roma Galyası ve Feodal Krallık 17
2. Kanla Doğan Bir Ulus 39
3. Rönesans, Reformasyon ve Din Savaşları 61
4. Güneş Kralın Muhteşem Yüzyılı 83
5. Aydınlanma ve Monarşinin Düşüşü 105
6. Devrim'den Napoleon'a 127
7. Devrimin Artçı Şokları ve Öteki Napoleon 149
8. Üçüncü Cumhuriyet: *Semaine Sanglante*'tan Birinci Dünya Savaşı'na 171
9. 1919-1940: Zaferden Çıkan Yenilgi 191
10. İkinci Dünya Savaşı: İşbirliği ve Direniş 213
11. Soğuk Savaş ve Sömürge Krizlerinde Dördüncü Cumhuriyet 235
12. De Gaulle'ün Trajikomediyle Sona Eren Altın On Yılı 257

13. "Cumhuriyetçi Monarşi"nin Mutasyonları:
Pompidou'dan Chirac'a 279
14. "Fransız İstisnası": Gerçeklik mi, Yanılsama mı? 301
15. Yeni Bir Yüzyıl, Küresel Durgunluk ve Bonapartist Bir
Cumhurbaşkanı 323
16. Yeni Dünya Düzeninde Fransa 347
NOTLAR 381
KAYNAKLAR 395
DİZİN 405

BİRLEŞİK KRALLIK
Londra
Brüksel
BELÇİKA
ALMANYA
Calais
Dunkerque
Boulogne
Lille
Dover Boğazı
Manş Denizi
Cherbourg
Amiens
LUX
Luxembourg
Le Havre
Rouen
Channel Islands
Caen
Reims
Meuse
Metz
Normandiya
Paris
Champagne
Lorraine
Nancy
Strasbourg
Brest
St-Malo
Versailles
Seine
Vosges Mts
Brittany
Troyes
Colmar
Rennes
Le Mans
Mulhouse
Lorient
Orléans
Burgundy
Vezelay
Dijon
Doubs
Loire
Angers
Tours
St-Nazaire
Nantes
Loire Valley
Besançon
Jura Mts
Bern
Bourges
İSVİÇRE
Poitiers
FRANSA
Lake Geneva
Annecy
Saône
Ile de Ré
La Rochelle
Chamonix
Atlas Okyanusu
Limoges
Clemont-Ferrand
Lyon
Mont Blanc
Alps
Limousin
Chambery
Saint-Etienne
Grenoble
İTALYA
Arcachon
Dordogne
Massif Central
Bordeaux
Rhône
Biscay Körfezi
Dordogne
Lot
Garonne
Quercy
Languedoc
Avignon
Provence
Nimes
Monaco
Aix-en-Provence
Biarritz
Montpellier
Aries
Nice
Cannes
Toulouse
Marsilya
Côte d'Azur
St-Tropez
Pau
Lourdes
Roussillon
Toulon
Pirenler
Lion Körfezi
Perpignan
İSPANYA
ANDORRA
Corsica
Ajaccio
Akdeniz
Bonifacio
0 50 100 150 200 km

Fransa'nın Yayılması
ARTOIS
FLANDRES
PICARDIE
Paris
CHAMPAGNE
LORRAINE
NORMANDIE
PERCHE
BRETAGNE
ALSACE
MAINE
ORLÉANAIS
ANJOU
BOURGOGNE
FRANCHE-COMTÉ
TOURAINE
NIVERNAIS
BERRY
BRESSE
POITOU
BOURBONNAIS
AUNIS
MARCHE
BUGEY
ANGOUMOIS
LYONNAIS
SAVOIE
SAINTONGE
LIMOUSIN
AUVERGNE
PÉRIGORD
DAUPHINÉ
GUYENNE-GASCOGNE
COMTAT VENAISSIN
COMTÉ DE NICE
COMTÉ DE TOULOUSE
HAUT-LANGUEDOC
PROVENCE
BÉARN
BAS-LANGUEDOC
COMTÉ DE FOIX
ROUSSILLON
CORSE
Lejant
1000 yılında Hugues Capet'in küçük krallık alanı
XII. Louis'nin saltanatı döneminde, 1500'e kadar ele geçirilen bölgeler
IV. Henri döneminde, Bourbon hanedanının başladığı 1600'e kadar kazanılan bölgeler
Günümüze kadar ele geçirilen bölgeler

GİRİŞ

Neden Fransa tarihi? Bize ne söyleyecek? Bugünkü Fransa hakkında, Avrupa ve kendimiz hakkında?

Fransa'ya yaygın bir ilgi duyulduğunu belirtmeye gerek yok. Bunun sebebi Fransa'nın dünyanın en çok ziyaret edilen turizm bölgesi olmasıdır. Son derece ileri bir ülke olan Fransa özel bir mekân hissi veren, mükemmel altyapıya sahip şehirleri ve son derece cazip bir tabiatla kuşatılmış otantik köyleriyle insanları kendine çekmektedir. Geniş ovaları, ormanları, sıradağları, hem Atlantik hem de Akdeniz kıyılarındaki harika kumsallarıyla, Avrupa'nın en büyük ülkesidir. Avrupa'nın kuzeyinden güneyine, Normandiya'dan Côte d'Azur'a ve Kelt mirasını yansıtan Bretonya'dan doğuda Alsace'ın Cermen güzelliklerine doğru uzandığı için iklim bakımından ve bölgesel olarak önemli farklılıklar da gösterir. Ancak bütün bunların ötesinde pek çok kişiyi cezbeden, uzun erimli bir Fransa *idea*'sı, özgül bir hayat tarzı düşüncesiyle kaynaşan tarihsel ve kültürel oluşumların prizmasından görülen neredeyse efsanevi bir ülke manzarasıdır.

Güneş Kral XIV. Louis'nin Versailles'daki abartılı yatak odasının, Terör döneminde giyotine gönderilenlerin son durağı olan kasvetli Conciergerie'nin, Invalides'deki Napoleon

anıtmezarının ve iki dünya savaşında öldürülenlerin kusursuz mezarlarının yer aldığı geniş kabristanların yol açtığı düşünceler vardır. Pek çok kalıtsal mekân da vardır; Arles ya da Orange'ın Roma anıtlarından Amiens ya da Chartres'ın büyük ortaçağ katedrallerine, Fontainebleau ya da Chambord kraliyet saraylarından Paris'teki Église de la Madeleine ve École Militaire'e kadar uzanan bütün bir binalar kompleksine kadar. Ve hiç kuşkusuz Dordogne'un gizemli mağara resimlerinden Louvre'a ya da yakın zamanların çarpıcı Musée des Arts Premiers'ine kadar uzanan sanatın zenginliği vardır. Özellikle on dokuzuncu ve yirminci yüzyılların Fransız resminin taşıdığı önem, modern sanatta kullanılan temel terimlerin (empresyonizm, *art nouveau*, fovizm, sürrealizm) Fransızca olması gerçeğiyle ölçülebilir. Daha yakın zamanlarda Fransa Avrupa'daki en güçlü sinema endüstrisini geliştirdi ve hem film teorisi hem de Jean-Luc Godard ya da Claude Chabrol gibi etkin yeni dalga yönetmenler çıkardı.

Ne var ki bir ölçüde Paris efsanesi olan Fransa fikri de ayırt edici Fransız hayat tarzı olarak görülür. Bu tarz zarafet düşüncesini sadelikle birleştirir. Yves Saint Laurent ya da Pierre Balmain'den Pierre Cardin ya da Christian Lacroix'ya kadar evinizin içine kadar giren bir dizi isimle geleneksel yüksek Fransız tarzını benimseyebilirsiniz, ama aynı zamanda bir mağaza satış görevlisi sadece bir eşarp ile size farklı bir benlik duygusu ya da zarafet kazandırabilir. Fransız mutfağı gelişmişliğiyle ünlü olabilir –ve her nasılsa Fransız kadınlarının kıskançlık uyandıracak kadar ince olmalarını da sağlayabilir– fakat binden fazla peynir çeşidi olan bir ülkenin gıda maddesi tutkusu her köyde görülebilir. İki savaş arası dönemde yaşayan Amerikalıların yanı sıra, Edward döneminde yaşayan vakur insanlar için de, Işık Kenti Paris aynı zamanda kendi duygusal özlerini içinde buldukları bir aşk kentiydi.

Bugün Fransız kentlerine ya da köylerine taşınan İngilizler, tıpkı daha eski kuşaklar gibi, Fransa'yı sanayi toplumunun kısıtlamalarından ve karmaşık yapısından uzak, daha doğal bir yaşam tarzına sahip bir tür alternatif uygarlık olarak görüyordu. Eski başkan Jacques Chirac'ın, ülkesini materyalist "Anglo-Sakson" toplumunun tam tersi olarak sunma eğiliminin sebebi aslında budur. Peki, Fransız evlerinin peşine düşenlerin onları esas olarak kentlerde iş ya da daha fazla imkân aramak için kırsal bölgeleri terk edenlerden satın almaları, onların ölmekte olan bir geleneksel hayat tarzını aradıklarını mı göstermektedir?

"Anglo-Saksonlar" Fransızlar hakkında hiçbir zaman açık seçik bir görüşe sahip olmadılar. Bunun tersi de geçerlidir. İngiltere ve Fransa yüzyıllarca rakip oldu. Bunu sebebi, İngilizlerin herkesin bildiği gibi Fransa'yı sevmeleri fakat Fransızları sevmemeleriydi. Yüz Yıl Savaşları'yla hanedan mücadelesine giriştiler; İngiltere'nin Protestan olmasından sonra din çatışmaları oldu; İngilizler Devrim'e karşı çıktılar; uzun Napoleon Savaşları ve şiddetli sömürge rekabeti 1904'te Entente Cordiale'e kadar sürdü. Karşılıklı kuşkular bu iki ülkeyi iyice birbirine benzetti: Her biri diğerini *bête noire* (yani "nefret edilen kişi ya da şey") olarak gördü. Böylece İngiliz geleneksel olarak Fransız'ı züppe, korkak ve pis olarak görürken, Fransız da İngiliz'i kalleş, kaba, kibirli ve fırsatçı olarak gördü. Yakın zamanlarda bu düşmanlık yatışmış olsa da rekabet iki ülke ironik biçimde birbirine pek çok bakımdan benzer hâle gelinceye kadar devam etmiştir.

Onlar sadece birer nükleer güç ve Güvenlik Konseyi üyesi değildir; nüfusun büyüklüğü, demografik yapı ve gayri safi yurt içi hasıla –ve bütçe açığı– bakımından da dikkate değer ülkelerdir. Aslında ekonomileri biraz komik biçimde itilip kakılarak dünyada beşinci sıraya yaklaştı: İngiltere bu konuma

2014'te ulaşır ve yüksek vergilerden kaçmak isteyen Fransız yatırımcıların altına kırmızı halı sererken, Fransızlar bu konuma 2016'da Brexit oylamasından hemen sonra ulaştılar ve Avrupa Birliği'nin sağladığı güven ortamında kalmak isteyen İngiliz şirketlerinin altına kendi kırmızı halılarını serdiler. Her iki ülkenin ekonomik performansı birbirinin tıpatıp aynısı olsa da, her biri, küresel kapitalizmin şimdiki evresinde işleri yürütmenin ne kadar zor olduğunu kendi üslubunca göstermektedir. Fransızlar için İngilizlerin kemer sıkma politikası yüksek istihdam fakat düşük yatırım, düşük üretkenlik, düşük ücretler ve artan özel borçlarla sonuçlanarak Brexit'in temelini oluşturan eşitsizlik ve yabancılaşma nedeniyle bozguna ve bu politikaları savunan Başbakan Cameron ile yardımcısının devrilmesine yol açtı. Öte yanda, Fransızların yüksek sosyal standartlarda ve mevcudun korunmasında diretmesi de İngilizlere göre bir bozgundu; zira bu tutum, yüksek borçluluk ve özellikle gençler ile Müslüman azınlık arasında yüksek bir işsizlik oranına yol açtığı ölçüde hoşnutsuzluğu ve terörist şiddet eylemlerine sebep olan bir dışlanma duygusunu besliyordu.

Elbette Fransa-Amerika ilişkisi de farklılıklar göstermiştir. Batı'daki rakip güç, İngiltere'den çok ABD olduğu için, aynı şekilde belirsiz bir anti-Amerikancılık kaçınılmaz biçimde Anglofobi'ye ağır basmıştır. Fransa, Amerikan Devrimi'ni elbette desteklemişti fakat ABD onun sömürge hedeflerine karşı çıktı, Milletler Cemiyeti'ne katılmadı, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'nın işlerine karışmaktan vazgeçti ve önce de Gaulle'ü değil Vichy'yi destekledi. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'nin Fransa'yı politik ve ekonomik olarak kurtarmış olması gerçeği, Fransa'nın kendi modelinden çok farklı olan bu güçlü toplumsal ve kültürel yeni modele bağımlılık duygusunu güçlendirdi. Böylece Fransızlar, biraz

da kendilerini savunma psikolojisiyle, ABD'yi artık dünyaya hükmetmeye yazgılı, sığ ve materyalist, yeni tür bir toplum olarak gördüler. Amerikalılar ise –özellikle Fransa'nın 2003'te Irak'ın işgalini desteklememesinden sonra– Fransızları gösterişçi, korkak ve değersiz bir millet olarak gördüler, hatta "patates kızartması" anlamına gelen İngilizce "French fries" sözünü, yurtsever bir tutum alarak "Liberty fries" olarak bile değiştirdiler. Elbette bu kaygılarda ve yaygın önyargılarda bir aşk-nefret unsuru var fakat bunlar eğlenceli olsa da yeteri kadar açıklayıcı değil.

Peki ama başkalarının kendi merceklerinden gördükleri bu "Fransa" nedir? Ve ona özgü nitelikler, "Fransızlık" diyebileceğimiz şey nedir? Zaman zaman bunun on beşinci yüzyılda başladığı düşünülür ve aslında modern bir ulus olarak Fransa'nın, Jan Dark'ın farkına vardığı gibi, İngiltere'yle ulusal bir çatışmaya dönüşen Yüz Yıl Savaşları'ndan çıkarak var olduğu söylenebilir. Ne var ki bu yaklaşım Galyalıların ve Romalıların Fransa'sını, Fransız dilinin oluşumunu, büyük ortaçağ katedrallerini ve günümüzde hâlâ bu ülkenin parçası olarak görülebilen diğer yönleri değerlendirme dışı bırakır. Dolasıyla, Fransa sonunda türdeş olduğu için, bu erken dönemin katkısı yavaş bir tempoyla evreler hâlinde Fransa'ya özgü nitelikleri ortaya çıkararak günümüze kadar gelen modern dönemle ilişkilendirilir. Ancak bu yaklaşım, "Fransız istisnası," "laik cumhuriyet" ve "toplumsal model" gibi anahtar niteliğindeki fikirlerin tam olarak anlaşılmasını sağlamaz.

O hâlde bugünkü Fransa'yı anlamak için onun tarihsel gelişimini anlamak gerekir. Fransızların cumhuriyetçi toplumsal modellerini anlamak için Devrim'e, eğitimin yapısını anlamak için Napoleon'a dönmeniz gerekir; Racine tarzı tiyatroyu anlamlandırabilmek için XIV. Louis'nin dünyasındaki gerilimleri kavramalı, dilin gelişimini anlamak için ise

Roma Galyası'na dönmelisiniz. Fransa'nın –devrim ile karşıdevrim, klerikalizm ile sekülarizm, sol ile sağ arasında bocalayan– tarihinin böylesine çarpıcı olmasının nedeni mizacı değildir. Avrupa kıtasında etrafını düşmanların sardığı coğrafi konumudur. Öyle ki Fransız kimliği –Kadim Roma, Kutsal Roma İmparatorluğu, İtalya ve Vatikan, Almanya ve İspanya'yla yaşanan– çatışmalı ilişkiler dizisinin yanı sıra İngiltere ve ABD'yle yaşanan emperyal rekabetle biçimlenmiştir.

Bu nedenle Fransızlık, ülkenin ta kendisi gibi, büyük ölçüde bir tarihsel kurgudur. Şimdiki katışıksız "altıgen" esasen planlı olmayan bir tarzda, yüzyıllar içinde gelişmiştir ve ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Alsace-Lorraine'in dönüşüyle son hâline kavuşmuştur. Devrim'den önce, halkın büyük bir kısmının yerel lehçelerle konuştuğu bir ülkede, Fransız ulusal duygusu esas itibarıyla Napoleon dönemindeki genel askerlik uygulamasının ve Üçüncü Cumhuriyet döneminde serbest eğitime aşılanan yurtseverlik öğretisinin eseridir. Fakat bu değişimin temelinde epey ironik süreklilikler vardır. Mutlak monarşiden Devrim'e, oradan Napoleon imparatorluğuna ve günümüzün Gaullist "cumhuriyetçi monarşi"sine varana dek bambaşka rejimlerle ortaya çıkan yüzeysel çelişkiye rağmen, devlete verilen merkezi önem süreklilik sergiler.

Yine de Fransız tarihi aynı zamanda Avrupa ve dünya tarihinin ayrılmaz bir parçasıdır. Çünkü Din Savaşları, 1789 Fransız Devrimi, 1848 Avrupa devrimleri ve iki dünya savaşı gibi anahtar niteliğindeki olaylarda oynadığı önemli rollerin yanı sıra, dünya çapındaki sömürge varlığı ve sanat ile düşünce alanında edindiği kalıcı yer sayesinde de Fransa, Batı ve dünya tarihini ciddi şekilde etkilemiştir. Grekler ve Romalıların öncesine, ta Dordogne yöresindeki mağara resimlerine dek izi sürülebilen upuzun tarihiyle Fransa, insan uygarlığının Avrupa'da kaydettiği gelişimde hayati bir öneme sahiptir.

Fransa'nın tarihi bize uygarlığın bedelinin ağır olduğunu hatırlatır: Roma'nın yüksek toplumsal örgütlenmesi Galyalıların katledilmesiyle sağlanmıştır; ortaçağ katedrallerinin yarattığı yüksek manevi duygular, Kara Ölüm'ün kasıp kavurduğu, acılarla ve gündelik zulümle dolu bir dünyayı aşma girişimidir; dünyayı değiştiren İnsan Hakları Bildirgesi, devrimci Terör'le aynı tarihsel bağlamdan çıkmıştır. Bu tarih, Fransa ve İngiltere'nin sadece yüz yıl kadar önce iki büyük dünya gücü olduğunu, her şeyin gelip geçici olduğunu hatırlatır bize. Bu gezegendeki güçlerin dengesi evreler hâlinde Batı'dan uzaklara kaydıkça, yirmi birinci yüzyılın çetrefilli dünyasında Fransa'nın varlığını ve kültürünü koruma çabalarının ne kadar güç olduğunu gösterir.

1. BÖLÜM

Cro-Magnon İnsanı, Roma Galyası ve Feodal Krallık

Dordogne ve Pireneler'deki gizemli mağara resimleri, Fransa'nın gurur kaynaklarındandır. Bu resimler insanlığın gelişiminde Buz Çağı'nın son döneminde ya da Üst Paleolitik'te, yaklaşık 35 bin yıl önce başlamış olan devrimci adıma tanıklık eder. Neandertal topluluklar sahneyi terk ederken, onların *Homo Sapiens* ardılları günümüzde kentli izleyiciyi hem etkileyen hem de tedirgin eden şaşırtıcı bizon, mamut ya da vahşi at resimleri aracılığıyla üstün yeteneklerini sergilemişlerdir. 35 bin yıl jeolojik zamanda sadece bir ânı temsil ederken, bu erken atalarımızla net bir biçimde özdeşleşemiyor, o derin ve karanlık mağaralarda olup bitenleri anlayamıyor olmamız rahatsız edicidir.

Bu mağaraların pek çoğunun karanlık sırlarını bin yıllar boyunca saklamış olmaları, gizemlerini pekiştirmektedir. Ünlü Lascaux 1940'ta kayıp köpeklerini arayan çocuklar tarafından keşfedilmiştir; önemi büyük olan Chauvet-Pont-d'Arc ancak 1994'te, yine Dordogne'de bulunan Vilhonneur Mağarası ise 2005 yılının sonunda bulunmuştur. Paleolitik sanat

izlerinin Rusya'ya kadar bütün Avrupa'da, hatta Avustralya dahil diğer kıtalarda da bulunduğu doğrudur fakat en önemli örnekler kireç taşıyla kaplı Franco-Cantabria bölgesinde, özellikle Dordogne'de, Pireneler'de ve Kuzey İspanya'daki Altamira'da keşfedilmiştir. Sadece Dordogne'de 200 adet tarih öncesi mevki vardır ve incelemeler genellikle tarih öncesi araştırmaların on dokuzuncu yüzyılda başladığı Vézère Vadisi'nde yapılmıştır. Bu disiplin köken olarak genellikle Fransızdır ve bir Ulusal Tarih Öncesi Müzesi olan Les Eyzies-de-Tayac kasabası, sadece tarih öncesinin dünya başkenti olmakla değil, henüz Asurlar veya Firavunlar ortaya çıkmadan çok önce insanlığın başkentlerinden biri olmakla da övünebilir.

Genellikle yeraltı su kanallarının kireç taşında oluşturduğu bu mağara sistemleri çok yaygındır. Mesela Pech Merle iki kilometre uzunluğundadır, 158 mamut tasvirinin bulunduğu Rouffignac ise sekiz kilometreye varan galerilerden oluşmaktadır. Mağara girişinin gün ışığı alan bölümünün avcı-toplayıcılara uygun bir sığınak sağladığı, ortamı kış uykusuna yatan çok iri ayılarla paylaşmak zorunda kalabilecekleri için karanlık iç bölümleri mesken olarak kullanmadıkları açıktır. Dolayısıyla resimlerin mağaraların giriş kısımlarından ziyade karanlık iç taraflarında bulunması önemlidir; mesela Ariège'deki Niaux örneğinde, resimler girişten tam bir kilometre içeride bulunmaktadır. Bu resimlerin, hayvan yağıyla yanan lambaların karanlık tünelleri iyice huzur bozucu kılan ışığında zorlukla yapılmış olması gerektiği için bu faaliyet ne bir hobi ne de dekoratif amaçlıdır; daha önemli ve yorumlaması daha zor olan bir sebebi olmalıdır.

Bunlar manzara resmi değildir; tepeler, ağaçlar ya da bitkiler gibi doğal nesnelerin tasvirlerini içermezler. İster bir grup faaliyeti ister bireysel bir faaliyet olsun, gündelik hayatla ilgili sahneler ya da bir olayı anlatan herhangi bir resim yoktur.

Aslında bunların neredeyse tamamı bağlamı olmayan, tekil imgelerdir. Büyük çoğunluğu sadece siyahla çizilmiş hayvanlardan, yer yer kırmızı, kahverengi, sarı ve bazen beyaz renklerden oluşmaktadır; imgeler sivri uçlu renkli cisimleri kaya yüzeyine sürtmek ve içi boş bir cisimden boya üflemek suretiyle resmedilmiştir. Yaratıcıları, bir hayvanın tamamını ya da bazı kısımlarını gösteren bu imgeleri, kaya yüzeyine çizgileri ustaca işleyerek, boşlukları ve tümsekleri zekice kullanarak, şaşırtıcı biçimde güçlü ve canlı resmetmişlerdir. En önemlisi de bu imgelerin çoğu –Lascaux'daki boğalar ya da Niaux'daki çok renkli bizonlar gibi– orantısız biçimde büyüktür. Vurgular mağaradan mağaraya değişmekle birlikte, resmedilen hayvanlar atları, bizonları, mamutları, geyikleri, yaban öküzlerini, aslanları, ayıları ve kurtları kapsamaktadır ve yırtıcı etoburların genellikle mağaranın en uzak bölümüne yerleştirildiği görülmektedir. Esasen bunlar hayvanların karanlık konakları, tuhaf Paleolitik yaratıklar koleksiyonudur. Onların yanında esamesi bile okunmayan insan figürleri dahil, onlarla boy ölçüşürken gösterilen hiçbir canlı yoktur.

Kadınlar, sadece kadın cinsel organını temsil eden bir simgeyle betimlenir. Bu simge, bazı hayvanları gebe olarak tasvir etme eğilimiyle birlikte, Avusturya'da bulunmuş ünlü *Willendorf Venüsü* gibi aynı çağa ait arkeolojik eserlerin de işaret ettiği bir doğurganlık kültü düşüncesini destekler. Erkek imgelerine de rastlanmaz; bunun istisnaları, Pech Merle'deki, vücudundan çıkan mızraklarla sırt üstü yatan bir avcının kaba çizimi ve Lascaux'daki, iç organlarının aşağı doğru sarkmasına bakılırsa yaralamış olabileceği tehlikeli bir bizonun önünde yatan, belki de ölü ancak penisi dik olan bir başka avcının görüldüğü, çubukla çizilmiş, ilkinden de gizemli bir resimdir. Bu resimler bize ne söylemektedir? Genellikle beslenmeyi sağlayan hayvanlar yerine iri ve yırtıcı hayvanların

avlanması vurgulandığı için, avcının cinsel heyecanı, ilkel ve sihirli bir hayat duygusu içerisinde, bir şekilde insan ile canavarın ortak ölümüyle mi birleşmektedir? Önde gelen bir uzmanın iddia ettiği gibi, bu mekânlar mağaranın derinliklerinde sadece büyücülere ya da şamanlara açık kutsal yerleri olan, topluluğun ibadetine ayrılmış tapınaklar mıdır?[1]

İşin aslı, çeşitli teoriler öne sürülmüş olsa da, aralarında el izleri ya da el çizimleri, bazıları elle yapılmış noktalardan oluşan sıralar, çizgiler, üçgenler, dörtgenlerin bulunduğu bu gizemli işaretleri nasıl yorumlayacağımızı bilmiyoruz. El izlerini basitçe imza olarak, dörtgen çizimleri hayvan tuzağı olarak, kırmızı toprak boyası noktaları da –bir Amerikan araştırmasının öne sürdüğü gibi– avcının karda izini sürdüğü yaralı hayvandan damlayan kan olarak mı görmeliyiz?[2] Bunu açıklığa kavuşturmak kolay değildir. Yine de söyleyebileceğimiz iki şey vardır. Birincisi, bu şekiller hem stilize hem de işlevseldir. Boynuzların ya da ön ayakların dışa doğru bükülmesi ve vurgulanması, hayvanı hem yandan hem de önden saptama bakımından tanımsaldır. Başların ve toynakların ayrı ayrı ve ayrıntılı olarak çalışılması, hayvan gövdesinin öne çıkan parçalarına orantısız özen gösterilmesiyle birlikte aynı amaca hizmet eder; aynı zamanda bunlar resme perspektif ve hareket vermek için kullanılan resim hileleridir.

Bu imgeler avcının bilmesi gereken şeyleri gösterir ve bunu şenlikli bir tarzda yapar. İmgelerin gruplaşmasına dikkat edilmemiş ve hayvanlar başka şeylerin üzerine karmakarışık çizilmişse, bunun sebebi avcının tek bir hayvanın özgül niteliklerine saplantılı bir biçimde yoğunlaşmasıdır. Buz Çağı'nın avcı-toplayıcısı baş edemeyeceği kadar güçlü olarak betimlediği bu iri ve tehlikeli hayvanlara gerçek hayatta hükmedemiyorsa da, sanat yoluyla onlara karşı sembolik bir üstünlük sağlayabiliyordu. Fakat tek başına bu, avcı toplayı-

cının şifreli göstergeler dışında resimde fiilen yer almaması nedeniyle, kendisini henüz onlarla eşit şartlarda yaşayan bir varlık olarak düşünemediği anlamına da gelmektedir.

○

Kendilerini resmetmedikleri için mağara ressamlarını görmek nasıl zorsa, Galyalıları görmek de zordur. Gelenekleri esas olarak sözlü olduğu ve arkalarında hiçbir yazılı kayıt bırakmadıkları için onlar genellikle başka halklar tarafından çarpıtılarak değerlendirilmiştir. Hatta isimlerini de onlara Romalılar vermiştir. İlk önyargılı hikâye Jül Sezar'dan çıkmıştır; Galya Savaşları'nı değerlendirirken onları saf barbarlar, mizaç bakımından istikrarsız ve öngörülemez tehlikeli kişiler olarak gösterir. O zamandan itibaren, Galyalılar Fransa'nın değişken tarihinin ardışık aşamalarında Fransız ulusunun bekasını koruma iddiasıyla yürütülmüş birbiriyle fazlasıyla çelişkili davaların hizmetine girmeye zorlanmışlardır: Liderleri Vercingétorix, İmparator III. Napoleon, Alman karşıtı Üçüncü Cumhuriyet politikacıları, İkinci Dünya Savaşı sırasında işbirlikçi Vichy rejiminin Alman yanlısı sözcüleri tarafından ve daha sonra da Alman karşıtı savaş sonrası okul kitaplarında propaganda amaçlarıyla kullanılmıştır. Tarihçiler, romancılar ve sanatçılar aynı dengesiz yorumları yansıttıkları için tablo bulanık kalmaya devam etmektedir.[3] Tabii bir de, politik bir mesajın hizmetine zorla sokulan bir diğer ünlü Galyalı vardır.

Tabloyu daha da bulanıklaştıracak şekilde, Galyalılar günümüzde pek çok insana René Goscinny ve Albert Uderzo'nun neredeyse 100 dile çevrilmiş olan *Astérix* adlı çizgi romanının komik merceğinden görünmektedir. Bu çizgi romanın cazibesinin, çocuklara hitap eden karikatür özelliklerini (zekice çizimler, komik durumlar ve gülünç şiddet) dalga geçilen okul tarihi ve yetişkinlere hitap eden göndermelerle

birleştirmesinden ileri geldiği gibi masum bir düşünceniz olabilir. Laudanum ve Aquarium gibi isimleri olan dört talihsiz Roma garnizonu ile deniz arasına sıkışmış olmakla birlikte hâlâ direnmekte olan fethedilemez bir köyün kibrini temel alan, Roma işgalindeki Galya'yı anlatan bu komik çizgi romanda belirgin bir politik mesaj görülmemesi gayet doğaldır. Köyün çılgın olarak betimlenmesi doğrudur fakat köy, çılgınlığını sırrına, yani yerel Druid rahibinin hazırladığı sihirli bir iksire borçludur. (Rahip, geniş bir bakış açısına sahip olduğu için Panoramix olarak anılmaktadır.) Bu iksir kahramanımız Astérix'e bütün zorlulukların üstesinden gelmesini sağlayan geçici bir insanüstü güç patlaması sağlamaktadır.

Astérix savaşçı olarak komik görünüyor olabilir fakat aynı zamanda Odysseus kadar cesur ve kurnazdır; yanında Obélix gibi kaba fakat dev gibi sağlam bir arkadaşı vardır ve o da zor durumda kaldığında sihirli iksir sayesinde insanüstü bir güce ulaşmaktadır. Obélix ve saplantılı köpeği Idéfix'le birlikte Astérix, Jül Sezar'ın lejyonlarını durdurmakla kalmaz, savaşçının kaderinde gönül bağına yer olmadığı için güzel Panacea'yı ardında bırakarak gittiği her yerde dövüşür. Mizah, kelime oyunlarında, inanılmaz durumlarda, anakronizmlerde, ulusal ve bölgesel basmakalıpların abartılmasında yatar; mesela İngilizler gayet kalın kafalı, resmî, her şeyi nane sosuyla servis eden ve arabalarını yolun yanlış tarafından süren kişilerdir. Bu arada tekil karakterler olağanüstü biçimde politikacıları ya da film yıldızlarını, mesela "Laurensolivius" Arnold Schwarzenegger'i andırır. "Çılgın" Romalılar ise *Petit Larousse* sözlüğünde yer alan klasik deyişler listesinden yürütülen sözlerle abartılı bir biçimde Latince konuşurlar. Bu çizgi romanların Fransızları ve herkesi alaya aldığı açıkça görüldüğü için, *Astérix*'in 1960'lardaki gibi Amerikalılara karşı duran Gaullist Fransa'yı yurtseverce temsil ettiğini görmek çaba

gerektirir. Ayrıca Mickey Mouse misali minicik olan bu kahramanla karşılaştırılmanın, heybetli ve fazlasıyla uzun boylu olan generali eğlendirmiş olup olmadığı da kuşkuludur.

O halde Galyalılar hakkında makul biçimde ne söylenebilir? Öncelikle, onlar kabaca bugünkü Fransa, Belçika ve Kuzey İtalya'ya denk düşen bölgede, en erken MÖ 600'den itibaren yaşamaya başlayan Keltlerdi. Keltler Demir Çağı'nda Avrupa'ya yayılmışlar ve MÖ 390'da Roma'yı yağmalamışlardı. Bu olayın küllenmeyen hatırası daha sonra Romalıların Galya'yı fethetme hırsına renk katacaktır. Galyalılar, evreler halinde daha yerleşik bir tarım toplumuna dönüşen yarı göçebe bir halk, belli sınırlar içinde yaşamayan, millet niteliği kazanmamış bir kabileler topluluğuydu. Toplumsal düzen, kabadayılığa ve yağmacılığa düşkün bir savaşçı aristokrasi, rahiplik, eğitimcilik ve kanun koyuculuk işlevlerini birleştiren güçlü bir ruhban sınıfı ve köle olarak kullanılan savaş esirlerini kapsayan sıradan ve bağımlı avamdan oluşuyordu.

Her birinin kendi kralı olan çok sayıda kabile olduğu için –pek çok Fransız kasabasının ismi bu yerel kabilelerin isminden türetilmiştir– özellikle avlanma, eğlenme ve gösteriş düşkünlüğü olan halkın mizacı da dikkate alındığında, çatışmalar yaşanması kaçınılmazdı. Özellikle sözlü olan bu kültürde, gelenek sadece ruhban tarafından değil, ozanlar tarafından da aktarılıyor, doğa olaylarına kutsal nitelikler atfederek, reenkarnasyon ile insan kurban etme ritüellerini kapsayarak her şeyi kuşatan çok tanrılı, animist bir dinle kaynaşıyordu. Öte yandan, bu "barbarlar" aynı zamanda yetenekli insanlardı; cerrahlık yapıyor, mükemmel bir biçimde metal ve mücevher işliyorlardı; güneş ve ay takvimleri vardı. Onların sabunu, şarap fıçısını ve örme zırhı icat ettiklerine inanılmaktadır. Yakın zamanlarda yapılan araştırmaların gösterdiği gibi, mimarileri sadece kamıştan yapılmış yuvarlak kulübelerden ibaret değil-

di, kiremit çatılı zarif binaları ve çok iyi düzenlenmiş kamusal meydanları da kapsıyordu.[4]

Aslında Galya'da Romalılardan önce Grekler bulunuyordu. MÖ 600 civarında Grekler ticaret merkezi Massalia'yı (günümüzde Marsilya) kurdular ve Romalılar bu önemli limanla ittifak kurarak Galya'da savaşa girdiler. MÖ 123'te Aquae Sextiae (Aix-en-Provence) kalesini inşa ettiler, birkaç yıl içinde Yukarı Rhône Vadisi'ni denetim altına aldılar ve Narbo Martius (Narbonne) kolonisini kurdular. Ne var ki, zaman içerisinde yerel kabilelerin yanı sıra, Kuzey İtalya'ya doğudan potansiyel bir tehdit oluşturan Cermen istilalarıyla da başa çıkmak zorunda kaldılar. MÖ 58'de Sezar'ı Galya'ya yönelten de bu türden bir Cermen akınıydı. Sezar kararlı biçimde bu akının ve sonraki girişimlerin üstesinden geldi ancak sonradan Galya'nın tamamını işgal edeceği bir sürece girdi; böylece kabileleri yerinden etti ve en sonunda MÖ 52'de – ismini Auvergne'ye veren– Arverni kabilesinden azametli ve genç bir soylu olan Vercingétorix'in önderlik ettiği ciddi bir isyan çıkmasına (yaklaşık MÖ 72-46) neden oldu.

Ayrı kabileleri birleştiren ve Sezar'a ilk safhada bir yenilgi yaşatan Vercingétorix onu ikmal imkânlarından yoksun bırakan başarılı bir yanık-toprak politikası izledi fakat Biturigelerin tahkim edilmiş değerli başkentleri Bourges'in yok edilmesine karşı çıkmalarıyla hazırlıksız yakalandı ve istemeden de olsa şehrin savunulmasını kabul etti. Bir ay süren kuşatmaya Sezar'ın hayranlıkla kaydettiği gözü kara bir cesaretle direndi. Fakat Sezar'ın hayranlığı, şehir sakinlerini, son anda Vercingétorix'le birlikte ayrılan birkaç yüz kişi dışında kalan toplam 40.000 kişiyi katletmesini engellemedi.

O yılın sonuna doğru Sezar bugünkü Dijon'un yakınlarında bulunan tahkim edilmiş Alésia şehrinde, Vercingétorix'i birliğiyle birlikte tuzağa düşürdü. Kaçış yolu bırakmayan sağlam

bir kuşatma altında aç kalarak teslim olacaklarını umuyordu. En fazla bir aylık yiyeceği kalan Galyalılar var güçleriyle saldırıya geçtiklerinde, Sezar kuşatmayı kazıklı hendekler ve toprak setlerle güçlendirdi. Daha sonra 8000 süvari ve 250.000 piyadeden oluştuğunu iddia ettiği bir kurtarma birliğini karşılamak için dışa doğru da benzer bir savunma mevzisi kurdu. Kurtarma birliği geldi ve savunmayı güçlendirmek için şehirden gelenlerin de desteğiyle şiddetli bir saldırı başlattı fakat gösterdikleri cesaret ve coşku Roma örgütlenmesini aşmaya yetmedi. Kurtarma gücü bozguna uğradı ve dağıldı. Bu arada açlığa dayanamayanlar Romalıların insafına sığınarak kendilerini köle olarak sundular fakat iki cephe arasındaki boş alanda sıkışıp kaldılar. Bu durumda Vercingétorix'in silahlarını kırmızı pelerinli ihtişamlı Romalı generalin ayaklarının dibine atmak dışında pek bir şansı kalmamıştı (silahlarını *Astérix*'teki gibi saygısızca generalin ayaklarının *üstüne* atmamıştı). Sezar duygusuz bir üslupla şu kaydı düşmüştü: "Liderler getirildi, Vercingétorix teslim oldu ve silahlar bırakıldı." Şunu da eklemişti: "Esirler ödül olarak askerlere dağıtıldı, her askere bir esir."[5]

Vercingétorix'in yenilgisi, romantik efsanenin aksine, Galya'ya yarar sağlamış olabilir. İleride Voltaire'in öne süreceği gibi, bu olay Galya'nın Druid batıl inancından kurtularak Roma dünyasının bir parçası olmasını ve gelecek üç yüzyıl içinde Pax Romana'nın koruması altına girmesini sağlayan büyük bir ilerlemeydi. Roma Galyası'na dört eyalet ve Lugdunum'da (Lyon) bir başkentten oluşan idari bir yapı ve yeni yollardan oluşan birleştirici bir altyapı kazandırıldı. Romalılar şehirler kurdular, tüccar ve esnaftan oluşan yeni bir orta sınıfın oluşmasını teşvik ettiler. Özetle, zamanın standartlarına göre moderniteyi ve uygarlığı temsil eden bir yapı sundular. Bu gelişme, temeli Latin olan Fransızlığın ortaya çıkmasına karşılık gelen istikrarlı yeni düzenin göstergesiydi. Yedi

yıldan fazla süren Galya Savaşları'nda bir milyon kadar insan ölmüş, bir milyon kişi esir alınmış olabilir. Bu arada kabileler yerlerinden edildiler ve yüzlerce şehir yakılıp yıkıldı. Uygarlığın maliyeti ve barışın bedeli yüksekti.

Vercingétorix'e gelince, Sezar'ın onunla ilgilenecek boş zamanı bulmasını bekledi, zira muzaffer komutanın Mısır'da ve Afrika'da Pompeus'a karşı kazanacağı başka savaşlar vardı. Sezar'ın birbirini izleyen aşırı derecede pahalı dört zaferin ardından muzaffer biçimde Roma'ya dönmesi beş yıl sürdü. İlk kutlamalar sırasında Vercingétorix çürümeye terk edildiği Tullianum'daki karanlık zindandan çıkarılarak zincire vuruldu, bağırıp çağıran, alay edip taş atan insanların toplandığı sokaklardan geçirilerek teşhir edildi. Bu güç gösterisinin ardından tekrar hapishaneye götürüldü ve savaşta esir alınan tüm krallara yapıldığı gibi boğularak infaz edildi. İki yıl geçmeden Jül Sezar da öldü, ama onunki daha seçkin bir ölüm oldu; senatoda suikasta kurban gitti.

○

Roma İmparatorluğu, çok güçlü olmasına karşın, halkların kaotik göçü ve bu çağın ilk binyılında dünya görüşünde meydana gelen değişiklikler karşısında sonsuza kadar varlığını sürdüremezdi. İstikrarsızlık ve şiddet Roma'yı yıkacak ve Batı Avrupa Karanlık Çağ'a girecekti.

Ancak sonraki iki yüzyıl boyunca, işler henüz iyi giderken, Roma Galyası İmparatorluk'un diğer parçalarına benzemeye başladı. Özellikle güney, tarımsal ürünleriyle, zanaat ürünleri ihracatı ve günümüzde Nimes, Arles ya da Orange'da hâlâ görülebilen heybetli kamu binalarıyla, bir tür vitrine dönüştü. Paris'e gelince, MS dördüncü yüzyıla kadar Lutetia olarak bilinmesine ve sakinlerinin Sezar'a teslim olmaktansa şehri yakıp kül etmeyi seçmelerine rağmen, gayet düzenli

bir Roma şehrine benzer biçimde gelişti. Şehrin sakinleri, yavaş yavaş Keltçeyi terk ederek (günümüz Fransızcasında yer isimleri dışında Keltçeden türetilmiş sadece bir avuç sözcük kullanılır) halk Latincesini benimseyecek ölçüde Romalılaştı ve aralıklarla doğudan gelen barbar saldırılarına karşı yeni düzeni savunmaya hazır hâle geldi.

Ne var ki MS 257'de Frank ve MS 354-5'te Lyon'a kadar ulaşan Alemanni akınları, MS 406 yılının son günü Cermen halklarının donmuş Ren Nehri'ni geçip kitle hâlinde ilerlemesi gibi dramatik bir olayla başlayan uzun süreli bir dizi istilanın sadece başlangıcıydı. Bu halklar Asya'dan gelen ve sadece Galya'yı değil Roma'yı da tehdit eden Hunların baskısıyla doğuya doğru sürülmüşlerdi. Bu arada Roma MS 410'da Vizigotlar ve MS 455'te Vandallar tarafından yağmalandı. Romalı bir generalin komutasında toplanmış bir ordusu olan Galya hâlâ Hun Attila'yı MS 451'de istila ettiği Troyes yakınlarında yenilgiye uğratacak kadar sağlamdı. Buna karşın, yüzyılın sonunda bu kez Roma İmparatorluğu sisteminin istilalardan kaynaklanan ölüm, yıkım ve kaosa bağlı olarak çökmesi üzerine, Galya-Roma uygarlığı neredeyse bütünüyle silinip gitti.

Ne ilginçtir ki, ayakta kalan tek kurum Hıristiyan Kilisesi'ydi. Aslında Romalılar fethettikleri bölgelerin dini pratiklerine genellikle hoşgörülü yaklaşmışlardı. Bunun sebebi, diğer çoktanrılı sistemlerin büyük bir tehdit oluşturmaması, Tacitus'un gözlemlediği gibi, bunların özümsenebilir olmasıydı. Fakat tektanrılı Hıristiyanlık temelden farklıydı ve İmparatorluk, Roma'yı kemirmekte olan yeni dini iyice ezmeye çalıştı, çünkü Hıristiyanlığı Devlet'e yönelik bir tehdit olarak gördü. Alt tabakaya ya da kölelere öteki dünyada eşitlik verilmesi, bu dünyadaki toplumsal düzenin kabul edilmemesi anlamına gelebiliyordu. Hıristiyanlar başka yerlerde olduğu gibi Galya'da da önemli şehitler verdiler: Aziz Blandine MS

177'de kırk yedi kişiyle birlikte aslanlara parçalatıldı ve bir yüzyıl sonra Aziz Denis'in başı ağır bir işkencenin ardından kesildi. Ne var ki bu cezalar bizzat İmparator Konstantin'in MS 313'te Hıristiyanlığı benimsemesiyle doğal biçimde sona erdi. Böylece Kilise, Galya'yı aşan tek yapı olarak kaldı ve yazılı kültür ile geleneğin yegâne kaynağı hâline geldi.

Anarşiden çıkan ve bir Frank krallığı kuran şahsiyet, Frank kabilelerinden birinin lideri ve merkezi Tournai'de olan Merovenj Hanedanı'nın kralı olan Clovis'ti (saltanatı MS 481-511). Kilise ile dünyevi iktidarı birleştirmesine rağmen Clovis aziz niteliklerine sahip biri değildi. Gerçi öyle biri olsaydı da o barbarlık çağında onun adını bile duymazdık. MS 486'da Clovis, diğer Frank kabilelerinin desteğiyle son Romalı komutanı Soissons'da yenilgiye uğratarak kuzey Galya'ya hükmetti ve ardından kendi müttefiklerini de katlederek hayatı basitleştirdi. Ünlü "*le vase de Soissons*" [Soissons Vazosu] öyküsünde anlatılan kişi de Clovis'tir. Zenginlerin kiliselerden yağmaladıkları eşyaları paylaştırırken bir piskoposun özel bir gümüş kâsenin kendisine iade edilmesi ricasını kabul eder ve adamlarına kâsenin kendi ganimet payından düşülerek piskoposa verilmesini söyler. Bir kişi dışında herkes bu kararı onaylar. İtiraz eden tek bir kişi bunun hakça olmadığını söyler ve öfkeye kapılarak kâseyi baltasıyla parçalar. Bir yıl sonra Clovis bir tören sırasında adama rastlar, ona olayı hatırlattıktan sonra –Kilise'ye saygısından ötürü– adamın başını bir baltayla parçalar.

Clovis güce susamıştı. Kız kardeşlerinden birini Ostrogotların kralıyla evlendirerek onları tarafsızlaştırdı ve Burgonya'yı fethedemediğinde Tolbiac'daki Alemanni'yi yenilgiye uğratmak ve onların doğudaki topraklarını almak için kralla ittifak kurdu. Bu noktada kendisine şöhret getiren bir davranışla Hıristiyanlığı benimsedi ve Reims'te Piskopos Remigius tarafından vaftiz edildi.

Karısının Hıristiyan olduğu, Clovis'in bir savaşı kazanması için Tanrı'sına yakardığı ve kralın da bu büyünün işe yaradığına ikna olduğu doğrudur. Fakat Clovis, bir yandan da Piskopos Remigius'un baskısı altındaydı. Piskopos, bu pagan gence, iktidarını tesis etmesinden bir süre sonra, dönemin tarihçilerinden birinin "şaşırtıcı" bulduğu cesurca bir mektup yazarak, ona kendi piskoposlarına saygı göstermesini âdeta emretmişti.[6] Remigius'un Kilise'nin geçerli bir seküler gücün koruması altına girmesi gerektiğini anladığı kadar, Clovis'in de Kilise'nin destek ve onayına sahip olmanın avantajını kavradığı açıktır. Clovis Akitanya'nın büyük bir bölümünü, fethettiği ülkeler arasına kattığında ve Paris'i yeni krallığının başkenti yaptığında, orada bir manastır kurdu ve Kilise'nin desteğini minnettarlıkla kabul etti. Bu onu Frenkler arasında akrabaları dahil pek çok potansiyel rakibini sistematik biçimde katletmekten caydırmasa da, MS 511'de ölümünden hemen önce bir Katolik piskoposlar meclisi topladı.

Bu ölümün yeterince açık olmayan sonucuyla ilgili bir gizem var mıdır? Zira Clovis, vicdansız olsun olmasın, olağanüstü şeyler başarmış biriydi. Sadece Galya'yı fethedip Frankları birleştirmekle kalmamış, Kilise ile ittifak kurarak Frankların Roma Galyası kültürüyle kaynaşmalarına da katkıda bulunmuştu. Bu kaynaşma esas olarak seçkinler arasındaki evlenmelerle gerçekleşiyordu. Franklar yavaş yavaş Latinceyi yönetim ve kültür dili olarak kabul ediyor, gündelik hayatta kendi özgün Cermen dilleriyle karıştırdıkları bir Latince ya da Roma dili konuşuyorlardı. Bu kaynaşma sayesinde, modern Fransızcanın türediği *d'oïl* dili yani kuzey şivesi oluşmuştur; *d'oc* dilinin yani güney şivesinin Latince temeli daha güçlüdür. *Oïl* ve *oc* modern Fransızcadaki *oui*'nin yani "evet"in iki versiyonudur.

Dolayısıyla Clovis'in birleştirme başarıları önemliydi fakat daha sonraki üç yüz yıl boyunca tekrarlanacak bir seri başlatarak âdeta bunları bir kenara attı. Zira ölmeden hemen önce kendi topraklarını dört oğlu arasında bölüştürdü ve böylece, çatışmaya yol açacak ve –çoğu dar görüşlü ve toy olan– Merovenj krallarının "les rois fainéants" ya da "aylak krallar" olarak tanınmalarına, nihayet MS 754 yılında yerlerini yeni bir Karolenj hanedanı oluşturan yardımcılarına ya da "saray yöneticileri"ne bırakmalarına neden olacak ölçüde onları zayıflattı. Bu örüntü daha da öteye giderek, bize bazı kralların *Astérix* dünyasını hatırlatan takma isimlerle (Kısa Pépin, Şişko Charles, Kekeme Lois) anılmaları yüzünden neredeyse komik bir boyut kazanarak devam etti. Birbirinin yerini alan bu birleşme ve bölünme örüntüsünün sebebi neydi?

Burada gizemli bir şey yoktur. Daha çok, soruna teolojik olarak ya da sondan başa doğru bakma eğilimi gösteririz ve bilinçsiz biçimde bu hükümdarların günümüzde bildiğimiz uygun biçimde dengelenmiş altıgene benzeyen bir Fransa'nın oluşma imkânını görür gibi olduklarını farz ederiz. Bu nedenle merkezileşmiş modern devlete doğru giden yolda engel çıkaran her şeyi düşüş veya başarısızlık gibi görme eğilimi gösterebiliriz. Fakat Clovis ve diğer krallar Frankların veraset formunu izledilerse, bunun sebebi kişisel güçle ya da aile gücüyle ilgilenmeleri, dikkate almak zorunda oldukları dışsal yapının ise devlet değil –bildiğimiz anlamda devletler yoktu– Kilise olmasıydı. Dönemin kaos içindeki Avrupa'sında günümüzde var olan hâliyle Fransa'ya kaçınılmaz biçimde yönelme vizyonu ya da zorunluluğu yoktu; tam aksine, Charles Martel'in sergilediği kariyerin gösterdiği gibi, sadece büyük bir şans vardı.

Pek çok bakımdan bir dev olan, askeri gücü nedeniyle Çekiç Şarl olarak bilinen Charles Martel (y. MS 727-41) bir ve-

raset savaşı içinde iktidara gelmek için uğraşan becerikli bir "saray yöneticisi"ydi. Mükemmel bir yönetici olan Martel, bölünmüş Frank ülkesinde birbiriyle atışmakta olan üç krallığın tamamı üzerinde otorite kurmasını sağlayan parlak ve yaratıcı bir generaldi. Fakat Martel'in Gibbon'dan Henri Pirenne'e kadar bir dizi tarihçi tarafından Avrupa uygarlığının kurtarıcısı olarak selamlanmasını sağlayan başarısı, İspanya'dan kuzeye doğru yürümekte olan istilacı Müslüman ordusuna karşı MS 732'de Tours Savaşı'nda kazandığı zaferdi.

Charles, gayet iyi hazırlanmış 30.000 adamla, bizzat seçtiği yüksek bir bölgede düşman süvarisini kare şeklinde yanaşık düzene geçmiş piyadesine karşı yokuş yukarı saldırmaya zorlayarak bir şaşırtma taktiği izledi. Bu taktik süvariye karşı piyadenin kullanıldığı nadir bir örnekti. Ancak komutanları öldüğünde Müslümanların dağılmalarının bir sebebi, hiç kuşkusuz ganimetlerini kurtarmaktı. Dünya tarihinin belki de en kesin sonuçlu savaşlarından biriydi bu, çünkü Martel Müslümanların İspanya'yı neredeyse kaplayan yayılmasını durduramasaydı, Fransa ve Avrupa tarihi çok farklı olabilirdi. Ancak özel ve olağanüstü bireysel stratejik beceri sayesinde kazanılmış olan bu zafer asla kolay elde edilmemişti.

Aslında Charles Martel'in oğlu Kısa Pépin göstermelik kralı alaşağı ederek Papa'nın bu *coup d'état* yani darbeyi kabul etmesini ve yeni Karolenj Hanedanı'nı kutsamasını sağladığı zaman, Frenk hükümdarları ile Kilise arasındaki ilişkiler ittifak sayılacak kadar yakın oldu. Kısa Pépin'in oğlu Charlemagne (Şarlman ya da Büyük Şarl) (y. MS 768-814) örnek bir Hıristiyan hükümdar, Kilise'nin kalkanı ve kılıcı ve bu dönemde Avrupa'nın en yüksek şahsiyeti olarak görüldü. Charlemagne, Karanlık Çağ'a en azından geçici olarak son verdi. Aslında kendisi pek çok bakımdan yüksek bir şahsiyetti; babasının aksine olağanüstü uzun boyluydu. Akrabaları

arasındaki potansiyel rakipleri tasfiye ederek olağan tarzda kendi konumunu güvence altına aldıktan sonra Lombardiya, Bohemya ve o sırada Mağriplilerin elindeki Kuzey İspanya'yı istila ederek krallığını genişletti. Söz konusu sefer, daha sonra ünlü on ikinci yüzyıl şiirsel anlatısı *La Chanson de Roland* (*Roland'ın Şarkısı*) ile kutlanacaktı. Charlemange aynı zamanda pagan Saksonlara kolay reddedemeyecekleri, "ya din değiştirin ya da ölün" şeklinde bir teklifte bulunarak onları Hıristiyanlaştırma girişimlerinde bulundu. Bazıları bu teklifin hikmetini kavrayamadı ve idam edildi; bir keresinde bir gün içinde 4000'den fazla kişi idam edildi. Saray çevrelerinde kaygı uyandırdıysa da bu yöntemin etkili olduğu görüldü.

MS 799'da Papa III. Leo, papa olmasından rahatsızlık duyan Roma soylularının saldırısına maruz kaldı. Soylular Papa'yı görevden almak için onun gözlerini oyacak ve dilini kesecek bir çete gönderdiler fakat Leo zamanında kaçmayı başararak Charlemagne'a sığındı. Charlemagne Papa'yı pek onaylamamakla birlikte, onu tekrar papalık tahtına oturtan bir heyet gönderdi, emin olmak için bizzat Roma'ya gitti ve MS 800 yılının Noel günü Leo ona imparatorluk tacını giydirdi. Charlemagne bunu beklemediğini iddia ettiyse de bu pek olası görülmez. Papa bu jestle kendi konumunu güvence altına aldıysa, Cermen kabilelerinden oluşan bir konfederasyonun lideri olan bir kişinin böylesine görülmemiş biçimde kutsanması da Charlemagne'ın statüsünü muazzam biçimde güçlendirdi. Aachen ya da Aix-la-Chapelle'deki başkentinden, Atlantik'ten Bavyera'ya, Kuzey Denizi'nden Akdeniz'e kadar uzanan bir Frank imparatorluğunu denetliyordu artık. Kilise'yle yapılan bu resmi ittifak ortaçağa hükmeden bir Kutsal Roma İmparatorluğu fikrini yaratacaktı. Voltaire'in biraz muzipçe işaret ettiği gibi, oluşan bu Kutsal Roma İmparatorluğu'nun "ne kutsal, ne Romalı ne de bir imparatorluk" oldu-

gu doğru olabilir. Fakat bu, savaş yorgunu ortaçağ boyunca geçerli olan bir özlemdi ve daha sonra, farklı biçimlerde olmakla birlikte, Napoleon'un ve günümüz Avrupa Birliği'nin üzerinde durduğu birleşik bir Avrupa düşüncesini besledi.[7]

Bu arada Charlemagne, rolünü büyük bir enerjiyle oynuyordu. Yegâne okuryazar grup olan papazları kamu görevlisi yaparak merkezi bir yönetim kurdu. Ülkenin her yerine imparatorluk elçileri gönderdi; saray görevlileri, yargıçlar ve soylulardan oluşan meclisleri her yıl topladı, hukuk reformları yaptı, ağırlık ölçülerini ve gümrük vergilerini standartlaştırdı ve kamu düzenini sağlamak için her yere yargıçlar gönderdi. Kilise kurumları ve din eğitimiyle ilgili kararnameler çıkardı; sosyal, hukuki ve dini meseleler yapısal olarak farklı görülmüyordu. Kendi sarayının kültürel düzeyini yükseltmek için de büyük çaba harcadı; Latince öğrenerek kendi okuryazarlığını geliştirdi, genç Frank şövalyelerinin eğitilmesi için bir akademi kurdu ve İngiliz teolog Alcuin'i din ve eğitim konularında danışmanlık yapması için Aachen'e davet etti. Aslında Charlemagne, bir Karolenj rönesansı yarattı. Gerçek Roma İmparatorluğu'yla sağlamlık ve süreklilik sağlayan temel özellikler –politik kurumlar, sürekli ordu ya da yollardan oluşan altyapı– bakımından bu imparatorluğun kıyaslanamayacağı görüşü doğrudur. Bununla birlikte bu güçlü ve kararlı adamın başarıları dikkate değerdi. Ancak bu başarılar mirasın bir kez daha parçalanmasını engellemedi.

MS 814'te ölmeden önce Charlemagne ülkenin üç oğlu arasında bölünmesi için bir ferman çıkarmış olsa da, iki oğlunun basit bir kaza nedeniyle babalarından önce ölmesi üzerine, ülke mecburen tek oğlu Dindar Louis'ye kaldı. Fakat Louis krallığı üç oğlu arasında bölerek MS 840'ta öldüğü zaman, tahmin edileceği gibi, iç savaşı başlatmış oldu. Ancak krallığın sürekli bölünmesi, birbirini izleyen birleşme ve bö-

lünmenin yol açtığı yıkıcı kesintiler sorunun sadece yarısıydı. Sistem, bazen ansızın ortaya çıkması ancak umut edilen Charles Martel ya da Charlemagne gibi güçlü bir lidere aşırı derecede bağımlı olmakla kalmıyordu; işin gerçeği, bu güçlü lider ülkeyi birleştirmekte ve sınırlarını genişletmekte ne kadar başarılı olursa, iç çatışmalar da o ölçüde artırıyordu. Kendi bölgesini bizzat seçtiği vârisleri arasında bölebileceği kişisel mülkü gibi görebilen kabile şefinin tek adam yönetimi artık geçmişte kalmıştı. Topraklar ne kadar genişse, zorluklar da o kadar büyüktü. Charlemagne kendi krallığını çarpıcı bir biçimde genişletme başarısıyla, ironik bir biçimde, sistemin çöküşünü test etmişti.

○

Charlemagne'ın krallığının bölünmesi sadece Fransa'nın değil, Avrupa'nın geleceği için de derin sonuçlar yarattı. Bu arada Louis'nin iki oğlu, Cermen Louis ile Kel Charles'ın, kardeşleri Lothar'a karşı kurdukları ittifakı mühürleyen MS 842 tarihli Strasbourg Yemini şimdiki Fransızca biçiminde hazırlanan ilk resmi belgeydi. Bir sonraki yılın Verdun Antlaşması, bölgeyi batıda geleceğin Fransa'sını andıran bir bölgeye, doğuda Ren'in Almanca konuşulan doğu bölgesine denk düşecek bir diğer bölgeye ve Hollanda'dan Akdeniz'e doğru Ren'den aşağıya uzanan, aradaki bir şerit halinde ayırdı. Aslında bu bölünme, gelecekte Fransa ile Almanya arasında, iki ülkenin aradaki belirsiz tampon bölgenin denetlenmesi konusunda yaşayacakları yıkıcı gerilimlere katkıda bulundu.

Bu arada Kel Charles'ın (MS 840-77) mirası ortaçağ Fransa krallığının temeli olacaktı. Ne var ki bu bölünme genellikle idari kolaylık gerekçesiyle yapıldığı için krallığın sınırları bir ölçüde yapaydı. Gene eski bölünme örüntüsü, kısmen yeniden birleşme ve yeniden bölünme, kralların zayıf ve krallığın

istikrarsız kalmasına yol açacak şekilde süreklilik kazandı. Bu dokuzuncu ve onuncu yüzyıllarda güneyden gelen Arap saldırıları ve daha önemlisi, çok korkulan İskandinavların kuzeyden gelerek Normandiya'yı istila etmeleri ve etkin biçimde kolonileştirmeleri istikrarsızlığı daha da artırdı.

Feodal sistem tam da bu otorite bölünmesine, genel anarşi ve güvensizlik duygusuna tepki olarak gelişti. Elbette Charlemagne düzeni, ona savaşçı ya da yönetici olarak hizmet etmelerinin, kılıç sadakatinin karşılığı olarak vasallarına –dönemin en değerli mülkü toprak olduğu için– toprak vermesiyle korundu. Ne var ki düzen bölgelerde hızla türeyen kalelerle (bunlar önceden tahtadan yapılmış basit savunma yapılarıydı) bölgesel ve yerel düzeyde giderek kendisini tekrarlamaya başladı. Dolayısıyla bir soylu, *chevalier* ya da atlı zırhlı şövalye olarak hizmet eden önemli adamları vasallar olarak kendisine bağlıyordu. Şövalyelik kavramı da özbilinçli bu tarz sahibi sınıfın davranış kodundan türemiştir. Bu saflarda karşılıklı bağımlılık ilkesi geçerliydi. Soylu vasalların kendi yerel vasalları da olabiliyor, köylüler kendi beyleri için çalışıyor, savaşıyor, karşılığında onun korumasını sağlıyorlardı.

Aslında bu, bir tarafta koruma ve muhafaza etmeyi, öteki tarafta hizmet ve itaati gerektiren tam bir hukuk ve mülkiyet ilişkileri sistemiydi. Fakat sistem zamanın güvensizliğine tepki gösterirken, özellikle vasallara verilen fiefler yavaş yavaş mirasla geçmeye başladı, böylece vasallar daha bağımsız hâle geldikçe, krallar zayıflama eğilimi gösterdiler. Giderek kraliyet gücüne meydan okuyabilen güçlü bölgesel soylular oluştu. Kral onların sadakatini ancak daha fazla toprak bağışlayarak ve haraç vererek korumaya çalışıyordu fakat bunlar da savaş açmaya bağlı olduğu için mevcut durumu daha da istikrarsızlaştırabiliyordu. Bu durumda kral büyük ölçüde yumuşak güce, bir gelenek duygusu üzerinden kazanılan ah-

laki yetkiye ve Kilise'nin onayına güvenmek zorundaydı.

Bu nedenle, Île-de-France'lı bir soylu olan Hugues Capet (y. MS 987-96) başarısızlığa uğrayan Karolenj Hanedanı'ndan sonra başa geçtiğinde, teslim aldığı krallık güçlü değildi. Franklar, Bretonlar ve kuzeydoğuda Almancadan güneybatıdaki Baskçaya varana dek çeşitli diller konuşan diğer halklar arasında etnik ya da dilsel uyum yoktu – bunlar *d'oïl* dili ile *d'oc* dili arasında kalan, Latin ailesinden dilleri konuşan bölgelerdeki farktan epey uzaktı. Uygulamada, Hugues'in iradesi sadece "Île-de-France ve Orléanais merkez bölgelerinde geçerliydi. Bunun ötesine geçtiği takdirde, fidye için kaçırılma riskini göze almalıydı çünkü krallık Akitanya Dükalığı, Normandiya Dükalığı ve Auvergne Kontluğu gibi fiilen bağımsız bölgelerin hükümdarları tarafından denetleniyordu. Ortak para biriminin ya da hukuk sisteminin yokluğu, dönemin genel kargaşası bunlara eklendiğinde, bu türden parçalı bir krallığı yönetme sorununu hayal etmek zor değildir. Hugues, saltanat döneminde çeşitli iktidar savaşlarına girmek zorunda kaldı ve MS 993'te kendisine karşı düzenlenen bir komplodan sağ çıktı, ancak konumu komployu hazırlayanları cezalandırmasına yetmeyecek kadar zayıftı.

Gene de Hugues'ün bazı avantajları vardı. Başlangıçta, kendisine yetki veren bir soylular meclisi tarafından seçilmişti. Aynı zamanda Kilise'nin güçlü desteğiyle Frankların kutsanmış kralı olmuştu. Aslında seçilmesi, Reims Başpiskoposu'nun mühendislik çalışması sayesinde gerçekleşmişti. Doğrudan Paris'ten denetlediği merkez bölge görece küçük olmakla birlikte, krallığın en zengin bölgelerinden biriydi. Ayrıca tahta çıkar çıkmaz, İspanya'daki Mağribi akınlarına karşı sefere çıkma niyeti ve kendisinin yokluğunda tahta bir kral gerektiği bahanesiyle, halef olarak oğluna taç giydirdi. Bütün bunlar Hugues'in aile hükümdarlığını güçlendirmesini

ve 1328'e kadar sürecek olan Capet Hanedanı'nı başlatmasını sağladı. Soyun diğer kolları Fransa'da yönetimi devralırken, Capet Hanedanı İspanya Kralı VI. Felipe ve Paris Kontu'yla, bunların yanı sıra İngiltere Kraliçesi II. Elizabeth'in atalarıyla devam etti.

Elbette, birinci binyılın sonunda Fransa olarak bildiğimiz şeyi andıran bir krallık henüz yoktu. Bu zayıf Capet kralları, kendileri ile aşırı güçlü vasalları arasındaki dengesizliği gidermeyi başarana kadar da olmayacaktı. Ancak geriye doğru baktığımızda, Capetlerin gelişi bağımsız bir Fransız krallığına doğru giden uzun sürecin başlangıcı olarak görülebilir.

2. BÖLÜM

Kanla Doğan Bir Ulus

Ortaçağ dünyası Fransa'da asla tam anlamıyla geçmişte kalmış gibi görünmez; Chartres ya da Senlis gibi, katedralin başlıca simge olduğu pek çok şehirde varlığını sürdürür. Sarlat ya da Avignon gibi şehirlerin eski semtlerinde, özellikle Loches ya da Carcassonne gibi tahkim edilmiş duvarlarla çevrili kentlerde, manzaranın göz alıcı, doğal bir parçasıdır. Paris'te Notre Dame Katedrali ya da Sainte Chapelle'den ayrı olarak, Latin Mahallesi'nde yankılanır. Oraya Latin Mahallesi denilmesinin sebebi, Latincenin ortaçağda ve sonraki birkaç yüzyılda Sorbonne öğrencileri için *lingua franca* [geçerli dil] olmasıydı. Bakalorya (*Baccalauréat*) ve lisans (*licence*) gibi kavramlar, bazı geleneksel görgü kuralları, soyluluk unvanları ve tören uygulamalarıyla birlikte hep o zamanlardan kalmadır.

Gezgin müzisyenler, tarihi roman yazarları, hatta Hollywood sayesinde, bu döneme yüzyıllarca süren yumuşak bir romantizm ışığı vurmuştur. Bu dönem, soylu kralların ve zarif kraliçelerin, taşa oyulmuş ya da vitraylara işlenmiş dindar yüzlerin, kâfirlerle kahramanca savaşan cesur Haçlıların, mızrak dövüşünde birbirine doğru dörtnala at süren zırhlı şövalyelerin, şato kulelerinin aralık penceresinden aşağıda

hasret çeken, her bir teki farklı renkte çoraplar ve inanılmaz sivri uçlu ayakkabılar giyen âşıkları süzen iffetli leydilerin stilize edilmiş imgelerini çağrıştırır. Peki böyle bir zamanda, yani maneviyatın inceltilmiş gaddarlıkla birlikte var olduğu ve ifadesini büyük katedrallerde bulan dini tutkuların hasat, veba ve daimi savaşın cilvelerine maruz kalan kısa ömürlü insanlara güven duygusu aşıladığı bir keskin karşıtlıklar çağında yaşamak nasıl bir şeydi?

Hayat kalitesi ekonomik ve kültürel gelişmeye bağlı olduğu kadar, genellikle feodal krallığın ne ölçüde barış ve istikrar sağlayabildiğine de bağlıydı. Fakat bu, Capet krallarının bir tür şaşırtıcı yapbozu andıran üç düzeyli bir krallık üzerinde denetim kurmaya başlamalarından önceki yüzyıldı. Kraliyet alanı, yani Île-de-France ve Orléanais vardı; doğuştan hak kazanılan mülkler, yani kralların yıllarca oğullarına bağışladıkları topraklar vardı. Bunlar, yükümlünün ya da küçük bölge kralının çocuksuz ölmesi hâlinde yeniden tahta iade ediliyordu. Ardından Guyenne ya da Flanders gibi büyük taşra fieflikleri geliyordu ki bunlar fiilen bağımsız olmakla birlikte resmen krallığın parçasıydı. On birinci yüzyıl boyunca kendi iç bölgelerindeki karışıklığı denetim altına alamayan kralların sorunu, bir kez daha üniter bir Fransız devleti kurmamak –henüz bunu düşünde gören bile yoktu– bunun yerine feodal sistemin sürmesini sağlamaktı. Ağırlıklarını koyacak kadar güçlü değillerdi.

Krallar artık Reims'te geleneksel taç giyme töreninde Kilise tarafından kutsandıkları için manevi bir yetkiye sahip olmuşlardı ve bu yetki kralın sıraca hastalığını ya da "kral musibeti"ni iyileştiren mucizevi bir kudrete sahip olduğu inancıyla perçinleniyordu. Kral, krallıktaki bütün soylular için politik

olarak süzeren ya da derebeyi durumundaydı. Fakat azametli yeni şatolarında artık miras yoluyla geçen mülklerinden yararlanan, giderek bağımsızlaşan vasallar üzerindeki baskı gücü oldukça yetersizdi. Mülklerin erkek çocuklar arasında kraliyetin ardıllığı için pek çok sorun yaratacak şekilde bölüştürülmesini öngören eski uygulama, genellikle şövalye tavırları sergilemekten başka yapacak pek işi olmayan küçük soylular arasında sürekli özel savaşlara neden oluyordu.

Dolayısıyla on birinci yüzyıl eşkıyalık, kavga ve genel bir anarşi zamanıdır ve bir "Tanrı Barışı"yla kan dökülmesini sınırlama çabası Kilise'ye kalmaktadır. Bu "barış" çarşamba akşamı ile pazartesi sabahı arasında savaşmayı –ve rahiplerin, keşişlerin ve kadınların haftanın herhangi bir günü savaşmalarını– cezalandırıyordu fakat aslında haftanın diğer günleri savaşmayı yasallaştırıyordu. Papa II. Urban soylular arasında uygulanan şiddeti hâlâ eleştiriyordu ve 1095'te toplanan Clermont Konseyi'nde kutsal Kudüs kentini Müslüman kâfirlerden geri almaları için müminlere coşkulu bir çağrıda bulunarak "hırsızları şövalyeye" dönüştürmeye çalışıyordu.

Bu, gelecek iki yüzyılda Avrupa'dan başlayan sekiz Haçlı Seferi'nin ilkiydi ve önemli sonuçlar yaratacaktı. Bu seferler küresel bir dava sağlayarak ve yıkıcı enerjileri kâfir olarak şeytanlaştırılan ortak düşmana yönlendirerek Hıristiyan dünyasını birleştirdi. Ticaret yollarını açarak ekonomik gelişmeyi hızlandırdı, aynı zamanda Avrupa kültürüne yeni kavramlar getirdi. Sefer, Fransa'da ilan edildiği, Godefroi de Bouillon ve Kral I. Philippe'in (1060-1108) kardeşi Hugues le Grand'ı da girişime kattığı için Capet Krallığı Birinci Haçlı Seferi sayesinde prestij kazandı. Haçlıların hepsi şövalye değildi. Aslına bakılırsa, 40.000 kişiden oluşan çoğunluk ya da "Mesih inancıyla sebat edenler", apokaliptik şartlarda hayatlarının macerasına atılan köylülerdi. Düşmanı ister istemez şeytan olarak

tanımlayan ya da değersizleştiren mutlak bir kanaatin hâkim olduğu kutsal savaşlarda görüldüğü gibi, üç yıl süren sefer her iki taraf için de kanlı oldu. Papa Urban'ın savaşta ölenlere günahtan arınma vadettiği Haçlılar, Yahudi ve Müslüman halkı yağmaladı, katletti ve o zamana has bir vahşet sergiledi. Bununla birlikte, Haçlılar Capet Hanedanı'na bir soyluluk efsanesi kazandırarak, daha pratik yollardan da kazanç sağlayarak, onun güçlenmesine yardımcı oldular.

Soyluların sahip oldukları gücün zayıflaması Haçlı Seferleri'nin amaçlanmamış bir sonucuydu. Soyluların çoğu yabancı topraklarda öldürüldü ya da öldü, diğerleri yıllarca süren bir sefer için özel ordu kurmanın maliyeti yüzünden iflas etti. Bu arada onları donatan zanaatkârlar ve tüccarlar bu faaliyetten kazançlı çıktılar. Aslında feodal sistemin kısıtlamalarından rahatsız olan yeni bir tüccar sınıfı oluşurken, zanaatkârlar kendileri için loncalar kuruyor, feodal harçlardan kurtulmak için serbest şehirler örgütlüyorlardı. Böylece krallık, büyüyen şehirlerin yeni ticaret sınıfında potansiyel bir müttefik buldu ve bundan yararlanan kişi, görülmemiş derecede şişman fakat enerjik VI. Louis Le Gros (Büyük Louis) (1108-37) oldu. Louis şehirlere kraliyet imtiyazları vermeye başladı ve karşılığında genel karışıklığı denetim altına alma çabasında şehir milislerinin desteğini sağladı. Yirmi yıl boyunca genellikle eşkıyalığı ezmekle, hırsız baronları şatolarında kuşatmakla ve suçluları cezalandırmakla uğraştı. Çocukluk arkadaşı Abbé Suger'in yerinde tavsiyesiyle Kilise'yi ve köylülüğü yanına çekti ve zamanı gelip de asasını oğlu, aşırı dindar VII. Louis'ye (1137-80) devrettiğinde krallığın otoritesini sağlama görevi büyük çapta tamamlanmıştı.

○

Ancak monarşinin güçlenmesi, on üçüncü ve on dördüncü yüzyıllarda daha da ısrarcı hâle gelecek olan iki büyük so-

run ortaya çıkardı. Birincisi, Vatikan'la ilişki ve onun Fransız Kilisesi üzerindeki denetiminin ölçüsüydü. Dindar biri olan Louis, Bourges Başpiskoposu olarak kendi adayı yerine Papa'nın adayını tercih etmeyi reddetti. Bu gelişme bir Papalık yasağı getirdi ve Champagne Kontluğu ile bir savaşa yol açtı. Bu savaş sırasında Louis'nin adı, Vitry'deki kilisede binden fazla insanın yakılarak öldürüldüğü bir katliama karıştı. Suçlandığında, bir Haçlı Seferi başlatarak kendisini kurtarmaya çalıştı. Ancak bu seferde karısı Akitanyalı Aliénor (Eleanor) ve onun leydiler zümresinin kendisine eşlik etmesi, onu Papa'nın gözünden düşürdü.

Kadınlara ikincil rollerin düştüğü bir devirde Aliénor çekici, girişken ve güçlü bir kadındı. Dolayısıyla onun pek çok tarihsel film ve romana konu olması şaşırtıcı değildir.[1] Poitier'deki rahat, incelikli Akitanya Sarayı'ndan on beş yaşında gelen Aliénor kendini bir kralla değil de bir keşişle evlendirilmiş gibi hissediyor, şımarık ve hoppa biri olarak görülüyordu. Yıkıcı Haçlı Seferi sırasında Louis'yle strateji konusunda münakaşa etti. Genç amcası Antakyalı Raymond'la bir aşk macerası yaşadığı söyleniyordu. Savaşta yenilgiye uğradıktan sonra Raymond'un başı kesilip Bağdat Halifesi'ne bir tepsi üzerinde sunuldu. Seferden dönüldüğünde Aliénor çocuk sahibi olamadığı için evliliği geçersiz sayıldı. İkinci sorun da burada ortaya çıktı.

Aliénor iki yıl içinde İngiltere Kralı II. Henry olacak genç Henry Plantagenet'le apar topar evlendi. Ne var ki Akitanya Düşesi unvanını bırakmadı. Bunun anlamı, Angevin Hanedanı'nın –Henry aynı zamanda Anjou Kontu olduğu için böyle deniyordu– artık İngiltere'yi, Normandiya'yı ve Pireneler'e kadar bütün kıyı bölgesini denetlemesiydi. Henry hâlâ kendi derebeyi Louis'nin vasalıydı fakat feodal düzen ile fiili iktidar ilişkileri arasındaki uyumsuzluk on üçüncü yüzyıl boyunca

Capet krallarına meydan okuyacak ve çözülmesi 300 yılı alacak hanedan çatışmalarına yol açacaktı.

VII. Louis'nin oğlu Philippe Auguste (1180-1223) zeki ve kararlı bir şahsiyetti. Angevin tehdidinin farkındaydı. Birbirini izleyen üç Angevin kralının, II. Henry, Aslan Yürekli Richard ve Kral John'un güçleriyle otuz yıldan fazla bir süre boyunca savaştı. Sonunda Normandiya, Bretonya, Anjou, Maine, Poitou ve Touraine'i aldı. Bu fetihleri 1214 Bouvines Savaşı'yla pekiştirerek krallığının önde giden bir Avrupa gücü olmasını sağladı. Yönetimini profesyonelleştirerek, mali istikrar sağlayarak, şehirlerin yükselen orta sınıflarının çıkarlarını koruyarak ülke içinde de önemli gelişmeler kaydetti. Paris'in ana caddelerine taş döşetti, Notre Dame inşaatını sürdürdü ve Les Halles merkez pazarını inşa ettirdi. Bu arada bir imtiyaz vererek Sorbonne'un ortaçağ Hıristiyanlığının entelektüel merkezi olduğunu kabul etti.

Philippe Auguste her zamanki kurnazlığıyla Papa'nın Katharlara karşı Haçlı seferine önderlik etme çağrısına karşılık veremeyecek kadar meşgulmüş gibi yaptı. Bu çağın öteki Hıristiyanlarına karşı açılan bu kutsal savaş, 1209'da Papa III. Innocent tarafından heretik Katharları ve Albigensleri –güneydeki Albi kentinde yaşayanlara böyle deniyordu– ezmek amacıyla ilan edildi. Katharlar barışçıldı fakat dışardan bakıldığında Manici görünüyor, diriliş öğretisinden çok İsa'nın ahlaki öğretisini vurguluyor ve dini törenleri reddediyorlardı; bu, Papa'nın gözünde önemli bir etkendi. Aslında Kilise'nin koruyucu rolünü reddediyor ve erken Protestanları andıracak şekilde onu aynı zamanda fazla dünyevi görüyorlardı.

Papa'nın bildirgesi, günahların bağışlanacağı güvencesi ve Katharlardan toprak edinme imkânıyla binlerce şövalye ve köylüyü, Simon de Montfort[2] komutasında Languedoc'a saldırmak için bir araya getirdi. İlk önce Béziers sakinleri

katledildi. Olay sırasında Papa'nın elçisi Arnald Amalric'in, kendisine kimlerin canının bağışlanacağı sorulduğunda şu yanıtı verdiği söylenir: "Hepsini öldürün, Tanrı kimi bağışlayacağını bilir." Simon'un sofuluğu ve yırtıcılığı kol kola gidiyordu; işkence yapıyor ve katlediyor, yaşamasına izin verdiği kişilerin gözlerini oyuyordu. Bütün bunların direnişe yol açması doğaldı. Vatikan direnişi ezmek için Engizisyon'u getirene kadar olaylar on yıllarca sürdü. O zamana kadar bütün güneyde öldürülenlerin sayısı bir milyonu bulmuş olabilir. Bu arada Haçlı Seferi kaçınılmaz biçimde bir fetih savaşına dönüşmüştü. Savaşın galipleri, sonunda kurnaz Philippe Auguste ve Languedoc'u özümseyen ardılları oldu.

Ne var ki muhteşem geçen on üçüncü yüzyılın doruk noktası olarak görülen saltanat, ölümünden sonra Saint (Aziz) Louis olarak kutsanan ve Fransız okul çocukları için efsanevi bir şahsiyet olan IX. Louis'ye (1226-70) aitti. Baskın bir kişilik olan annesi Kastilyalı Blanche tarafından yetiştirilen IX. Louis kıl fanila giyen, oruç tutan ve soylularının ayaklarını yıkayarak tevazu gösteren çileci bir dindardı. Ancak bütün bunlar Vatikan'dan bağımsızlığını korumasına engel olmuyor, bu tutum kralın otoritesinin doğrudan doğruya Tanrı'dan geldiği anlayışını haber veriyordu. Dini inançlarının katılığı nedeniyle Engizisyon'un işkencelerini, Katharların malına mülküne el konulmasını, Haçlı Seferleri'nde kâfirlerin boğazlanmasını onaylıyordu. İki Haçlı Seferi'ne bizzat coşkuyla katıldı. Birinci seferin maliyetini, tefecilikle suçladığı Yahudileri sürüp topraklarını müsadere ederek karşıladı. Her iki sefer de feci başarısız oldu. Yedinci Haçlı Seferi'nde esir düştü ve fidyeyle kurtarıldı. 1270'te yapılan sekizinci sefer sırasında hummadan öldü. Fakat bütün bunlar, amansız dini tutkularına rağmen, şiddeti adaletle harmanlayan ve krallığı için pek çok olumlu iş yapan bir kral olarak taşıdığı ihtişamı güçlendirdi.

IX. Louis adalette eşitlik sağlamak için mahkemeleri reformdan geçirdi ve Roma hukukunun kullanılmasını teşvik etti. Soyluları yükümlülüklerini yerine getirmeye zorladı, vergi idaresini iyileştirdi ve Paris'teki yoksullar için Quinze-Vingts hastanesini kurdu. Sanatı himaye etti, Gotik katedrallerin yayılmasını teşvik etti, Sainte Chapelle'i kendi saray şapeli olarak inşa etti.

Dirayetli ve krallığını güçlendirmekte başarılıydı. 1259'da uzun süredir devam eden iddiaları ve karşı iddiaları sona erdirme çabasıyla Limoges, Cahors ve Périgueux'yu İngiltereli III. Henry'ye bırakarak, karşılığında Henry'nin Normandiya, Anjou, Maine, Poitou ve Touraine'le ilgili hak iddialarından vazgeçmesini sağladı. Aynı zamanda Roussillon ve Barcelona üzerindeki hak iddialarını Aragon Kralı'nın Provence ve Languedoc üzerindeki hak iddialarıyla takas etti. Bütün bunlar kendisinin ideal hükümdar, krallığının da göreli bir barış ve refah çağında en prestijli Hıristiyan ülke olarak görülmesini sağladı.

Vatikan'la ilişkilerin yarattığı temel sorunun üstesinden gelme ve krallığı sorunlu on dördüncü yüzyıla taşıma işi, IX. Louis'nin sakin ve hoş görünüşünden ötürü Le Bel (yakışıklı) ya da Adil diye anılan torunu IV. Philippe'e (1285-1314) kaldı. Kıl fanilasından başka azizlikle ilgisi olmayan Philippe, oyunun kurallarını pek çok bakımdan değiştirdi. Ülkesini feodal bir monarşiden çok, daha genel bir vergilendirme sistemi ve soyluları kenara iten bir devlet bürokrasisiyle, daha çok merkezileşmiş bir monarşi gibi yönetti. Bu durum, askeri harcamalar ve iddialı yeniden inşa tasarılarıyla birlikte, daha da fazla para gerektiriyordu. Böylece faizci Lombardları ve daha sonra Yahudileri mülksüzleştirdi. Ruhbanı vergiye bağlaması üzerine kralların kendisine hesap vermeleri gerektiğine inanan Papa VIII. Boniface onu aforozla tehdit etti.

Philippe'in bu tehdide yanıtı, Papa'yı hırpalamak için diplomatik bir müfreze göndermek ve V. Clément'in şahsında uysal bir yeni Papa'yla birlikte papalığı Avignon'a nakletmek oldu. Bu hamle sadece Fransız Kilisesi'nin bağımsızlığını kanıtlamakla kalmadı, para arayışına girdiğinde Clément'in inayetiyle, İngiltere'yle savaşı parasal olarak desteklemeyi akılsızca bir tutumla reddeden Tapınak Şövalyeleri tarikatının servetini yok etmesine de yardımcı oldu. Bu başarı, gerçek olmadığı bilinen itiraflar almak için işkence yapan Engizisyon sayesinde kazanıldı. Bu durumun üzücü paradoksunu bir yazar şöyle dile getirir: "Engizitörlerin en korkunç yanı, saf ve basit anlamda Tanrı aşkıyla işkence yapan, satın alınamaz kişiler olmalarıydı."[3] Philippe'in tarzı gelinlerinin iki genç ve gizli aşığına yaptığı muameleyle anlaşılabilir. Halkın önünde onların derisini yüzdürdü, hadım ettirdi, bağırsaklarını çıkarttırdı ve kafalarını kestirip koltukaltlarından astırdı. Bunlar hoş şeyler değildi, fakat saltanat döneminin sonuna geldiğinde Philippe, Kilise'nin politik denetimini genel olarak sağlamış ve feodal krallığı daha bütünleşmiş bir modern monarşiyi andıran bir yöne sokmuştu.

Philippe'in 1314'te ölümüne kadar geçen üç yüz yıl içinde güvenliğin evreler hâlinde artması hem ekonomik hem de kültürel gelişmeyi teşvik etmişti. Ülke ekonomisi elbette hâlâ tarımsaldı, tarlalarda çalışmak zordu, sabanla toprağı sürmek için sadece öküz kullanılabiliyordu ve ürün yelpazesi sınırlıydı; patates, mısır ve domates gibi Yeni Dünya bitkileri henüz gelmemişti. Tahıla dayanan beslenme yetersiz kalıyor, hasatlar başarısız olabiliyordu ve çiçek ya da tifo gibi hastalıklara karşı hiçbir korunma önlemi yoktu. Yine de genellikle ılımlı olan iklim koşulları, ormanların tarıma açılması, ürün ro-

tasyonu uygulaması ve verimliliğin artması sayesinde genel durum nüfusun 15 milyona yaklaşmasını sağlayacak ölçüde iyileşmişti. Hızla büyüyen şehirlerde ve yerel merkezlerde genellikle ticaret sayesinde, pazarlarıyla, uzmanlaşmış zanaatkârlarıyla, fuarlarıyla, hokkabazları, yankesicileri, fahişeleri ve gezgin dilencileriyle biriken bir enerji vardı. On üçüncü yüzyılda yükselmekte olan eğitimli saray hizmetkârları, yöneticiler ve yargıçlardan oluşan bir orta sınıf da vardı. Çok kalabalık ve koşulları sağlıksız da olsa, şehirler geleceği temsil ediyordu.

Bu dönemde kültür ve eğitim esas olarak Kilise'ye bağımlıydı. Ortaçağın en büyük iki keşiş tarikatı, Benediktenler ve Sistersiyenler Burgonya'da gelişti. Özellikle Benediktenler kiliselerin ülkeye yayılmasına büyük katkıda bulunmuşlar ve yüksek düzeyde etkili olan, adını Cluny Manastırı'ndan alan, Kilise'yi yolsuzluktan arındırmak ve seküler müdahaleden korumak için tasarlanan Cluny Reformları'nı başlatmışlardı. Paris Üniversitesi, Notre Dame Katedral Okulu'ndan, Ste Geneviève gibi rakip okullardan ve 1257'de Robert de Sorbon tarafından kurulan üniversiteden türedi; bu üniversite on altıncı yüzyılın ortalarında Robert de Sorbon'un adıyla, Sorbonne olarak anılacaktı.

Paris'in önde giden teolojik araştırmalar merkezi olduğu bu dönemin bilgeleri arasında üretken St. Thomas Aquinas ve karizmatik Peter Abelard yer alıyordu. Abelard'ın, öğrencisi Héloise'le yaşadığı trajik aşk ve kızın amcası tarafından hadım edilmesi, onun skolastik bir düşünür olarak taşıdığı önemi ister istemez karartan kurgusal değerlendirmelere yol açtı.[4] Edebiyata gelince, Bakire Meryem'i kutsayan dini öykülerin ve İncil temaları üzerine yarı-ayin niteliğindeki oyunların yanı sıra, *Le Chanson de Roland* gibi şiirsel kahramanlık kronikleri formunda seküler eserler ya da *Le Roman de la Rose*

(*Gülün Romansı*) gibi didaktik anlatı şiirleri vardı. *Gülün Romansı*'nda Aşk, müstakbel saray âşığına terbiyeli olmayı ve her zaman onurlu leydilere hizmet etmeyi öğretir. Belki de bunlar, *Le Roman de Renart* (*Tilki Renart'ın Romansı*) ya da Rutebeuf'ün satirik mısraları gibi, burjuvaziyi güle oynaya harekete geçmeye çağırıyordu.

Fransız ortaçağının bir diğer ikonik imgesi, kuşkusuz Gotik katedraldir. Müthiş esinleyici olan bu binaların, ifadesini Engizisyon'un gaddarlıklarında ya da Haçlılar'ın katliamlarında bulan dini coşkunun tam tersini yansıttığı da doğrudur. Gotik, Rönesans sanatçılarının barbarca buldukları bir üslup için kullandıkları türetilmiş bir terimse, bunun sebebi, söz konusu üslubun Toulouse ya da Vézelay bazilikalarında görülen yuvarlak kemerlerin olduğu Romanesk üsluptan şaşırtıcı bir kopuşu temsil etmesidir. Yeni üslup St Denis'te *lux continua* ya da kırılmamış ışığın öncüsü Abbé Suger'in fikrine karşılık geliyordu. Bu yaklaşım yeni bir dikey ve yanal sıkıştırma anlayışını ve en önemlisi, yapısal sivri kemer ve kaburgalı tonoz imkânlarının çarpıcı biçimde cesurca benimsenmesini gerektiriyor, taş yapıyı bir iskelet çerçeveye indirgemeyi amaçlıyordu.

Üslubun gelişmesi zaman aldı ve belki de Reims ya da Amiens gibi on üçüncü yüzyıl katedralleriyle, on dördüncü yüzyılın gösterişli Gotik üslubuna dönüşmeden önce en saf formunu kazandı. Suger'in *lux continua*'sı yeni ve geniş vitray alanlarıyla sağlandı, yumuşatıldı; öyle ki katedral artık üç çağdaş sesle konuşabiliyordu: Nefin kule benzeri yeni yükselişi, kapıların, sütunların ya da koro sahnelerinin üzerinde heykel ve vitrayların üzerinde renkli imgeler. Bu gelişme, St Denis ve Poitier gibi merkezlerde, saydamlığı artırma ve ünlü "Chartres mavisi" gibi yeni renkler yaratma arzusuyla yönlenen yepyeni bir cam endüstrisini ortaya çıkardı.

Peki, bu Chartres örneği dikkate alındığında, bu katedral şehir halkı için ne ifade ediyordu? Her şeyden önce, şato dışındaki yegâne taş bina olan katedral, engin Beauce düzlüğü boyunca çok uzaklardan görülebilen, bütün heybetiyle manzaraya hâkim olan bir yapıydı. Katedral Sancta Camisia'yı, onun yanı sıra Bakire Meryem'e ait olan ve mucizevi bir biçimde ateşe dayanıklı olduğu iddia edilen örtüyü barındırdığı için önemli bir hac yeriydi. Hacılar esas olarak büyük fuarların düzenlendiği önemli festival günlerinde geldikleri için ticareti canlandırıyordu ve katedral kapıları tüccarların çeşitli mallarını sattıkları bir pazar yeri olarak kullanılıyordu. IX. Louis'nin şahsına adanan bazilika heykelleri kaçınılmaz biçimde dini şahsiyetlerle birlikte kralları ve kraliçeleriyle sarayı da temsil ediyordu. Aynı zamanda Chartres'de bir katedral okulu vardı ve hacıların barınma mekânı, veba zamanında hastane ve gündelik işçilerin kiralandıkları yer olarak da kullanılıyordu. Özetle orası şehir merkeziydi.

Ancak katedral dini amacını da muhteşem bir biçimde gerçekleştiriyordu. Latince bilmeyen, okuryazar olmayan müminler için binanın kendisi bir mesaj veriyordu. Kilise müziğinin yankılandığı yüksek nef, papaz cüppelerinin zenginliği, mihrabın gümüş süslemeleri, gün ışığına göre değişen sahnelerle İncil öykülerini anlatan muhteşem vitraylar, çarpıcı Mavi Bakire penceresinde o güzel Madonna ve Çocuk; bu kutsal yer, kısa, zorlu ve belirsiz bir hayatı olan insanlar için tam da cennetin eşiğiydi. Daha da derinlerde, taş heykellerin kendi yüzlerini andıran mütevazı yüz ifadelerindeki gerçekçilik ve hümanizmde onlar, Tanrı ile insanı buluşturan aşkınlığı insanların eşit bir biçimde paylaştığını, bu ürkütücü ve intikamcı dinin aynı zamanda bir merhamet ve sevgi dini olduğunu hissedebiliyorlardı.

Ne yazık ki dördüncü yüzyıl ne Kilise'nin ne de feodal sistemin göğüs gerebileceği zorluklarla gelecekti. Her şeyden önce, nüfus artışını desteklemeyen kötü hasatlara yol açan, 1314'ten 1317'ye kadar süren soğuk ve yağışlı kışlardan ötürü Büyük Açlık vardı. Bu kıtlık en sert biçimde şehirleri vurdu; umutsuz insanlar ortalıkta dolaşıyor, yakıyor, yağmalıyor ya da Yahudileri öldürüyordu. Ayrıca salgın hastalıklar ve şarbon olasılığı ortaya çıktı. Bu hastalık, 1318'de çiftlik hayvanlarının çoğunu öldürerek insanların bağışıklık sistemini zayıflattı ve onları cüzam ve tifo gibi hastalıklara açık hâle getirdi. Bütün bunlar Capet hanedanının çöküşüne yol açan arka planı oluşturdu ve politik sistemin bir aile işletmesi gibi sürdürülmesinin taşıdığı tehlikelere ilişkin bir kanıt oldu. Philippe Le Bel'in üç oğlu öylesine hızlı öldüler ki tahtta sadece on dört yıl kalabildiler. Böylece 1328'de taht, soyluların olağanüstü seçim işleminin ardından Philippe'in yeğeni Philippe de Valois'ya (1328-50) geçti ve yeni bir Valois Hanedanı başladı. Aslında tahtın Philippe Le Bel'in on altı yaşındaki torunu, İngiltere Kralı III. Edward'a geçmesi gerekiyordu fakat bir Fransız kralının İngiliz tahtına tabi olması kabul edilemezdi. Edward, Reims'te düzenlenen taç giyme töreninde yeni kral VI. Philippe'e bağlılığını bildirdiyse de ilişkileri kötüleşti ve karşılıklı kışkırtmaların ardından Philippe, 1337'de isyan nedeniyle Akitanya'nın ceza olarak Edward'ın elinden alındığını ilan etti ve böylelikle Yüz Yıl Savaşları'nı tetiklemiş oldu.

Bu, fazla genişleyen bir feodal sistemin içinde bir veraset savaşı ve aslında Edward'ın kuzey ve güney batıdaki diğer vasallardan destek gördüğü dikkate alındığında, bir tür iç savaştı. Bu aynı zamanda uzayan bir olaydı; şaşırtıcı bir biçimde, aralıklı olarak 116 yıl kadar sürdü. Önceleri Philippe'in daha zengin ve daha kalabalık ülkenin lideri olarak savaşı rahatça kazanacağı öngörülüyordu fakat Philippe, Sluis Deniz

Savaşı'nda, ardından Créecy Kara Savaşı'nda (1346) yenilgiye uğradı. İngilizler uzun yayları sayesinde ağır zırhların içinde hantallaşan Fransız şövalyelerini tek hamlede yendiler. Sonraki yıl Edward Calais'yi ele geçirdi fakat Philippe onun üstüne gidemeyecek kadar zayıftı, bir karşı saldırı ve İngiltere'yi işgal planı yapsa da bunu finanse etmeyi başaramadı. Bütün bunlar yetmiyormuş gibi, en büyük ve kalıcı sonuçlar doğuran felaket sökün etti: Kara Ölüm.

Avrupa'yı İrlanda ve İsveç'e kadar kasıp kavuran ve nüfusun yaklaşık üçte birini öldüren Kara Ölüm, doğuda, Ocak 1348'de Marsilya'da başladı. Haziran ayında kuzeye, Paris'e ve ötesine yayıldı. Öylesine hızlı vurdu ki vakanüvis Jean de Venette şunu bildirdi: "Ölüleri gömmek neredeyse imkânsızdı. ... Bir gün iyi olan ertesi gün ölüyor ve mezarına konuluyordu."[5] Venette'in semptomlara ilişkin koltuk altında ya da kasıklarda ani şişkinlikler değerlendirmesi, bunun hıyarcıklı veba olduğuna dair standart görüşü desteklemektedir. Paris'te bir ara sadece bir günde 800 kişinin ölmesiyle olay yıkıcı bir gelişme gösterdi. Seyri gizemliydi. Kente yayıldıktan sonra kayboldu, 1349'da geri dönerek daha fazla ölüme yol açtı, sonra yine kayboldu, bir sonraki yıl yeniden ortaya çıktı. Bir manastırın ya da köyün bütün ahalisini öldürüyor, bir diğerini keyfince esirgiyordu. Hiyerarşiye saygı göstermiyor, yüksekte ya da aşağılarda yer alanları, rahibi ve günahkârı, kadını ve erkeği, genci ve yaşlıyı, hatta arazideki hayvanları öldürüyordu. Ona hiçbir çare bulunamıyordu.

Şişlikleri yarmak, kan çekmek ya da arıtmak fayda sağlamıyordu. Ne aromatik şifalı bitkiler, ne gülsuyu ne de simyacı iksiri fayda ediyordu. Bakire'ye yalvarıp yakarmalar, Şeytan'ın ajanlarını, kedileri, cüzamlıları ve dilencileri öldürmek ya da Hıristiyanların eski düşmanları olan Yahudileri katletmek de çare olmuyordu. Koruyucu giysileri, kuş benzeri

uzun maskeleriyle bir Venedik karnavalından çıkmış netameli figürleri andıran ve iyi para kazanan yeni "veba doktorları" da katliamı durduramıyorlardı. Bu bilim öncesi çağda –vebaya yol açan bakterinin saptanmasından 600 yıl önce– sorunun çözülmesi şöyle dursun, kavramsallaştırılması bile olanaksızdı. Vebaya belki bir depremin saldığı "kötü hava"nın ya da Tanrı gezegenleri sıraya koyduğu ve depremleri denetlediği için yeni bir gezegenler diziliminin yol açıp açmadığını merak etmenin bir anlamı yoktu. Ortaçağın kapalı, mutlakiyetçi zihin dünyasında, Papa'nın da kabul ettiği gibi bu ancak Tanrı'dan gelebilirdi ve bütün iyilikler de Tanrı'dan geldiğine göre, insanın günahını da ancak Tanrı cezalandırabilirdi. Fakat kapalı topluluklarıyla Kilise'nin diğerlerinden daha sert bir darbeye maruz kalması da Tanrı'nın Kilise'yle ilgili yargısı mıydı? Şehir şehir dolaşarak dehşet verici bir suçluluk yansıtan gösterilerle kendilerini vahşice kırbaçlayan, böylece kolektif ahlaki histeriye törensel bir form kazandıran yeni, çok disiplinli Kırbaçlayıcıların nedametiyle, Kilise'nin daha da parladığından pek kuşku duyulmuyordu. Uzun süredir duyurulan Yargı Günü gelmiş miydi?

Ne acıdır ki, evlerde su tesisatının olmadığı, insanların nadiren yıkandıkları ya da giysilerini değiştirdikleri bu toplumda hastalıkla mücadele etmek için başvurulan her türlü çare hastalığı beslemekten başka bir işe yaramıyordu. Kan çekme kurbanın direncini azaltıyordu. Veba bakterisi kara sıçanın üzerinde yaşayan pirelerle taşındığı için sıçanları avlayan "şeytan" kedileri öldürmek pek fayda sağlamıyordu. Yahudilerin daha az etkilenmelerinin sebebi, dini uygulamalarının temizlik konusunda çok titiz olmalarını gerektirmesiydi. Kırbaçlayıcılara gelince, şehir şehir dolaştıkça hastalığı yayıyorlardı. Bu korkunç durumda insanlar ellerinden geleni yapıyorlardı; dua ediyor, başkalarından uzak duruyor, kendi-

lerini evlerine kapatıyor, kırsala ya da ormanlara kaçıyorlardı. Bazıları da ölüm sırası gelmeden önce kendilerini şaraba, kadınlara ve buna benzer şeylere veriyorlardı. Madem dünyanın sonu gelmişti, neden keyiflerine bakmıyorlardı? Bu, Kilise'nin itibarını sarsan, feodal sistemi bozan bir felaketti. Ölüm, hayatı mezar heykellerinde canlandıran, yeni sanatsal ölüm dansında sırıtarak dans eden canlı bir iskelet gibi tahta oturmuştu.

Bu durum hanedanların sonu gelmez Yüz Yıl Savaşı'nda yankılanan bir zemin yarattı. Bu savaş yakılıp yıkılmış bölgelerde bir meydan kavgası olarak, dara düşen soyluların öteki soyluları fidye karşılığında kaçırmaları ya da onların topraklarını gasp etmeleriyle sürdü. Bu arada başıboş dolaşan paralı çeteler, saf değiştirerek, insanları soyarak, yağmalayarak, tecavüz ederek vakit geçiriyorlardı. Bu arada savaş Fransızlar için kötü gitmeye başladı. 1356'da Poitiers'de Fransızlar Kara Prens karşısında ağır bir yenilgiye uğradılar. Savaş sırasında Philippe de Valois'nın ardılı uçarı II. Jean Le Bon (İyi Jean) (1350-63) esir düştü ve savaş dönemini İngiltere'de kraliyet çevresinde geçirdi. Oğlunun onu kurtarmak için giriştiği fidye toplama faaliyeti, Paris'te Étienne Marcel komutasında ciddi bir orta sınıf ayaklanmasını ve Île-de France'ta bir köylü isyanını kışkırttı.

Durum ancak zayıf fakat zeki ve kültürlü V. Charles, Le Sage'ın (Bilge Charles) (1364-80) gelişiyle düzeldi. Sarayın itibarını kurtaran Charles –babası Jean en sonunda öldürülen eşcinsel sevgilisini aşırı derecede terfi ettirmişti– şan ve şöhret peşinde koşan soyluların yerine Bernard Du Guesclin gibi uygun generalleri göreve getirdi, maaşlı askerlerden oluşan düzenli bir profesyonel ordu kurdu ve meydan savaşları yerine vur-kaç taktiklerini benimsedi. 1380'de öldüğünde, İngilizlere Calais ve Akitanya'dan daha fazlasını bırakmamış-

ti. Bununla birlikte, Kilise'nin kırk yıl daha sürecek olan hizipleşmesi artık iki papanın var olduğu anlamına geliyordu: Avignon'da Fransızların desteklediği bir papa ve Roma'da İngilizlerin desteklediği bir diğeri.

Fakat feodal sistemin ölümü uzun zaman aldı. Bütün başarılarına rağmen Charles, üç erkek kardeşine büyük fieflikleri miras bırakarak eski zihniyete hâlâ tutsak olduğunu gösterdi. Sadece bu paylaştırma bile iç çatışmalar için yeterliydi. Tahta çıktığında henüz on iki yaşında olan oğlu VI. Charles (1380-1422) ise krallığa uygun biri değildi; yirmi dört yaşında delirdi ve kavgacı amcaları ile sefahat düşkünü karısı Isabeau'nun elinde oyuncak oldu.

Saray kısa süre içinde iki savaşçı hizbe bölündü. Bir yanda krala sadık kalan Armagnaclar, öte yanda İngiltere'yle birleşmekten yana olan Burgonyalılar vardı. Sorunu zor kullanarak çözmeye çalışan İngiliz Kralı V. Henry, 1415'te Agincourt Savaşı'yla Fransız şövalyeliğinin merkezini işgal ederek yakıp yıktı; 1420'de yapılan Troyes Antlaşması'yla kendisini tahtın vârisi ilan etmekle kalmadı, kralın oğlu Charles'ın piç sayılmasını sağlayarak onu mirastan resmen mahrum etti. Fakat antlaşmanın üzerinden çok geçmeden hem VI. Charles, hem de V. Henry öldü ve bu gelişme, sadık kalanların on dokuz yaşındaki VII. Charles'ı (1422-61), Burgonyalıların ise bir yaşındaki VI. Henry'yi yeni kralları olarak selamlamalarına yol açtı. Böylece iki papaya bu kez iki kral eklenmiş oldu ve iç savaş başladı. Efsanevi Jan Dark da işte bu sırada sahneye çıktı.

Orléans Bakiresi, yaşadığı dönemde bir efsaneydi ve o dönemden sonra da gizemli yanını daima korudu. Bu gizem nedeniyle, sağ, sol ve merkez tarafından, hatta yakın geçmişte, her yıl Rue de Rivoli'deki yaldızlı heykelinin önünde topla-

nan Ulusal Cephe tarafından da politik propaganda amacıyla benimsenmiştir. Ne var ki, on dokuz yıl süren kısa hayatına ilişkin az sayıda bulgu oldukça tuhaf olsa da, içinde yaşadığı ortaçağ bağlamına yerleştirildiğinde, Jan Dark'ın gizemi önemli ölçüde azalır. İngilizleri Fransa'dan atmak için seçilmiş olduğunu söyleyen çeşitli azizlerin sesine kulak veren, cahil fakat zeki bir kız olan Jan Dark, korunmak için erkek giysilerine bürünerek 1429'da Chinon'a, VII. Charles'ı görmeye gitti. İngilizler ve onların Burgonyalı müttefikleri Paris ve Reims dahil kuzeyin neredeyse tamamını denetledikleri için, her zamanki kadar kararsız ve kuşkulu olan kral, sıkıntılı bir durumdaydı. Kral –annesi Isabeau aksini iddia ettiyse de muhtemelen gayrimeşru değildi– Jan Dark'ın sesinden gizli bir mesaj alınca, onu rahiplere uzun uzadıya sorgulattı ve bakire olup olmadığını anlamak için muayene ettirdi. Daha sonra Nisan 1429'da, Jan Dark'a Charles'ın Reims'teki geleneksel taç giyme törenine gideceği yolun üzerinde bulunan Loire bölgesindeki esas tahkimat noktasını oluşturan kuşatılmış Orléans kentini kurtarması için küçük bir birlik verildi.

Gevşek İngiliz ordusunun savunma hattında bıraktığı bir boşluktan yararlanan Jan Dark'ın birliği kolayca kente girerek yeni ikmal malzemesi sağladı. Aşırı temkinli bir komutan olan Jean d'Orléans onu bir musibet olarak gördü ve savaş konseyinden çıkararak hareketin dışında tutmaya çalıştı fakat Jan Dark'ı engellemek mümkün değildi. Birlikleri coşturdu, onları küfürden uzak tuttu, kendisini "Bakire Jan, semavi Kral'ın elçisi" olarak tanıtıp düşmana cüretli ültimatomlar verdi, çeşitli çatışmalara katıldı ve bir defasında hafif yaralandı. Sancaktar olarak (yalın kılıç savaştığı düşünülmemektedir) sergilediği cesaret ve inancın dokuz gün içinde kuşatmanın kaldırılmasına belirleyici bir katkı sağladığı kuşku götürmez. Jan Dark'ın tılsımı bir süre kadar işe yaradıysa da,

bir sonraki yıl Burgonyalılar tarafından esir alındı, İngilizlere satıldı ve Sorbonne ruhbanının baskısı altında Rouen'de heretik olarak yargılandı. Uzun bir fikir savaşından metanetle çıktı fakat mahkûm edildi ve direğe bağlanarak yakıldı. 1456'da itibarı iade edildi, 1920'de azize unvanı aldı.

Peki Jan'ın olağanüstü güçlü inancının kaynağı neydi? Her şeyden önce, çocukluğu Vosges'nin Burgonya yanlısı bir kısmında, Kral'a sadakat gösteren nadir ve kuşatılmış bölgelerden birinde geçmiş ve yaşadığı yer, belleğinde düşman tanımına yol açan yağmacıların köyünü ateşe vermesi gibi canlı anılar bırakmıştı. İkinci olarak, sesler ve görüntülerle ilgili deneyimler ortaçağda, özellikle cahil insanlar arasında yaygındı. Bu insanların zihinsel faaliyeti genellikle imgeler ve tasarımlardan oluşuyordu ve bunlar hiç kuşkusuz sadece Jan Dark için değil, onu sorguya çekenler için de gerçekti; bütün bunların Tanrı'dan mı, yoksa Şeytan'dan mı geldiğini sorguluyorlardı. Sesleri ilk kez ergenliğin aşırı duygusal evresinde işitmiş olması önemlidir. Sesler ona bakireliğini korumasını emrediyordu. Görevi kabul ederken Jan Dark, İsa'nın gelini olma görevini algılayan bir kız durumundaydı. Böylece o bahsi en yükseğe çıkararak oynuyordu ve aslında nihai hayali, ülkenin İngilizlerden kurtarılması, böylece kralın bütün Hıristiyanların imparatoru olarak Kutsal Toprakları yeniden fethedebilmesi ve yeni bir saflık ve adalet binyılının başlaması olarak görülüyordu. Bu düşünceler Jan Dark'ın esas politik mecburiyeti gayet açıkça kavramasını sağlamıştı: Charles ancak Reims'te taç giyerek kutsanan krallığıyla kendisini kabul ettirebilirdi. Sorgucular kralın yeni dini statüsünü geçersiz kılma çabasıyla, onun bir heretikten esinlenmiş olduğunu kanıtlamak zorundaydılar.

Jan'ın çağdaşları için gizemli olmasının sebebi, seçkin ortaçağ uzmanı Colette Beaune'un belirttiği gibi, standart roller

arasındaki sınırları aşmasıydı.[6] Günümüzün daha eski geleneksel toplumlarında görüldüğü gibi, bu da insanların bireyler olarak algılanmadıkları, soylu ya da köylü, erkek ya da kadın, aziz ya da günahkâr gibi sabit kategorilerle tanımlandıkları bir toplumdu. Bir kadın –hem de bir köylü kadın– bir rahibe ya da kâhin olabilir fakat bir şövalye ya da savaşçı olamazdı. Bu kutupsal ayırımları bulanıklaştıran ve bunu başarılı biçimde yapan Jan yerleşik düzeni öylesine bozdu ki kendisinin bir azize mi yoksa bir cadı mı olduğu sorusu kaçınılmaz bir biçimde ortaya çıktı. Onun şaşırtıcı başarısıyla birleşen bu belirsizlik efsaneye katkıda bulundu.

Jan Dark, aslında yerleşik düzeni bilmeden başka bir biçimde de bozdu. Hanedanlar arasında süren bu veraset savaşında her iki tarafta da Fransızlar olduğu için Jan Dark daima İngilizleri düşman olarak gösterdi ve 1456'da yapılan itibarın iadesi duruşmasında onun aslında İngilizlere karşı bir ulusal kurtuluş mücadelesi verdiğine hükmedildi. Onun simgelediği şey, yeni bir yurtseverlik, bundan böyle "kalıtsal düşman" olarak görülen şeyden özde farklılaşmaya ilişkin yeni bir duygu, aslında eski feodal düzenin enkazından bir ulusun doğuşuydu. Bu yeni statü, 1438'de Vatikan'ı Fransız Kilisesi'nin mali ve örgütsel bağımsızlığına ilişkin Galya ilkesini kabul etmeye zorladığı zaman, bizzat VII. Charles tarafından resmileştirildi.

Ne var ki yurtseverlik bir duygudur ve etkin hâle gelmesi için ulusun bir devlet olarak örgütlenmesi gerekir. Fransız ulusu eğer bu kanlı ve sert savaştan çıkarak oluştuysa, Fransız devleti de öyle oluşmuştur. Savaşı kazanmak için üstün bir ordu gerekiyordu; bu da para toplayan, vergi salan, bunları hem dayatabilecek hem de toplayabilecek merkezi bir otoriteyi, modern devleti andıran bir yönetimi gerektiriyordu. Aslında bu örüntü önde giden sosyolog Norbert Elias'ın "Bir

bütün olarak Batı toplumunda yapısal bir değişim"[7] dediği şeye uymaktadır. VII. Charles bu koşulların baskısı altında topçusu ve İngiliz tarzı piyadesi olan bir daimi kraliyet ordusu kurmaya girişti ve kendi ordularını kurarak haklarını korumak isteyen soyluların isyanını bastırdı. Aynı zamanda kraliyetin vergileri artırma tekelini genişletti, bunu sağlayacak örgütü kurdu ve süreç içinde –askeriyenin yanı sıra– saraya bağlı yeni bir yönetici soyluluk yarattı. Bu temel üzerinde Burgonyalılarla ayrı bir ateşkes yaparak Paris'i ve Akitanya'yı geri aldı, sadece Calais'yi İngilizlere bırakarak Fransa'yı onlardan temizledi ve savaşa kesin bir son verdi. Ardılı XI. Louis'nin (1461-83) Burgonya'yı ilhak etmesiyle ve mülkün doğuştan gelen bir hak olarak edinilmesine son vermesiyle, ülke günümüzdeki Fransa'ya benzemeye başladı.

Böylece on beşinci yüzyılın sonunda Fransa, İngiliz parlamentosuna hiç benzemeyen giderek merkezci bir yapı kazandıkça, çok daha modern tipte bir monarşiye dönüşmüştü. Bu kısmen birbirini izleyen kralların eylemleri sayesinde, kısmen de onlara rağmen gerçekleşmişti. Ancak açık olan, feodal sistemin eski karşılıklı yükümlülüklerinin kırılmış, doğuştan edinilen hakların kaldırılmış olmasıydı. Büyük soylular artık kendi mülklerinin küçük kralları olamıyorlardı. Yüksek bir orta sınıf vardı ve Kara Ölüm'ü izleyen işgücü sıkıntısı nedeniyle, sıradan insanlar artık yerlerini bilmiyorlar ve daha yüksek ücret talep ediyorlardı. Amerika'nın keşfinin dünyanın daha geniş bir yer olduğunu göstermesiyle birlikte dindarlıkları, pogromları ve umutsuz şiddetiyle ortaçağın kapalı dünyası, ulus henüz emekleme çağında olsa da, gitgide geride kalarak gözden kayboluyordu.

3. BÖLÜM

Rönesans, Reformasyon ve Din Savaşları

On altıncı yüzyıl, modernliteye doğru belirgin bir değişimin görüldüğü dönüm noktasıdır. Ortaçağ Hıristiyanlığının kendi önemine olan inancıyla birlikte sürekliliği, yeni bir Avrupa, yeni bir dünya ve aslında yeni bir kozmos anlayışına yol açan bir dizi keşif ve yenilikle sarsılmıştır.

Matbaanın yaygınlaşmasıyla birlikte, kitap yayınlamak her ne kadar usulen kralın iznine bağlı kaldıysa da, hem Kilise hem de krallar bilgi üzerindeki denetimlerini kaybetmeye başladılar. Bu çok köklü bir değişimdi. Matbaacılık 1470'te Paris'te başladı ve 1500'de ülkede bir matbaacılar grubu oluştu. Bu tarihle yüzyılın sonu arasında Paris'te 25.000 kitap, Dijon'da 15.000 kitap basılırken, başka yerlerde de matbaalar açıldı. Bu sadece eserlerin daha geniş bir okur kitlesine ulaşması anlamına gelmiyordu. Bu fırsat, aynı zamanda propaganda amaçlı metinlerin ve kışkırtıcı hicivlerin dolaşıma sokulmasına da yol açmıştı. Bu araç, toplumda daha büyük bir fikir değişimini sağlayabilen mesajları aktarıyordu.

Kilise'nin ortodoksluğuna meydan okuyan yeni fikirlerin sonu gelmiyordu: Başka uygarlıkları olan başka kıtalar vardı, dünya dönüyordu ve Dünya'nın Güneş'in çevresinde dönmekte olduğu bilgisi bütün bunların en yıkıcısıydı; Copernicus 1543'te bu gerçeği ihtiyatla ortaya koydu ve Galileo bu sebeple neredeyse bir yüzyıl sonra Engizisyon'da sapkınlıkla yargılandı. Özgün İbraniceden yapılan yeni Kutsal Kitap çevirilerinin Latince çevirideki hataları ve tutarsızlıkları göstermesinden –ve Martin Luther'in Almancaya yaptığı ilk çeviriyle birlikte insanların Kutsal Kitap'ı kendi dillerinde okuyabilmelerinden– sonra bir örgüt olarak Kilise ağır eleştirilere maruz kaldı. Kilise'nin otoritesi sorgulanır hâle geldi. Bunu Luther'in 1517'de papalığın dünyeviliğine ve öteki dünyada selâmetin parayla satın alınmasıyla süren yolsuzluğa karşı şiddetli saldırısı takip etti. Bunun sonucundaki Reformasyon, İspanya'nın Katolik, İngiltere'nin Protestan olması ve Fransa'nın kendi din savaşlarına girmesiyle, Hıristiyan dünyasına ciddi bir bölünmeye yol açtı.

On altıncı yüzyıl yeni bir uluslar Avrupa'sının başlangıcı oldu. Bu ulusların üçü, her birinin kendi ulusal kimliğini diğer ikisine karşıt olarak tanımlayacağı bir rakip güçler üçlüsü oluşturacaktı. Fransa İtalyan Rönesansı'ndan kazançlı çıkacaktı ve ülkenin I. François (1515-47) ve IV. Henri (1589-1610) gibi dikkate değer kralları olacaktı. İngiltere, uzun Güller Savaşı'nı nihayet ardında bırakarak, VIII. Henry (1509-47) ve I. Elizabeth (1558-1603) gibi ihtişamlı şahsiyetlerin yönetiminde güçlü bir yeni Tudor monarşisine sahip olacak ve Roma'dan kopuşun ardından potansiyel bir rakip hâline gelecekti. İspanya, 1469'da Aragonlu Ferdinand ile Kastilyalı Isabella'nın evliliğiyle beraber birleşik ve güçlü bir Katolik ulus olarak ortaya çıkacaktı (çiftin nikâhını İspanyol Engizisyonu'nun başındaki acımasız papaz Torquemada kıymıştı). Aynı zamanda

İspanya, kendi kimliğini Yahudileri sürerek ve Granada'nın fethiyle Müslümanları saf dışı bırakarak da kanıtlamıştı.

Ancak İspanya birleşmiş olsa da, hanedanlık sisteminin eski absürd yanları –büyük ve ayrı bölgelerin kaderini belirleme iddiasındaki aile ilişkileri– bu kuralı karmakarışık bir biçimde Avrupa'ya yayacaktı. 1516'da Flandra'da büyümesine rağmen anadili Fransızca olan V. Carlos, İspanya tahtını ve beraberinde İtalyan mülklerini ana tarafından, Flandra ve Burgonya'yı baba tarafından, Avusturya'yı büyükbabası Maximilian'dan devraldı ve Maximilian'ın ölümüyle beraber Kutsal Roma İmparatoru (1519-58) seçildi; böylece on dokuz yaşında karmaşık ve hızla evrilmekte olan Avrupa'nın ismen efendisi oldu. Bu durum –özellikle yüzyılın ilk yarısında uzun süredir yönetimde olan üç lider, V. Carlos, I. François ve VIII. Henry birbirinin çağdaşı olduğu için– üç rakip güç arasındaki gerilimin sürmesi anlamına geliyordu.

Bu durum, yeni uluslar çağının şimdiden imparatorluklar çağının habercisi olduğunu da gösteriyordu. Gözler önüne serilmekte olan bu farklı dünyada Avrupalılar yeryüzüne yayılmaya başladılar. VII. Henry'nin desteklediği Venedikli John Cabot'un Nova Scotia'daki (Yeni İskoçya) Cape Breton Adası'na çıkmasıyla, sahneye ilk çıkan İngiltere oldu fakat ancak on altıncı yüzyılın sonuna doğru Sir Francis Drake ve diğerlerinin seyahatleriyle ve 1600'de Doğu Hindistan Şirketi'nin kurulmasıyla beraber gerçek anlamda oyuna girdi. İspanya ve Portekiz de erken hamleler yaptı. Yeni yüzyıl başlamadan Denizci Prens Henry'nin önderliğinde Portekizliler, Maderia, Azor ve Cape Verde adalarını kolonileştirmiş, Afrika'nın batı kıyısında ticaret istasyonları kurmuş ve Cape'in ötesine geçerek Hindistan'a kadar erişmişlerdi. Bu sayede hızla Angola, Brezilya ve Mozambik'i kapsayan büyük bir denizaşırı imparatorluk inşa ettiler. Bu gelişme

Lizbon'un başlıca ipek, baharat ve köle ticaret limanı olmasını sağladı.

1580'de Portekiz'i ilhak edecek olan İspanya'ya gelince, on altıncı yüzyıl elbette onun altın çağı olacaktı; gerçi 1588'de İngiliz Donanması'nın Armada'yı ağır bir yenilgiye uğratması bu parlak imajı lekelemiştir. Bu arada, kâfirleri Katolik inancına döndürürken şöhret ve altın bulma arzusuyla egzotik bir yeni haçlı seferine çıkan Kastilyalı istilacılar, Güney Amerika'nın yerli halklarını kırıp geçiriyorlardı. Cortes'in Meksika'daki Aztek İmparatorluğu'nu yok etmesi ve Pizarro'nun aynı şeyi Peru'daki İnkalara yapmasıyla birlikte, Avrupa artık kendi dinini, şiddetini ve yerli halkların bağışık olmadıkları bulaşıcı hastalıkları ihraç ediyordu. Latin Amerika böylece Avrupalılaşacaktı.

Peki Fransa bütün bunların neresindeydi? Yüzyılın başında Fransa krallarının dikkati başka bir yerdeydi; krallardan bekleneni yaptıklarını düşünerek, İtalya'da askeri zafer kazanmak gibi eski düşlerin peşinden gidiyorlardı. Bu süreç, önceki yüzyılın sonunda, fazla parlak biri olmamakla birlikte her kusuru nezaketle karşıladığı için Nazik olarak bilinen VIII. Charles'la (1483-98) başlamıştı. Büyükannesinin Angevin olduğu gerekçesiyle taht üzerindeki hak talebi zayıf olan VIII. Charles, 1494'te İtalya'ya ilerledi ve Napoli'yi ele geçirdi fakat böylece Fransız karşıtı bir koalisyonu kışkırtmış oldu ve ganimet edinemeden geri çekilmek zorunda kaldı. Büyük borçlar ve Amboise'da alçak bir kapıya yaklaşırken eğilmeyi unuttuğu için başını pervaza çarpıp komaya girmesi ve yirmi sekiz yaşında ölmesi nedeniyle girişimini sürdüremedi.

Böylece meşale, entrikacı olmakla birlikte popüler biri olan, ülke içinde izlediği mantıklı politikalar İtalya maceralarının ahmaklığıyla engellenen XII. Louis'ye (1498-1515) geçti. Yeni Kral, büyükbabası sayesinde belirsiz bir hak iddiasın-

da bulunarak 1499'da Milano'yu ele geçirdi, böylece Napoli üzerinde hak iddia etme cesaretini kazandıysa da iki ağır yenilginin ardından iddiasından vazgeçmek zorunda kaldı. Ardından gayet cesur bir hamlede bulunarak Venedik'i fethden bir koalisyona önderlik etti fakat yeniden Napoli'yi ele geçirmek istediği anlaşıldığında, koalisyon Fransız karşıtı bir Kutsal Birlik'e dönüştü. Kutsal Birlik Revenna'da XII. Louis'yi yenilgiye uğrattı. Böylece Kral 1512'de kendisine düşen payı da kaybetti. Fakat bu durum, bir sonraki yıl Milano'yu ele geçirmek için yine başarısız bir girişimde bulunmasını önlemedi. Bu girişim İngilizlerin, İsveçlilerin ve İspanyolların Kral'ın sınırlarını geçmeleriyle sonuçlandı. Fakat Kral onları altınla satın alarak ve VIII. Henry'nin güzelliğiyle ün kazanmış on sekiz yaşındaki kızı Mary Tudor'la evlenerek sorunu çözmeyi başardı. Ancak söylentilere bakılırsa, umutsuz İtalya girişimini sürdürecek bir oğul ve vâris edinmek için elli iki yaşında gösterdiği aşırı çaba, evlendikten üç ay sonra ölmesinde etkili oldu.

Küçük krallıklardan ve şehir devletlerinden oluşan parçalı bir bölgenin daha kolay askeri zafer fırsatları sağlaması gerçeği dışında, bu İtalya saplantısının sebebi neydi? Louis'nin ardılı, damadı, Fransız Rönesansı'nın sembolik kralı I. François bile bu bataklığa neden saplanmıştı? Gerçek şudur ki, onlar bu yeni uluslar Avrupa'sında eskimiş bir düşü canlandırarak, eski Kutsal Roma İmparatorluğu'nun başına geçmenin ilk adımı olarak yeni bir Charlemagne olmak istiyorlardı. François, Marignano'da büyük bir zafer kazanarak işe başladı. Ardından Fransız Kilisesi ve onun serveti üzerindeki denetimini güçlendirmek için Papa'yla bir sözleşme yaptı. Böylece prestijini artırdı ve Kutsal Roma İmparatorluğu'nun başına geçmeye aday olduysa da, bu ödülü göz göre göre V. Carlos'a kaptırdı. Carlos Vatikan'ın mali işlerini yürüten

bankacı Fugger ailesi gibi destekçilerin yardımıyla daha fazla rüşvet dağıtabiliyordu.

Fransa İspanya, Hollanda ve Burgonya –bunlar birliklerini Paris'in 160 km yakınında mevzilendirebilen V. Carlos'ın denetimi altına olan bölgelerdi– arasında sıkışıp kaldığı için İtalyan krallıkları üzerinde İspanya'yla çatışmak bir şan şeref meselesi değil, ölüm kalım meselesiydi artık. François 1520'de Altın Kumaş Tarlası'ndaki meşhur çarpışmada VIII. Henry'nin desteğini sağlamayı başaramadı fakat Milano Dükalığı'nı bir kez daha ele geçirmeye çalıştı. Ancak 1525'te Pavia Savaşı'nda yaralandı ve esir düştü, daha sonra büyük bir fidye ödeyip toprak tavizleri verene kadar –bunlar daha sonra reddedildi– Madrid'de Carlos tarafından aşağılayıcı bir biçimde esir tutuldu. İspanya ve Habsburglarla, aralıklı ve genellikle sonuç getirmeyen savaşlarla süren bu rekabet, sonraki yirmi yıl François'nın dış politikasına hâkim olmakla kalmayacak, ölümünden sonrasına, 1559 tarihli barış antlaşmasına kadar devam edecekti.

Bu arada Fransa, İtalya'da giriştiği sonu gelmez askeri maceralarda fiilen hiçbir toprak kazanamadıysa da, bu durum I. François'nın popülerliğini pek etkilemedi. Bunun sebebi, savaşın normal bir krallık faaliyeti olarak kabul edilmesi, yanı sıra François'nın karizmatik bir şahsiyet olmasıydı. Uzun boylu, gösterişli, kahramanlara özgü uzun bir burnu olan François, zeki, kültürlü, esnek ve kadınları etkileyen biriydi. Bu özellikler, kralın şövalye imgesine çok uygundu. Ayrıca, sınır bölgeleri yara alsa da, savaşlar aslında krallığın geri kalanında iç barışın sağlanmasına yardımcı oluyordu. Daha önemlisi, savaşlar on yıllarca krallığı zora sokan paralı askerler ve haydutları bir girdap gibi içine çektikçe, başka yerleri

ele geçirmek için savaşmak uygun görülüyordu. Bunun yanı sıra iç barış, önceki yüzyılın sona ermesinden beri sürmekte olan ekonomik canlanma için de yararlıydı tabii.

Özellikle 1520'lerde zaman zaman baş gösteren salgın hastalıklara ve kıtlık dönemlerine rağmen, Kara Ölüm'ün neden olduğu nüfus kaybı yüzyılın ortalarında telafi edilmişti. Ekim alanlarının açılması, –Meksika ve İspanya'dan gelen– karabuğday ve mısır gibi daha geniş tahıl yelpazesi ve sürekli verimlilik artışı sayesinde, tarımsal üretimde dikkate değer bir artış vardı. Ekonomi, temelde hâlâ tarımsal olmakla birlikte, imalat ve ticarette de buna eşlik eden bir artış söz konusuydu. Şehirler gelişiyordu. Rouen'de matbaacılık ve dokumacılık yapılıyordu, Lyon da ipek endüstrisinin yanı sıra yüzyılın büyük bölümünde esas bankacılık merkeziydi. Fransa'nın uluslararası ticarette gecikmesinden ötürü limanlar Lisbon ve Antwerp'le rekabet edemeseler de –François'nın Jacques Cartier ve diğerlerini altın aramak ve Katolik inancını yaymak gibi standart talimatlarla göndermesine rağmen– Bordeaux limanı İngiltere'ye ve Aşağı Ülkeler'e şarap ihraç ediyordu.

Ayrıca hazine üzerinde sürekli bir baskı oluşturmasına rağmen, savaşlar bir kez daha devletin güçlenmesine yardımcı oldu. İktidarın merkezileşmesinin devam eden bir süreç olmasının sebebi, bölgelerin kendi âdetlerine ve lehçelerine sahip olduğu ve Paris'ten Bordeaux'ya on günde seyahat edilebilen büyük bir krallıkta bunu gerçekleştirmenin kolay olmamasıydı. Kraliyet gücünü dengeleyecek gerçek bir parlamenter kurum yoktu. Bölge meclisleri hiçbir sonuca ulaşılmayan tartışma mekânlarıyken, soyluların, ruhbanın ve avamın ayrı oturumlarda toplanacakları düşünülen Estates-General [sınıflar meclisi] sadece kralın iradesiyle toplantıya çağırılıyor, bu yüzden de neredeyse hiç toplanamıyordu. Bu durumda krallar en yüksek noktasına bir sonraki yüzyılda XIV.

Louis'yle ulaşacakları mutlak monarşiye yaklaşmaya başlamışlardı bile.

Ne var ki I. François'yı devlet mekanizmasını sürekli mükemmelleştirmeye yönelten şey para ihtiyacıydı. Hazineyi, sayıştayı, gümrük idaresini ve diğer yönetim organlarını yeniden örgütleyerek bunları yönetecek liyakatli merkez ve taşra yöneticileri atadı. Büyük önem taşıyan Villers-Cotterêts Yasası'yla resmi yazışma ve belgelerde Latince yerine Fransızcanın kullanılmasını sağladı ve ilk kez bütün doğumların ve soy kütüğü bilgilerinin ayrıntılı biçimde kayda geçirilmesini emretti. Papa'yla yaptığı sözleşmeyle sadece piskoposları atama hakkını değil, Kilise iratlarının hatta mülkünün büyük bir bölümünü kullanma hakkını da elde eden I. François, hem elindeki fonları artırma hem de hizmetine girenleri ödüllendirme imkânı edindi. Krallık makamlarını hayat boyu kadro vererek satmak suretiyle gelirleri artırdı. Bu uygulamayla alternatif bir soyluluk, idari bir "kaftan soyluluğu" getirdi. Bu arada, ister bankerlerle ister şehir yönetimleriyle olsun, bir dizi borçlanma imkânı sağladı. Saray, bu araçları kullanarak krallığın refahını –etkileri ileride görülecek şekilde– artırmaya başladı.

Fransa'nın uzun süreli askeri çılgınlıklarının başlıca olumlu etkisi, İtalyan Rönesansı'nın ülkede yarattığı etkiydi. On yıllar boyunca ülkeye dönen savaşçılar, beraberlerinde heykeller, resimler, gümüş işleri, kitaplar, sanat ve mimariye ilişkin yeni fikirler getirdiler. VIII. Charles ve XII. Louis sanatçıları desteklemişlerdi. Onları izleyen I. François, Cellini, Andrea del Sarto ve başka eserlerinin yanı sıra *Mona Lisa*'yı da ona getiren Leonardo da Vinci gibi önde gelen şahsiyetleri ülkeye çağırdı. François, İtalyan ustaların tablolarını edinmek amacıyla İtalya'daki ajanlarını da kullandığı için en sonunda Louvre'da yer alacak olan bir kraliyet koleksiyonu oluştur-

maya koyuldu. Aynı şekilde nadir kitap ve el yazmalarını ele geçirmek için de ajanları kullandı ve kraliyet kütüphanesine önde giden klasikler uzmanı ve filolog Guillaume Budé'yi atadı.

Fazla açığa vurmadığı Protestan eğilimli bir hümanist olan Budé, Fransa'da yayımlanan her kitabın bir kopyasının parasız verilmesini sağlayan bir kararnamenin yardımıyla, François'nın gözde sarayı Fontainebleau'da kraliyet kütüphanesini kurdu. Koleksiyon daha sonra Paris'e alındı ve Bibliothéque Nationale'in çekirdeğini oluşturdu. Aynı ölçüde önemli bir girişimle Budé, Sorbonne ilahiyatçılarının 1533'te Fransa'da matbaacılığın yasaklanması talebini göz ardı etmesi için François'yı ikna etmekle kalmadı, günümüzde Collége de France olarak bilinen bağımsız bilimsel öğretim ve araştırma merkezini kurmaya da ikna etti. François'nın bu dönemde Fransız kültürel hayatına yaptığı katkı paha biçilemeyecek kadar büyüktür.

François maliyeti umursamadan mimariye de tutkuyla bağlandı. Topların gelişmesiyle birlikte eski tahkimat tarzı kuşatmaya karşı güvenlik sağlayamadığı için ortaçağ şatoları artık daha açık yüzeyli İtalyan Rönesansı üslubuna göre yenilenmeye ya da uyarlanmaya hazırdı. François kraliyet yönetimini barındıran ve artık giderek merkezileşen bir devletin başkenti olarak gelişen Paris'te Louvre'u inşa etti ve yeni bir belediye binasının inşasına başladı.

Fakat hiç kuşkusuz en çok hatırlanan, François'nın Île-de-France ve Loire şatoları üzerindeki etkisidir. Çocukluğunu geçirdiği Château d'Amboise'ı yeniledi ve yapıya kendi adıyla anılan bir merdiven ekledi. Daha sonra en gözde sarayı olan Château de Blois'yı terk ederek Fontainebleau'ya geçti ve orada mevcut ortaçağ yapısına, bir galeriyle birbirine bağladığı iki yeni yapı ekledi. Fransa'da kendi türünde bir ilk olan ga-

leriyi Rosso Fiorentino dekore etti. François, o zamandan beri Birinci Fontainebleau Okulu olarak bilinen ve geleneksel dini konuları klasik efsanevi temalara dönüştüren başka İtalyan sanatçıları da ülkeye getirdi. Resmi metresi d'Étampes Düşesi Anne'ın yerleştiği Fontainebleau İtalya seferleri arasında François'nın en gözde kraliyet mekânı oldu. Ne var ki çoğu insan için romantizmi ve dönemin kraliyet ihtişamını yansıtan mekân, manzarasıyla sükûnet veren, olağanüstü bir ışık sağlayan mavi arduaz damının özel bir büyü kattığı Loire Vadisi'ndeki *châteaux*'ydu.

Ne var ki pek çok Fransız'ın gözünde esas mücevherler küçük şatolardı. Indre nehir kolundaki bir adaya inşa edilen Azay-le-Rideau, tüm cepheleri nehirde akseden; hendekleri, kuleleri ve diğer ortaçağ şatosu özellikleriyle bir İtalyan sarayının simetri ve ihtişamını yansıtan; gösterişli ve anıtsal bir merdivene sahip, François'nın semenderli armasını öne çıkaran bir yapıydı. Ardından François'nın, hazinedarı Thomas Bohier'nin saraya olan ödenmemiş borçlarından ötürü el koyduğu, Cher nehir koluna uzanan göz alıcı, büyük bir galerisi olan büyüleyici Chenonceau geliyordu. Burada da üslup, damlarda ve merdiven parmaklıklarında heykeller gibi daha eski tip süslemeler taşıyan galerinin neoklasik sadeliğiyle kompozit özellikler taşımaktadır. Chenonceau, tarihsel bağlantıları bakımından da zengindir. Fransa'da ilk havai fişek gösterisi burada yapıldı ve aynı zamanda bina, François'nın kendisi kadar cezbedici olmayan ardılı II. Henri'nin (1547-59) karısı Catherine de Médicis ile Henri'nin metresi Diane de Poitiers arasındaki havai fişek misali sözlü atışmalara da tanıklık etti.

Ancak bu bölgedeki pek çok châteaux'nun en şaşırtıcı olanı, hiç kuşkusuz François'nın Chambord'da, kısmen gayriresmi metresi Anne de Thoury'ye yakın olmak için inşa ettirdiği

muazzam İtalyan tarzı gösterişli yapıdır. Ortaçağ özelliklerinin (burçlu büyük kuleler, duvarlar ve bölümlü hendek) kaybolan geçmişe dönük saf anlamda dekoratif jestlerle oluşturulduğu bu rüya sarayının tasarımına Leonardo da Vinci'nin de el atmış olması muhtemeldir. Kızıl geyiklerin dolaştığı geniş parkın yanı sıra 400 odası ve 365 şöminesi olan Chambord, Loire bölgesinin en büyük şatosudur. En dikkate değer yönleri, ünlü ikili sarmal merdiveni ve ayrıca bacalarla, biberlik biçiminde küçük kulelerle, çatı pencereleriyle ve İstanbul siluetine benzetmek için tasarlanan başka her türlü özellikle donatılmış olan çarpıcı çatı yapısıdır. Chambord, parkta çeşitli faaliyet imkânları sunmanın yanı sıra, gizli toplantılar ve dedikodu yapmak için ideal olan, göğe uzanmış rüya gibi küçük bir yerleşim yeridir.

Chambord süs olarak yapılmış bir bina, devasa bir av köşküydü. Uzak olması, nüfusu zaman zaman 10.000'i aşan savurgan bir sarayı destekleyecek çevre imkânlardan yoksun olması ve açık pencereleri ile localarının Fransa şartlarındansa İtalya'nın sıcak iklimine daha uygun olması nedeniyle nadiren ziyaret ediliyordu. Fakat semenderli arma başka yerlerde olduğu gibi burada da, lütfedip gelen pek çok soylu leydiyi büyüleyen, orada ya da Fontainebleau ormanında geyik avlayan ya da Leonardo da Vinci'yle geç saatlere kadar sanat konuşan o muhteşem Rönesans hükümdarının imgelerini bir araya getirir. Bu ikonik haz düşkünü hümanist kralın pek çok yazarın ve film yapımcısının aklını çelmesi pek de şaşırtıcı değildir.[1] Onların üzücü gerçeklerden çok kralın aşk maceralarını vurgulamaları elbette kaçınılmazdı. Fakat üzücü gerçek, Madrid'de geçirdiği hapislik döneminden sonra kralın asla sağlığına tam anlamıyla kavuşamamış olması, son yıllarının frengi yüzünden zor geçmesi, savurgan hayat tarzının hazineyi boşaltması ve ekonomiyi zayıflatmasıydı.

Şair Joachim du Bellay 1550'lerin ortasında yeni Rönesans Fransa'sı için yazdığı övgüde, "Fransa, sanatların, silahların ve yasaların anası," der.[2] Esas hareket ve kariyer imkânlarının Fransız sarayında olduğu bir dönemde du Bellay'ın huysuz kardinal amcasının diplomatik postası olarak Roma'da mutsuz olduğu ve bunun Din Savaşları'nın başlamasından önce olduğu da doğrudur. Ancak bu, yeni bir ulus olma duygusuna, hatta Fransa'nın yeni bir Roma olabileceği inancına çarpıcı bir tanıklıktır. Rönesans'ın etkisi mimarinin ve sanatın ötesine geçerek şiire ulaştı. Şiir, bizzat François'nın da amatörce uğraştığı bir alandı. Du Bellay o sıralarda ses getiren *Défense et illustration de la langue française*'yi (Fransız Dilinin Savunusu ve Örneklerle Açıklanması), aralarında meşhur sayılabilecek, sonradan La Pléiade olarak tanınan Ronsard'ın da bulunduğu bir grup şairin manifestosunu yayımlamıştı. Bu grup, hem Grek ve Roma şiir formlarının üstünlüğünü savunarak geçmiş dönemin şairlerine meydan okuyor, hem de Fransızcayı Latin dillerinden türetilmiş yeni sözcüklerle zenginleştirerek ona Latince itibarını kazandırmayı amaçlıyordu. Bu seçkinci yaklaşım, dili gereksiz biçimde Latinleştirmek gibi eleştirilere açıktı fakat –artık resmi hukuk dili olan– Fransızcayı yüksek kültür dili olarak yerleştirdi.

Pléiade şairlerinin yeni yaklaşımlarını benimsetmek için küçük bir edebiyat savaşı vermek zorunda kalması gibi, yeni Rönesans hümanizmi de yeni fikirlerin tehdidi altındaki bir Kilise bağlamında din ve entelektüel yöntem alanlarında daha sert savaşlar vermek zorunda kaldı. Günümüzde hümanizm gerçeğe vahiy ya da dini otorite açısından değil, insan aklı ve bilimsel araştırma açısından bakan rasyonalist bir yaklaşım önerir. Ne var ki on altıncı yüzyılın bu geçiş döneminde, hümanizmin anlamı bu kadar açık değildi. Esas olarak, bizatihi

terimin gösterdiği gibi, dini dünya görüşü içinde Tanrı'dan insana doğru bir vurgu kayması oldu. İnsanlar artık güçlü bir Tanrı ve günahla ezilen varlıklar olarak değil, deneyim temelinde kendi fikirlerini geliştirme özgürlüğüne sahip varlıklar olarak görülüyorlardı. Tanrı hâlâ evrenin ve onun yasalarının yaratıcısı olarak görülmekteydi fakat her bir insan eyleminin gözlemcisi ve yargıcı olarak görülmüyordu, ayrıca pek çok etkinlik alanında bir yenilenme duygusunu besleyen insanın imkânlarına ilişkin yeni bir iyimserliğe yer vardı. Ne var ki bu Rönesans ya da etkinliğin yeniden doğuşu, kaçınılmaz biçimde Kilise'ye, çeşitli düzeylerde bir meydan okumayı temsil ediyordu.

Özgün Hıristiyan metinlerin keşfi, Kilise ortodoksluğunun otoritesini zayıflattığı, Copernicus ile diğerlerinin keşifleri de bilgi alanının genişliğini gösterdiği için bu çok önemli bir meydan okumaydı. Araştırma ilahi kelâmın önüne geçiyordu. Daha direkt olarak, dünyevi hayattaki yaygın yeis ve yozlaşma nedeniyle, politik düzeyde de bir meydan okumaydı bu. Yolsuzluk sadece yerel ölçekte değildi, Roma'da da görülüyordu ve papalar özünde politik liderler hâline gelmişlerdi. 1492 ile 1521 arasında birbirini izleyen papaların içinde VI. Alexander dört gayrimeşru çocuk sahibi olmasından, savurganlığından ve akrabalarını kayırmasından ötürü adı çıkmış biriydi; "Savaşçı Papa" olarak anılan, on sekiz yaşında kardinal olan II. Julius, çocuk sahibi olmasına rağmen eşcinseldi; on üç yaşında kardinallik unvanı alan ve yine eşcinsel olan X. Leo, St. Peter Bazilikası'nın inşası için para toplarken endüljans[1] satıyordu.

Paraların bir kısmının Raphael ve Michelangelo'nun resimlerine gitmesi, kurtuluşun alınıp satılması karşısında deh-

1 Günah bağışlama belgeleri. (Çev.)

şete kapılan Martin Luther'i etkilemedi. Asıl niyeti kurumu reformdan geçirmeye çabalamak olan Martin Luther, sonunda Tanrı'ya ancak kişisel inançla yaklaşılabileceğini öne sürerek, bu suretle Kilise'nin bütün otoritesini yıkarak, kurumun dini törenlerle aracılık yaptığı iddiasını reddetti. Bu bölünme kuşku yok ki kaçınılmaz bir gelişmeydi, çünkü hümanistlerin ortaçağ skolastisizmini reddetmeleri, Katolik dünyayı parçalama amacıyla matbaacılığın yükselişi ve milliyetçiliğin gelişmesiyle birleşiyordu. Sadece Vatikan'ın Trent Konseyi tarafından doğrulanan bu süreç 1545'te başladı, bazı reformlar getirdiyse de Protestanlığa hiçbir taviz vermedi.

Elbette sürecin en önemli iki şahsiyetinin de gösterdiği gibi, Protestan hareketinin içinde önemli farklılıklar vardı. Rotterdamlı Erasmus altı yılını keşiş olarak geçirdi, rahip oldu ve Paris'te teoloji öğrenimi gördü. Bu deneyim onu *Encomium Moriae* yani *Deliliğe Övgü* adlı bir hiciv yazmaya yöneltti. Kitaptaki "Delilik Tanrıçası" teologları, keşişleri ve avukatlar gibi diğer otorite figürlerini bilgiçlikle, aptallıkla ve kendini beğenmişlikle suçluyordu. Aynı zamanda Erasmus Grekçe'den bizzat yaptığı Yeni Ahit çevirisiyle, kısır skolastisizme karşı "İsa felsefesi"nin yeniden öğrenilmesi ve savunulmasında önemli bir şahsiyet olarak ortaya çıktı. Ölüm döşeğindeyken dini tören istemedi. Hâlâ Kilise'nin reform yapabileceğini umuyor ve büyüyen Reformasyon hareketini onaylamıyordu. Ancak bu tutumu, eserlerinin Trent Konseyi tarafından lanetlenmesini önlemedi.

Öte yanda, aynı ölçüde etkili olan Jean Calvin farklı bir yol izledi. Sorbonne'da teoloji öğrencisiyken Kilise'den kapı dışarı edilince avukat oldu. Özgün dokümanı esas alan ve örtülü yoruma bel bağlamaktansa tarihsel ve dilbilgisel çözümleme yapan yeni bir hümanist yöntem geliştirdi. Protestanlığı benimsedikten sonra Paris'e kaçmak zorunda kalan Calvin,

hayatının büyük bölümünü Cenevre'de geçirerek ünlü bir akademi kurdu. Kilise'nin özgür irade görüşüne elbette ters düşen, esas olarak kötümser bir ilahi yazgı öğretisine ilgi duydu ve daha katı bir Protestanlığın gelişiminde belirleyici bir rol oynadı.

Ne kadar çeşitli olurlarsa olsunlar –genel olarak İsviçre-Alman terimiyle konfedereler anlamına gelen Eidgenossen'den yola çıkarak Huguenotlar olarak tanınan– Fransız Protestan cemaatlerinin yükselişi ister istemez politik bir sorun olarak görülmeye başlandı. Aslında I. François, Rönesans fikirlerine açık olmakla birlikte, 1534 gibi erken bir tarihte, yatak odasının kapısına çivilenmiş Ayin karşıtı bir broşür bulduğunda, yükselen Protestan hareketine karşı harekete geçmeye başlamıştı. Resmi olarak "En Hıristiyan Majesteleri," ilahi hak sahibi bir Katolik kral olarak anıldığı için François bu hareketin fazla ileri gittiğini düşündü ve ağabeyinin bir kaza sonucu ölmesi üzerine tahta çıkan oğlu, kekeme ve içine kapanık II. Henri'nin (1547-59) coşkuyla destekleyeceği dini azınlıkları ya da "heretikler"i cezalandırmaya başladı. Henri, meşum *chambres ardentes* (ateşli odalar) ile baskıyı artırdı. Pencereler karartıldığı için gündüz vakti bile sadece meşalelerle aydınlatılan bu odalarda heretikler işkenceden geçiriliyor, itirafa zorlanıyor, sonra da direğe bağlanıp yakılıyorlardı ve böylece adalet sağlanmış oluyordu.

Aslında sonradan Din Savaşları olarak anılacak olayların böylelikle provası yapılmış oluyordu. Bu savaşlar, yüzyılın sonuna kadar sürecek ve İtalya'da şan ve şöhret kazanmaya ilişkin o eski rüya, ülke içinde savaş gerçekliğine gömülecekti. Kuşkusuz, bu türden savaşlarda genellikle olduğu gibi, sorun aynı dinin çelişen yorumları değildi; buna karşın, din örtüsü daima karşı tarafın şeytanlaştırılmasına ve her iki tarafta da görülen hıyanetin, cinayetlerin ve yağmacılığın ge-

rekçelendirilmesine hizmet ediyordu. Aslında bu, temel ya da taktik nedenlerle kendi aralarında ittifak kuran farklı eyaletlerin büyük aileleri arasında kesintisiz süren, bir yanda Kilise ve sarayın ya da öte yanda yeni Protestan hareketlerin yer aldığı bir baronluk savaşıydı. Bir tarafta önde giden Katolik Guises ailesi ile karşı tarafta Protestan Bourbonlar arasındaki mücadele, aslında zayıf düşmüş bir taht için verilen savaşa dönüştü.

Ortaçağ Hıristiyanlığından çıkmakta olan bu bölünmüş Avrupa'da uluslararası bağlamın önemli olduğunu belirtmeye gerek yok. Bu bağlamı, II. Henri'nin karısı, Floransalı Medici ailesinden gelen, iki papanın yeğeni ve sonradan İspanyalı II. Philip'in kayınvalidesi olan Catherine de Médici'den daha iyi örnekleyen başka hiç kimse yoktur. Catherine kendi döneminde tanınmış biriydi, tahtın arkasındaki acımasız Makyavelci güç olarak görülüyordu. Günümüzde bile hakkında farklı kanaatler vardır.[3] Fakat o koşullarda, yani dini şiddetin, politik bir sistem olarak hanedan monarşisinin zayıflığının, Katolik bir kraliçenin astrolog Nostradamus'u danışman ve saray hekimi seçmesinin gayet saygıdeğer bulunduğu bir dönemde, onun zeki bir kadın olduğunu kabul etmek gerekir.

Catherine, Floransa'da doğumunu izleyen haftalar içinde yetim kaldı, sekiz yaşında isyancı bir hizip tarafından rehin alındı, on yaşında bir kuşatma sırasında ölümle tehdit edildi ve on dört yaşında II. Henri'yle evlendi, evlilik akdinin icrası bizzat I. François'nın gözetimi altında gerçekleştirildi. Fakat destekçisi olan Papa'nın ölmesi, umut bağlanan bir politik manivelanın kaybına yol açtı. Hem Catherine'in çeyizi yetersizdi, kendisi de güzel değildi, ayrıca kraliyet kanı taşımıyordu. Catherine, Henri'nin tutkun olduğu, metresle ana figürü karışımı bir kadın olan çekici Diane de Poitiers tarafından bir kenara itildi. Bir kraliçe için hepsinden daha tehditkâr bir so-

runu da vardı; katır idrarı içmesine ve mahrem yerlerine inek gübresi sürmesine rağmen, evliliğinin ilk on bir yılında, daha sonra peş peşe doğurana kadar çocuksuz kaldı. Her şeye rağmen Catherine Henri'yi seviyordu ve kocasını bir mızrak dövüşünde beynine mızrak saplanması sonucu kaybettiğinde çok üzüldü. Kısa bir süre sonra, bu kez Catherine Diane de Poitier'i bir kenara itti ve kendini birbiri ardına yetersiz krallar olacak üç oğlunu yönetmeye adadı.

On beş yaşında tahta çıkan ve bir yıl içinde tüberküloza yakalanarak ölen II. François (1559-60) geleceğin bahtsız İskoç kraliçesi Mary Stuart'la baş göz edildi. Louvre'a taşınan ve Protestan Bourbonlara saldırıda başat konumda olan güçlü Guise ailesi, Mary Stuart'ı kolayca yönlendiriyordu. Catherine, İspanyol destekli küstah müttefiki Duc de Guise'in niyetlerinden şüphelendi ve iki taraf arasında köprü kurmaya çalıştı fakat şimdi on yaşındaki oğlu IX. Charles'ın oturduğu tahtı (1560-74) arkasına alamayacak kadar zor durumdaydı ve 1562'de Champagne'deki Wassy'de Protestanların katledilmesiyle Din Savaşları başladı. Bir sonraki yıl Duc de Guise'ın katledilmesini hoşnutlukla karşılayan Catherine, kendi yönetimini kurmayı başardı fakat karşılıklı saldırılar durmadı. Kısa süre içinde Catherine çatışma politikalarının içine çekildi ve Ağustos 1572'de dehşet verici Aziz Bartholomew Yortusu Katliamı'na en azından suç ortağı oldu.

Catherine, kızı Marguerite de Valois'nın Protestan prens Henri de Bourbon-Navarre ile evlenmesini kararlaştırmıştı. Papa ya da Paris'in çoğunluğu oluşturan Katolik halkı, bu evliliği hoş karşılamadı. Protestan düğüne katılmak için çok sayıda Protestan'ın kente gelmesi, Katolik Guise hizbine Protestan liderleri tasfiye etmek gibi baştan çıkarıcı bir fırsat sağladı. İnancından dönmesi şartıyla güveyin hayatı bağışlanacaktı. Düğünden altı gün sonra, Aziz Bartholomew Yor-

tusu'nda Protestan liderlere yönelik planlı katliam başladı. Sonraki beş gün içinde olay tam bir katliam ve yağmacılığa dönüşerek çığırından çıktı. Paris'te yaklaşık 3000 Protestan öldürüldü, cesetleri Seine Nehri'nde yüzüyordu. Katliam Lyon, Bordeaux, Rouen ve diğer merkezlere yayılarak ardında tahminen 25.000 ölü bıraktı. Protestanlar ile Katolikler arasındaki savaşta bir dönüm noktasıydı bu. Papa Gregory, çatışmanın Avrupa boyutunu vurgulamak istercesine, olayı bir şenlikle kutladı ve üzerinde Protestanları kılıcıyla cezalandıran bir intikamcı melek figürünün bulunduğu bir hatıra madalyonu çıkardı.

Charles iki yıl sonra yirmi dört yaşında tüberkülozdan öldüğü zaman taht Catherine'in gözde fakat eşcinsel ilişkileriyle pek çok skandala yol açan uçarı oğlu III. Henri'ye (1574-89) geçti. Catherine, bir yandan ılımlı bir Katolik bloku yeniden dirilen bir Protestan hizbe karşı desteklemeye çabalıyordu, öte yandan da tahtı ele geçirmeyi planlayan, İspanya'nın desteklediği ve Duc de Guise'nin önderliğindeki koyu mutlakiyetçi yeni bir Katolik Kutsal Birlik'le karşı karşıyaydı. Catherine'in hayatta kalan oğlu 1584'te öldüğünde tehlike iyice perçinlendi ve eşcinsel III. Henri sorun çıkarmayacağı için sıranın bizzat Protestan bir lider olan, geçmişte değiştirmek zorunda bırakıldığı mezhebini tekrar değiştiren Henri de Bourbon-Navarre'ye geçeceği anlaşıldı.

Sonraki beş yıl boyunca sürecek olan karmakarışık çatışmalar içinde bu muhtemel Protestan vâris, geleceğin IV. Henri'si (1589-1610), tacı zor yoldan elde edecekti. Önce III. Henri'yi savaşta yenilgiye uğrattı; gelgelelim, daha sonra, kralın öteki tehlikeli rakibi Duc de Guise'i katletmesi Paris'te Saray'a karşı bir isyanı kışkırtınca, onun müttefiki oldu. III. Henri bir Dominiken papazı tarafından katledildiğinde de tahtı ele geçirdi. Fakat Fransa artık bir nefret kazanına dönüşmüştü,

karşısında Kutsal Birlik, önünde ise savaş yılları vardı. Ancak IV. Henri sadece zeki ve kararlı değil, aynı zamanda kırk yıldır süren savaşın neden olduğu tahribatı görecek kadar olgun ve duyarlı biriydi. Koşullar gerektirdiği için defalarca din değiştiren IV. Henri resmen Katolikliği benimseyerek Gordion düğümünü kesmeye karar verdi. Paris'i kazanmak için Ayin'in feda edileceği esprisini de o sırada yaptı: "*Paris vaut bien une messe*" ["Paris bir ayine değer"]. Bu girişim pek çok Protestan'ı kaybetmesine yol açarken, IV. Henri askeri güç, müzakere ve büyük miktarda rüşvetten oluşan makul bir bileşimle ve Nantes Fermanı'yla Protestanlara bir ölçüde din özgürlüğü vererek, yavaş yavaş ülkeye hâkim oldu. Böylece yeni Bourbon monarşisi politik kararla Katolik olacaktı. Bu gelişme, çatışmaya bir ölçüde yapay bir çözüm getirdiyse de, İspanya'yla savaşı sona erdirdi ve tükenmiş bir ülkeye bir ölçüde barış getirdi.

○

Kilise'nin inanç ve kültür üzerindeki tekil denetiminin tehdit altında olduğu bu dünyaya François Rabelais ve Michel de Montaigne gibi dönemin önemli yazarları nasıl bir anlam veriyorlardı? Dünya altı üstü Güneş'in etrafında dönen bir gezegen olabilir miydi? Günümüzde dış uzayda bulunabilecek yabancı yaratıklar gibi, Avrupalıların uzak diyarlarda buldukları egzotik halklar da kâfir ötekiler olarak anlaşılamaz mıydı, öyle kabul edilemez miydi? Hümanizm umutları iç savaşın içinde sönümleniyor ve yeni ulus olma duygusu devletin denetimini ele geçirmek isteyen Katolik ve Protestan hizipler arasında vahşi bir çatışmaya mı yol açıyordu? Böyle bir dönemde yazmak, tıpkı hayatın kendisi gibi, riskli bir işti. Rabelais kendi matbaacısının direğe bağlanıp yakıldığını görmüş, Montaigne'in altı çocuğunun beşi bebeklik döne-

minde ölmüştü. Önemli tarihçi Lucien Febvre, yeni bilgiye duyulan merakı belki biraz azımsamakla birlikte, yararlı bir tutumla, bize bir on altıncı yüzyıl eserini bugünün bakışıyla okuyamayacağımızı hatırlatmakta, o dönemde hayatın her yönünün dine bulandığını, insan zihninde doğa ile doğaüstü arasında hiçbir açık ayırım olmadığı için uygun bir felsefi ya da bilimsel dilin henüz oluşmadığını ve bu nedenle on altıncı yüzyılda "inançsızlığın sınırları"nı tanımamız gerektiğini öne sürüyordu.[4]

Hümanist gelenek içinde yer alan oldukça bilgili bir eski keşiş ve hekim olan Rabelais'nin taşkın metinleri bu durumu doğrulama eğilimindedir. "Büyük ve hayvani dev Gargantua"ya ilişkin öyküyü abartarak işe koyulan Rabelais, hiciv, soytarılık, kelime oyunları, öykünme, tuvalet şakaları ve eğitime dair düşüncelerle dolu karikatür benzeri abartmalarla, şaşırtıcı biçimde yaratıcı ve eğlenceli bir karışım üretti ve bunu çok tuhaf bir mizahla harmanladı. Bir yerde, Gargantua Parislilerin üzerine işer ve taşkınlar meydana gelir; "dört yüz on sekizi kadın ve küçük çocuk, iki yüz altmış bin kişi boğuldu."[5] Bütün bu abartmalardan, "Ne istiyorsan onu yap" gibi özel bir düstur dışında herhangi bir özel mesaj çıkmaz. Ancak kurumsal dinle belirgin biçimde alay etmekte ve vicdan özgürlüğünü savunmaktadır. Rabelais hâlâ Tanrı'ya inanıyor olsa da, doğa ile beden uyumludur görüşü, günah ve kefaret gibi temel fikirlere hiç yer bırakmaz. O adeta ortaçağ dünyasına içeriden bir darbe indirmekte fakat bunun ötesindeki dünyayı görememektedir.

Montaigne'e gelince, son derece kişisel deneme türünde yazmayı seçmesi –ki öncülük ettiği bir türdür bu– onun standart örgütlü dünya anlayışından uzun din savaşlarının doğurduğu kuşkuculuğa ve kötümserliğe doğru geri çekilişinin göstergesidir. Böylesine belirsiz bir dünyada, "kişi her zaman

çizmelerini giyip ayrılmaya hazır olmalıdır." Montaigne, Tanrı'ya inanırken, paradoksal olarak inancını insan aklının yetersizliği temelinde savunur. Ve yamyamlar üzerine yazdığı ünlü denemesi "Des Cannibales"de, "Bizimkinden farklı olan âdetlere basit bir biçimde barbarca diyoruz; aslında kendi ülkemizin fikir ve göreneklerinin ötesini göremediğimiz anlaşılıyor,"[6] derken, modern kültürel göreliliğe olağanüstü bir biçimde yaklaşır. Avrupa Hıristiyan uygarlığının olası keyfiliğine dair spekülasyon yaparken dahi, kendi zamanının insanının aklına bile getirmekten kaçındığı bir düşünceye tehlikeli bir biçimde yaklaşmaktaydı.

1. BÖLÜM

Güneş Kralın Muhteşem Yüzyılı

On yedinci yüzyıl Fransızlara *gloire et grandeur*, yani şan ve ihtişam emaresiyle gelir. *Le grand siècle*, yani muhteşem yüzyıl, *le siècle de Louis XIV*, yani XIV. Louis'nin yüzyılıydı. XIV. Louis, *Louis le Grand* ya da Greko-Romen güneş tanrısı Apollon'dan yola çıkılarak *le Roi-Soleil*, yani Güneş Kral olarak anılıyordu. Kral'ın Paris'e on dokuz kilometre mesafede bütünüyle yeni bir kraliyet şehri inşa ettiği Versailles'daki bulvarlar büyük *château*'dan bir yıldızın ışınları gibi yayılıyor, Kral'ın törensel yatak odası ana binanın tam geometrik merkezinde yer alıyor, böylece bakanların ve saray mensuplarının bütün faaliyetleri, dev bir kovanın içindeki kraliçe arıyı andıran kralın çevresinde dönüyordu. Elbette bütün bunlar, iktidarın sadece Tanrı'ya hesap veren vaftizli bir mutlak hükümdarın ellerinde toplandığını simgeliyordu. Bu muhteşem sarayın her köşesinde görülen *gloire* ve *grandeur* [şan ve ihtişam] –mimari ile manzaranın uyumlu bileşimi, Aynalar Odası, göle doğru uzanan bakımlı bahçeler– o dönemde Fransız monarşisinin itibarını gösteriyordu. Günümüzün turistleri musluk suyunun ve sıhhi tesisatın olmadığını fark edebilir ya da Hyacinthe Rigaud'nun yaptığı tam boy kral tablosuna ağzı açık bir

hâlde bakakalabilir. Tabloda Kral, Avrupa'nın Fransız hegemonyası döneminde işlemeli ipek kaftanla, bukleli peruğuna neredeyse gömülmüş hâlde, düzgün bacaklarında beyaz ipek çoraplarla ve ayağında yüksek topuklu kırmızı ayakkabılarla görülmektedir. Bu aynı zamanda, Pascal, Racine ya da Molière'i betimleyen tabloların da doğruladığı gibi, Fransız kültürünün Avrupa'da üstünlük kazandığı bir dönemdi. Nüktenin, inceliğin ve yüksek modanın yeriydi burası. Louis le Grand, gösterişli yeni sarayının merkezinde, Avrupa uygarlığının göbeğinde yer alıyordu.

○

Peki Fransa Din Savaşları'nın neden olduğu tahribatın ardından ve süregiden bunca zorluk karşısında nasıl oldu da böyle bir zirveye ulaştı? IV. Henri'nin 1610'da Katolik fanatik Ravaillac tarafından öldürülmesi dini gerilimlerin kalıcılaşmasına neden oldu. Bu bir kez daha hanedan sisteminin yapısal zayıflığını açığa vuracaktı çünkü IV. Henri'nin ardılı XIII. Louis (1610-43) on üç yaşında, onu izleyen XIV. Louis (1643-1715) ise beş yaşında kral olacaktı. Bu durum tahtı azılı soylular karşısında kırılgan bırakacak ve 1648-53'ün Fondes'iyle zirveye ulaşan peş peşe karmaşık isyanlar patlak verecekti. Ayrıca Fransa, Otuz Yıl Savaşları (1618-48) olarak bilinen geniş bir Avrupa çatışmasına, ayrıca İspanya ve Habsburglarla –hanedan sisteminin iki ulus arasındaki savaşın bir aile atışmasıyla ateşlenebilmesine yol açan bir diğer özelliği olan– iki saray arasındaki evliliklerin iyice şiddetlendirdiği bir mücadeleye girecekti. Bu koşullarda Fransa, XIV. Louis yönetiminde sağladığı hâkimiyet konumuna nasıl yükseldi? Bunun bir nedeni, Fransa'nın artık büyük, bölgesel olarak birleşmiş ve potansiyel olarak çok zengin bir ülke olmasıydı. Yirmi milyon nüfusuyla bu ülke –nüfusları sırasıyla sekiz ve beş milyon

olan– rakipleri İspanya ve İngiltere'nin toplamından daha büyük bir nüfusa sahipti. Son yirmi yıla kötü hasatlar damga vurduysa da yeni yüzyılın ilk onyılları, en azından 1627-8'de vebanın geri dönüşüne kadar çok daha elverişli koşullar sağlayacaktı. Hepsinden önemlisi de XIV. Louis'nin iktidara gelişi, bizzat IV. Henri ve bakanı Sully'le başlayan bir dizi güçlü ve yetenekli şahsiyet tarafından hazırlanmıştı.

IV. Henri'nin gerçekçi tutumu, "her emekçi pazar günü sofrasına bir tavuk koyabilmelidir" gibi yeni kaygıları, barışa ve dini hoşgörüye olan inancı ve elbette aşk maceraları, onun "*le bon roi Henri*" (iyi kral Henri) olarak anılmasına yol açtı. En etkilisi Duc de Sully olan küçük bir bakanlar ekibiyle hem tarımı hem de imalatı geliştirerek refah sağlamaya çalıştı. Ülkenin mali yapısını düzeltmek için yargıç ya da vergi tahsildarı gibi resmi makamları satın alanlara bu görevlerin kalıtsal olması için yıllık bir ödenek zorunluluğu getirilerek para sağlandı. Bu uygulama Saray'dan bağımsız bir yönetici sınıf yaratarak ardılları için birikmiş sorunlara yol açarken, toplanan para Sully tarafından mali istikrarı sağlamak ve güçlü bir hazine dengesi kurmak için kullanıldı. Bu arada Henri bataklıkları kuruttu, ahşap kaplama yeni bir yol şebekesi inşa etti, köprüler yaptı, kanallar açtı.

Pont Neuf köprüsünü tamamlayarak altmış sekiz yeni cadde açtı ve şık Place Royale'i ya da Devrim'den sonraki ismiyle Place des Vosges'i inşa ederek Paris'in gelişmesine büyük bir katkıda bulundu. Endüstriyi, özellikle goblen, ipek ve diğer ürünleri geliştirmeye hevesliydi ve Büyük Louvre Galerisi'ni inşa ettiği zaman yetenekli zanaatkârları orada dükkân açmaya davet etti. Orduya yeni toplar sağladı, sınır kalelerini güçlendirdi, hem Uzakdoğu'yla hem de Amerika'yla ticareti geliştirmek için keşif seyahatlerini coşkuyla desteklerken Samuel de Champlain'in Kanada'da Yeni Fransa

kolonisini kurma girişimi için para sağladı. Henri'nin Rue de la Ferronnerie'de suikasta kurban gitmesi ülke için büyük bir talihsizlikti. Katil, işkenceden sonra, öngörüldüğü gibi dört at tarafından çekilerek parçalandı. Henri ve Sully başarılı bir Bourbon monarşisinin temellerini atmışlardı. Henri'nin karısı Maria de Médicis dokuz yaşındaki oğlu XIII. Louis'nin naibi olduğu zaman bu avantajı elden kaçırdı.

Marie'nin evliliği çok sorunluydu çünkü Henri'nin onunla evlenmesinin nedeni, çeyizini borçlarını ödemek için kullanmak istemesiydi. Üstelik Henri, sarayda kibirli ev sahibesi gibi davranan metresi nedeniyle, karısının acı çekmesine neden oldu. Marie naip olduktan sonra metresi sürgüne gönderdi. Marie kaprisliydi, ne parlak bir kişiliği vardı ne de politikadan anlıyordu, biraz kaçık ve hastalıklı oğluyla ilişkileri de kötüydü. Kısa süre içinde üvey kız kardeşi Leonora Galigai'nin kocası Concino Concini'nin etkisi altında kalması işleri daha da kötüleştirdi. Concini bir İtalyan maceraperestti, ömründe savaş meydanı görmemiş olmasına rağmen, Marie ona feldmareşal rütbesi verdi. Sully kovuldu, oluşturduğu rezervler israf edilmeye başlandı. Bu arada Concini küpünü doldurmakla meşguldü. Hükümdarlığın zayıflamakta olduğunu gören asil prensler ve büyük soylular isyan ettiler ve ancak çok büyük paralar ödenerek satın alınabildiler. Bütün bunlar Marie'yi Estates-Generale'i toplayarak gelirleri artırma çabasına yöneltti. Bu deneyim üç sınıf arasındaki gerilimleri artıracak ve 1789'da, Devrim'den hemen önce baskı altında tekrarlanacaktı.

Marie'nin Protestanlara karşı harekete geçmesi için papalık elçisi tarafından gördüğü baskı ve İspanyol Habsburg hayaline, yani Avrupa'da evrensel bir Katolik krallık kurma hayaline kapılmaya başlaması da ülke barışını tehdit ediyordu. Bu hayal onu on dört yaşındaki Louis'yi İspanya Kralı

III. Philip'in kızı Avusturyalı Habsburg prensesi Anne'le evlendirmeye itti. Bu evlilik sadece Louis'nin eşcinselliğe eğilim göstermesi nedeniyle değil, on üçünde reşit olunca tahta çıkmasını engellediği için annesine öfkelenmesi yüzünden de felakete yazgılıydı.

Kendi annesine karşı saray darbesi yapan XIII. Louis, 1617'de on beş yaşındayken tahta çıktı. Yaşlı danışmanı Duc de Luynes'in yönlendirmesiyle Concini'yi öldürttü, Leonora Galigai'yi cadılık suçlamasıyla yaktırdı ve Marie'nin Château de Blois'ya girmesini yasakladı. Bu gelişmeler, Habsburg yanlısı ve İspanyol yönetimini savunan siyasete son verirken, güney batıdaki bir Protestan ayaklanmasıyla, Protestan mülklerinin Katolik Kilisesi'ne zorla devredilmesiyle beraber dini gerilimler kalıcı hâle geldi. Ayrıca 1618'de Bohemyalı Protestanlar Kutsal Roma İmparatorluğu'nun politikalarına isyan ettiklerinde Otuz Yıl Savaşları; Alman Protestanların İngiliz, Felemenk, Danimarkalı ve nihayet İsveçliler tarafından desteklenmesiyle beraber, aralıklı olarak bir dizi uzun süreli savaş başladı. Fransa 1635'e kadar doğrudan müdahale ederek İspanya ve İmparatorluk'un gücünü sınırlamaya çalışmadı ancak Avrupa'ya yayılan bu savaş Louis'nin Fransa'da durumu denetim altına alma girişimine zemin sağladı. 1619'da Blois'dan kaçan ve kralın kardeşi Orléans Dükü'nün önderlik ettiği yeni bir soylular isyanına adını veren Marie'yle uğraşmak zorundaydı. Louis isyanı bastırdı ve Marie'nin eski danışmanı Richelieu'yü geçici bir uzlaşma sağlaması için geri getirdi. Luynes 1621'de öldüğünde Richelieu'ye, bu hırslı papaza daha çok bağlandı. Ona kardinal şapkası giydirdi ve kurnazca bir yol izleyerek onu 1624'te başbakan yaptı.

Kardinal Richelieu, Fransız tarihinde üstünde fikir birliği sağlanamayan ve dikkat çekici şahsiyetlerden biridir. Alexander Dumas'nın *Le Troi Mousquetaires* (*Üç Silahşörler*)

adlı romanıyla tanınan bu figür, acımasız, ketum, ikiyüzlü bir entrikacıyı, "Kızıl Kardinal"i yansıtır. Onun gizemli işbirlikçisi, mütevazı Capucin giysilerinden ötürü kendisine "Gri Kardinal" denilen Papaz Joseph'ti. Yaşadığı dönemde Richelieu'den nefret edildi ve XIII. Louis de ona bağımlı olduğu için öylesine rahatsızdı ki Richelieu öldüğünde sevincini gizleyemedi.[1] Elindeki kartları göğsüne yakın tutarak gizleyen bir iktidar adamı olarak Richelieu'nun kişiliği ürperticiydi, halkı umursamak gibi bir derdi yoktu fakat olağanüstü zeki ve becerikli, pratik olmakla birlikte düşünce yapısı güçlü biriydi. Çağdaşları tarafından, Kardinalden çok bir devlet adamı, hatta bir komutan olarak görülüyordu. Cardinal de Retz aşağılayıcı bir tutumla "Bu dünya için yeterince dindardı" diyerek, Richelieu'nün dindarlığının öteki dünya için yeterli olmayabileceğini ima etmiştir.[2] Ancak Richelieu ilkesiz değildi, sadece içinde bulduğu koşulların gerektirdiklerine uyum sağlıyordu. Dönemin devlet adamlarından biri, daha sonra XIV. Louis'nin maliye bakanı olan Colbert, onu her durumda örnek alınması gereken bir model olarak gördü. Richelieu'nün sonraki on sekiz yıl boyunca yaptığı katkının esasen önemli olduğu günümüzde yaygın olarak kabul edilmektedir.

Richelieu açık fikirli olmasına rağmen ana kraliçe ile oğlu arasındaki işlevsiz ilişkilerin ortasında kaldığı için çetrefilli bir konumdaydı. Ne anne ne de oğlu ona güveniyordu fakat ikisi de ona muhtaçtı. Kardinal daha genel bir ortamda da çetrefilli bir konumdaydı. O sırada Katolik Kilisesi'nde çeşitli dini tarikatlarla birlikte Cizvitlerin önderlik ettiği, geleceğin azizleri François de Sales ve Vincent de Paul gibi önde gelen şahsiyetlerle birlikte anılan, Reform karşıtı güçlü bir hareket vardı. Ancak Katolik ortodoksluğunun bu iddiası dini ortamlarda başarılı olsa da tekil devletlerin kendi çıkarlarıyla çatışabiliyordu. Dini bağlılıkları ne olursa olsun, hem Kardinal

Richelieu, hem de ardılı Kardinal Mazarin *la raison d'Etat*'yı (devletin çıkarlarını) kollamak zorundaydılar.

Dolayısıyla Marie onu kendi himayesi altında görürken, onun Katolik yanlısı ve İspanyol yanlısı tutumuna bağlı olmayan Kardinal onu düş kırıklığına uğrattı ve ihanete uğradığını hisseden Marie ondan kurtulmaya çalıştı. 1630'da *Journée des Dupes*, Ahmaklar Günü olarak bilinen bir olayla Marie ve kralın kardeşi Orléans Dükü, Richelieu'yü azletmesi için Louis'yi ikna etmeyi başardılar ya da başardıklarını sandılar. O sırada, kendi casuslar şebekesiyle neler olduğunu haber alan Kardinal, gayet soğukkanlı bir tavırla kraliyet salonuna girerek, yüzünde bir tebessümle Majestelerine kendisiyle konuşmak isteyip istemediklerini sordu. Bu görüşme, durumu tersine çevirdi. Louis, dostluğunu kazanan Richelieu'ye bir dükalık bağışladı ve Kardinal bundan böyle güvenli bir konum sağlamış oldu. Marie'nin anlayamadığı şey, kardinal olsun ya da olmasın Richelieu'nün Fransa'nın ulusal çıkarlarını korumaya, İspanya'nın ulusal çıkarlarını korumaktan ya da Roma Kilisesi'nin daha geniş Avrupa hırslarına ulaşmaktan daha kararlı olmasıydı.

Aslında Richelieu yeniden alevlenen dini çatışmayı sınırlamak ve tahtı güçlendirerek iktidarı merkezileştirmek için tasarlanan tutarlı bir planı izliyordu. Bir yanda kralın kardeşinin ve eski feodal soylulukla ittifak hâlindeki prenslerin birbirini izleyen Habsburg ve Katolik yanlısı komplolarıyla uğraşmak zorundaydı. Bunu uzlaşmaz bir tutumla, onların kalelerini yıkarak, düelloları yasaklayarak ve Duc de Montmorency, hatta kralın sevgilisi Cinq-Mars gibi kişileri ihanetle suçlayıp infaz ederek yaptı. Öte yandan, irili ufaklı Protestan isyanlarıyla başa çıkmak zorundaydı ve İngilizlerin destekledikleri bir Huguenot ayaklanmasını, 1627'de La Rochelle kuşatmasına bizzat önderlik ederek çok sert biçimde ezdi.

Protestanları politik himayeden yoksun bırakırken, zekice bir tutumla, Katoliklerin IV. Henri'nin Nantes Fermanı'nın iptal edilmesi taleplerini göz ardı etti ve ibadet özgürlüğünün sürmesini sağladı. Ne var ki ulusal düzeyde Katolik muhafazakârlık ile Protestanlık arasındaki hassas çizgide ilerlemek yeterli değildi; aynı hileyi Otuz Yıl Savaşları'yla ilişkili olarak da yapmak zorundaydı. Daha önce Fransa ancak gizlice Protestan güçleri desteklemişken, onların 1635'te Nordlingen'de yenilgiye uğramaları karşısında Fransa'nın İspanyol Habsburgların evrensel Katolik monarşi hayaline asla kapılmamasını sağlamak için çatışmaya girdi. İspanya'yla başlayan bu savaş Richelieu'nün 1642'de ölümünden sonra da devam edecekti.

Ne var ki o sırada Richelieu, yerel ve dini çıkarları kralın temsil ettiği ulusal çıkarlara tabi kılmayı gerektiren merkezi devlet mekanizmasını ana hatlarıyla kurmuştu. Yerel görevlileri devlet komiserlerine tabi kılmış, meclislerin devlet işlerini tartışmalarını yasaklamış ve basına sansür uygulayarak fikirleri denetim altına almıştı. Hem ülkenin bağımsızlığını korumuş, hem de Académie Française'yi kurarak, günümüzde varlığını sürdüren Palais Royal'i inşa ederek ve seçkin bir sanat koleksiyonu oluşturarak ülkenin itibarını yükseltmişti. Özetle belirtmek gerekirse, Richelieu XIV. Louis'nin şanlı mutlak monarşi döneminin genel çerçevesini oluşturmuştu. Elbette 1643'te Louis henüz beş yaşında bile olmayan küçük bir çocuk olarak mutlak hükümdar olduğunda, ufukta beliren yeni bir sakıncalı krallığın "yeni baştan déjà vu" gibi görünmesi dışında.

○

Richelieu'nün ardılı Kardinal Mazarin'in 1661'de ölümünden sonra kişisel denetim kurmadan önceki on sekiz yıl için-

de genç Louis ülkeyi yönetme sorununun dışında kaldı. XIII. Louis'nin ihmal edilmiş karısı Avusturyalı Anne, beklenmedik bir biçimde iyi bir naip oldu ve inançlı bir İspanyol Katolik olmasına rağmen Richelieu'nün bağımsız çizgisini izledi, özenle seçilmiş ardılından, görevinin sağladığı avantalara düşkün olmakla beraber diplomatik yetenekleri açısından kendisiyle aşık atabilen Mazarin'den yardım aldı. Aralarında dedikodusu yapılan türden mahrem bir ilişki olsun veya olmasın, bu ikili kesinlikle yakın bir işbirliği içinde oldu ve buna ihtiyaçları da vardı. Her şeyden önce, hâlâ halkın tepkisine yol açan vergilerle finanse edilmesi gereken masraflı Otuz Yıl Savaşları sürüyordu. Bereket Fransa 1643'te Ardenler'deki Rocroi'da kesin bir zafer kazandı ve 1648'de Mazarin avantajlı Vestfalya Antlaşması'nı imzalayabildi.

Bu gelişme Alman devletlerinin ve Hollanda'nın bağımsızlığının tanınmasıyla Kutsal Roma İmparatorluğu'nun üstünlüğünü sona erdirdi ve sonuç olarak, ayrı bir Fransız-İspanyol çatışması sürse de İspanya için çöküşün başlangıcını belirledi. Fransa, tam aksine, Alsace'ın büyük bölümünü, yanı sıra Metz, Toul ve Verdun piskoposluklarını kazanarak çok iyi bir duruma geldi. Ne var ki ülke içinde anarşiye yakın bir durum vardı. Mazarin vergiler yüzünden sevilmiyordu ve –temsili bir parlamentodan çok bir devlet mahkemesi olan– Parlement de Paris korkuya kapılan genç kralı ve annesini 1649 yılının ocak ayında dondurucu bir gece yarısı Paris'ten kaçmaya zorlayan bir isyana önderlik etti.

Bu kalkışma kraliyet prensi ve Rocroi zaferinin kahramanı Prince de Condé tarafından bastırıldı fakat Fronde –sapan anlamına gelen *fronde* sözcüğünden türetilen bir çocuk oyunundan gelir– olarak bilinen isyanın sadece ilk aşamasıydı bu. Bir sonraki yıl Condé sadece saf değiştirmekle ve bir aristokrat isyanına önderlik etmekle kalmadı, İspanya'dan

destek almaya da çalıştı. Bir dizi karmaşık girişimin ardından Paris'in hemen dışında yenilgiye uğratıldı ve böylece Louis ve annesi 1652'de Paris'e muzaffer bir dönüş yaptılar. Bu arada Mazarin geri kalan isyancıları döneme uygun onurlu bir tarzda satın aldı. Saray zor bir zaman geçirmişti fakat bu karmaşık olay farklı hoşnutsuz gruplar arasında birlik olmadığını, kırsal kesimin yağmacı çetelere hızla tepki gösterdiğini ve giderek merkezileşen devlete yönelik ciddi bir muhalefetin bulunmadığını ortaya koydu. Mazarin genç kral ile teyzesinin kızı İspanya Prensesi Maria-Teresa arasında bir evlilik ayarlayarak İspanya'yla savaşa son verdiği zaman Fransa XIV. Louis'ye hazırdı.

○

Hyacinthe Rigaud'nun tablosunda görülen bu XIV. Louis neye benziyordu? Yirmi birinci yüzyılda Versailles'a giden birine tablodaki kişi tuhaf, hatta gülünç gelebilir. Gösterişli peruğu, beyaz çorapları ve –bizzat tasarladığı– yüksek topuklu kırmızı ayakkabılarıyla neredeyse düşkün bir travestiyi ya da yaşlı bir fahişeyi andırmaktadır. Ancak Louis bu tabloya özel bir hayranlık duyuyordu; öyle ki, elinde olmayan nedenlerle konsey toplantısına katılamadığı zaman, kraliyetin varlığını temsil etmesi için tabloyu toplantı salonuna taşıtıyordu. Elbette bu Louis'nin krallığın her yerinde kopyalanan, çoğu aynı şövalye duruşunu sergileyen, en akla gelmeyen alegorileri yansıtan yüzlerce Louis tablosundan sadece biriydi. Onu Apollo, İyi Kılavuz, İmanın Savunucusu, Sanatların Koruyucusu, Sapkınlığın Fatihi, sıraca hastalığını iyileştiren Mucize Yaratıcısı olarak gösteren tablolar, hatta Louis'ye Biat Eden Dünya tabloları vardı. Augustus ya da Konstantin'den Charlemagne veya Clovis'e kadar, Ovidius'un *Dönüşümler*'indeki Güneş Saray'ı hatırlatan göz alıcı mekâna nezaret eden bu

Güneş Kral'la özdeşleşmekten kurtulabilen tek bir kahraman bile yoktu.

Yine o zaman dikkatle düzenlenmiş bir saray teşrifatı, biyografi yazarı Petitfils'in gayet iyi betimlediği[3] bir kraliyet ayini vardı. Kralın *petit lever*'i ya da yataktan kalkış seremonisi saat 7.30'da başlıyor, yakın aile üyelerinin ve kendilerine onur bahşedilmiş birkaç saray mensubunun huzurunda kraliyet doktorları tarafından muayene ediliyordu. Daha sonra bir grup saray görevlisi içeri giriyor, kral lazımlığa oturarak doğal ihtiyacını giderirken onlara talimatlar veriyordu. Ardından sakal tıraşı yapılıyor ve peruğu takılıyordu. Ardından *grand lever* geliyor, büyükelçiler, kardinaller ve krallığın diğer önemli şahsiyetleri Kralın huzuruna kabul ediliyordu. Üzerinde sabahlıkla hafif bir kahvaltı yaptıktan sonra veliaht ya da diğer bir aile ferdinin yardımıyla elbisesini giyiyor, ardından dua ediyordu.

Kral toplantı salonunda günlük emirlerini verdikten sonra saray mensuplarının ve önceden izin almışlarsa onunla konuşmak için sabırsızlıkla bekleşen önemli ziyaretçilerin toplandıkları Büyük Galeri'ye geçiyordu. Daha sonra az sayıda saray mensubunun önünde öğle yemeğini yiyor, bu arada kendisine genellikle "Monsieur" olarak bilinen en büyük erkek kardeşi eşlik ediyor, ona peçetesini sunduktan sonra oturması için davet ediliyordu. Akşam yemeği incelikle düzenlenmiş kamusal bir faaliyet oluyor, aile mensupları kadınların oturduğu, erkeklerin ayakta durduğu seçilmiş bir grup ziyaretçinin önünde yemeklerini altın tabaklardan yiyorlardı. Yatma zamanı için yapılan düzenlemeler sabah yapılanları andırıyor, üst sınıftan erkekler altın kaplama çift başlı şamdanları tutma onuruna erişmek için yarışıyorlardı. Sabahtan akşama kadar XIV. Louis'nin hayatı, özel bölümlerinde bile kamusal bir gösteriydi.

Koreografisi sıkı kurallarla belirlenen bu bale, düzen, öncelik sırası ve incelikli adetleri birleştiren bir saray muaşeretini yansıtıyordu. Versailles'da yaşamanız için çok sayıda yazılmamış kuralı (Kral geçerken şapkanızı çıkarırsınız, onun huzurunda ancak prensler ve prensesler oturabilir vb.) hatta bu kuralların gizemli istisnalarını da bilmeniz gerekiyordu. Bu hiyerarşik farklılıklar bütün ince ayrıntılarıyla sosyal ölçekte işliyordu. Bir düzeyde, toplumsal safınızı tanımlayan ve size hangi ortamda ne giyeceğinizi ya da ne diyeceğinizi söyleyen düzenli bir toplumda yaşamak rahatlatıcıydı. Bu prestijli iktidar merkezi öylesine kuşatıcıydı ki pek çok asilzade kralın uzağında selamet olmadığını, şebekenin, savurgan eğlence âleminin, aşk ilişkilerinin ve yerleşik ya da ödüllendirici bir konum imkânının dışında ne güç ne de servet sahibi olabileceğini hissediyordu. Bir başka düzeyde, gözden düşmenin yarattığı düş kırıklığı, kapalı ve pis kokulu bir ortamda aynı zamanda casusluk yapan hizmetkârların gözetimi altında, kıskançlık, kahpelik ve son gafı tekrarlama korkusuyla yaşamanın verdiği rahatsızlık vardı. Comtesse de Boigne'nın anlattığı, masum bir yanlışlıkla gittiği yanlış balodan kaba bir tutumla kovulan, alay konusu olduğu için hayatını sürdüremeyip intihar eden zengin genç subay ya da on yıldan uzun süre Kral'a sürekli yalvarmasına rağmen onu izleyen gruba asla alınmayan soylu adam,[4] bu tür talihsizlere sadece iki örnektir. Patrice Leconte'nin havalı filmi *Ridicule*'de betimlediği Versailles, ahlak bozukluğunun hoşgörüyle karşılandığı fakat en ufak bir gafın yankılanabildiği ve insanı öldürebildiği bitimsiz bir kıyafet balosudur.[5]

Farklılık, elbette, kralın bu maskeli baloyu denetleyen seremonilerin de efendisi ya da bir tarihçinin dediği gibi, kendisine şan kazandıran bu tiyatro gösterisinin yönetmeni, yıldızı ve tasarımcısı olmasıydı.[6] Bir başka yazarın dediği gibi,

bütün bu "XIV. Louis imalatı", kaçınılmaz bir biçimde, onun yirminci yüzyılın totaliter devletlerinin kişilik kültleriyle karşılaştırılmasına davetiye çıkarır. Yazar, aynı zamanda, bunun megalomani değil, "kamu ne istediğini tam olarak bilmese de, en azından bir ölçüde talebe verilen bir karşılık"[7] olduğunu kabul eder. Devletin vücut bulmuş hali olan Kral'a verilen karşılık güçlüydü, hatta Louis yarı-dini bir kültün nesnesi hâline gelmişti. Büyükelçileri ya da diğer önemli şahsiyetleri kabul ettiği yatak odasındaki yatak, bir kilisedeki mihrap gibi yaldızlı bir parmaklıkla ayrılmıştı ve resmi görevliler kralın yokluğunda yatağın yanından geçerken başlarını eğmek zorundaydılar. Kendisini Tanrı'nın en kıymetli kulu olarak gören Louis, dini ulusallaştırmış ve bizzat onun papası olmuştu. Bu yüzden –asla yayımlamak gibi bir niyeti olmadığı için güvenilir olduğu düşünülen– *Mémoires*'ında zamanın değerler sisteminin sınırları içinde kendisini makul ve dirayetli göstermesi ve oğluna "kralın işi temelde sağduyunun gerektirdiğini görmektir"[8] demesi pek şaşırtıcı olmayabilir.

Mazarin'in 1661'de ölmesiyle yönetimi ele geçiren Louis, ister avcı, aktör, dansçı, müzisyen ya da âşık olsun, başarılı bir genç adamdı ve genellikle kan almaktan ve yıkanmama tavsiyesinden ibaret olan dönemin masum tıp uygulamasından sağ çıkacak kadar güçlü bir bünyeye sahipti. Genç olmasına karşın olgun bir yapısı vardı. Mazarin'in rolünü devralarak kraliyetin kargaşasında tecrübe kazanan, annesinden İspanyol sarayının büyük formalitesini öğrenen Kral, kendi rolüne ilişkin sağlam bir görüş geliştirdi. Temel düzeyde, kralın yetkilerini doğrudan doğruya Tanrı'dan aldığına gerçekten inanıyordu. Bu yüzden "krallar seküler ya da eklesiyastik her türlü mülke doğal olarak tasarruf edebilen mutlak hükümdarlardır" ve yönetilenler "tebaayı hükümdarın egemenliğine bağlayan kutsal düğüm" nedeniyle mutlak itaate mec-

burdurlar diye düşünüyordu.[9] Ne var ki kral görevini yerine getirirken Tanrı'ya hesap verebildiği için kendi halkının babası olmak ve zengin ya da yoksul herkese adaletli davranmak durumundaydı. Aynı zamanda kutsal sorumluluğunu bizzat yerine getirmeliydi, onu bir başkasına devrederek kendisini ondan yoksun bırakma hakkına sahip değildi. Louis bu yüzden kendisinin başbakanı oldu. Aynı zamanda kendi oğluna konumunun gerektirdiği şekilde aralıksız, canla başla çalışması için baskı yaptı. Galikanizme, yani ulusal Kilise'nin Roma'dan bağımsızlığına gönülden inanan önder teolog Piskopos Bousse'nin kutsamasıyla Louis'nin yapmakta olduğu şey, Hıristiyan monarşiyi kralların ilahi hakkı sayesinde olabildiğince kendi safında tutmaktı.

Elbette, krallığa ilişkin bu temel anlayış Kral'ın zihnindeki pratik mecburiyetlere tam olarak uyuyordu: Yönetimi alır almaz (tamamlanması yıllar sürecek) Versailles'ı inşa etmeye başlamasının nedeni yeni sarayın çocukken kaçmak zorunda kaldığı fitneci Paris'ten güvenli bir mesafede olmasıydı. Fronde ayaklanması gibi iç karışıklıklardan sakınmak için güçlü bir devlete ihtiyacı vardı ve denetimi elde tutmak için sadece kendisine bağlı küçük bir danışmanlar grubuyla çalışacak, alınan her karar onun onayından geçecekti. Soyluları denetim altında tutmayı bir sorun olarak gördüğü için onları sarayda gözünün önünde tutacak ve enerjilerini zararsız züppeliklere ve aşk entrikalarına yöneltecekti. İnsanların heyecan aradıklarını, kibirli olduklarını ve statü kaygısı taşıdıklarını bildiği için onları meşgul edecek prestijli bir kraliyet tema parkı oluşturacaktı. Bu arada insanların satın alınabileceklerini gördüğü için prensleri ve bazı büyük soyluları, olumsuz davranırlarsa kaybedebilecekleri maddi imkânlara bağlı tutuyordu. Böyle bir saray, İspanyol ve İngiliz saraylarını gölgede bırakacak, yanı sıra Fransa'nın ihtiyaçlarını karşılayacaktı. Öte yandan,

gün boyunca pohpohlanması hâlinde kime güvenebileceğini bilmekte zorluk çekeceğini de fark ediyordu. Fakat bu daha derin bir sorunun sadece tek bir yönüydü; hem mutlak hükümdar olarak kendisine güvendiği, hem de bu rolü sürekli bir dikkatle inşa ettiği sürece kendisi için süregiden bir kimlik krizi yaratıyordu.

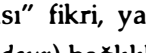
Louis büyük bir şevkle işe başladı. Zengin ve parlak maliye bakanı Fouquet'yi net bir biçimde gerekçelendirilmeyen bir suçla, zenginleşme amacıyla dolandırıcılık yapma suçuyla suçlayarak mülklerine el koydu ve ömür boyu hapis cezasına çarptırdı. Bu hamle, Louis Fouquet'nin yerine onu suçlayan adamı, hırslı ve enerjik Colbert'i geçirdiği için soyluları dehşete düşürdü. Colbert sayesinde Kral bölgelere daha fazla devlet komiseri dayatarak, büyük şehirlerin belediye başkanlarını doğrudan atayarak ve yerel maliyeyi temizleyerek, Fransız devletinin ayırt edici özelliği olan merkezileşmeyi daha da ileriye taşıdı.

Colbert, Fransa'yı dünyanın en güçlü ve parlak ülkesi, yeni bir Roma ve yeni bir Atina yapma düşünü paylaşıyordu. Bu amaçla endüstri ve ticareti teşvik etti, devlete ait fabrikalar kurdu, devlet maliyesini ve mahkeme sistemini yeniden örgütledi, donanma inşa etti, Doğu ve Batı Hint Adaları Şirketi'ni kurdu ve sanatı teşvik etti. Bir "merkantilist" olarak, ulusal servetin ithalata gümrük vergisi koymaya, ihracata yönelik üretim yapmaya ve altın biriktirmeye bağlı olduğuna inanıyordu. Ancak bu korumacı yaklaşımın dezavantajı diğer ülkelerin misilleme yapmaları ve İngiltere ile Hollanda'nın (Amsterdam, Avrupa'nın en büyük bankasına sahipti) serbest ticaret yoluyla genişlemekte oldukları bir sırada, Fransa'nın benimsediği yaklaşımın fazla içe dönük olabilmesiydi. Bu noktada Louis'nin dış politikası ülkenin ihtiyaçlarına ters düşmeye başladı.

1667'de çeyizi asla ödenmeyen karısı Maria-Teresa'nın mirasını temsil ettiği iddiasıyla bugünün Belçika'sı olan İspanyol Hollandası'na saldırdı. Bu saldırı, bir Felemenk-İngiliz-İsveç ittifakını kışkırttığında geri çekildi; Lille dahil bazı tahkim edilmiş kasabaları kazanmıştı fakat beş yıl sonra Hollanda'yı işgal ettiğinde kendisini bir Avrupa koalisyonuyla yüz yüze buldu. Savaş yıllarca sürdü fakat sonunda Louis 1678 Nijmegen Antlaşması'yla savaştan galip çıktı ve bu antlaşma sayesinde Burgonya'nın Franche-Comté olarak bilinen bölgesini kazanarak sınırlarının güvenliğini sağladı. Bu suretle öyle bir prestij kazandı ki kendisini Avrupa'nın, hatta dünyanın en önemli hükümdarı olarak gördü. 1681'de Strasbourg'u rahatlıkla ilhak ettiğinde kendisini hâlâ dokunulmaz görüyordu. Fakat hayatının sonunda savaşa tutkun olduğunu gördüyse de, bu tutkunun sebebi 1683'te ölen Colbert'in kazandığı başarıların çoğunu tüketen bu ihtişamlı girişimlerin maliyetini yeterince kavramamış olmasıydı. Ülke güçlü ordusu ve donanmasıyla hâlâ büyük ve zengindi fakat artık açık veriyordu ve vergiler artsa da bundan böyle borçlanarak varlığını sürdürecekti. Devletin sahip olduğu fabrikaların çoğu çöküş hâlindeydi, Kanadalı koloniciler ilgisizdi, Doğu ve Batı Hint Adaları Şirketi dağılmış durumdaydı. Genişleyen bir dünyada Fransa, göstergeleri gerektiği gibi yorumlayamıyordu. Ancak Louis o sırada şöhretinin zirvesindeydi, parlak bir yazarlar ve sanatçılar topluluğunu sarayında ağırlıyordu.

Ancak yeni bir metresin büyücülük ve cinayet olayına karıştığı bir skandalın ardından Louis saraya sıkı davranış kuralları getirdiğinde ve 1683'te kraliçenin ölümü üzerine gizlice aşırı dindar Madame de Maintenon'la evlendiğinde, yazarlar ve sanatçılar Paris'e doğru sürüklenmeye başladılar. Ne var ki Louis, sadece mutlakiyet uyum gerektirdiği için değil, İspanya karşısında Katolik ruhbanın desteğine ihtiyaç

duyduğu için de Protestanlara karşı sert bir tutum aldı ve 1685'te Nantes Fermanı'nı iptal etti. Bu gelişme, aralarında tüccarlar ve zanaatkârların bulunduğu, ekonomiye faydalı 200.000 kişinin sürgüne gitmesiyle ülkeyi yoksullaştırdı. Bu olay Protestan ülkeleri kızdırdı ve Oranjlı William 1689'da kral olduğunda, açık denizlerde o sıralar Fransa'nın rakibi olan İngiltere güçlü bir düşmana dönüştü. Ardından Habsburglara, Felemenklere ve İngilizlere karşı İngiltere'nin istilası ve savaşın sömürgelere yayılması için yapılan başarısız girişimin de bir parçasını oluşturduğu, 1697'ye kadar süren yeni bir uzun savaş patlak verdi. Rijswijk Antlaşması Fransa için elverişsizdi fakat en azından, II. Charles'ın 1700'deki ölümünü izleyen sıkıntılı İspanyol veraset sorunu sonuçlanmadan önce bir dinlenme arası sağladı. Bu zaman aralığı içinde, 1701'de, Rigaud majesteleri kralın tablosunu yaptı.

Ezeli "Fransız istisnası" fikri, yani özel bir ulusal kader hissi ve büyüklüğe (*grandeur*) bağlılık düşüncesi, büyük yüzyılın (*grand siècle*) monarşik toplumunda daha önce hiç görülmemiş biçimde yüceltilen iki fikrin birleşmesini temel alır: Fransa'nın sadece ulusal değil, evrensel değerleri cisimleştirdiği görüşü ile bu değerleri güçlendirirken, devletin merkezi ve kapsayıcı bir rol oynaması gerektiği inancı. Kendisini özbilinçli bir tutumla antik çağlarla kıyaslayan, Roma'yı aşmak ve ileri bir ihtişam, düzen ve uyum oluşturmak amacıyla soyluluk temelinde biçimlenmekte olan bir toplumdu bu. Kendisini mimaride, Avrupa'da yeni ihtişam standartları oluşturan muhteşem Versailles sarayı ya da Vaux-le-Vicomte'ta açığa vurdu. Bu ideal yapı, simetrinin binanın kusursuz bütünlüğüyle, düzen ve dekorasyonla birleşmesi olarak, bahçeler ise azgın doğanın akılcı insan denetimini vurgulayan geometrik

bir düzene boyun eğmesi olarak görülüyordu. Aynı evrensel düzen arayışı kültür alanında da görülecekti.

İlk adım bizatihi dili düzenlemekti. Yüzyılın başında şair Malherbe ve dilbilim uzmanı Vaugelas, Fransızcanın saray dili temelinde kullanımını geliştirmeye çalışmıştı. Arılaştırılmış bir dilin birleştirici etkisinin farkında olan Richelieu, 1635'te, yetkin bir ansiklopedik sözlük hazırlayan Académie Française'yi kurarak bu süreci ileriye taşıdı. Dilin düzenlenmesi edebi eserlerin kompozisyonunu kodlama girişimiyle ve yeni bir sanat teorisinin oluşmasıyla el ele gitti. XIV. Louis yönetiminde sanatçılar ve yazarlar, elbette monarşiye şan kazandırdıkları ve sarayı parlattıkları ölçüde, parasal olarak destekleniyorlardı. Telif hakkının henüz olmadığı bir çağda yazarlar ister doğrudan ödeneklerle, ister sarayda iddiasız görevlere atanarak olsun –Molière ve Racine örneklerindeki gibi– himayeye önemli ölçüde muhtaçtılar. Yine de bu kültürel yoğunlaşma ve mutlakçılığın bireysel farklılıkları yok etmeksizin büyük Fransız klasikçiliği dönemini üretmesi bekleniyordu.

Bunun çarpıcı bir örneği, Descartes ile Pascal arasındaki karşıtlıktır. Kafatası tuhaf bir biçimde Paris'teki Musée de l'Homme'da cam bir kutu içinde muhafaza edilen Descartes, hiç kuşkusuz Batı felsefesinde büyük bir isimdir. Descartes Amsterdam'ın daha özgür ortamına göçmesine yol açan riskli bir girişimde bulunarak, geleneksel skolastisizmi önemli ölçüde yıktı ve "Neyi, nasıl bilebiliriz?" sorusunu sorarak başlangıç ilkelerine geri döndü. Vardığı sonuçlar günümüzde genel olarak paylaşılsa da, bu yeni epistemolojik yöntem beden ile zihin arasındaki temel ilişki sorununu ortaya koydu ve doğal bilimlerin gelişmesi için felsefi bir temelin oluşmasını mümkün kıldı. Fransızlar, düşüncelerinin ampirik İngilizlere kıyasla daha titiz ve teori temelli oluşu bakımından kendilerini hâlâ "Kartezyen" olarak görürler.

İyimser rasyonalist Descartes'ın aksine Pascal, deyim yerindeyse, yüzün altındaki kafatasını gören kişiydi; bu bakış açısında, acı veren bir sinir hastalığından mustarip olmasının da etkisi olabilir. Olasılık teorisinin gelişimine katkıda bulunan ve dijital hesap makinesi, hidrolik pres ve şırınga gibi icatlarda bulunan önemli bir matematikçi ve fizikçi olan Pascal, aynı zamanda Fransız nesrinin ustasıydı. Fakat neredeyse öldürücü bir kazanın ardından dönüşüm geçirerek, alın yazısına inanan hoşgörüsüz Jansencilik mezhebine katıldı. *Pensées* (*Düşünceler*) adlı eserinde bilinmeyen bir evrenin "ürkütücü, sonsuz uzamları"nda gerçeğe, adalete ya da mutluluğa erişemeyen, sadece bilinmeyen bir Tanrı'nın insafına terk edilmiş bir insan vizyonu sunar. Ne var ki meşhur fakat bazılarına göre manevi bir "iddia"nın ötesine geçmeyen bir tutumla, Tanrı'ya inanmanın kazandırabilecek ama kaybettirmeyecek bir bahis olduğunu öne sürer: İnancınız doğruysa her şeyi kazanırsınız, yanlışsa kaybedeceğiniz bir şey yoktur.

Dönemin büyük klasik oyun yazarının sürekli seyahat eden komedi yazarı Molière olması anlamlıdır. Doğal davranışı savunurken, karakterlerini monarşik bir toplumun ortodoksluğuna uydurmak zorunda olması gibi belirgin bir çelişkiyi gizlemeliydi fakat zaaflarıyla alay ettiği cimriler, hastalık hastaları ya da bağnazlar seyirciye tanıdık geliyordu. Ne var ki Corneille ve Racine'in trajedileri İngilizceye kolayca aktarılamıyorsa, bunun sebebi, sadece on ikişer hecelik mısralarla yazılmış olmaları değildir. Cormeille'in kahramanının kendisinin ve ailesinin şöhretini kendini feda etme pahasına koruma yükümlülüğü anlamına gelen bir *gloire* (şan) peşinde koşması, yapay görülebilir. Racine'in incelikli eserleri gerçek hayata çok daha uygun olmakla birlikte, entrika eksikliği ve daha çok şiirlerden oluşması nedeniyle bu eserler seyircinin dil duyarlığına yüksek düzeyde bağımlıdır. Ancak bu trajedi

tipinin yüksek üsluplaştırma düzeyi en soylu edebi form olarak görülen yazım tarzı için önemliydi ve kendi özel tarihsel koşullarında farklılaşan insanları betimlemekten çok, insan doğasında sürekli ve evrensel olanı ifade etmeye çalışıyordu. Bu, monarşik kültürün kendisini sonsuz ve esas olarak anlama iradesiydi ki bu dönemde Fransızların kadim dünyaya ilişkin oyunlarda kendi imgelerini bulmalarına yol açtı. Shakespeare'in bir önceki yüzyılda tarihi İngiliz karakterleri sunduğu dikkate alındığında bu durum tuhaf görünebilir.

Kuşkusuz bütün bunlarda büyük bir yanılsama vardı. Louis le Grand, Corneille'in *Cinna* adlı eserinde imparator Augustus'un sarf ettiği sözleri ("Ben evrenin efendisi olduğum kadar kendimin de efendisiyim") tekrarlayabiliyor fakat tamamen farklı bir dünyada yaşıyordu. Dönemin Fransız âlimleri Grekçe ve Latince metinleri bilseler de, daha sonra antropologların ve tarihçilerin açığa çıkardıkları gibi, özgül Grek ve Roma kültürlerini pek az anlıyorlardı. Onların Grekler ve Romalılarla aynı olan varsayımları Tanrı'nın yarattığı değişmeyen insan doğasına dair Hıristiyan düşüncesine ironik bir biçimde bağımlıydı. Racine'in trajedilerindeki kader duygusu çoktanrılı bir toplumun tanrılarından çok Hıristiyan ilk günah fikriyle bağlantılıyken, Corneille'in *gloire*'ı bariz bir biçimde kendi çağının aristokrat toplumundan türüyordu. Bütün bunlar, XIV. Louis'nin mutlak monarşisine, masum bir kadim dünyayı sahte bir süreklilik duygusuyla benimseme özelliği veriyordu; Racine'in, yıkıcı insan tutkuları karşısında uygarlığın karanlık ve tehdit edici bir ormanla kuşatılmış bir alandan daha fazlası olarak görülmediği büyük trajedisi *Phèdre*'de (*Fedra*) betimlediği gibi.

Rigaud'nun tablosundaki hükmedici XIV. Louis de yanılsama ile gerçeklik, kendisi ile kendi kraliyet tasarısı arasındaki kopukluğa ilişkin bir şeyler biliyordu. Üst dişlerini kaybet-

mişti, kahramanca duruşu gut hastalığını gizliyordu, topuklu kırmızı ayakkabıları boyunun kısalığını maskeliyordu ve o sırada tahrip edici savaşların içindeydi. Kuşkusuz Racine'in trajedinin "muhteşem kederi" dediği şeyi de hissediyordu.

5. BÖLÜM

Aydınlanma ve Monarşinin Düşüşü

On sekizinci yüzyıl Fransa'sı bir paradokstur. Bir yandan, Aydınlanma filozofları ve rafine edebiyat çevrelerinin de etkisiyle, Avrupa'nın imrendiği zengin ve güçlü bir ülkeydi, hatta bu konumundan ötürü Fransızca uluslararası kültür ve diplomasi dili haline gelmişti. Öte yandan, Avrupa'yı ve ötesini etkileyen toplumsal ve dini gerilimlerle birleşerek ülkeyi yıkıcı bir devrime doğru götüren temel yapısal ve mali sorunları vardı.

XIV. Louis'nin son saltanat yıllarına, 1715'te ölümüne kadar pek çok bakımdan gölge düştü. Öncelikle, Avrupa'nın başlangıç evresindeki modern uluslar bir hanedan ilişkileri ağına yakalandıkları için 1702'de başlayan ve 1713'te Utrecht Antlaşması'na kadar süren İspanyol Veraset Savaşı vardı. Fransa'nın Louis'nin torununu İspanyol tahtına çıkarma iddiasının Avusturya iddialarına, böylece Kutsal Roma İmparatorluğu'nun canlanmasına yol verebileceğinden korkuluyordu. Bu arada iki Bourbon monarşisinin bir blok kurmasına yönelik bir dürtü de vardı. Fakat bu dürtü Alman devletlerine, Felemenklere ve İngilizlere karşı verilecek bir koalisyon savaşı anlamına geliyordu çünkü bu güçler denizaşırı bölgelerde bir

Fransız ve İspanyol birliğini ve açık denizlerde daha fazla rekabeti hoş karşılamayacaklardı. Böylece Fransa bütün cephelerde savaşmak üzere çeyrek milyon adamı silah altına almak zorunda kaldı ancak Blenheim ve Ramillies'de Marlborough tarafından ağır bir yenilgiye uğratıldı ve 1708'de İskoçya'yı istila etme girişimi boşa çıkarıldı. Sonunda Louis, İspanyol tahtına rakip adayın geçmesi, Arşidük Charles'ın imparator olmasıyla yakalandığı oltadan kurtuldu ve her iki taraf da V. Carlos'un Cermen-İspanyol İmparatorluğu'na dönmek istemediği için anlaşmazlık ortadan kalktı. Fakat Fransa, Nova Scotia [Yeni İskoçya] ile Newfoundland'ı kaybettiği için büyük İngiliz imparatorluk gücüne giden yolu açmış oldu.

Uzun bir sınır ötesi savaş, hızla değerini kaybeden hükümet tahvilleri ve kredilerle desteklenen vergi yükünün getirdiği zorluklar yüzünden ülke içinde hiç hoş karşılanmıyordu. Cévennes bölgesinin hayal kırıklığına uğrayan Protestanları, 1702'de Katoliklere karşı bir gerilla seferi başlattılar. Böylece muhalefet mezhepsel nitelik kazandı. Üç yıl süren savaş sonunda ordu tarafından bastırıldı. Bölge Savaşları'nın son çatışmasıydı bu fakat meselenin sona erdiği anlamına gelmiyordu. Bunun nedeni, kısmen, Madame de Maintenon'un sürükleyici anılarında belirtildiği gibi, yaşlanmakta olan Louis'nin geçmişteki aşırı çapkınlıklarının kefareti olarak gittikçe dindarlaşmasıydı.[1] Ortodoks olmayan diğer Hıristiyanları, Jansenci hareketin kökten dinci Katoliklerini hizaya getirmeye çalıştı. Onların Port-Royal Manastırı'nı yerle bir etti, hatta Papa'nın Jansenci öğretileri mahkûm eden *Unigenitus* fermanını çıkarmasını sağlayarak kendi galikan ilkelerine –ve Fransız Kilisesi'nin önemli bir bölümüne– ters düştü. Bu gerilimlere 1709'un dehşet verici "büyük kış" kıtlığı ve bir hafta içinde vârislerinin üçünün, geride sadece torununun oğlu, beş yaşındaki XV. Louis'yi bırakarak ölmesinin yarattığı şok

eklendi. Louis, özgür düşünceli yeğeni Orléans Dükü'nün çocuğu etkilememesi düşüncesiyle, naiplik rolünün gayrimeşru çocukları arasında gözdesi olan Maine Dükü'ne verileceğine dair ferman çıkardı. Fakat Louis ölünce iktidarı da sonlandı ve iki gün içinde Orléans Dükü parlamentonun fermanın bağlayıcı olmadığını ilan etmesini sağladı.

İktidarı ele geçiren zeki, açık fikirli ve hovarda Orléans Dükü'nün naipliği altında sarı bukleli küçük çocuğun tahta oturmasıyla ülke rahatladı. Ansızın hoşgörülü olan, hızlı zenginleşen bu toplumda artık modada, sanatta ve dinde yeni bir özgürlük duygusu, Antoine Watteau'nun tablolarında canlandırılan sihirli bir ara dönem vardı. Ne var ki naip, kraliyet fermanlarını resmen kayda geçiren, yasalara ve yerleşik adetlere uygun olmadığını saptaması hâlinde bir "şikâyet"le onları gözden geçirilmesi için iade edebilen Parlement de Paris ile ilişkilerinde fazla gevşekti; kral fermanın uygulanmasında ısrar edebiliyor ya da kararı parlamentoya bırakabiliyordu. Üyelerinin makamı miras yoluyla geçtiği için parlamento aslında politik nüfuz edinmeye ve kendi ayrıcalıklarını korumaya çalışan soyluluğun bir uzantısıydı. XIV. Louis, bu kuruma fazla önem vermemişti fakat Orléans Dükü tam olarak belirlenmemiş bütün yetkilerini kullanmak için parlamentonun şikâyette bulunma hakkını bir kez daha resmen tanıdı. Bu uygulama tahta muhalefet edenlere bir platform sağladı. Ayrıca Louis, bilinçli bir tutumla, Colbert gibi orta sınıftan gelen danışmanlarla yakın ilişki içinde çalışırken, naip bu türden danışmanların yerine prenslerden ve yaşlı soylulardan sekiz konsül getirdi. Ticaretin ve meslek sahibi orta sınıfların giderek önem kazandığı bir zamanda asilzadeler yeniden göreve gelmiş oldular.

XIV. Louis'nin büyük savaşları muazzam bir ulusal borç bırakmıştı ve naip bu borçla başa çıkmak için İskoçyalı iktisat teorisyenleri ile maceracı John Law'a başvurdu. Law, Londra ve Amsterdam'da başarıyla faaliyet yürüten bankalara benzeyen hükümet destekli bir merkez bankası kurmaya koyuldu. Bu kurum sadece Fransa'yı kullanışsız metal para kullanımının ötesine taşımakla kalmayacak, para arzını artırarak ticareti de uyaracaktı. Banka, Batı Hint Adaları ve Kuzey Amerika'yla ticaret tekeli güvencesi verilen bir ortak ticaret şirketi kurduktan sonra büyük bir gelişme kaydetti. Birkaç yıl içinde Law sadece kârlı köle ve tütün ticaretini değil, para basma ve vergi toplama işlerini de denetim altına aldı. Aslında Fransa'nın hem dış ticaretini hem de maliyesini tekelleştiriyordu.

Serveti hâlâ toprak ve altın sahipliği olarak gören gelenekçi bir ülkede bu cesur bir girişimdi fakat fazla başarılı oldu: Hisse fiyatları klasik bir piyasa balonu oluşturarak yukarı fırladı, yeterli getiri alabileceklerine dair kuşkuya kapılan soylular ansızın yatırımlarının altınla geri ödenmesini talep ederek uygulamayı sabote ettiler, ardından klasik bir piyasa çöküşü geldi ve Law ülkeden kaçmak zorunda kaldı. Soylular, elbette, vergi tahsilatı, ordunun ikmali ve hükümete borç verme gibi uygulamaları kapsayan sağlam para işlemlerinden pay almak için resmi konumlarını kullandıkları eski sistemi tercih ediyorlardı. Bütün bunların sonucu, sadece banka borçlarının hükümet tarafından devralınması ve daha fazla vergiyle ödenmesi nedeniyle değil, kâğıt paraya duyulan düşmanlık nedeniyle de talihsiz oldu. Bu düşmanlık öyle bir duruma yol açtı ki on dokuzuncu yüzyıla kadar Fransa modern bir bankacılık sistemi kuramadı.

○

1723'te naibin ölmesiyle yönetimi devralan XV. Louis (1715-74) Fransa'ya yeni bir uzun saltanat dönemi sağlaya-

caktı. Onun çok saygın bir kral olduğunu söyleyemeyiz. Aslına bakılırsa iki yaşında öksüz kalan bir çocuğu alıp, oynadığı role uygun olup olmadığını bilmeden beş yaşında sırtına mutlak monarşinin bütün yükünü bindiren bir politik sistemin çok büyük bir kumar oynamakta olduğunu söylemek yeterlidir.

XV. Louis zarif ve kültürlüydü fakat travmatik çocukluğu onu duygusal bakımdan kırılgan bırakmış ve hocası, naibi, daha sonra ona on yedi yıl birinci bakan olarak hizmet eden dürüst Cardinal du Fleury gibi yaşlı kişilere bağımlı kalmasına yol açmıştı. Kuşkusuz kısmen bu bağımlılık nedeniyle, yanı sıra mizacından ötürü, XV. Louis zaman zaman enerjik davranabilse de krallık işleriyle ancak aralıklı olarak meşgul oluyordu. Utangaçlığını belirgin bir resmi soğuklukla gizliyordu, özgüvenden yoksundu, bakanlarına bile güveni yoktu ve depresyona yatkındı. Gerilimini ya da sıkıntılarını azaltmak için sık sık ava çıkıyor, Polonyalı prenses Marie Leszczynska'ya duyduğu hayranlığa rağmen onunla evlenmiyor –Prenses kendisinden yaşlıydı– avam ya da fahişe olarak görülen, itirazlara yol açan metresler ediniyor ve Versailles'daki aşk yuvasında vakit geçiriyordu. Önceleri çok sevilirken, bu eğilimler daha sonra, özellikle 1744'te metresini beraberinde savaşa götürmesi üzerine tepki görmesine neden oldu. Bu tepkiler askeri olmayan bir komploya da neden oldu. Louis ateşli bir hastalığa yakalanıp ölümün eşiğine geldiği bir sırada ruhban, tanıkların önünde çapkınlığa tövbe edene kadar ona son ayin yapmayı reddetti. Kral iyileşti ve aşağılayıcı tövbesinin ülkenin bütün kiliselerinde okunmakta olduğunu gördü.

Ancak onun saltanat döneminde dikkate değer bir refah artışı olduğunu da belirtmek gerekir. Nüfusun 26 milyona ulaşması refah artışının bariz bir göstergesiydi. Elbette veba-

nın 1720'de Marsilya'yı vurmasından sonra geri dönmemesi, savaşların bir kez daha ülkenin dışında gerçekleşmesi buna katkıda bulundu fakat refah artışı genel olarak ülkenin büyük bölümünde görülen ekonomik ilerlemeden kaynaklanıyordu. Kömür madenciliğinde, metal işlemede ve giderek makineleşen tekstil endüstrisinde dikkate değer gelişmeler olurken, Martinique ve Guadeloupe gibi kolonilerin çok sayıda köle ve büyük miktarda şeker sağlamasıyla dış ticaret üçe katlandı. Kırsal kesimde de toprak sahiplerinin, büyük çiftçilerin ve ruhbanın sıradan köylülerden önemli ölçüde daha fazla yararlandıkları, yükselen bir hayat standardı vardı.

Ayrıca saltanat ülkenin ekonomik hayatına önemli ve kalıcı katkılarda bulundu. İşgücüne el koyma yoluyla gayet iddialı bir yol şebekesi inşaatı başlatıldı ve École des Ponts et Chaussées (Köprüler ve Karayolları Okulu) kuruldu. Bu okul Grandes Écoles'ün ya da Fransız eğitiminin itici gücü hâline gelecek olan uzmanlaşmış yükseköğrenim kurumlarının ilkiydi. Tarımı iyileştirme kampanyasının bir parçası olarak kuruldu. Ayrıca Paris'te École Militaire (Askeri Okul) açıldı ve ülkenin doğal kaynakları kraliyetin mülkiyetine verildi. Saray başka alanlarda sorunlarla karşılaştı.

○

Bu sorunların birincisi politik muhalefetti. Salonlardaki ve kafelerdeki özgür düşüncelilerden henüz hiçbir tehdit gelmiyordu. Sansür polisi muhalif yayınları rutin olarak yakarken, haddini aşan yazarları bir ya da iki ay kadar Bastille'de bekletiyordu. Voltaire naiplik döneminde on bir ayını burada geçirdi ve İngiltere üzerine düşüncelerini yazdığı *Lettres philosophiques*'in (Felsefi Mektuplar) toplatıldığını gördü. Esas muhalefet yükselen orta sınıftan değil, üyeliğini evreler hâlinde dört soylu büyükbabası olanlarla kısıtlayarak sıradan

insanları biraz daha dışlayan *parlement* formundaki kalıtsal aristokrasiden geliyordu. Naibin güvence verdiği politik alanı kullanan aristokrasi, papalığın *Unigenitus* fermanıyla oluşan dini gerilimi değerlendirdi ve Fransız Kilisesi'ne bağımsızlık sağlayan galikan ilkesi uyarınca Paris Başpiskoposluğu'nun yasakladığı Jansenci rahipleri savundu. Saray dayatmayı kabul etmek zorunda kaldı fakat bu pek çok küçük çatışmanın sadece ilkiydi. 1743'te danışmanı Fleury'nin ölümünün ardından birinci bakanlık görevini üstlenen kralın kararsız, kestirilemeyen davranışları bu çatışmaları azaltmadı.

Aslında saraydaki karmaşa öyle bir hâle geldi ki istikrar sağlayan başlıca etken Madame de Pompadour'un metres olarak gelişi oldu. İster istemez kaba şakalara neden olan Mademoiselle Poisson ya da Bayan Balık gibi talihsiz bir isim taşıyan ve soylu olmayan bir aileden gelen Pompadour, her şeye rağmen şık, güzel ve yetenekliydi. Louis'nin "masum mucize"si oldu ve sadece politik işbirlikçi olarak değil, aynı zamanda utangaç ve ruhsal durumu inişli çıkışlı hükümdarı memnun eden her türlü eğlencenin tasarlayıcısı olarak da bir tür haz bakanı gibi faaliyet gösterdi. Sanatın destekçisi olan Pompadour, École Militaire, Versailles'daki Petit Trianon ve –günümüzde Place de la Concorde adıyla bilinen– XV. Louis Sarayı gibi inşaat projelerine katkıda bulundu. Özellikle dekoratif sanatlara hayrandı, Sèvres porselen fabrikasının kurulmasına destek oldu. Ayrıca *philosophes* olarak bilinen yeni yazarların –Louis'nin aksine– hayranıydı. Sağlık sorunlarından ötürü Louis'nin metresi olmayı bıraktıktan sonra bile hassas konumunu büyük bir beceriyle korudu. Fakat bu zor bir dünyaydı ve Pompadour kırk iki yaşında öldüğü zaman Voltaire "ruhunda doğruluk, kalbinde adalet olan" diyerek onun matemini tutarken, Kral "cenaze töreni için kötü bir hava" diyerek oldukça serinkanlı bir yorumda bulundu.

Elbette Pompadour rokoko tarzına ve kabarık saç modasına ismini verdi, ayrıca kaçınılmaz bir biçimde pek çok filme ve biyografiye konu oldu.[2]

Ne var ki esas sorun yine o eski savaş sorunuydu ve bunun için para bulmak gerekiyordu. Avrupa monarşilerinin karmaşık hanedan ilişkileri, Fransa gibi büyük bir ülkenin sürekli tekrarlanan çatışmaların dışında kalmasını zorlaştırıyordu. Böylece, Polonya Kralı 1733'te öldüğünde Louis kraliçenin babası Stanislas'ın tahta geçme talebini destekledi fakat başka bir iddia sahibini destekleyen Ruslar tarafından yenilgiye uğratıldı. Bunun üzerine çatışma, Rusya'nın müttefiki Avusturya'yı İtalya'dan çıkarmayı amaçlayan bir Fransız girişimiyle yayıldı. Sonunda Stanislas'a, gelecekte Fransa'ya katılacak olan yeni Lorraine Prensliği verildi fakat bu olay ulusal borçları önemli ölçüde artırdı.

Bir sonraki savaş içinden çıkılmaz derecede karmaşık olan Avusturya veraset meselesinden çıktı. Fransa bu savaşa, İngiltere'nin desteklediği Avusturyalılara karşı Prusya saflarında müttefiki İspanya tarafından sürüklendi. Bunun İngiltere'yle bir deniz ve koloni savaşına doğru genişlemesi önemlidir. Fransız donanması 1744'te, Jacobit İsyanı'nı destekleyerek İngiltere'yi istila etmek için harekete geçti fakat üstün bir İngiliz gücü karşısında geri çekildi. İhmal edilmiş ve iflas etmiş devlet hazinesi yüzünden Fransız donanması İngiliz donanmasıyla boy ölçüşecek durumda değildi ve Atlantik'te sık görülen küçük çatışmaları sürekli olarak kaybetti. Bu savaşlarda taraflar birbirinin koloni ticaretini engellemeye çalışıyorlardı. Atlantik söz konusu olduğunda İngilizler –Kanada'daki Fransızlara ait Louisbourg Kalesi'ni de ele geçirmişlerdi– denizlere hükmediyorlardı.

Ne var ki Fransızlar, İngilizlerin Hindistan'daki esas ticaret ordugâhı Madras'ı (şimdiki Chennai) ele geçirmekle

kalmamış, günümüz Belçika'sındaki Fontenoy'da İngilizlere karşı muhteşem bir zafer de kazanmışlardı. Aralarında otuz metre olan iki orduyla ilgili ünlü anekdot bu savaşa ilişkindir. Subaylar şapkalarını çıkararak birbirlerini selamlarlar ve İngiliz subay şövalyece bir tutumla Fransız'ı ilk atışı yapmaya davet eder. Kahraman Fransız subayı, gururlu bir tavırla, "*Non, Monsieurs les Anglais*" ("Hayır, Mösyö İngiliz") diye karşılık verir, "İlk atışı siz yapınız." İngiliz zarif bir tutumla teklifi kabul eder ve Fransız cephe hattına kurşun yağdırmaya başlar. Louis bu zaferden sonra ansızın ün kazandı. Bu durum, en azından 1748 Aix-la-Chapelle Barış Antlaşması'na kadar sürdü. Antlaşma bütün kazanımları taraflara iade ediyor, savaş olmamış gibi bütün izler siliniyordu. Fransızlar nezaketle işlenen bu cinayetin, bu aşırı pahalı girişimin sebebini öfkeyle sormaya başladılar. Aynı zamanda bu savaşlarla ilgili olarak vergi toplama sisteminin adaletini de sorguluyorlardı. 1749'da ruhbanın daha fazla katkıda bulunması için yapılan bir girişim hem ruhbanın hem de soyluların şiddetli saldırısına uğradı. Her iki kesim de iki üstün tabakanın sıradan insanlar gibi vergi ödemeleri önerisine öfkelenmişlerdi. Ve Kral pes etti.

Bu gelişmeler parlamentonun elini güçlendirdi. Rahiplere papalığın *Unigenitus* fermanına bağlı olduklarını kanıtlayan bir belge verilene kadar Paris Başpiskoposu'nun ölenler için son dua ritüeli yapmayı reddetmesinden sonra parlamento, yeni vergileri kayıt altına almayı reddetti ve hem Kilise'ye hem de Saray'a yönelik muhalefeti besledi. Bu ortamda Damiens adında dengesiz biri Kral'a saldırarak onu yaraladı. Damiens'e yapılan muamele, felsefeci ve tarihçi Michel Foucault'nun betimlediği gibi, Fontenoy'da cesaretle sergilenen nezakete ironik bir biçimde ters düşüyordu. Damiens'e işkence yapıldı, etleri kemiklerinden sıyrıldı, erimiş kurşun, kay-

namış yağ ve yanan reçineden oluşan bir karışım yaralarının üzerine döküldü ve bedeni altı ata çektirilerek parçalandı. Bu sırada kendisine ısrarla söyleyeceği bir şey olup olmadığı soruluyordu.[3]

Bu gelişmeler Louis'nin gözden düşmesi için yeterli değilmiş gibi, Fransa'nın Yedi Yıl Savaşları'na (1756-63) girmesi de bunlara eklendi. İlk dünya savaşı olarak anılan bu çatışma dört kıtada sürdü. Avrupa ölçeğinde, savaş, Avusturya ile Prusya arasında Almanya'ya hâkimiyet mücadelesi şeklinde sürerken, daha geniş ölçekte, ikinci Yüz Yıl Savaşları adıyla anılan sürecin bir bölümü olarak, Fransa ile İngiltere arasında imparatorluk üstünlüğü çatışması şeklinde cereyan etti. Fransa kıta savaşından bir şey kazanamadı, İngiltere'yle giriştiği, Başbakan Yaşlı William Pitt'in acımasızca yönettiği deniz savaşında ise muazzam kayıplara uğradı. Geçmişten gelen Avrupa'nın üstünlüğü bakış açısına bağlı olan ve parası yetmeyen Fransa kolonilerini geliştirmeyi ihmal etmiş, onları esasen hızlı kazanç kaynağı olarak görmüştü. Şimdi de bunun bedelini ödeme vakti gelmişti.

Savaş daha başlamadan önce İngilizler –denizde centilmen değillerdi– Fransa'nın kendi kolonilerine ikmal sağlamasını önlemek için Fransız gemilerine düzenli bir biçimde korsan saldırıları düzenlediler ve 1759'da, kısmen yeni istila girişimlerini önlemek için, Quiberon Körfezi'ndeki ana Fransız donanmasını tahrip ederek ağır bir darbe indirdiler. Hindistan'da Clive'ın Plassey'de kazandığı zafer ve Pondicherry'nin ele geçirilmesinden sonra, 1763'te yapılan Paris Antlaşması'yla, Fransızlar arkalarında sadece tahkim edilmemiş ticaret istasyonları bırakarak çekildiler. Aynı şekilde Kuzey Amerika'dan da çıkarıldılar, Kanada'yı kaybettiler ve kıtanın bütün doğu sahilini İngiltere'ye bıraktılar. Batı Hint adalarının bir kısmını kaybettiler, sadece Guadaloupe ve Martinique'i elde

tutmalarına izin verildi. Afrika'da ise Senegal'i kaybettiler. Bu ağır kayıplar, önceleri Fransızlarda fazla ilgi uyandırmadı. Onlar daha çok savaşın maliyetiyle ilgileniyorlardı. Voltaire bile, bilindiği gibi, güldürü niteliğindeki *Candide* adlı romanında Kanada'yı "birkaç kilometrelik karlı alan"[4] diye küçümsemişti. Ne var ki ansızın öne çıkan bir dünya gücü tarafından geride bırakılmakta olduğu Fransa'nın kafasına dank ettikçe, "ebedi düşman" olarak İngiltere fikri güç kazandı ve Frankofobi'nin karşılığı olan Anglofobi deyimi hızla yayılmaya başladı.

Bu gelişme Anglofobi ya da Frankofobi'ye yönelik oldukça karşıt bir eğilimin olduğu gelişmiş entelektüel çevreleri fazla etkilemedi. Hume ve Gibbon gibi önemli şahsiyetler Fransız salonlarında ilgi odağı olurlarken, Montesquieu ve Voltaire İngiltere'yi düzenli olarak ziyaret ettiler. Fakat Yüz Yıl Savaşları sırasında yağmacı İngilizler Fransız halkı arasında *godon*lar (bu sözcük, 1784 tarihli *Figaro'nun Düğünü*'nde Beaumarchais'ye göre İngilizlerin her fırsatta kullandığı "tanrının cezası" anlamına gelen "goddam" ifadesinin bozulmuş bir söylenişiydi) hatta *godons coués* yani kuyruklu şeytanlar olarak tanınıyorlardı. İki ülke arasında bu klişeyi besleyen artık çok daha açık farklılıklar vardı. Fransa mutlak bir monarşiye sahipken, İngilizler kendi krallarını öldürdükten sonra parlamenter bir sistem kurmuşlardı. Fransa Katolik, İngiltere ise Protestan'dı. Yine İngiltere, bir ada olarak uzun süredir serbest ticaretten yanaydı, oysa Fransa'da Colbert'in başlattığı korumacı gelenek vardı.

Bu farklılıklar ve yakın zamanda karşılıklı istila planları yüzünden iki ülke birbirini istenmeyen, karşıt ülke olarak görüyor ve birbirinden korkuyordu. Bu yüzden *godon*lar belirgin bir sosyal hiyerarşiden yoksun bir kamu hayatı olan, kaba ve sarhoş şakaları yapan, ticaretten başka bir şey düşün-

meyen kibirli insanlar olarak görülüyorlardı. Onlar yemekten içmekten ya da modadan anlamazlardı, kadınları at suratlı ve erkeksiydi, kaba saba Shakespeare'i yazar sanıyorlardı. Froglar (Kurbağalar yani Fransızlar) ise anlamsız biçimde kendini beğenmiş ve süslü, erkekleri küçük şemsiyeler taşıyan efemine züppeler, kadınları tepeden tırnağa boyalı ve utanmazdı. Damarlarında İngiliz kanı taşıyan kim böylesine kansız biriyle oturabilir ve kurgusu bile olmayan bir Racine oyunundan etkilenebilirdi? Bütün bunlar günümüzde hâlâ canlı olan bir dizi önyargının on sekizinci yüzyıl versiyonudur.[5]

Ancak parlamento Cizvitleri tasfiye edip Fransa'dan sürerek (bu hem kralın hem de Papa'nın kabul etmek zorunda kaldığı bir karardı) Fransız Kilisesi'nin bağımsızlığını savunacak kadar güçlü hissettiği için XV. Louis giderek iç muhalefetin artmasından kaygılanıyordu. Sonunda tepki göstermek zorunda kalan Louis, kraliyet yetkilerini korumak için parlamentonun önüne dikildi ve 1770'te uzman bakanlardan oluşan bir üçlüyle onu kesintiye uğratmak için kararlı bir kampanya başlattı. Bu riskli bir girişimdi. Üstelik o sırada Kral, kontes unvanı verdiği eski fahişe Madame du Barry'yi metresi yaptığı için kraliyetin imajını biraz bozmuştu. Bununla birlikte, Kral'ın Hukuk Müşaviri Maupeou miras yoluyla geçen hakları ve parlamentonun ödeneklerini cesur bir tutumla kaldırdı ve doğrudan devlet tarafından atanan ve adaleti özgürce sağlayan yargıçlardan oluşan yeni bir mahkeme kurdu. Maliye Bakanı Terray de muazzam miktarlara varan ulusal borçlarla ilgilenmek için sürekli bir çaba göstermeye başladı. Reform programı bir çiçek salgınının alıp götürdüğü Louis'nin ani ölümüyle çöktüğü sırada Terray zenginlere vergi getirmek üzereydi. Louis'nin ölümü üzerine dehşete kapılan, artık XVI. Louis olarak anılan yirmi yaşındaki torunu ve onun karısı Marie-Antoniette, Madame Campan'ın etkileyici bir bi-

çimde betimlediği gibi, dizlerinin üzerinde göz yaşı dökerek heyecanla dua ettiler: "Ey Tanrım, bize yol göster, bizi koru, taht için çok genciz."[6]

Bu sırada Aydınlanma Fransa'sında, büyük edebiyat eserleri, kitap ve gazete yayınında artış ve elbette Madam du Deffand ya da tutkulu Julie de Lespinase'ınkiler gibi ünlü edebiyat salonlarında süren fikir alışverişi sayesinde, artık tamamen yeni bir entelektüel iklim vardı. Ciddi fikir tartışmaları da eski üniversitenin ortodoksluğundan yeni bir *académies* grubuna, Académie Française'yi model alan taşra topluluklarına aktarılmıştı. Rousseau'nun insanlar arasındaki eşitsizliğin kökeni hakkındaki ünlü denemesi *Discours su l'origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes*'u (İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı ve Temelleri Üzerine) yazdığı Académie de Dijon, Académie Française ile rekabet hâlindeydi. Zengin kişiler kütüphaneler kuruyor, kitap satıcıları kitapları günlük olarak kiraya veriyorlardı. Bu ortamda, artık soylu koruyuculara bağımlı olmayan, kendi eserleriyle geçimlerini sağlayabilen yazarlardan oluşan yeni bir entelijansiya yükseliyordu. Bu kişilerin çoğu mütevazı bir geçmişten geliyordu, mesela Diderot bir bıçakçının oğluydu, Rousseau ve Beaumarchais'nin babaları ise saat ustasıydı. Onlar politik temsilden dışlanmış, sonunda ayrıcalıklı parlamentodan çok daha etkili biçimde monarşiye meydan okuyacak, eğitimli ve yeni bir topluluğun sesi oldular.

1762'de Toulose'lu Protestan tüccar Jean Calas'nın idam edilmesinin ortaya koyduğu dini hoşgörüsüzlük türünden politik toplumsal gerilimler bu faaliyetleri etkiliyordu. Haksız yere kendi oğlunu öldürmekle suçlanan Calas'nın Katolikliğe dönmek istediği söyleniyordu. Komik bir yargılamanın

ardından masum olduğunu haykırdığı bir işkence çarkına bağlanarak ezildi. Bunun üzerine Voltaire, hoşgörü hakkındaki ünlü tartışmayı başlattı ve Calas ölümünden sonra aklandı. Bir diğer etki, dış dünyanın ve Avrupalı olmayan halkların büsbütün farklı âdetlerinin giderek farkına varılmasıydı. Montesquieu'nün *Lettres persanes*'deki (*İran Mektupları*, 1721) alaycı Fransız toplumu portresi, Bougainville'in "soylu vahşi" düşüncesini besleyen *Voyage autour de monde*'u (*Dünyanın Çevresinde Seyahat*, 1771) kültürel göreliliğin örnekleriydi.

Ne var ki bu entelektüel mayalanmayı daha da hızlandıran, kuşkusuz İngiliz filozof John Locke'un deneyciliğinden ve Isaac Newton'ın tümevarım yöntemi ve mekaniğinden etkilenen yeni bilimsel bakış açısıydı. Bunlar dünyaya ilişkin yeni bir kavramsal model umudu sağlıyordu. "Bütün insan bilgisinin koleksiyonu" olma iddiası taşıyan yirmi sekiz ciltlik anıtsal *Encyclopédie*'de (1751-72) Diderot ve onu izleyen *philosophes* tutarlı bir yapı oluşturmak için bütün kolları birleştirmeye çalıştılar. Aslında bu girişim, yeni bir dünya ve toplum anlayışının hizmetinde Kartezyen akılcılık ile İngiliz deneyciliğini kaynaştırıyordu.

Bu dönemde Fransız kültürü sadece ağır felsefi spekülasyondan ibaret değildi. Boucher ya da Fragonard'ın incelikli tensel sahnelerinden, David'in neoklasik tarih tablolarına kadar uzanan resim sanatı vardı. Tiyatroda Marivaux'nun aşkın içsel karmaşalarına ilişkin incelikli komedileri, Beaumarchais'nin ise satirik komedileri vardı. Beaumarchais'nin kahramanı Figaro sınıf sisteminin sahteliğine ilişkin soylu efendisine hatırlarda kalan bir söylev çekiyordu. Rousseau'nun *Julie: ou nouvelle Héloise*'i (*Julie: ya da Yeni Heoloise*) gibi duygusal romanlardan, Laclos'nun *Les Liaisons dangereuses*'ü (*Tehlikeli İlişkiler*) gibi trajik feminist kadın kahramanı olan aşk romanlarına kadar uzanan çok çeşitli kurgular vardı.

Philosophes, dar anlamda filozof olmanın ötesine geçiyordu. Voltaire, tarih, trajedi, komik taşlamalar, denemeler ve şiirler yazıyordu. Çok yönlü Diderot, felsefe ve tiyatrodan kurgu ve sanat eleştirisine kadar bütün yönlerde özgün bir zihinsel faaliyet sergiliyordu. Tedirgin dâhi Rousseau toplumsal ve politik eleştiriler, kurgular, tiyatro ve eğitim üzerine yazılar üretiyordu; bunlar, topluma ilişkin kâhince açıklamalardan olağanüstü dürüst *İtiraflar*'a kadar geniş bir yelpazedeydi. *Philosophes* inançları bakımından özdeş değildi elbette. Kilise'nin bu yazarlar tarafından genelde aşağılandığı doğrudur. Montesquieu dini toplumsal bir fenomen olarak görüyor, Fontenelle karşılaştırmalı din üzerinde, natüralist Buffon jeolojik tarih üzerinde çalışıyor, Voltaire ya da La Mettrie ise din düşüncesine doğrudan saldırıyorlardı. Fakat Diderot ile d'Holbach'ın materyalist oldukları yerde, Voltaire kişisel olmayan Tanrı'ya inanan bir deist, Rousseau ise vahye dayanan dini doğal din lehine kınayan, Protestanlığa geçmiş bir Katolik'ti. Dolayısıyla *philosophes* arasında farklı konularda geniş bir görüş çeşitliliği vardı.

Önemlerinin sonradan daha iyi anlaşılmasının da etkisiyle, kaçınılmaz bir biçimde, bu düşünürler devrimin doğrudan sebebi olarak görülmüş fakat devrimi hazırlayan toplumsal ve politik zemin, bunun yanı sıra bu düşünürlerin eserlerini halkın küçük bir kesiminin bilmesi göz ardı edilmiştir. Bu düşünürler her şeye karşın etkili olmuşlardır ve içinde yaşadıkları topluma karşılık vermekte oldukları için bazı temel fikirler üzerinde geniş bir mutabakat vardı; bunların başında da birinci ilkelerden başlayarak her şeyin yeniden değerlendirilmesine ihtiyaç duyulduğu inancı geliyordu. Bu düşünürler imandan çok insan aklına, aklın toplumu ilerletme kapasitesine inanıyorlardı. Ancak Voltaire ve Diderot, geleneksel imanı terk ederken asla bir akıl tanrısı yaratmadılar. Doğal olarak

bu gelişme ilerleme fikrine yol açtı. Bu fikir yüzyılın sonuna doğru Condorcet'nin *Esquisse d'un tableau hisrorique des progrès de l'esprit humain* (*İnsan Zihninin Gelişmesi Üzerine Tarihsel Taslak*) başlıklı eseriyle açığa çıktı. Bu gelişme kroniklere karşı eleştirel tarihin başlamasına, kültürel göreliliğe ve farklı toplumlara karşılaştırmalı yaklaşımı doğurdu; buna karşın, köle ticaretine karşı örgütlü bir muhalefet henüz yoktu.

Bu göreli yaklaşım ancak kutsal hakka sahip mutlak monarşinin reddedilmesine yol açabilirdi fakat genel tercih, Montesquieu'nün *De l'Esprit des lois* (*Kanunların Ruhu*) adlı eserinde belirtildiği gibi, İngiliz modeline uygun bir anayasal monarşiyi andıran kuvvetler ayrımı yönünde oldu. Sadece Kilise'nin politik rolüne değil, ilk günah fikrine de yönelik bir reddiye, yeni doğan insanların temelde masum olduklarına ve eşit özgürlük hakkına kaçınılmaz bir inanç vardı. Böylece öteki dünyada kurtuluş arzusundan, mutluluğu bu dünyada bulma arzusuna doğru bir geçiş oldu. Bu fikir, devrim sırasında genç radikal Saint-Just'ün "mutluluk Avrupa'da yeni bir fikirdir"[7] sözüyle, çarpıcı bir sadelikle dile getirildi. Aynı zamanda savaşların ve dünyadaki vahşetin insanın doğasında var olan kötülükten değil, kötü örgütlenmiş toplumlardan çıktığına dair bir düşünce de doğdu.

Sorun, bu tarihsel geçiş döneminde *philosophes*'in geliştirdiği düşüncenin bir bakıma hazırlayıcı olması ve genel olarak akılcı bir yeniden örgütlenmenin nihai olarak iyi bir topluma yol vereceğine inanılırken bu toplumun belirgin bir biçimde zihinlerde canlandırılamamasıydı. Rousseau'nun belirsizliği ve içine düştüğü çelişkiler beklenmedik bir biçimde bu karmaşanın örneği oldu. Onun toplumsal sözleşme hakkındaki eseri, *Du Contrat social*, ünlü "İnsan özgür doğar fakat her yerde zincire vurulur" sözüyle başlar, ancak kendisinin farklı bir zincire vurulmasıyla sona erer. Zira özgürlüğe ve yurttaşlık

erdemine ilişkin fikirlerini yeterince tanımlanmamış bir genel iradeyi savunma noktasına kadar götürür. Bu fikir, ister istemez yurttaşları itaate zorlayacaktı. Bu totaliter anlayış daha sonra Robespierre ve Hegel gibi düşünürler tarafından benimsendi ve Bertrand Russell'ın hatırlarda kalan betimlemesine, "polise itaat etme hakkı"na[8] vardı. Bütün bireysel hakları aşan bir tarihsel ya da ırksal zorunluluk düşüncesi, Lenin ve Hitler tarafından da öne sürüldüğü için Rousseau hem faşizmin hem de komünizmin kökenlerine istemeden katkıda bulunan tuhaf bir ayırım yapmış oldu. Duyarlılık ve bireyin benzersizliği üzerine yazdığı itiraf niteliğindeki yazılarında tam aksini vurgulamasına rağmen, Rousseau'nun sadece Devrim'i değil, onu izleyen romantizmi de haber vermesi, onu tamamen farklı bir safa yerleştirerek sorunu daha da karmaşık hâle getirir.

Aslında, entelektüel iklimin doğası dikkate alındığında, monarşinin yönetimini sürdürmesi için hem vizyon hem de beceri gerekecekti. Bu nedenle, XVI. Louis saltanatının geçmiş altmış yılın örüntüsünü giderek denetimden çıkan sistemik bir zaafın varlığını kanıtlayacak kadar iyi tekrarladığını gözlemlemek neredeyse acı vericidir.

Louis (1774-92), ilgi alanları avcılık, kilit yapımcılığı ve coğrafya olan fakat krallık vasfını hiçbir şekilde taşımayan, Versailles'ın dışına nadiren çıktığı için yönetmekte olduğu ülke hakkında pek az bilgisi olan, iyi niyetli fakat kısıtlı yeteneklere sahip bir gençti. Çekingen, dar görüşlü ve tombul olmanın yanı sıra oldukça sakardı. Beş yılın ardından küçük bir ameliyat geçirene kadar evliliğini tamamına erdirememesi, iki hırslı erkek kardeşi ve aşırı savurganlığıyla tanınan şımarık ve uçarı karısı Marie-Antoniette'le olan ilişkilerine pek

de katkı sağlamadı. Reform gerekliliğinin farkındaydı fakat çok kararsızdı ve başkalarından kolayca etkileniyordu.

Başbakan Maupeou ve Maliye Bakanı Terray'ı azlederek telafisi olmayan bir hatayla işe başladı. Bu girişim parlamento reformunun duraksamasına yol açtı. Maurepas'nın rehberliğinde birkaç yetenekli bakan atadıysa da soylulardan ve ruhbandan gelmesi öngörülen ve sonunda ironik bir biçimde rejimi devirecek olan muhalefete karşı ne onlara güvendi ne de destek oldu. Önceleri 1775 Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nın patlak vermesiyle desteği arttı. Bu savaş aynı zamanda Lafayette ve diğer öncülerin idealist coşkusunu ateşledi ve İngiltere'den intikam alma şansı sağladı. Fransa hem gemi hem de askeri birlik göndererek kolonilere yardım etti ve Senegal dahil olmak üzere kaybettiği bazı bölgeleri geri alarak uluslararası konumunu güçlendirdi. Fakat bu gelişmelerin olumsuz yanı öncelikle Bağımsızlık Bildirgesi'nin orta vadede mutlak monarşiye bariz bir meydan okumayı temsil etmesiydi (bildirge insanların eşit yaratıldıklarından ve "hükümetlerin yetkilerini yönetilenlerin rızasından aldıkları"ndan söz ediyordu).

Reform girişiminde bulunan ilk maliye bakanı, açık sözlü ekonomist Turgot idi. Turgot, serbest tahıl ticaretini sağladıktan ve kapalı loncaları serbest rekabete açtıktan sonra, soyluları ve ruhban toprak sahiplerini vuran bir toprak vergisi getirmeye çalıştı. Hem parlamentodan hem de saraydan gelen tepki üzerine Louis onu azletti. Bunun üzerine Turgot, "I. Charles zayıflığı yüzünden başını kaybetti" diyerek onu açıkça uyardı.[9] Maliyeye el atan bir sonraki kişi, İsviçreli zengin banker ve hayırsever, şişman Protestan Necker oldu. Amerika'daki savaşı vergileri artırmadan finanse etmek gibi sihirli maliye oyunlarına girişmiş fakat bunu daha fazla vergiyi zorunlu kılacak şekilde borçlanarak yapmıştı. Necker aynı

direniş duvarına çarpınca, işi yüzsüzlüğe vurup, saray görevlilerine ödenen büyük paraları ifşa ettiği bir rapor yayımladı ve tabii ki azledildi.

Onun ardılı Calonne, borçları artırdıktan sonra 1786'da önceki bakanların vergi planlarını yeniden üretti ve parlamentonun direnmesini önlemek için 160 yıldır uykuda olan bir kurumun, Soylular Meclisi'nin toplanması için çağrı yaptı. Meclis'in karşı çıktığı Calonne da kovuldu ve yerine reforma karşı çıkmış olan fakat bu kez ülkenin ağırlaşan sorunları karşısında onu tamamlamak zorunda kalan Brienne getirildi. Brienne, 1788'de Genel Meclis'in (États généraux) toplanma önerisi için son başvuru makamı olan Ruhban Meclisi'nin reformları reddetmesi üzerine görevden alınmadan önce Soylular Meclisi'ni, ardından da parlamentoyu dağıttı. Genel Meclis 174 yıldır toplanmadığı ve o zamandan beri bu meclisin kapsadığı üç grup arasındaki çatışma arttığı için bu girişim umutsuz bir kumarı andırıyordu.

Peki ruhban ve soyluluk (bu iki grup sırasıyla nüfusun yüzde 0,05'ini ve 1,3'ünü temsil ediyordu) neden intihara benzer bir davranış sergiledi? Bunların türdeş gruplar olmadıkları ve kendi iç hiyerarşileri olduğu doğrudur. Yüksek ruhban ile halka yakın yaşayan taşra papazları, bunların yanı sıra kraliyet prensleri ve saray soyluları ile kendi topraklarında yaşayan daha küçük soyluların çıkarları çatışıyordu. Elbette bakan olarak hizmet veren kardinaller ve soylular vardı. Ruhban Meclisi ve parlamento kendi sınıf kurumları aracılığıyla Kral'a ters düşüyorlardı. Bu genellikle iddia edildiği gibi, sadece bir körlük ya da açgözlülük müydü? Tehlike işaretini görmelerine karşın onu yok etmeye mi çalışıyorlardı? Yoksa sıradan insanlar gibi vergilendirilmeleri gerektiği önerisiyle kendilerini hakarete uğramış gibi hissettilerse, bunun sebebi ruhbanın maneviyatla, soyluların ise kılıçla ve yüksek ma-

kamlara gelerek hizmet ettikleri üç grup olarak yapılanmış bir krallığın bu şekilde yıkılacağını düşünmeleri miydi? Her durumda, sistemi içerden yıkmakta olduklarını algılayamadıkları açıktı.

O vakitten sonra denetim ne onların ne de Kral'ın elindeydi. Grenoble'da ve başka yerlerde çıkan karışıklıklar ve gıda maddesi kıtlığına yol açan kötü hasat nedeniyle, Kral 5 Mart 1789'da Genel Meclis'i Versailles'da toplamayı ve Üçüncü Zümre'nin temsilcilerinin sayısını, soyluluk ve ruhbana 300 temsilci bırakarak iki katına, 600'e çıkarmayı kabul etmek zorunda kaldı. Seçimler eşitlik ve ayrıcalıkların kaldırılması talepleriyle bir *cahiers de doléances* ya da yazılı şikâyet bildirimleri sağanağına yol açtı. Üçüncü Zümre'ye mensup halktan kişilerin, çok sayıda sıradan taşra papazının desteğiyle, üç grubun ayrı ayrı oy vermesinden çok herkesin tek tek oy vermesi ve bir Ulusal Meclis'te hep birlikte oturmaları –aslında egemenliği kraldan halka aktarmaları– gerektiği konusunda ısrar etmeleri, bu durumda pek şaşırtıcı değildi. Kral 20 Haziran'da onları dışarda bıraktığı zaman, pek çoğu kapalı bir tenis kortunu ele geçirerek anayasa yapılana kadar oradan ayrılmamaya ant içti.

Louis üç gün bocaladıktan sonra, "Halkımın mutluluğundan tek başıma ben sorumluyum," diyerek üstü kapalı tehditlerle onlara gruplarına dönmelerini emrettiyse de birkaç gün sonra pes ederek hepsini serbest bıraktı. Böylece 9 Temmuz'da bir Kurucu Meclis kurmalarına izin vermiş oldu. Fakat Kralın kente 20.000 asker getirmeye çalıştığı anlaşıldığında Paris'te panik başladı, bir milis gücü kuruldu ve kalabalık bir kitle silah temin etmek için Invalides'i bastı, ardından barut bulmak için Bastille'deki cephaneliğe yöneldi. Uzun süredir insanların yargılanmadan hapsedilmelerinin sembolü olan Bastille, aristokrat ailelerin kendilerini mahke-

melerden korurken kötü şöhretli Marquis de Sade gibi aykırı kişileri kilit altında tutmalarını sağlayan bir "zenginler hapisanesi"ydi. Fakat Bastille o sırada ironik bir biçimde bir avuç yaşlı mahkûmun bulunduğu ve savaşçı olmayan muhafızlar tarafından korunan genellikle içi boş bir kabuktan ibaretti. Kolayca düştü. Hapishane müdürünün başı bir kasabın oğlu tarafından kesildi, bir kazığa geçirilerek dolaştırıldı, sıradan insanlar oyuna katıldılar. Devrim başlamıştı.

Monarşi ile onu yutmak üzere olan ulusal enerji arasındaki kopuşun belki de en dokunaklı anlatımı, o temmuz ayında Kral'ın günlüğüne yazdıklarıdır. Aslında bu, akşam dualarının ya da politik olayların her gün tek satırla, hatta bazen tek bir sözcükle kaydedildiği bir av günlüğüydü. 1 Temmuz'daki kayıt şöyledir: "Hiçbir şey. Meclis'in Bölünmesi." Kral ava çıkar ve üç gün, öldürdüğü hayvanları kaydeder. Sonraki üç gün boyunca hiçbir şey yazmaz, sonraki üç gün ise önemli bir şey olmadığını belirtmek için sadece *Rien* (hiçbir şey) sözcüğünü yazar. Kral ya olanlardan habersizdi ya da Bastille'in düştüğü 14 Temmuz günü avda şanssız olduğunu *Rien* sözcüğüyle kaydetmeyi daha önemli görüyordu.[10]

6. BÖLÜM

Devrim'den Napoleon'a

Mao Zedung döneminin Çin başbakanı Çu Enlay'a Fransız Devrimi hakkında ne düşündüğü sorulduğunda, bir şey söylemek için henüz çok erken olduğu cevabını verir. Elbette bu esprili bir yanıttır fakat bize Avrupa'yı etkileyen ve artçı şokları sadece 1830 ve 1848 devrimlerinde değil, Rusya'daki Bolşevik Devrimi'nde de hissedilen bu eşi görülmemiş politik patlamayla ilgili uzun ömürlü görüş ayrılıklarını hatırlatır (Lenin'in 1918'deki Kızıl Terör'ü yönetirken Fransız Devrimini bir şablon ve program olarak kullandığını görürüz). Fransa yirmi beş yıllık bir zaman dilimi içinde mutlak monarşiden anayasal monarşiye, çeşitli cumhuriyet biçimlerine ve 1814'te Bourbon monarşisinden önce Napoleon yönetiminde bir imparatorluğa geçerek tarihsel bir perende attı. Fakat bu, önceki döneme dönüş değildi çünkü anayasal istikrarsızlık örüntüsü on dokuzuncu yüzyıl boyunca, aslında günümüze kadar devam edecek olan ve Katoliklik ile cumhuriyetçi sekülerizm arasında bir mücadeleyi ve genel olarak politik düşüncede görülen bir çatlağı yansıtacaktı (sol ve sağ kavramları 1789 Kurucu Meclis'inden türetilmiştir).

O hâlde Devrim'in niteliği ve anlamı hakkında tarihçiler arasında büyük ayrılıklar olduğunu görmek pek şaşırtıcı de-

ğildir. Marksizmin Fransa'da güçlü bir etki yarattığı, geçen yüzyılın Soğuk Savaş'a kadar olan döneminde, Georges Lefebvre ve Albert Soboul gibi tarihçilerin başat eğilimi, olayları sosyo-ekonomik terimlerle, yeni ilerici orta sınıfın feodal aristokrasiye karşı gerçekleştirdiği bir devrim olarak açıklamaktı.[1] François Furet ve politik ideolojinin rolünü vurgulayan revizyonist tarihçiler bu yaklaşımı işin kolayına kaçmak olarak görürler.[2] Tam da ekonomi ile politikanın etkileşmesi nedeniyle, bu tezin aynı terimlerle kutuplaştırılması elbette gerekmez. Devrim'i esasen bir Fransız fenomeni olarak görenler ile Jacques Godechot gibi, onu Amerika, İngiltere ve çeşitli Avrupa ülkelerinde meydana gelen bir dizi devrimci karışıklığın bir parçası olarak görenler arasında süren tartışmalar için de aynısı geçerlidir.[3] Her iki yaklaşım da doğrudur; İngiliz ve Amerikan devrimleri korunmuş, yalıtılmış ülkelerde olurken, kıtanın en güçlü ülkesinde gerçekleştiği için Fransız Devrimi farklı boyuttaydı ve bütün Avrupa'nın politik geleneklerini tehdit ettiği için, daha sonraki Rus ve Çin devrimlerinde olduğu gibi, dış düşmana karşı kendisini korumak zorunda kaldı.

1989'da Devrim'in iki yüzüncü yılının esinlediği kitaplar ordusunun, tekil açıklamalardan uzaklaşarak, ihmal edilmiş kültürel, dini, askeri alanları ya da kadınların rolünü araştırma yönünde bir eğilim gösterdiğini söylemek doğru olur. Bununla birlikte, temel sorular yeterince açıktır. Bourbonların uyguladığı şekliyle mutlak monarşi neden çöktü? Anayasal monarşi girişimi neden başarısız oldu? Cumhuriyet kendisini neden koruyamadı? Terör anlık koşullardan mı kaynaklandı, yoksa Devrim'in doğasında mı vardı? Napoleon Devrim'in kurtarıcısı mı, yoksa yıkıcısı mıydı? Ve nihayet, Devrim'in bıraktığı miras neydi?

O hâlde *Ancien Régime* başarısızlığa mahkûm muydu? Yanıtın "evet" olduğu gayet açık görülür. Kısa dönemli etkenlerin 1789 ayaklanmasında kısmen rol oynadığı doğrudur. XVI. Louis'nin kavrama yoksunluğu vardı. Bu yoksunluk, nüfusu 20 milyonu aşan halkı yönetmek için mutlak yürütme gücünü yetersiz bir kişiye, hatta beş yaşında bir çocuğa teslim edebilen bir hanedan sisteminin uzun süreli zayıflığına işaret ediyordu. Aristokrasinin parlamento ve Ruhban Meclisi aracılığıyla kendi mezarının kazılmasına yardımcı olması gibi bir gerçek vardı. Aynı zamanda, 1785'ten itibaren kuraklığın ve kötü hasadın neden olduğu, Paris'te kaygıya ve taşrada karışıklıklara yol açan gıda maddesi kıtlığı ve işsizlik vardı. Fakat bunlar hem emperyalizmin genişlettiği bir dünyadan gelen dış kaynaklı meydan okumalara, hem de değişen bir toplumdan, yani içeriden gelen meydan okumalara yeterince karşılık veremeyen monarşinin uzun vadeli başarısızlığının belirtileriydi.

1789 Devrimi, Godechot'nun öne sürdüğü gibi, aslında sadece Fransa'ya özgü olmayan bir dizi "devrim"in politik düzeyde iç içe geçme noktasıydı: Gelişen tekniklerin yol açtığı bir tarım devrimi ve onunla bağlantılı bir demografik devrim, kapitalizmin yükselişinden ötürü bir ekonomik devrim, iktidarın dışında tutulan ticaret ve mesleki orta sınıfın yükselişiyle bir toplumsal devrim, Aydınlanma ve sanayi devriminin başlangıç evreleriyle bir entelektüel devrim.[4] Ortaçağın kutsal hakla tanımlanan mutlak monarşisi, değişen dünyaya denk düşen değişime mecbur olan bir ülkenin gerçekliğine artık uygun değildi. Bununla ilişkili bir diğer soru, bir anayasal monarşiye geçişin de başarısızlığa mahkûm olup olmadığıydı.

1789-91 Kurucu Meclisi'nde bir araya gelen adamlar kimdi? Onlar –sadece ünlü isimleri anacak olursak– genellikle Lafayette ya da Mirabeau gibi aristokratlar, gökbilimci Bailly,

daha sonra gazeteci olan hekim Marat ve elbette, Danton ve Robespierre gibi avukatlardı. Çoğu genç adamlardı; Amerikan Bağımsızlık Savaşı'na katılışı dilden dile dolaşmasına rağmen Lafayette sadece otuz iki, Danton otuz bir ve Robespierre otuz yaşındaydı. Fakat pek çoğu politika ve anayasal meselelerle ilgili yazmışlar ya da –Mirabeau veya Marat gibi– İngiliz parlamenter sistemini doğrudan gözlemlemişlerdi. Ülkeyi yönetme tecrübesine sahip olmasalar da zamanın ölçülerine göre gayet nitelikli bir grup oluşturuyorlardı. Bir yanda kral taraftarlarından oluşan bir azınlık, öte yanda Danton ve Robespierre gibi radikallerden ya da "yurtseverler"den oluşan küçük bir azınlık vardı. Merkezdeki ılımlı çoğunluk ise anayasal bir monarşi kurmak niyetindeydi.

Devrime şimdilik sadece söylemde muhalefet eden diğer Avrupa ülkelerinde durum elverişliydi fakat ılımlılar, komplo söylentilerinin yayıldığı ateşli ve yeni bir belirsizlik, umut ve korku ortamında faaliyet gösteriyorlardı. Sıradan halk Bastille'de varlığını şimdiye dek hiç görülmemiş biçimde hissettirmişti ve kraliyet sansürünün kesintiye uğramasıyla birlikte Paris'te ve taşrada gazetelerin sayısında şaşırtıcı bir patlama olmaktaydı. Bunların biri, daha sonra banyoda katledilişini gösteren David imzalı tabloyla ölümsüzleşen Marat'nın *Ami du Peuple* (*Halkın Dostları*) gazetesiydi. Felsefi, bilimsel ve politik eserlere ismini veren, gezgin saray hekimi olarak sık seyahat eden Marat, intikamcı duygularla gazeteci oldu ve "halkın düşmanları" demeye başladığı kişilerin kafalarını kesmek gerektiğini söyleyerek onları azarlamaya başladı. Anayasacılar kamuoyunun ilk kez ülkede bir etken olduğunu gayet iyi fark etmişlerdi. Yerden mantar gibi biten politik kulüpler kamuoyunu yönlendirmeye ve kutuplaştırmaya başlamışlardı. Kraliyete bağlı kalanlar ile halkın sevdiği demagoglar arasında bir orta yol izlemeye çalışıyorlardı.

Çoğunluk liderleri arasında öne çıkan kişi Lafayette'ti. Amerikan Devrimi'nde İngilizlere karşı askeri başarıların onuruyla ülkeye dönmüş ve Kurucu Meclis'e Amerikan Dışişleri Bakanı Thomas Jefferson'la birlikte üzerinde çalıştığı bir İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi sunmuştu. Tartışmalarda önemli bir rol oynamanın yanı sıra yeni Ulusal Muhafız teşkilatının komutanı oldu. Ne var ki Meclis'in esas hatibi, çiçek bozuğu yüzüyle dikkatleri çeken Mirabeau'ydu. Asker, kumarbaz, çapkın, gizli ajan ve asla diplomatik olmayan bir diplomat olarak renkli bir kariyeri olan, mutlakçılıktan nefret eden Mirabeau, pek çok kez yargılanmadan hapsedilme deneyiminden güç alıyordu. Bir keresinde hayatının aşkı "Sophie"yi zorla kaçırdığı ve gizlice evlendiği için ölüme mahkûm edilmişti. Başından geçenlerin yanı sıra İngiliz parlamenter sistemine duyduğu hayranlık da aşırı merkezileşmiş hükümet anlayışına, vergilendirme sistemine ya da Prusyalı Büyük Frederick'in mutlak yönetimine saldırdığı çeşitli yazılarına katkıda bulunuyordu.

Pragmatik yaklaşımının yanı sıra hükmedici nutukları da Mirabeau'ya şöhret kazandırdı ve Nisan 1791'de elli bir yaşında öldüğünde, Paris'te henüz düzenlenen Panthéon'a gömülme şerefine erişen ilk kişi oldu. Fakat Kral'a gizlice danışmanlık yaptığını açığa vuran özel belgeleri bulunduğunda, vücudundan geri kalanlar derhal oradan çıkarıldı. Bu konuda Mirabeau yalnız değildi. Yüksek düzeyde saygın meslektaşı, zengin bir Protestan aileden gelen avukat Barnave da Marie-Antoniette'le gizlice haberleşiyordu. Elbette bu pek çok kişi tarafından ihanet olarak görüldü, ancak muhtemelen kişisel hırsla ilgili bir unsurun varlığıyla birlikte, esas olarak Kral'a anayasal bir çözümü tatlı dille kabul ettirmeye çalışıyordu.

Yeni politik kulüplerin yoğun faaliyeti Meclis'teki tartışmalarla paralel gidiyordu. En büyükleri Jakoben Kulübü'ydü.

Bu isim, toplantılar için bir Dominiken manastırında salon kiralamış olmasından geliyordu. İlk mekânları St Jacques Sokağı'nda olduğu için Dominiken tarikatının mensupları daha çok Jakobenler adıyla tanınıyordu. Bu kulüp bütün Fransa'da gitgide büyüyerek binlerce şube ve yüz binlerce üye edindi. Önceleri kulübe Mirabeau ve diğer ılımlılar hâkimdi. Aralarında ismi daha sonra Devrim'in son evresiyle anılacak olan Maximillien Robespierre de vardı. Paris'teki ünlü Louis-le-Grand okuluna gitmiş, kendisine bir Romalı erdem duygusu kazandıran klasikler üzerine öğrenim görmüş genç bir avukattı. Robespierre Aydınlanma filozoflarından, özellikle de Rousseau'dan etkilenmişti. Üslubu ılımlı, özel hayatında mütevazı olan ve dikkatle öyle görünmeye çalışan Robespierre, önceleri bir hatip olarak öne çıkmakta zorlandı; sesi inceydi, biraz utangaçtı ve görüşlerini dile getirirken neredeyse saf bir içtenlik gösteriyordu. Genel oy hakkını ve yasalar önünde eşitliği (bunlar artık günümüzde pek şaşırtıcı olmayan fikirlerdir) vurgulaması, kısa sürede onu özellikle kralcı basında nefret edilen bir şahsiyet hâline getirdi. Satın alınamazlığıyla ve Yüce Varlık inancıyla tanındı; politikanın sert dünyasında idealist, esnek olmayan, inançlı bir genç adamdı.

Georges Danton tartışmalı bir şahsiyetti. Parlamenter yoldan çok doğrudan eylemi savunma eğiliminde olan, daha radikal Cordeliers Kulübü'nün başkanıydı. Robespierre'in aksine Danton gök gürültüsü gibi sesi, cömert bir kişiliği olan, insanların doğal lider olarak gördükleri dev gibi bir adamdı. Aynı zamanda saraya paralı muhbirlik yapan, oldukça yozlaşmış biriydi fakat kusurlu ve tartışmalı bir şahsiyet olmaya devam etse de Danton'un devrime olan inancından kuşku duyulamaz. Zamanla Robespierre daha dik başlı, Danton ise daha ılımlı biri oldu. Sonunda Devrim kendi çocuklarını yerken (olağanüstü tarihsel baskılardan ötürü her devrimde

böyle olmuştur) bu iki şahsiyet arasında son bir mücadele olacaktı.

1789-91 Kurucu Meclisi iki yıllık bir süre içinde olağanüstü bir önem kazandı. Meclis'in İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi (bu metin daha sonra Birleşmiş Milletler'in Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi'nin temelini oluşturacaktı) birey ile devlet arasındaki ilişkiyi bütünüyle yeniden biçimlendirdi. Bildirge, bir Yüce Varlık'ın mevcudiyetini kabul ederken –Yahudilere ve diğer azınlıklara vicdan özgürlüğü verecek kadar geniş bir Tanrı tanımıydı bu– kral artık Tanrı'nın ona bahşettiği hakla değil egemen ulusun iradesiyle hükmedecekti. Üç Zümre ve doğuştan gelen haklar kaldırıldı ve yürütme, yasama ve yargının birbirinden ayrılması sağlandı. Tebaa, yasalar önünde özgürlük, eşitlik ve güvenlik hakkına ve "ihlâl edilemez ve kutsal mülkiyet hakkı"na sahip bir yurttaşa dönüşmüştü. Özetle, yasama meclisi yasaları tasarlarken, kralın bakanlarını seçtiği ve onaylamadığı yasaların uygulanmasını en azından erteleyebildiği anayasal bir monarşiydi bu.

Oy hakkı erkek nüfusun yarıdan biraz fazlasını –o sırada İngiltere'nin sahip olduğu orandan, yani %3'ten çok daha fazlasını– kapsayan mülk sahipleriyle sınırlandırıldı. Elbette kadınlar, değerli bir araştırmanın kanıtladığı gibi Devrim'de çok faal olmalarına rağmen, hâlâ özel aile alanına ait görülüyorlardı ve oy verme hakkından tamamen dışlanmışlardı.[5] Fakat bu, resmi nikâh kurumu, boşanmanın kabulü, ülkenin seksen üç *département*'a akılcı biçimde bölünmesi, metrik sistemin getirilmesi, gerçek bir ulusal pazarın oluşturulması için iç gümrük engellerinin baskılanması gibi pek çok başka önlemin eklendiği tam bir tarihsel çözümdü.

O hâlde modernite ye barışçı bir geçiş sağlayabilecek bu yeni burjuva rejimi kök salmayı neden başaramadı? Bir sebep, Meclis'in Kilise'yle ilişkilerinde taktik bir hata yapmasıydı. Pek

çok sıradan taşra papazı değişime destek veriyordu ve ülkede Fransız Kilisesi'nin bağımsızlığına yönelik bir gayret uzun süredir varlığını koruduğu için, papalığa giden fonların kesilmesine ya da Kilise'nin ülke topraklarının yaklaşık %8'ini kapsayan topraklarının satılmasına karşı dikkate değer bir direniş yoktu. Kilisenin demokratik biçimde yeniden örgütlenmesine yönelik gerçek bir direniş de yoktu. Her bir *département*'ın bir piskoposu ve onları denetleyen başpiskoposlar vardı. Bunlar maaşlı kamu görevlileri olarak görülüyorlar ve cemaatlerinin zengin üyeleri tarafından seçimle göreve getiriliyorlardı.

Bütün bunlar Kilise'ye yeni ulusal yapılar içinde geniş bir alan bırakıyordu. Ancak Kasım 1790'da rahiplerin yeni anayasaya sadakat yemini etmelerinin zorunlu tutulmasıyla birlikte bir anlaşmazlık ortaya çıktı. Şehirlerden gelen Meclis üyeleri, yüksek ruhbana mensup kişilerin genellikle rezalet niteliğindeki tutumlarını, köylü cemaatlerinde değerli bir rol oynayan taşra papazlarına kıyasla daha çok fark etmeye başladılar ve taktik düzeyde saf bir tutum alarak bu yönü öne çıkardılar. Sonunda, papazların yaklaşık yarısı yemin ettiyse de, piskoposların ve papazların diğer yarısının yemin etmemesi, Papa'yı Devrim'e olan muhalefetini güçlendirmeye yöneltti ve sonuçta Mart 1791'de ruhban bu sivil anayasayı sert bir tutumla reddetti; bu da sadece iç bölünmeyi beslemekle kalmadı, sorunu Avrupa ölçeğine taşıdı.

Bir diğer bariz sorun, vizyon eksikliği ya da baskı altında bu gelişmelere rıza gösterirken sürekli çıkış yolu arayan Kral'ın güvenilirliğiydi. Başlangıçta yeni hakları onaylamayı reddettiğinde, ağır gıda maddesi kıtlığına öfkelenen ve Kral'ın askerleri göndereceğinden korkan binlerce aç kadın Versailles'a yürüdü ve onu Tuileries'de kalması için Paris'e getirdiler. Kral Haziran 1791'de sınırdaki yabancı ya da göçmen Fransız askerlerini toplamak için gizlice kaçmaya çalıştı-

ğında anayasal bir monarşinin başı olarak edindiği itibarı bir anda kaybetti. Halkın cumhuriyet için kışkırtılmasından korkan ve anayasa oylamasının sonuçlarından kaygılanan ılımlılar, resmi düzeyde Louis kaçırılmış gibi davrandılar. Ancak Lafayette ve Ulusal Muhafızlar Temmuz'da monarşiye karşı bir halk gösterisini kalabalığa ateş açarak dağıttıklarında, bu türden yalan haberler yaymaya gerek kalmadı.

Radikaller ile çoğu Jakoben Kulübü'nden ayrılan ılımlılar arasında, tıpkı Meclis ile *sans culottes*, yani üst sınıfa özgü diz hizasında biten dar pantolon ve uzun çorap yerine pamuklu uzun pantolon giyen sıradan halk arasında olduğu gibi, meşum bir düşmanlık olduğu açıktı. Kurucu Meclis'in görevini tamamlayıp dağılmadan önce üyelerinin Ekim 1791'de kendi yerini alacak Yasama Meclisi için seçilmeyeceklerine karar vermesi gerilimi azaltmadı. Bu hüküm Meclis'e yeni bir demokratik yetki kazandırmak için tasarlandı fakat ortaya beklenmedik talihsiz bir sonuç çıktı. Yeni kurum sadece tecrübesiz değildi, sergilediği eylemcilik nedeniyle politik kulüplerin daha değişken atmosferine doğru kaydı.

Ne var ki, anayasal monarşi kurma girişimindeki başarısızlığın esas nedeni, Papa'nın müdahalesi ve sınırlardaki göçmen askerlerin varlığının akla getirdiği gibi, kıtanın en büyük ülkesinde gerçekleşen bu Devrim'in Avrupa'nın diğer monarşilerinden gelen düşmanlığı kışkırtmasıydı; bu yüzden, bu başarısızlık ancak hem yabancı hem de yerli öğeler içeren bir fenomen olarak anlaşılabilir.[6] Devrim'de üstü kapalı olarak var olan şey geniş bir Avrupa çatışmasıydı. Önceleri İngiltere ona biraz sempati gösterir ve diğer güçler beklemeyi tercih ederken, Avusturya ve Prusya Ağustos 1791'de Devrim'e karşı bir Avrupa koalisyonu için çağrıda bulundular.

Bu tehdit, kraliyetin ihanetiyle ve bir paranoya ortamı yaratan din çatışmasının gelişmesinden ötürü yayılan ayaklanma

korkusuyla birleşti ve Fransa'yı Nisan'da bir önleyici savaş başlatmaya yöneltti. Kral, gizlice yenilgi istemekle birlikte savaş kararını onayladı. Bu gelişme Meclis'te kalan Jakobenler (onlara üst sıralarda oturdukları için Montanyarlar [Montagnard] yani Dağdakiler deniyordu) ile Jirondenler (Girondin), yani taşradan gelen ılımlılar arasındaki bölünmeyi keskinleştirdi. Aralarındaki fark tarihsel olarak anlamlıydı, zira Jakobenlerin "federalistler" dediği Jirondenler, Fransız politik hayatının tanımlayıcı özelliği olan Paris merkezli merkeziyetçiliğe karşıydılar. İdealist bir tutumla devrim ilkelerinin ihraç edilmesini isteyen Jirondenlerin savaşı desteklemeleri ve "kana susamış" Robespierre'in savaşın sadece despotluğa yol açacağını söyleyerek savaşa karşı çıkması oldukça ironiktir.

Böylece diğer Avrupa ülkeleriyle yirmi yıldan fazla sürecek bir savaş başlamış oldu. İlk yıllarda Fransızlar felaket denebilecek yenilgilere uğradılar. Lafayette'in kaçışı, Kral'ın Paris'in savunulması için taşra muhafızlarının çağrılmasını veto etmesi ve en önemlisi, istilacı göçmen ordusu komutanının kışkırtıcı bir tutumla kendisine direnen ya da mutlak monarşinin geri getirilmesini kabul etmeyen herkesi idam etmekle tehdit etmesi paranoyayı iyice artırdı. Bu gelişmeler kaçınılmaz bir biçimde Louis'yi vurdu. Kral, Danton ve Marat'nın kışkırttığı bir halk ayaklanmasıyla Tuileries'ye karşı başlatılan bir saldırıdan kurtulmak için Meclis'e sığınmak zorunda kaldı.

Kısa süre sonra, 2 Eylül günü Verdun'ün Paris'i düşman saldırısına açık bırakarak düşmesi üzerine başlayan panik sırasında kalabalıklar zincirlerinden boşalarak içlerinde aristokratların, papazların ve kadınların bulunduğu 1100 tutsağı "idam ettiler." Meclis histeriyi durduramadı ve ortalık ancak istilacı güçlere karşı iki hafta sonra Valmy'de kazanılan beklenmedik zaferle yatıştı. Alman yazar Goethe, bu olayı dünya tarihinde bir dönüm noktası olarak gördü. İlk kez yurtse-

verlerden oluşan bir ordu profesyonel bir orduyu yenilgiye uğratmıştı. Halk milliyetçiliği ve zorunlu askerlik hizmeti çağı başlıyordu. Bu arada Louis hapsedildi, anayasal monarşi öldü ve Meclis bir Cumhuriyet kurmak için bir anayasa konvansiyonu oluşturdu.

Peki anayasal bir monarşi bu Fransa-Avrupa koşullarında hayat alanı bulamadıysa, bir cumhuriyetin bunu bulma şansı var mıydı? Monarşi fikrinin daha güçlü savunulması dikkate alındığında ve savaş kendi yıkıcı mantığına sahip olduğu için belki yoktu fakat o sırada Valmy'nin ardından Konvansiyon'un kapıldığı zafer havası kesinlikle kışkırtıcıydı. Sonraki altı ay içinde kazanılan yeni askeri zaferlerle coşan Konvansiyon, özgürlük isteyen herkese yardımcı olma görevini benimsediğini ilan etti ve karanlığın içinde bir ileri atılımla Kralı Aralık 1792'de ihanet suçuyla yargının önüne çıkardı. Robespierre onu "insanlık suçu" işlemekle itham ederken, Marat "ancak Louis'nin başı artık omuzlarının üzerinde olmadığı zaman Cumhuriyet'e inanacağı"nı ilan etti. Diğerleri temkinli bir tutum benimsedi. Geniş bir çoğunluk onu Cumhuriyet'e kastetmekten suçlu bulduysa da, ancak çetin tartışmaların ve otuz altı saat süren bir oylama işleminin sonunda Kral nihayet 310 oya karşılık 380 oyla ölüme mahkûm edildi. Böylece sisli ve soğuk bir Ocak sabahı Louis bir arabaya konularak giyotine götürüldü. O kibar fakat zayıf ve kararsız adam, rastlantı sonucu, savunamayacağı bir konumda dünyaya gelmişti. Herkese sakin bir izlenim verdi ve onuruyla öldü. O sırada yanında olan bir papazın kayıtlarına göre, kesilen başı kalabalığa gösterildiğinde, önce "dehşet verici bir sessizlik" oldu, ardından orada toplananlar evrensel bir sloganla "*Vive la République!*" diye haykırdılar ve şapkalar havaya fırlatıldı.[7]

Kralı giyotine gönderen Cumhuriyet kendi yaptığı işe şaşmış olabilir, ama olay duyulunca bütün Avrupa kesinlikle şok geçirdi. Cumhuriyet bu kez sadece İngiltere, Rusya, İspanya, Avusturya, Prusya, Sardunya ve Napoli'den oluşan bir koalisyonun istilasıyla değil, ülkenin farklı bölgelerinde, özellikle Vendée ve Bretonya'da patlak veren isyanları bastırma zorunluluğuyla da yüz yüzeydi. Bir yandan köleliği kaldırıyor, Miladî olmayan takvimi uyguluyor –Katolik bir köylü ülkesinde politik olarak mantıksız bir heves olan– Yüce Varlık kültünü resmileştiriyor; öte yandan taşra isyanlarını ve politik muhalifleri aşırı derecede ağır bir biçimde bastırıyordu. Üstün bir dış düşmana karşı umutsuz bir hayatta kalma mücadelesiyle aynı zamanda şiddetli bir iç savaş veriyordu. Bu baskının, özellikle de gıda maddesi kıtlığının ve komplo teorilerinin yarattığı, sıradan Paris halkı arasında paniğe neden olan gerilimler, Terör'e yol verdi.

Aslında Terör, dehşet duygusundan, misillemenin yol açacağı yenilgi ve açlık korkusundan geliyordu. Terör, Nisan 1793'te iktidarın bir Kamu Güvenliği Komitesi'ne devredilmesine yol açtı. Özellikle gıda maddesinden kâr sağlayanlara karşı sert ve acil önlemler getiren Danton ve Robespierre yönetimindeki Montanyarlar, Komite'ye gitgide hâkim oldu. Sonbaharda durum çarpıcı bir biçimde kötüleşirken, Komite'nin tutumu koşullara denk düşen acımasız bir "ya yap ya da öl" dayatmasına dönüştü. Ekim'de Komite, Jironden liderleri giyotine göndermekle kalmadı, Marie-Antoniette'i kaba bir gösteriyle yargılayarak kendi gemilerini de yaktı. O sıralarda adı resmen Dul Capet olarak anılan Marie-Antoinette, giyotine götürüldü. Kazara celladın ayağına bastığında gergin bir tavırla özür diledi, başı kesildikten hemen sonra, alelacele başında taş olmayan bir mezara gömüldü. O sırada Cumhuriyet bu umutsuz iç ve dış savaşı kazanmak gibi baskın bir amaçla diktatörlüğe dönüşmüştü.

Terör kısa dönemde başarılı oldu. Vendée ve başka yerlerde 20.000 kurban bırakan ve sadece Paris'te on beş ay içinde yaklaşık 2000 kişiyi giyotinden geçiren acımasız baskı sayesinde ülke içinde durum 1793'ün sonunda genellikle istikrar kazandı. Dahası kaynakların sıkı denetimiyle, yaklaşık 600.000 kişiden oluşan sayıca üstün bir ordu kurmak amacıyla getirilen amansız bir zorunlu askerlik hizmetiyle ve yeni genç subayların önderlik ettiği ateşli yurtsever askerlerle, saldırıya geçen Avrupalı güçler karşısındaki savaşın gidişatı değişmeye başladı. Fakat Terör'ün kendi iç dinamiği vardı ve sınıf kini, kuşku, suçlama ve gıda maddesi kıtlığıyla süren bu şiddetli savaş ikliminde, Jirondenler ile Montanyarlar arasındaki çatlak kaçınılmaz biçimde Montanyarlar arasında da ortaya çıktı. Robespierre'in giderek hâkim olduğu liderlik, bu kez kendisini yeniden tanımlanan aşırı uçlar arasında yalpalarken buldu.

Liderlik her şeyden önce Kudurmuşlar (*Enragé*) ya da aşırı soldan vahşi adamlarla başa çıkmak zorundaydı. Bu grup daha fazla Terör istiyordu. Mart 1794'te giyotine gönderildiler. Daha sonra liderlik Danton'a ve onun Hoşgörülüler (*Indulgent*) denilen muhalif kanattaki taraftarlarına yöneldi. Bu grup bir polis devletinin oluşmasından kaygı duyuyor, durum artık düzeldiği için Terör'ün gevşetilmesini istiyordu. Onlar da Nisan ayında idam edildiler. Her iki kanada da indirilen bu ağır darbe, Robespierre'in gözünde, özgürlüğü tiranlıktan korumak için despotizmi gerektirse bile her ne pahasına olursa olsun savunulması gereken Devrim'i temizlemişti. Fakat Danton'a karşı kazandığı zafer giderek ters bir etki yarattı, çevresinde toplanan insanları korkuttu ve onlara fanatik ve haksız biri olarak görünmesine yol açtı. Tam o sırada Cumhuriyet ordularının karşı saldırısı 26 Haziran'da parlak bir zaferle başladı.[8] Konvansiyon'un Robespierre'i 27 Temmuz

günü giyotine göndermesi bu gelişmeden sonra sadece bir ay sürdü ve Devrim'in bir evresinin sona erişini simgeledi.

Soğuk bir yaklaşımla, Devrim'in Robespierre amacına ulaştığı anda ondan kurtulduğu söylenebilir. Asıl önemli olan belki de, Fransa'nın modern ulusların rekabet ettiği yeni bir Avrupa'da rolünü oynayabilmesi için kendini yeniden yapılandırması yönünde nesnel baskılara maruz kalması ve bu nedenle ideolojik farklılığın ikinci plana düşmesiydi.[9] Fakat bu süreçte yer alan bireylerin yaşadığı kaderin ötesinde, uğradığı baskının kritik bir aşamasında kendi içine yönelmek zorunda kalan bir devrimin daha büyük trajedisi vardır. Bizzat Robespierre'in kaderiyle ilgili trajik bir ironi vardır. Yüksek bir püriten, ateizme saldıran bir deist, bireysel mülkiyete ve herkese iş ve eğitim düşüncesine inanan Robespierre, daha kusurlu biri olan Danton'un deneyim derinliğine sahip değildi ve o dönemde politik imkânın sınırları olduğunu kabul edemiyordu. Bir Simon de Montfort gibi yırtıcı biri değildi. Aslında Devrim de Engizisyonun çok sayıda Katharı boğazlaması gibi bir iş yapmadı. Fakat yine de kurbanların halkın içinden geçirilerek, temiz yüzlü Dr. Guillotin'in "insani ve demokratik" ölüm makinesinin bıçağına doğru gönderilmesinde ürpertici bir törensel yön vardı. Bu kez, öldürülecek son adamı öldürmek için yapılan başarısız bir girişim sırasında çenesi parçalanan Robespierre'e sıra gelmiş olması ürpertici bir zorunluluktu. Buradaki ironi, onun mutlakçılıkla savaşma girişimi içinde mutlakçılığın birebir kopyasını yeniden üretmeye sürüklenmiş olmasıdır.

○

Terör'ün sona ermesi orta sınıftan ılımlıların yeniden öne çıkmalarını sağladı. Bunlar kuvvetler ayrılığını sağlamak için yürütme gücünü beş kişilik bir Direktuvar'a veren, iki yasama meclisi öngören bir anayasa hazırladılar. Hollanda, Alman-

ya, İsviçre ve İtalya'nın içlerine doğru yürüyerek buralarda kardeş cumhuriyetlerin kurulmasını sağlayan orduların –pervasız bir tutumla yağmalayarak bu ülkeleri kendilerine düşman edecek olsalar da– başarısı rahatlama duygusunu artırdı. Ülke içinde bu, direktörler arasında önde gelen ahlaksız ve rüşvetçi Paul Barras'ın sergilediği türden bir savurganlık ve fırsatçılık zamanıydı. Zayıf olmasına rağmen rejim bir yanda aşırı eşitlikçi Babeuf'ün tırmandırdığı bir yeni-Jakoben tehdidi, öte yanda Louis'nin kısa ömürlü veliahtını XVII. Louis (1792-5) adıyla destekleyenlerin Paris'te başlattıkları ciddi bir kralcı isyanı bastırmayı başardı. Kralcı isyanın hızla bastırılmasını sağlayan, o sırada yirmi altı yaşında olan, Bonaparte adında genç bir generaldi. Bu genç, Napoleon Bonaparte, Barras'ın eski metreslerinden Joséphine de Beauharnais'ye çılgınca âşık olduğu zaman Barras ona neredeyse bir düğün hediyesi olarak İtalya'daki Fransız ordusunun komutanlığını verdi.

Bu karışık ve tehlikeli geçiş döneminde Napoleon ve Joséphine en fazla göze çarpan kişilerdi. Joséphine'in general olan kocası giyotinle infaz edilmiş, kendisi de bir ara tutuklanmıştı. Aslında Napoleon da o sırada tutuklanmıştı. Napoleon'dan altı yaş büyük ve iki çocuklu olan Joséphine, Martinique'te şeker plantasyonu sahibi bir aileden geliyordu. Kötü şöhretli sefih Beauharnais ile evlendirilmiş ve bu serbest çevrede pek çok soylunun metresi olmuştu. Dönemin gözde kadınlarından biriydi. Dişleri düzgün olmasa da hoş bir sesi vardı, ince ve güzeldi. Savurgan ve oldukça uçarı olmakla birlikte, zarif, sevimli ve kibardı. Belki de deneyimli bir âşık olduğu için –romantik bir idealist olan genç kocasının aksine– sadakate fazla önem vermiyordu.

Küçük Korsika soyluluğuna mensup bir aileden gelen ve Fransızcayı ikinci dil olarak konuşan Napoleon da bir tür

yabancıydı. Joséphine'e fahişe diyen ve sürekli felaket kehanetlerinde bulunan annesine, tam bir Korsikalı gibi çok bağlıydı ve kendisini bütün ailesinden sorumlu hissediyordu. Agnostik olmasına rağmen, savaşa girmeden önce haç çıkarmak gibi batıl inançları vardı. Fakat evinden uzaklaşıp önce Brienne'deki askeri akademiye, daha sonra Paris'e gidince, bağımsızlık geliştirdi ve sadece yüksek bir zekâya sahip olmakla kalmadığını, aynı zamanda hırslı ve çalışma kapasitesinin muazzam olduğunu gösterdi. Aristokrat süvariliğe uygun olmadığı için ordunun daha modern topçu sınıfına katılması onun için bir şanstı, zira topçu birliklerine etkin şekilde komuta edişi ilk kez Toulon kuşatmasında dikkati çekti. Düğününde nikâh memuruna hemen işinin başına dönmesi gerektiğini söyledi. Saatler sonra İtalya'da yakaladığı büyük şansı değerlendirmeye hazırdı.

İtalya cephesi önceleri Avusturya'ya karşı verilen savaşta bir yan cephe olarak görülüyordu fakat 1796-7 seferinde Napoleon Mantua ve Milano'yu kapsayan zaferler sayesinde vahim bir askeri durumu tersine çevirerek İtalya cephesini daha önemli hale getirdi. Askerler önce bu ufak tefek genç komutanı kuşkuyla karşılasa da Napoleon ön saflarda cesaretle önderlik ederek, yeteneklerini gösterip odaklanarak ve askerleri asla aşağılamayarak onların güvenini kazandı. Sonunda Avusturya'yı istila ederek ve Campo Formio Barış Antlaşması'nı müzakere ederek savaşı bitirdi. Düzenli ordu bültenleriyle kendisini bir efsane olarak tanıtmasının yanı sıra bütün bu olanlar Napoleon'un ülke içinde büyük bir ün kazanmasını sağladı.

Napoleon kısa süre içinde, düzeni ya da birliği sağlayamadığı için Direktuvar'ın gözden düştüğünü fark eden Barras'ın katlanamayacağı kadar ünlü biri olmuştu. Barras, bir Mısır seferinin komutanlığını Napoleon'a vererek potansiyel raki-

binden kurtuldu. Buradaki stratejik hedef İngiltere'nin Mısır ve daha sonra Hindistan üzerindeki denetimini zayıflatmaktı fakat entelektüel merakı nedeniyle Napoleon bilim adamlarından oluşan bir ekibi beraberinde götürdü. Bu adamlar Mısır hazinelerinin envanterini çıkardılar ve Rosetta taşını buldular. Ne var ki askeri harekât tam bir felaket oldu. Piramitler Savaşı'nda kazandığı ünlü zafer sayesinde Kahire'yi alan Napoleon, Nelson'ın Ağustos 1798'de Abukir Körfezi'nde Fransız donanmasını alt etmesi üzerine, kendisini vebadan mustarip bir orduyla tecrit edilmiş durumda buldu; yeni bir koalisyondan gelen tehditleri işittiği zaman komutayı teslim etti ve sessizce Fransa'ya döndü.

Bu arada, sadece uzaktayken Joséphine'in kendisine ihanet ettiğini öğrendiği için değil, Nelson'un ele geçirdiği ve *London Morning Chronicle*'ın centilmenlik dışı bir tutumla ifşa ettiği, ilişkiye dair mektupları görmesi sonucu yaşadığı aşağılanmayla beraber Napoleon'un ruhuna bir ateş düştü. Bir vâris edinme zorunluluğu yüzünden 1810'da Joséphine'i boşadıktan sonra bile ona olan aşkı asla son bulmadıysa da güç dengesi değişecek, bu kez kendisi zaman zaman sadakatsizlik yapacaktı. Yaralı idealist giderek katılaştı. Ülkeye döndüğünde zayıf ve yozlaşmış politikacılara güveni azalmıştı. Eski Jakoben Sièyes'in önderliğinde bir hükümet darbesi yapmaya hazırdı. Sièyes kendi önderliğinde üç kişilik bir konsüllük içinde onu ve Duclos'yu kullanmak niyetindeydi.

Darbe başarılı oldu, ancak Napoleon kendisini Birinci Konsül ilan etti ve radikal biçimde bölünmüş ve neredeyse iflasın eşiğine gelmiş devrim sonrası bir devlete düzen, birlik ve refah getirmek gibi muazzam bir görevle yüzleşince, iktidarı zaman içinde kendi elinde merkezileştirdi. Bu görevi 1799'dan 1815'e kadar altı Avrupalı gücün oluşturduğu koalisyona karşı ülkeyi savunmasını gerektiren dış düşmanlık

karşısında yerine getirmesi gerekiyordu. Bu durumla bağlantılı olarak, İngilizlerin destekledikleri suikast girişimlerinden oluşan bir iç tehdit de vardı. Bu girişimlerin en önemlisi 1800'de gerçekleşti. Napoleon, Haydn'ın *Yaratılış* oratoryosunun galasından çıkarken bombalı suikast girişimine hedef oldu. Bu türden saldırıların oluşturduğu bağlamda rejimin kendisinden sonra devamını sağlamak için 1804'te kalıtsal imparator oldu.

Napoleon hem iç hem de dış düşmanlarla başa çıkmak için zamanın bu tehlikeli politik ortamında hayatta kalmayı başaran, hoşlanmadığı ya da güvenmediği fakat onsuz yapamayan iki kişiye bağımlı oldu. Birincisi, eski bir öğretmen, Direktuvar döneminde büyükelçi ve Lyon'da Konvansiyon'a karşı bir ayaklanmayı Robespierre'i bile dehşete düşüren bir acımasızlıkla ezen Fouché'ydi. Tuhaf görünüşlü, bakımsız ve asla yıkanmayan biri fakat ailesine bağlı ve mükemmel bir baba olan Fouché sıkı bir casus şebekesiyle iç düzeni sağlayan bir entrika ustasıydı.

Onun tam karşıtı olan ikinci kişi, dışişleri bakanı Talleyrand, tam bir Eski Rejim adamıydı. Eski bir aristokrat, eski bir piskopos ve yine eski bir sürgün olan Talleyrand kurnazlıkla ve entrikayla yürütülen diplomasinin simgesi olmuştur. Tensel zevklere düşkün bir çapkın, bir gurme, kendi Bordeaux üzüm bağları olan bir şarap eksperi ve görünüşte aylak biri olarak Napoleon'u biraz rahatsız ediyor olsa da, Talleyrand hem İngiltere'de hem de Amerika'da yaşamıştı ve her yerde ilişkileri vardı. Günümüzde kendisi kaşarlanmış, rüşvetçi biri olarak görülebilir fakat rüşvet karşılığında hizmet verirken zamanın adetlerine uygun davranıyordu ve konumu kendi geçmişine çok şey borçluydu. Yumru ayaklı olduğu için askerlik hizmetinden dışlanan, bu yüzden en büyük oğul olarak haklarını kaybeden bir aristokrat olarak, ateist olmasına

rağmen, otuz beş yaşında, sadece üç gün ziyaret ettiği Autun'un piskoposu olan Talleyrand, aynı zamanda Aydınlanma'yı savunmuş ve Devrim'i desteklemişti. Fakat Napoleon askeri şan ve şeref kazanmaya koşullanmışken Talleyrand savaşı insanları öldüren zahmetli ve gürültülü bir olay olarak görüyordu. Onun Napoleon için taşıdığı değer, Avrupa'nın geleceği için Fransa'nın geleneksel güçlerle, özellikle de imparatorluk hegemonyası uğruna İngiltere'yle savaştığı bir sırada bir barış adamı olmasından geliyordu.

Haziran 1801'de Marengo'da Avusturyalıları yenilgiye uğratan, bir yıl sonra artık tecrit olan İngilizleri barışa zorlayan Napoleon, ülkeyi dönüştürmeye koyuldu. Göçmenlerin dönüşüne izin verdi ve Devrim'e karşı direnen Bretonya'daki isyancı Chounlarla anlaşma yaptı. Kilise'nin devlet gözetimi altında ulusal topluluğa geri dönmesi için Papa'yla bir sözleşme yaptı. Atanacak piskoposların Tanrı'ya gerçekten inanmaları gerektiğini, kendisi inanmasa da, ısrarla belirtti. Atanmış valileri temel alan yeni bir ulusal yönetim sistemi kurdu ve bir Conseil d'Ėtat yani Devlet Konseyi oluşturdu. Napoleon Kanunları diye anılan kendi Medeni Kanun'uyla –daha sonra başka birkaç ülke tarafından da benimsenen– tam olarak birleşmiş bir hukuk sistemi kurdu ve yirmi dokuz temyiz ve bir yüksek mahkemeyle adli sistemi yeniden örgütledi.

Bunun ötesinde bir Banque de France (Fransa Bankası) kurdu ve paraya öyle bir istikrar kazandırdı ki frank 1914'te Birinci Dünya Savaşı patlak verene kadar sabit kaldı. *Lycée*leriyle (liseler) oldukça disiplinli bir devlet orta öğrenim kurumu ve Grandes Écoles olarak bilinen yüksek düzeyde seçici üniversitelerin hâkim olduğu bir yüksek eğitim sistemi kurdu. Hizmeti ödüllendirmek ve Cumhuriyet Devleti'ne sadakati teşvik etmek için bir *Légion d'honneur* uygulaması getirdi. Özetle, temele yerleştirilen bu "granit bloklar"ın üzerinde,

modern Fransa'nın kalıcı yasama, yürütme, yargı ve eğitim kurumlarını yarattı. Tarımı geliştirmek, endüstriyi büyütmek ve (bildiğimiz çeşitli Paris köprülerinin inşası ve bir Bourse yani menkul kıymetler borsasının kurulması dahil olmak üzere) kamu hizmetlerini yaygınlaştırmak için bazı adımlar atarak bu kapsamlı girişimi tamamladı.

Daha sonra, 1805'te savaşın yeniden başlamasıyla, bu girişim gitgide zorlaştı. Öncelikle Napoleon iki tarafta hem büyük kıtasal güçlerle hem de imparatorluk İngiltere'siyle neredeyse sürekli savaş durumundaydı. İkincisi, Napoleon kendi mizacının kurbanıydı; değişken bir kişiydi, zıt kutuplar arasında gidip geliyordu. Bir yandan olağanüstü yetenekli bir Aydınlanma rasyonalisti, gerçekçi uzlaşmalar arayan bir devlet adamıydı; öte yandan ise romantik bir idealist, askeri şan ve şerefe inanan, birleşik bir Avrupa hayali kuran, kendi "kader"iyle meşgul biriydi ve nereye kadar gidebileceğini görme ayartısına kapılmıştı. Üçüncü olarak, elbette, karmaşık olayların cereyanına kapıldı ve İngiltere'nin finanse ettiği suikast girişimlerinin de etkisiyle, Papa'nın huzurunda kendisini kalıtsal imparator ilan ederek rejimin sürekliliğini sağlama çabasına yöneldi.

Aslında 1804-1814 imparatorluğu otoriter liberalizmi, devrimci fikirlerle monarşik formları kaynaştırması, sonraki birkaç yıl içinde Austerlitz'de (1805) Avusturya ve Rusya'ya ya da Eylau'da (1807) Prusya'ya karşı kazandığı ünlü zaferlerle Avrupa'da askeri hâkimiyet kazandı. Fakat işler kötü gitti. İngiltere'yi istila planları İngilizler Trafalgar'da Napoleon'un donanmasını yok ettikleri zaman boşa çıktı ve İngiltere'yle ticarete koyduğu kıtasal ambargo nedeniyle komşularını karşısına aldı. Kalıtsal bir imparatorluk kurma gerekçeleri olsa da, yeni bir kalıtsal soyluluk yaratmak aşırı bir girişimdi. Kardeşlerinden birini Hollanda tahtına, diğerini Westphalia tahtına yerleştirdi ve damadını İtalya'nın Kral Naibi yaptı.

Yine, kapsamlı Marksist çözümlemesinin sonunda belirleyici etkenin aslında Napoleon'un mizacı olduğu sonucuna varan Lefebvre'in sözleriyle, "ülkenin ulusal sınırlarını savunmanın en iyi yolu onun ötesini fethetmek için kışkırtıcı bir biçimde ilerlememek olabilirdi."[10]

1808'de İspanya Kralı'nı tahttan feragat etmeye ve yerini öteki kardeşi Joseph'e bırakmaya zorlama kararı aldığında, dönüm noktasına gelindi. Bu hamle asla tam olarak üstesinden gelemediği sürekli bir isyanı kışkırttı. Bu isyan Napoleon'un ordusunu zayıflattı ve Avusturya'nın baştan çıkarak yeniden savaş açmasına neden oldu. Napoleon, Wagram'da Avusturya'yı tam bir yenilgiye uğratarak karşılık verdi. O sırada kendisine bir vâris veremediği için Joséphine'i boşayarak Avusturya İmparatoru'nun on sekiz yaşındaki kızı Marie-Louise'yle evlenerek veliaht sahibi oldu. Dolayısıyla 1810'da Fouché ve Talleyrand bu kez onun düşmanlarıyla gizlice komplo kurarlarken, Hollanda'dan İtalya'ya kadar uzanan bir imparatorlukla, gücünün zirvesindeydi.

Fakat Çar İngiltere'yle ticareti yeniden başlatarak ambargo şartlarını ihlâl ettiğinde, Napoleon 1812'de Rusya'yı istila etmek gibi bir kumara girişti, ancak yanık toprak politikasıyla yenilgiye uğratıldı ve yarım milyon asker kaybederek geri çekilmek zorunda kaldı. Artık bütün Avrupa ona karşıydı. 1814'te tahttan ayrılmak zorunda bırakıldı. Sürgüne gönderildiği Elbe'den şaşırtıcı bir biçimde döndüyse de bir sonraki yıl Waterloo'da bir kez daha yenilgiye uğradı. Bunun üzerine Güney Atlantik'teki uzak St. Helena Adası'na sürüldü. 1821'de elli iki yaşında orada öldü. Adayı koruyan İngilizlerin ihmalkâr tutumu ve yetersiz sağlık hizmeti alması yüzünden Napoleon, bütün bir komplo teorisyenleri dizisinin öne sürdüğü gibi orada neredeyse katledildi. Gastrit sorunları devam etmiş ve görünüşe bakılırsa mide kanserinden ölmüştü.

Napoleon, İngiliz propagandasının yaydığı gibi bir ca-

navar değildi. Ne de Devrim'in mezar kazıcısıydı. Zamanın Fransa ve Avrupa koşullarında orta sınıf devrimini olabildiği kadar güçlendirdi. Fakat Martyn Lyons'un belirttiği gibi, "herhangi bir sınıfın ya da toplumsal grubun pasif aracı" değil, benzersiz ve baskın bir bireydi.[11] "Kaderi" onu devrimi güçlendirme şartlarının ötesine geçmeye yönelttiğinde başı sıkıştı. Avrupa'daki bütün Fransız kazanımlarını kaybetti, İngiltere'yle imparatorluk mücadelesini de kaybetti fakat devrimci fikirleri ordularıyla ihraç etmiş, hükümet biçimiyle ilgili büyük sorulara yol açmış ve modern bir seküler devlet kurmuştu. 1815'te Bourbon monarşisi, Talleyrand'a atfedilen sözlerle "hiçbir şey öğrenmeden ve hiçbir şeyi unutmadan" döndüğünde artık farklı bir dünya vardı.

Ancak Napoleon bu dünyada varlığını sürdürüyordu. Çünkü hayatı, kendisinin de kabul ettiği gibi, bir efsane olmuştu. Bu efsane, on dokuzuncu yüzyılda onun hatıralarıyla ve Byron, Stendhal ve Victor Hugo gibi önde giden yazarlar tarafından sürdürüldü; öyle ki 1840'ta Kral Louis-Philippe, İmparator'un küllerini büyük bir törenle Paris'e getirip defnetmek zorunda kaldı. Fakat efsaneyi kullanarak ülkeyi birleştirmeye yönelik bu saf girişim, Napoleon'un yeğeninin 1852'de İmparator III. Napoleon olmasının yolunu hazırladı. Bu gelişme III. Napoleon'dan De Gaulle ve Sarkozy'ye kadar Fransız politikalarında Bonapartist bir iz bırakarak, sol ile sağ arasındaki kopukluğu giderme girişimi olan sürekli bir politik Napoleon mirasını öne çıkarır.

Peki, tarih sadece savaşlarla ilgilenmediğine göre, terk edilen Joséphine ne oldu? O, ciddi bir bahçecilik uzmanına dönüşerek ve 1814'te ölmeden önce mükemmel bir sanat eserleri koleksiyonu oluşturduğu Château de Malmaison'da ünlü bir gül bahçesi kurarak, uygarlığın daha yumuşak yanına sahici bir katkıda bulundu.

7. BÖLÜM

Devrimin Artçı Şokları ve Öteki Napoleon

Napoleon dramasının sonu Bourbon monarşisinin restorasyonunu getirdi ancak artık ne Devrim'den önceki Fransa ne de Avrupa geri getirilebilirdi. Yüzyılın bir önceki çeyreği pek çok kişiye eski birleştirici değerlerin, sadece Hıristiyanlığın değil Aydınlanma'nın da çöktüğü bir dönem gibi geliyordu. Avrupa sadece Napoleon savaşları kıta boyunca direnişe yol açtığı için rakip milliyetçiliklerin yatağına dönüşüyordu. Bu, Almanya ve İtalya'nın birliklerini sağladıkları, Yunanistan ve Belçika'nın bağımsızlıklarını kazandıkları bir yüzyıl olacaktı. Gecikerek bir sanayi toplumu olmaya yönelen Fransa'da demokrasi ve sosyalizm gibi seküler ideolojiler ile kralcı eğilim gösteren Katoliklik arasında giderek artan bir kutuplaşma olacaktı. Bu durumda, devrimci dönem anayasacılık açısından her şeyin aniden değişmesine neden olduğu için ülke yüz yılın sonuna doğru nihai olarak istikrar kazanmadan önce bir kez daha farklı rejimlerden geçerek farklı yönlere savrulacaktı. Bütün bunlar, Fransa'nın önemli devrimlerin merkezi olacağı ve toplumsal düşünceye, Romantik harekete, edebi

gerçekçiliğe ve elbette –özellikle dünyanın zihnine belirli bir Fransa imgesini kazıyan ikonik Empresyonist (İzlenimci) resimlerle– modern sanata önemli katkılarda bulunacağı hayat dolu bir dönemin göstergesiydi.

XVIII. Louis (1814-24) eli kolu her yere ulaşan, "düşman kervanı"na geri dönen Talleyrand'la müzakere edilen bir anlaşmayla kral oldu. Altmış yaş civarında, dünyadan habersiz, uzun yıllar boyunca İtalya ve İngiltere'de sürgün hayat yaşadığı için enerjiden yoksun, obezlikle birleşen gut hastalığı yüzünden en sonunda tekerlekli sandalyeye mahkûm olacak biriydi. Saltanatının on dokuzuncu yılında olduğunu ilan ederek Devrim ve imparatorluk asla var olmamış gibi davrandı fakat müttefik güçler tarafından sınırlı bir anayasal hükümet tipini kabul etmek zorunda bırakıldı. Esas kısıtlama neredeyse 30 milyonu bulan bir nüfusun sadece 100.000 kadarının oy verme hakkına sahip olmasıydı. Fakat bu bile çevresindeki aşırı kralcı göçmenlere fazla geliyordu. Bu çevrenin kibirli davranışları, onları bir kez daha sürgüne gönderen Napoleon'un Elbe'den ansızın dönmesine yol açan kışkırtmaya katkıda bulunmuştu. Waterloo Savaşı'ndan (1815) sonra ülkeye döndüklerinde, intikam açlığıyla önceki Kızıl Terör'e yanıt olarak bir Beyaz Terör başlattılar, Napoleon taraftarları ve Protestanlar saldırıya uğradılar ve birkaç yüz kişi öldürüldü. Hükümet, yönetimde ve orduda temizlik yaparak, Napoleon'un bazı generallerini infaz ederek ve sadece kışkırtıcı yazıları değil "kışkırtıcı sesler"i de yasaklayan yasalar çıkararak bu çizgiyi izledi. Louis bu aşırılıklardan o kadar endişelendi ki 1816'da daha liberal genç bakanı Decazes'in –aralarında duygusal bir bağ da vardı– aşırı kralcı meclisin dağıtılarak daha ılımlı bir meclis kurma tavsiyesini kabul etti.

Daha ılımlı olan meclis, biraz dolambaçlı yöntemlere başvurarak kuruldu ve sonraki dört yıl içinde Decazes'in yönetimi altında daha liberal politikalar izledi. Sansür biraz gevşetildi ve orta sınıflar için daha elverişli bir seçim yasası çıkarıldı. Bu arada sağlam bir mali yönetim Fransa'nın muzaffer yabancı güçlere tazminat ödemesini sağladı. Fakat bu yeni liberal yönelime Decazes'in, onun yanı sıra basından ve Chevaliers de la Foi, yani İnanç Şövalyeleri gibi etkili topluluklardan güçlü bir destek gören aşırı kralcıların önderlik etmesi, muhafazakâr Avusturyalı diplomat Metternich'i kaygılandırıyordu. Onlar Romantiklerin daha basit bir ortaçağ dünyasına dönüş anlayışına uygun idealleştirilmiş bir mutlak monarşi anlayışına sahipti ve bunu Kilise'yi ve Katolik dünya görüşünü korumanın yegâne yolu olarak gördükleri için restorasyonu Üç Zümre'nin ve soyluluk ile ruhbanın birbirine bağlı ayrıcalıklarının restorasyonundan farksız görüyorlardı. Dolayısıyla kaçık bir Bonapartist saraç kralın yeğeni Duc de Barry'yi 1820'de katlettiği zaman, Decazes'i suçlama, onu istifaya zorlama ve ülkeyi gelecek on yıl boyunca yönetme fırsatı buldular. Liderleri Duc d'Artois, X. Charles (1824-30) adıyla XVIII. Louis'nin yerini aldığı zaman iktidara bizzat hâkim oldular. Gençliğinde skandallara yol açan kadın düşkünü Charles, altmış yedi yaşında dindar ve otoriter biri olarak tam bir ortaçağ taç giyme töreniyle tahta dönmek için ısrar etti. Tanrı'nın iktidarına bahşettiği gücü binlerce sıraca hastasını dokunarak iyileştirmek için kullanmaya çalıştıysa da bu konuda hiçbir başarı sağlayamadı.

Sonraki birkaç yıl içinde Charles'ın taht ile Kilise arasında kurduğu misyoner ittifak, eğitimin Kilise'ye devredilmesini, kutsala saygısızlığın ölümle cezalandırılmasını sağladı (bu, özellikle orta sınıfın tehdit olarak algıladığı bir önlemdi) ve göçmen soylulara tazminat ödenmesini öngören bir yasanın

çıkarılmasına yol açtı. Bütün bunlar, soldan, sağdan ve bazı Kilise mensuplarından gelen muhalefete ilham verdi. Başbakan Villèle 1827'de bu muhalefeti saf dışı bırakmak için seçim çağrısı yaptığı zaman kendisini azınlık durumunda buldu ve istifa etmek zorunda kaldı. Uzun bir ara dönemin ardından, Charles aşırı kralcı ve mistik Katolik soylu Prince de Polignac'ı atadı. Prens'in annesi, Marie-Antoinette'in gözdelerinden biri olmuş ve *Ancien Régime*'i izleyen her şeye özellikle tepeden bakmayı alışkanlık hâline getirmişti.

Polignac'ın atanması bir kışkırtma olarak görüldü. Bunun üzerine Charles Mayıs 1830'da meclisi feshetti. Bu hamle Temmuz'da muhalefetin daha büyük sayılarla dönüşüne yol açtı. 1789'un derslerine, tıpkı kötü hasadı izleyen bir ekonomik krizin yol açtığı hoşnutsuzluğun uğursuz belirtilerine olduğu gibi körleşen Charles, yukarıdan aşağı bir darbe tezgâhladı, tek başına yöneteceğini ilan etti. Bu gaf 1830 Devrimi olarak bilinen aşağıdan yukarıya doğru bir isyana yol açtı. İsyanı matbaa işçileri başlattı, kısa süre içinde diğer işçiler, öğrenciler ve askerler onlara katıldı. Barikat kurdular ve ordunun şiddetli saldırılarını püskürttükten sonra Louvre ve Tuileries'yi işgal ettiler. Şaşıran X. Charles üç gün içinde Fransa krallarının ve zamanın aristokratlarının standart sığınağı olan İngiltere'nin yolunu tuttu.

Bu arada anayasal monarşiyi gerektiği gibi işletmek isteyen orta sınıf liderler ayaklanmanın yaydığı cumhuriyetçi hava karşısında kaygıya kapıldılar. Fakat böyle bir olasılık karşısında önceden hazırladıkları bir plan vardı ve aracı olarak çarkları yağlayan vazgeçilmez Talleyrand'la birlikte şapkadan bu kez, hanedanın daha alt düzeydeki daha liberal Orléanist dalına mensup olan Dük Louis-Philippe'i çıkardılar. Yaşlanan Lafayette Paris'teki Hôtel de Ville'de vatanperver bir edayla bayrağa sarınmış hâlde takdim etti onu; böylece

1830-48 Temmuz monarşisi doğmuş oldu. İktidarın aristokrasiden üst orta sınıfa geçişini belirlediği ve buna uygun olarak ülkenin yeni hükümdarının –aynı zamanda son hükümdarı olacaktı– egemenliğini halktan aldığını vurgulamak için Fransa Kralı'ndan çok Fransızların Kralı ilan edildiği için bu rejim genellikle "burjuva monarşisi" olarak anılır.

Louis-Philippe elbette biraz burjuvaydı, kraliyet kanından gelmesinin yanı sıra krallığın en zengin adamıydı fakat sekiz çocuklu bir aile babası olarak ılımlı bir hayat tarzı vardı. Gençliğinde devrimci ordularla birlikte savaşmış, 1793'te sürgüne gitmişti fakat artık İngiltere'de, sakin Twickenham'da geçirdiği uzun yıllar sayesinde elli yedi yaşında olgun bir adamdı. Görünüşe bakılırsa, X. Charles'tan daha zeki, daha az kavgacı ve uyumlu biri olan Louis-Philippe, kendisini destekleyenlere makul bir uzlaşı gibi görünüyordu. Fakat soyulduklarını düşünen cumhuriyetçilere ya da onu bir gaspçı olarak gören legitimistlere, eski kralcılara ya da 1840'ta Napoleon'un külleri Invalides'e getirildiğinde sergiledikleri muhalefet daha da artan Bonapartistlere pek öyle görünmüyordu.

1831'de Lyon ipek işçilerinin grevi sorunun ilk belirtisiydi. Grev Fransa'nın ilk işçi sınıfı ayaklanması olarak ün kazandı. İşçiler şehri işgal etti, ardından topları kullanan ordu tarafından vahşi biçimde ezildiler ve her iki taraf da ardında pek çok ölü ve yaralı bıraktı. Ardından Paris'te bir cumhuriyetçi ayaklanma oldu ve bizzat Louis-Philippe'in komuta ettiği ordu tarafından bastırıldı. Onun ardından X. Charles'ın o sırada gayrı meşru çocuğuna gebe olan gelini Duchesse de Berry'nin komik denecek kadar beceriksiz ayaklanma girişimi oldu. 1835'te Korsikalı cumhuriyetçi Fieschi'nin kralı öldürmek için yaptığı başarısız girişim (saltanat döneminde bu tür yedi girişimin birincisiydi) bir dizi baskıcı önleme yol açtı. Rejim bu önlemler sayesinde, bu kez Napoleon'un yeğeni, geleceğin

III. Napoleon'u Louis Napoleon'un başlattığı bir başka ayaklanmayla rahatça başa çıktı ve Napoleon hemen hapse atıldı.

Bu dönemde öne çıkan bakan yedi yaşındayken babasının Konvansiyon tarafından giyotine gönderilmesi üzerine tarihle ilk kez yüz yüze gelen tarihçi, kararlı muhafazakâr François Guizot'ydu. Yedi yaşında yaşadığı olay, Guizot'nun halk ayaklanmasından duyduğu korkuya ve az sayıda kişinin oy verme hakkına sahip olduğu İngiliz anayasal monarşisine duyduğu hayranlığa muhakkak zemin hazırladı. Fransızlara çalışarak ve biriktirerek zenginleşmelerini *–enrichissez-vou–* söylediği ve ülkenin tamamında zorunlu ya da ücretsiz değil de ucuz olan ve eğitim değişen ekonomiye fayda sağladığı için gitgide kalabalıklaşan devlet ilkokulları kurduğu için Guizot günümüzde de övülmektedir. Hâlâ *Ancien Régime* tarzında bir tarım ülkesinde bu değişim İngiltere'deki kadar hızlı olmadı. 1842'de bir demiryolu şebekesi inşa etmek için iddialı bir yasa çıkarıldıysa da plan ancak kısmen uygulandı, sanayi tarımın gerisindeydi ve bankacılık sistemi yeni girişimlere ya da büyük kamu projelerine yatırımda avantaj sağlayamayacak kadar yavaş kalıyordu. Hem bu durum yüzünden hem de doğum oranının düşmeye başlaması yüzyılın sonunda ülkenin göreli gücünü azalttığı için Fransa giderek geri kalıyordu.

Louis-Philippe diğer Avrupalı güçlerle savaşmaktan kaçınmayı başardı ve bundan fayda sağladı ancak bunu İngilizlerin elinde aşağılanma pahasına yaptı. İngilizler henüz bağımsız olan Belçika'nın bir Fransız kral seçmesini önlediler ve Fransa'yı bir Mısır-Türk çekişmesine getirilen çözümün dışında tuttular. Bu nedenle Kral'ın İngiliz tahtıyla dostça ilişki kurma başarısı ülke içinde pek hoş karşılanmadı. Bu arada Louis-Philippe genç bir İslami liderin yedi yıl sürecek bir kutsal savaş başlattığı Cezayir'e saplanıp kalmakla beraber küçülen Fransız koloni imparatorluğuna Fildişi Sahili'nde ve

Polinezya'da bazı küçük eklemeler yapmayı başardı. Ne var ki krallık 1846'dan itibaren kötü hasat ve talebin düşmesinden ötürü ekonomik açıdan altüst oldu; işsizlik arttı, fabrikalarda sabotaj başladı ve insanlar fırınları yağmaladılar. Bütün bunlar ve ayrıca bir dükün karısını öldürmesi türünden ilgi uyandıran aristokratik skandallar kaçınılmaz olarak bütün saflardan politik muhalefeti besledi. Özellikle cumhuriyetçiler (saray "cumhuriyetçi" terimini yasakladığı için onlara artık "radikaller" deniyordu) şair Lamartine ve tarihçi Michelet'nin dokunaklı konuşmalarıyla oy verme hakkının genişletilmesi için uzun süredir kampanya yürütüyorlardı. Cumhuriyetçilerin geleneksel şölenlerinden birinin 22 Nisan 1848'de basiretsiz bir tutumla yasaklanması 1848 Fransız Devrimi'ni tetikledi.

Panthéon'un önünde bir öğrenci protestosu başladı, kısa bir süre sonra gösteri işçilerin katılımıyla genişledi ve akşam sokak çatışmalarıyla sona erdi. Ertesi gün barikatlar yükselirken ordu düzeni sağlamak için harekete geçti ancak Ulusal Muhafızlar'ın isyancıların safına geçmeleri ve onların da reform talep etmeleri üzerine başarısızlığa uğradı. Louis-Philippe Guizot'yu azletti fakat yeni bir başbakan bulamadı. O gece ordu Dışişleri Bakanlığı'nı kuşatmaya çalışan isyancılara ateş açtı, iki kişi öldü ve bunun üstüne Paris'in her yerinde daha fazla barikat yükseldi. Louis-Philippe aşikâr sonucu gördü ve o işlek yolu tutarak İngiltere'ye döndü. Fransız monarşisini sonlandırmak sadece üç gün almıştı.

○

Doğal olarak, geçen otuz yıl içinde meydana gelen politik değişim Fransa'nın kültüründe görülen derin temel değişikliği yansıtıyordu. Romantizm çağıydı bu. Karmaşık bir Avrupa fenomeni olan romantizm, entelektüeller ve sanatçılar arasın-

da uygarlığın kriz içinde olduğuna dair yaygın bir duygudan kaynaklanıyordu. Ortaçağın kesin hükümleri Aydınlanma tarafından ortadan kaldırıldıkça, akıl ve kardeşliğe ilişkin varsayımlar da Devrim'in ve Napoleon Savaşları'nın şiddetiyle zayıflamıştı. Hıristiyanlığın sağladığı süreklilik, her biri kendi kimliğini özgül terimlerle tanımlayan yeni bir rakip uluslar Avrupa'sına bırakmıştı yerini. Terimin doğduğu Almanya'da romantikler Fransız neoklasik kültürüne tepki gösterdiler ve ortaçağ kadar gerilere giden ayrı bir Cermenik gelenek oluşturma çabasına giriştiler. Evrensel bir düzenin –toplumsal, ahlaki ya da felsefi– yokluğunda, esas olarak orta sınıftan gelen entelektüellerin genellikle paylaştığı, bireylerin artık tek başlarına olduğu duygusu vardı. Geleneksellerin hiçbir şey olmamışçasına, adeta uyurgezer gibi dolaştığı bu geriye kalan dünyada uygunsuz olma duygusu, belirsiz bir bütünlük özlemine (Almanca *Sehnsucht*), Wordsworth'teki gibi doğaya dönüşe, ortaçağcılık ya da fanteziye hayali bir kaçışa ya da Rousseau'nun peşinde, gerçeği benliğin gizemli iç katmanlarında aramaya yol açabiliyordu. Elbette, şair bir dâhi olduğu için toplumun kıyılarında yaşamaya mahkûmmuş gibi pohpohlayıcı fakat trajik bir düşünce vardı. Fakat Arnold Hauser'in "şimdiki zaman ve dünyanın sonu korkusu" temelinde bütün bunları "gerçeklikten kaçış" olarak görmesi anlaşılabilir olsa da, Jacques Barzun'un "sorun eski dünyanın harabeleri üzerinde yeni bir dünya yaratmaktı" sözlerini onaylamak gerekir.[1] Ayrıca pek çok yazar ülkedeki olaylarda aktif bir biçimde yer alıyordu.

Örneğin Chateaubriand, *René* (1802) gibi düzyazı eserlerinde incelikten yoksun bir toplumun kıyılara ittiği dâhinin hissettiği huzursuzluğu, yüzyılın kötülüğünü (*mal du siècle*) dile getiren melodik bir ses olmanın yanı sıra Restorasyon döneminde dışişleri bakanıydı. Lamartine, 1820 tarihli *Médi-*

tations'unda doğadaki anlama ve bir inanca ilişkin hüzünlü arayışa daha mahrem bir kişisel ton kazandırdı. Lamartine'in sevgilisi Julie Charles'ın veremden ölmesinin esinlediği zihinsel ölüm ve kader meşguliyeti, bize romantik sancıların sadece toplumsal ve politik altüst oluştan değil, o dönemin hayat koşullarından da kaynaklandığını hatırlatır. On dokuzuncu yüzyılda Fransız yazarları arasında tüberkülozun ve cinsel yolla bulaşan hastalıkların yarattığı yıkımlar hakkında bir kitap yazılabiliyordu. Ancak bunların hiçbiri Lamartine'i diplomatik kariyer yapmaktan ya da 1848 Devrimi'nden sonra kurulan geçici hükümetin kısa süre başında yer almaktan alıkoymadı.

Ne var ki faal romantik yazar figürünün en çarpıcı örneği Victor Hugo'ydu. O, Jean Cocteau'nun, "Victor Hugo kendisini Victor Hugo sanan bir deliydi" gibi kötü bir espri yapmasına yol açacak kadar devasa bir egodan beslenen devasa bir yetenekti. Muazzam üretken, en derin özel duyguları evrenselleştirmesini sağlayan zengin bir hayal gücü ve empatiye sahip olan Hugo, sadece edebi formlarda bir virtüöz değil, aynı zamanda başarılı bir sanatçıydı. Şiirselliğin kurtardığı inanılmaz bir İspanyol karmaşasının anlatıldığı 1830 tarihli *Hernani* adlı oyununda katı neoklasik kuralları dillere destan bir tutumla yıktı ve romantik kahramanı yarattı; bilinmeyen, karanlık bir kaderin oyuncağı olan talihsiz kahraman ne olduğunu kendisinin de bilmediği, içinden gelen ölümcül bir güçle ileriye doğru itiliyordu. Yine de Victor Hugo III. Napoleon'un cumhuriyetçi muhalifi olarak tanındı ve 1885'te yapılan cenaze töreni Paris'te hayatın durmasına yol açtı. En büyük romantikler, içinde bulundukları dünyayla güçlü bir iletişim kuruyordu.

Bununla birlikte, toplumlarını daha bütünlüklü bir biçimde betimleyenler, bekleneceği üzere romancılardır ve roman-

tizm burada gerçekçilikle kaynaşmaya başlar. Bizzat Hugo, politik romanı *Les Misérables*'da (*Sefiller*) bu geçişi temsil eder. Stendhal takma adını kullanan diplomat ve sanat eleştirmeni Henri Beyle *Le Rouge et le noir* (*Kırmızı ve Siyah*) adlı meşhur eserinde Restorasyon toplumunun soğukkanlı eleştirel bir görünümünü sunar fakat kahramanı Julien geçmişi mütevazı, özlemleri Napoleon'un "bütün yeteneklere açılma" dönemine son vermesiyle engellenen romantik bir yabancıdır. Sadece sınıfsal ayrıcalıkların ve servetin dikkate alındığı bu donmuş toplumda seçim, artık şanlı savaşlar vermeyen bir ordunun kırmızı üniforması ile her türlü yetkiye sahip muhafazakâr Kilise'nin siyah üniforması arasında yapılmaktadır. Lakin Julien sonunda her ikisini de reddeder ve dolaylı olarak intihar etmeyi seçer.

Ne var ki dönemin en önemli romancısı –ve bir bakıma Fransız Dickens'ı– olağanüstü üretken Honoré de Balzac'tı. Sürekli borçlu, gece gündüz çalışan, sonunda *La Comédie humaine* (*İnsanlık Komedyası*) başlığı altında topladığı hacimli roman dizileriyle tam bir paralel dünya yarattı. Güçlü bir romantik hayal gücüne sahipti fakat şaşırtıcı toplumsal ve ahlaki değişimden geçen dünya onu büyülüyor, zaman zaman dehşete düşürüyordu. Tours'dan gelen bir taşralı ve bazı bakımlardan şaşırtıcı derecede saf biri olan Balzac, özellikle Paris hayatıyla büyülendi. Evlat sevgisine muhtaç yaşlı bir adamın, Goriot Baba'nın anlatıldığı romanın başında Balzac, o kenti bilmeyen kişinin öyküyü anlayamayabileceğini belirterek okuru uyarır. Sadece gözleme dayanan ayrıntılarla değil, büyük edebi tiplemeler düzeyine yükselen Goriot ya da kötü adam Vautrin gibi karakterlerin sunumuyla da yarattığı güçlü ve büyüleyici etkiyle yoğun bir gerçeklik duygusu oluşturabildi. Karakteri çevre ve koşullarla belirleyebildiği ölçüde gerçekçiliğe giden yolun yarısında duruyordu.

Ancak değişen bir dünyaya pratikte bağlanma zorluğu, belki de en çok Karl Marx'ın Ütopyacı Fransız Sosyalistler olarak nitelendirdiği Saint-Simon, Fourier ve Proudhon'un eserlerinde görülmektedir. Ütopyacılar ilkelerine sıkı sıkıya bağlıydılar; onlara ilişkin önemli bir araştırmada betimlendiği gibi, yüzeysel siyasetle "insan doğasının özünü keşfetme ve gerçekliğin sert tuğlalarıyla –insan aklı, içgüdüleri, arzuları, ihtiyaçları ve yetenekleri– yeni bir toplumsal yapı kurma"[2] çabasına kıyasla daha az ilgileniyorlardı. Elbette, onlar farklı insanlardı ve kurdukları sistemler birbirleriyle rekabet hâlindeydi. Saint-Simon sık seyahat eden, servet yapan, sonra her şeyini kaybedince bir tefecinin yanında yazmanlık yaparak geçimini sağlayan renkli ve etkileyici biriydi. Fourier her gün öğle saatinde, denize sitrik asit atarak onu limonataya dönüştürmek gibi bir fikrin de yer aldığı planlarını destekleyecek bir milyonerin gelmesini bekleyen, saplantılı, inatçı ve yalnız yaşayan biriydi; Proudhon, "mülkiyet hırsızlıktır" sözüyle ün kazanan bağımsız, inançlı bir anarşistti.

Hepsi sahte bir toplumda halkın kendi insanlığını tam olarak edinemeyeceğine inanıyor ancak çözümlerde ayrılıyordu. Saint-Simon bir "yeni Hıristiyanlık" anlayışına uygun biçimde yaşayan akılcı, ortak çalışan bir endüstri düzeni hayal ediyordu ancak daha sonra takipçileri 1960'ların bazı Amerikan örneklerini andıran özgür aşk kolonileriyle bir skandala yol açtılar. Fourier, mensuplarının tutkularına göre gruplaşan ideal topluluklar istiyordu. Proudhon, tekeşli aileyi savunuyor fakat devlete gerek bırakmayan olgun bir eşitler toplumu hayâl ediyordu. Onların fikirleri günümüzde biraz komik kaçsa da, Saint-Simon'u izleyenlerin bankacılıktan mühendisliğe kadar çeşitli alanlarda etkili olduklarını, Fourier'nin fikirlerinin ise özellikle kooperatif hareketinin gelişiminde verimli sonuçlar doğurduğunu belirtmek gerekir. Ancak bu

türden bakış açıları 1848 Devrimi'ne dolaysız biçimde uygulanabilir değildi.

1848 yılında Avrupa'nın çeşitli bölümlerinde bir dizi devrim gerçekleşti. 1832 Reform Yasası sayesinde oy hakkındaki genişlemenin huzursuzluğun sınırlanmasına yardımcı olduğu İngiltere bu sürecin dışında kaldı. Mevcut koşullar ülkeden ülkeye değişiyordu. Prusya'da ve Avusturya İmparatorluğu'nda kurucu meclis talebi vardı. İtalyan devletlerinde ise anayasal hedefler Avusturya'nın varlığına yönelik bir tepkiyle birleşiyordu. Fakat olayları bir ekonomik kriz tetikledi ve ulusal birlik arzusu Alman ve İtalyan devletlerindeki dürtünün bir parçasıyken, kıta çapında meydana gelen olaylar, liberal orta sınıfların iktidarı elde tutan aristokrat güçlere karşı kendi çıkarlarını savunmak ve ilerletmek için verdikleri mücadeleyi yansıtıyordu. Ülkelerin nüfusları artıyor, kentlerin büyüklüğü iki katına çıkıyordu, eğitime ulaşım imkânları artıyor ve gazetecilik gelişirken insanlar kendi hayatlarını yöneten güçler hakkında daha fazla bilgi sahibi oluyorlardı.

Fransa bu kıtasal hareketin sembolik merkeziydi. Bunun sebebi ülkenin devrimci geleneği ve gerek toplumsal gerekse anayasal gelişme bakımından diğer ülkelerin önünde olmasıydı. Pratikte, kuşkusuz, orta sınıf devriminin yükselen işçi sınıfının desteğiyle gerçekleşmesi gerekiyordu fakat bu kolay bir ittifak değildi. Aslında 1848, bir deneyim olarak önemli olmakla birlikte, devrimi yapanların ister istemez ondan kazançlı çıkanlar olmaması bakımından, 1830'un bir tekrarıydı.

Yine de muzaffer burjuvazi kesinlikle hızlı bir başlangıç yaparak, Louis-Philippe'in sahneyi terk etmesinden hemen sonra Place de Bastille'de İkinci Cumhuriyet'i ilan etti ve bir geçici hükümet kurdu. Sadece burjuvazinin önde giden şahsi-

yetlerinden Lamartine değil, sosyalist Louis Blanc, hatta Albert adında bir işçi de hükümette yer aldı. Bunlar bazı önemli işler yaptılar ve çetin sınavlardan geçtiler. Sansürü kaldırmakla kalmadılar, genel oy hakkını da getirdiler. Bu hak sadece erkeklere tanınsa da (kadınlar yasal olarak hâlâ ikinci planda görülüyorlardı) seçmen sayısının 250.000'den 9 milyona çıkmasıyla dev bir adım atılmış oldu. Onların bakış açısından esas sorun, seçmen çoğunluğunun hâlâ muhafazakâr kırsal kesimde yaşıyor olmasıydı. Böylece Nisan seçimlerinde meclisin üçte biri kralcılara, geri kalanı daha muhafazakâr cumhuriyetçilere geçti. Bununla birlikte yeni hükümet günlük çalışmayı on saate indirdi, kolonilerde köleliği kaldırdı (ardılları tarafından bu karar iptal edildi), Louis Blanc'ın yeni atölyelerinde işsizlerin çalışmasını sağladı. Ne var ki bu atölyeler iyi işlemedi ve sosyalistler ile hükümet arasında bir anlaşmazlık sebebi hâline geldi. Hükümet atölyeleri kapattı ve bu girişim Paris'te "Haziran Günleri" denilen işçi isyanını kışkırttı.

Bu ayaklanma ve onun belleklere kazınacak kadar kanlı biçimde bastırılması yaklaşık 1000 askerin ve 5000 isyancının ölümüne neden oldu. Yaklaşık 15.000 kişi tutuklandı. Bunların 5000'i sınır dışı edilerek Cezayir'e sürüldü, sansür geri getirildi ve Cumhuriyet'in başlangıçtaki masumiyeti kaybedildi. Fakat öte yanda, Kasım'da kabul edilen anayasa uyarınca hükümet Amerikan modelini izlemeye ve genel seçimle bir başkan seçmeye karar verdiği zaman bir kez daha ortaya beklenmedik bir sonuç çıkmış oldu. Demokratik görülmekle birlikte bu sonuç, milletvekili Jules Grévy'nin belirttiği gibi, popülist bir şahsiyetin ortaya çıkarak yönetimi ele geçirmesine yol açtı.

Louis Napoleon Bonaparte oyların %75'ini alarak yarışı kolayca kazandığında olan tam da buydu. 1849 meclis seçimlerinde monarşistler ve diğer muhafazakârlar cumhuriyetçi-

leri bir kez daha bozguna uğrattılar; oy hakkını sınırladılar ve Kilise okullarına mali destek sağladılar. Anayasa reformu yaparak dört yıllık görev süresini uzatmayı başaramayan Louis Napoleon, 1852'de beklenen *coup d'état*'sını gerçekleştirdi; 26.000 cumhuriyetçi tutuklandı, 10.000 kadarı sınır dışı edildi, genel oy hakkının yerine plebisit getirildi ve Fransa bir kez daha imparatorluk oldu.

Bu arada başka yerlerdeki devrimler, özellikle Almanya'daki devrim çoktan bastırılmıştı. Haziran günlerini sınıf savaşının ilk muharebesi olarak gören Karl Marx'ı 1848'in sonunda ortaya çıkan duruma ilişkin spekülasyon yaparken bulmak etkileyicidir. Ütopyacı Sosyalistler'i romantik bulmasına rağmen, kendisi de romantik şiirler yazmış, o sırada sadece otuz yaşında olan Marx'ın o dönemde dolaşıma giren tezleri kendisine de aynı şekilde romantik bir görünüm kazandırır. Elverişli bir proletaryadan yoksun olduğu için Almanya'da devrimin mümkün olmadığına karar veren Marx, bir Fransız devrimine bağlanabilmesi hâlinde bir devrim şansının olabileceğini düşünüyordu. Bu şansı ancak İngilizlerin ani istilası ve devrimi ezmesi boşa çıkarabilirdi. Bu yüzden İngilizlerin daha kapsamlı bir çatışmada yenilgiye uğratılması gerekiyordu. "1849'un gündemi," diye yazıyordu, "Fransız işçi sınıfının devrimi, dünya savaşıdır."[3] Fakat Almanya'da bir devrim başlatamazsanız yeryüzünde bir dünya savaşını nasıl başlatırsınız? Aynı ölçüde iç tutarlılığı olan bir uluslararası burjuvaziyi yenilgiye uğratan ayrık bir uluslararası proletarya anlayışı, bir dönem fantezisi olarak kalacaktı. İlerleme evreli gerçekleşecek ve dünya savaşıyla olmayacaktı.

○

III. Napoleon (1852-70) kötü eleştirilere uğramıştır ve 2008'de iki yüzüncü doğum günü için yayımlanan bir değerlendirmede

öne sürüldüğü gibi, elde ettiği başarılar, 1870'te Prusyalılar karşısında alınan yenilginin ve Alsace-Lorraine'in kaybedilmesinin yarattığı şokla haksız yere gölgelenmiştir; Victor Hugo'nun onu küçük Napoleon, "*Napoléon le Petit*" sözüyle iğneleyici biçimde küçümsemesi de cabasıdır.[4] Fransa'da III. Napoleon ismini taşıyan cadde pek bulamazsınız. Ancak çağdaşlarından Louis Pasteur onun hakkında olumlu görüşlere sahipken, ona "sfenks" diyen Bismarck dahil olmak üzere diğerleri onu daha çok gizemli biri olarak görüyorlardı. Aslında III. Napoleon yürüyen bir çelişkiyi andırıyordu: Güçlü bir kader duygusuna sahipti fakat kendinden emin olamıyordu, insani duyguları vardı fakat dışarıdan soğuk ve ketum görünüyordu, temkinliydi fakat romantik bir dikkatsizlik özelliği vardı, zeki olmasına rağmen çoğu kez odaklanma güçlüğü çekiyordu. Fakat o sırada bu iç çelişkiler, bir başka değerlendirmenin kapsamlı biçimde gösterdiği gibi, emperyal otokrat davranışına rağmen Saint-Simon'un Ütopyacı Sosyalist görüşlerine bağlı olan bu adamın politik yaklaşımındaki belirsizliği yansıtıyordu.[5]

Elbette bu bizzat Napoleon'la paylaştığı bir belirsizlikti. Politik projesi, daha çok amcasının tasarımını izledi. Ülkenin dışarıdaki konumunu korumayı ve ülke içindeki ilerlemeyi sürdürmeyi amaçlıyor, düzeni özgürlükle birleştiren bir iklimde sol ile sağı uzlaştırmak istiyordu. Bu da doğrudan halkın seçtiği, dolayısıyla ulusal çıkarları parlamentodaki partilerden daha iyi temsil eden, yerel ve bölgesel çıkarları temsil ettiği düşünülen tek bir yürütme gücü anlamına geliyordu. Bu Bonapartist sentez (bazı bakımlardan İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki Gaullist yaklaşımı andırır) hem solcu özgürlük ve toplumsal ilerleme değerlerini hem de sağcı düzen ve dini gelenek değerlerini korumaya çalıştı. Bölünmüş Fransa toplumunun sanayileşmekte ve kentleşmekte olduğu bir dönemde pek kolay bir görev değildi bu.[6]

İmparatorun görev süresinin birinci, yani otokratik evresinin ikincisinden, yani daha özgürleştirici olan evreden daha başarılı olması ironik görünebilir. Zira ilk on yıl içinde bu plebisiter, sözüm ona demokratik imparatorluk az çok bir polis devletiyken, III. Napoleon'un mutlak devletçi modernleştirici yaklaşımı önemli sonuçlar sağladı. Demiryolu şebekesi sonraki yirmi yılda beş katına çıkarak, demir ve çelik üretimine, köprü ve istasyon yapımıyla inşaat endüstrisine büyük bir atılım sağlayacak ve kırsal kesimi kapsayarak, bu arada Deauville ya da Biarritz gibi deniz kıyısı konaklama mekânlarının kurulmasına yol açacaktı. Hızlı makineleşmeden büyük yarar sağlayan Lille, Roubaix ve Rouen gibi merkezlerde gelişme kaydeden tekstil endüstrisi oldu. Serbest ticarete inanan Napoleon (1860'ta ticareti geliştirmek için İngiltere'yle bir antlaşma imzaladı) geleneksel olarak korumacı bir ülkede ekonomik liberalizmi de teşvik etti. Pek çok uzun mesafe deniz ticareti şirketi ve Saint-Nazaire'de yeni bir liman kuruldu. Crédit Lyonnais ve Société Générale gibi belli başlı Fransız bankaları kuruldu ve sanayi ile maliyenin etkileşmesi, Süveyş Kanalı'nın Ferdinand de Lesseps tarafından inşası gibi projeleri destekleyebilen yeni ve etkili bir varlıklı sınıf yarattı. Yirmi yıl içinde gayrisafi yurtiçi hasılanın neredeyse ikiye katlanması sayesinde Paris borsası hareketliydi.

Gene bu dönemde yaman Seine Valisi Baron Haussmann'ın yönetimi altında Paris sistematik bir dönüşüm geçiriyordu. Esas amaç gecekonduları yıkmak, modern drenaj sistemi kurmak ve ticareti kolaylaştıracak ana yollar açarak uygun biçimde planlanmış bir başkent yaratmaktı. Böylece ortaçağdan kalma caddeler geniş, düz bulvarlara dönüştürüldü. Bulvar açmanın ikincil amacı olası isyanlara karşı süvari ve topçu birliklerini kullanma ihtiyacının karşılanmasıydı. Fakat aynı zamanda Paris'i güzelleştirmek için sürdürülen gerçek bir gi-

rişim vardı. Bois de Boulogne ve Bois de Vincennes (koruları) açıldı, Parc Montsouris gibi yeni parklar oluşturuldu, opera binası ve pek çok kamu binası inşa edildi. Bütün bunlar ve apartmanların sıkı bir denetim uygulanarak altı katla sınırlandırılmasıyla, günümüzde gördüğümüz güzel ve düzenli Paris oluşmaktaydı. Elbette, ülkedeki sanayi devrimi hâlâ İngiltere'nin gerisindeydi, ciddi bir eşitsizlik vardı ve yükselen proletarya kentin eteklerine itiliyordu fakat 1855 ve 1867'de düzenlenen büyük ticaret fuarları dünyaya Fransa'nın başarılı ve Paris'in de ülkenin ışıldayan yüzü olduğunu ilan ediyordu.

Aslında Paris bir kez daha Avrupa'nın entelektüel ve kültürel başkenti gibi görünme yolundaydı ve Fransa'nın politik gerilimlerle harmanlanan ekonomik ve toplumsal değişiminin onu zamanın örnek toplumu hâline getirdiğini gösteriyordu. Kültür gitgide "bilimcilik"le, geleneksel metafizik spekülasyonun ötesine geçme, felsefe, tarih ve sanatları bilimsel bir temele yerleştirme arzusuyla belirleniyordu. Önde giden bir şahsiyet, genellikle sosyolojinin kurucusu olarak görülen, tarihin genel yasalara tabi olduğunu, bilimsel yöntemin uygulanmasıyla ayırt edilebileceğini öne süren Auguste Comte'tu. Onun siyasal iktisatçı Adam Smith gibi seküler azizleri olan bir "İnsanlık dini" kurma girişimini günümüzde tebessümle karşılayabiliriz fakat onun pozitivist yöntemi fizyolog Claude Bernard ve biyolog Louis Pasteur gibi önemli kişileri güçlü bir biçimde etkilemiştir.

Comte'un yaklaşımı önemli tarihçilerin ve kültür eleştirmenlerinin eserlerine yansıdı. Alexis de Toqueville, Fransız ve Amerikan demokrasisiyle ilgili çalışmalarında tarihi rutin olaylar anlatısının ötesine, tarih felsefesi alanına aktardı. Jules Michelet'nin Fransa tarihi, sadece geçmişi bütünüyle canlandırma girişimiyle değil, olağanüstü renkli diliyle de öğrenci

kuşaklarına kendi ülkelerine ilişkin bir duygu aşıladı. Ernest Renan, bilimin geleceği ve Hıristiyanlığın kökeni üzerine yazdığı eserle, Hippolyte Taine'nin İngiliz edebiyatı tarihinde yaptığı gibi, yazarları kendi etnik, tarihsel ve toplumsal bağlamlarıyla ilişkileri içinde ele alarak zamanın yeni entelektüel mizacının oluşmasına katkıda bulundu.

Bilimciliğe karşı (Leconte de Lisle'nin Parnasçı şiirinde ya da Charles Baudelaire'in tedirgin edici kişisel mısralarında görülen "sanat için sanat" anlayışıyla kendini ifade eden) kaçınılmaz biçimde idealist bir tepki olmasına rağmen, sanatta ve edebiyatta yeni slogan gerçekçilikti. Gustave Coubert eski Romantik hamasete karşı bir isyana önderlik etti ve *Ornans'ta Cenaze* gibi, sadece sıradan insanları betimlemekle kalmayan, aynı zamanda cesur bir anıtsal fresk üslubunu yansıtan tuval üzerinde tarihsel resmi idealleştirdi. Jean-François Millet *Başak Toplayanlar* gibi resimlerde köylülerin kan ter içinde çalışmalarını kaydederken, Honoré Daumier, günümüzde en çok tanınan *Üçüncü Mevki Vagonu* gibi eserlerinde kent yoksullarının gerçeğini gösterdi. Bu türden resimlerin "düşük hayat"ın betimlenmesi nedeniyle değil, eski romantikleştirilmiş yüksek gerçekliği zayıflatması nedeniyle de ahlaki ve politik olarak yıkıcı bulunması ilginçtir. Renoir bir tablosuna katlanmış bir gazete koyduğunda basına öfkeli mektuplar gelmişti.

Bazı yazarların coşkulu bilimciliğinde, özellikle natüralist yazarlar grubunun lideri ilan edilen Émile Zola örneğinde (aynı zamanda Monet'nin ve eski okul arkadaşı Cézanne'ın büyük bir destekçisiydi) belirli bir masumiyet olduğunu belirtmeye gerek yok. Zola kendi *Les Rougon-Macquart* romanlar dizisini (1871-92) kalıtım ve ortamın birleşik etkisini kurgulayan kapsamlı, denetimli bir "bilimsel" deneyim olarak görüyordu. Onun işçi sınıfı ve köylülük arasındaki yozlaşmaya ilişkin betimlemesi, kaçınılmaz bir biçimde dehşet vericiydi

fakat bir maden felaketini anlatan *Germinal* gibi özellikle güçlü bir roman, yazarın bir madene yaptığı ziyaret sırasında tuttuğu sayfalar dolusu notlardan yararlanılarak fakat aynı zamanda yazarın şiirsel imgelemiyle yazılmıştı.

Ne var ki Champfleury ya da Maupassant gibi yazarlar için gerçekçilik, karakterin Tanrı'nın yaratısı, dolayısıyla insan doğasının değişmez olmadığı, işlevsel olduğu, bu nedenle kişinin aile geçmişinin, sosyal çevresinin ve tarihsel konumunun bir ürünü olduğu fikrini temel alıyordu. Bu nesnellik gereğinin baskısı, genellikle "modern romanın babası" olarak görülen Gustave Flaubert'i biçimde bir değişim yaratmaya yöneltti. O zamana kadar kurgu yapay bir edebi biçime sahip olmuştu. Yazar kendisini sadece anlatıcı olarak değil, yorumcu, tarihçi, psikolog ve filozof olarak sunma, her yere el atma, sahnede kendi karakterlerinin arasında dolaşan bir oyun yazarı gibi davranma eğilimindeydi. *Madame Bovary* ile beraber yazarı sayfadan silerek öyküyü kendi akışına bırakma tekniğini tasarlayan Flaubert oldu. Romana görünüşte ayrı bir varoluş ya da yüksek sanatı niteleyen bir özerklik kazandıran Flaubert biçimde devrim yaptı.

Flaubert'in başarılarına rağmen saçma bir ahlaksızlık suçlamasıyla karşılaşması, entelektüeller ile imparatorluk rejimi arasındaki kopukluğun bir göstergesiydi. III. Napoleon'un 1859'dan itibaren yönetimini liberalleştirmeye başladığı kısmen kabul ediliyordu. Kısmen olmasının sebebi, nüfuzlu Katoliklerin desteğini kaybetmesiydi; bizzat müdahale ettiği İtalya'yı yeniden birleştirme mücadelesinin Vatikan'ın çıkarlarına zarar verdiği düşünülüyordu. III. Napoleon politik sürgünlerin dönmesine izin verdi, sınırlı grev hakkını tanıdı ve yargıya zamanla daha fazla yetki verdi. 1869'a kadar rejim anayasal monarşiye benzemeyen bir "liberal imparatorluk" hâline gelmişti. Bu gelişme parlamenter muhalefetin alanını genişletirken ve aynı yıl içinde şiddetli grevler olurken, Nisan

1870 plebisitinde III. Napoleon değişim için ezici bir destek sağladı ve mutlulukla Fransa'yı aydınlık bir geleceğin beklediğini ilan etti. Peki nasıl oldu da bu rejim dört aydan daha kısa bir sürede bir iskambil ev misali çöktü?

Bunun sebebi, Napoleon'un kibre kapılarak büyük Napoleon rolünü oynama ayartısına kapılmasıydı; imparator olarak dışişlerini yönetti, dindar fakat politik konularda saf olan İspanyol eşi Eugénie'nin görüşlerine fazla önem verdi. İtalya'da kazandığı pahalı zaferlerle ve o kadar muzaffer olmayan 1853-6 Kırım Savaşı'yla orduyu zayıflatmıştı. Kırım Savaşı'nda ordu İngiliz Hafif Süvari Tugayı'nın Hücumu gibi görülmemiş çılgınlıklardan çok kolera yüzünden büyük kayıplara uğramıştı. 1862'de Meksika'yı düşüncesizce yağmalayarak oradaki yeni hükümetin reddettiği borçları ödetmeye çalışması orduyu biraz daha zayıflattı. Savaşta çıkmaza saplandı ve Meksika tahtına kendi adayını zorla dayatarak ülkeyi bir uydu devlete çevirmeye çalıştıysa da 1867'de utanç verici bir biçimde geri çekilmek zorunda kaldı.

Nihayet 1870'te kuşatmadan korkan Fransa'nın Prusya Kralı I. Wilhelm'in vârissiz İspanya tahtına bir akrabasını aday göstermesine karşı çıkmasından sonra III. Napoleon, çetin Prusya başbakanı Bismarck'ın hazırladığı fil tuzağına yürüdü. Aslında Kral adaylığı geri çekti, bir telgrafla durumu Bismarck'a bildirerek onu kamuoyuna bu konuda açıklama yapmakla yetkilendirdi fakat Bismarck, kurnazca bir tutumla, Kral'ın Fransa büyükelçisini huzuruna kabul etmeyi reddettiğini ima eden bir yalan haber üretti. Haberin kaynağını oluşturan "Ems telgrafı" Fransa'ya ağır bir hakaret gibi göründü. Böylece Napoleon, İmparatoriçe'nin ve halkın kapıldığı öfkenin yönlendirmesiyle, o sırada gözle görülür biçimde yaşlanmış olmasına ve safra kesesi taşı yüzünden çektiği acılara rağmen, atına binerek Prusya'ya savaş ilan etti.

Alınan ders ağır oldu. Ordu Meksika seferinden sonra yeniden örgütlenmemişti, seferberlik yavaştı, genelkurmay bölünmüştü, çelik Krupp topları Fransız bakır toplarından çok daha üstündü, Fransız askerlerinin sayısı neredeyse yarı yarıya daha azdı ve düşmanın taktikleri daha gelişmiş ve karmaşıktı. Kararsız Mareşal Bazaine Metz'de, onu kurtarmaya çalışan Napoleon da Sedan'da kuşatıldı ve ağır kayıplardan kaçınmak için birlikleriyle birlikte teslim oldu. Bu alçaltıcı yenilgi, kıtanın büyük gücünün artık Fransa değil Almanya olduğunu anlayan Avrupa'yı şaşırttı. Bu gelişme kaçınılmaz bir biçimde eski anayasal tahterevalliyi yeniden harekete geçirdi ve Sedan'dan gelen haberlerin Paris'e ulaşmasından hemen sonra cumhuriyetçi milletvekilleri yeni bir cumhuriyet ilan ettiler. Fakat cumhuriyetin başlangıcı, bu bölünmüş toplumda belki de aynı ölçüde kaçınılmaz bir biçimde kanlı olacaktı.

8. BÖLÜM

Üçüncü Cumhuriyet: *Semaine Sanglante*'tan Birinci Dünya Savaşı'na

Fransızların size hatırlatacakları gibi, *Paris n'est pas la France* (Paris, Fransa değildir). Günümüzde bile Paris ile bazılarının gerçek Fransa ya da *la France Profonde* olarak görmeye devam ettiği taşra arasında belirli bir politik gerilim eğilimi vardır. 1789'dan itibaren birbirini izleyen devrimlere öncülük eden Paris'ti. Öte yandan, cumhuriyetçilerin 1849'da bozguna uğramalarıyla keşfedildiği gibi, muhafazakâr kırsal kesim Paris'in arkasından gelmiyordu. Paris ile ülkenin geri kalanı arasındaki ilişkilerde belirleyici bir an, III. Napoleon'un Sedan'da utanç verici teslimiyetini izleyen aylar içinde, 1871 intikamıyla kendini gösterecekti.

Bu yeni Üçüncü Cumhuriyet'in 4 Eylül'de ilanını izleyen iki hafta içinde Prusya ordusu Paris'in kapılarına dayandı ve kent kuşatıldı. Fakat hükümet savaşı sürdürmeye karar verdi ve içişleri bakanı Gambetta renkli bir maceraya atılarak bir balonla kentten kaçtı ve Tours'a giderek, eğitimi yetersiz olsa da 600.000 kişiden oluşan yeni bir ordu topladı. Ne var ki Ma-

reşal Bazaine, cumhuriyetçi hükümete muhalefetinden ötürü Metz'de 180.000 askeriyle teslim oldu ve Paris kuşatmasını kırma girişimleri başarısızlığa uğradığı zaman, ilk barış girişimleri başladı. Bismarck barış girişimlerini reddetti ve soğuk kış ayları boyunca kömürsüz ya da odunsuz kalan Parisliler, bombardıman altında yaşamakla kalmadılar, kediler, köpekler ve farelerden, Jardin des Plantes'teki çok sevdikleri iki file, Castor ve Pollux'a kadar her şeyi yemek durumunda kaldılar. Aralık ve Ocak'ta peş peşe gelen askeri yenilgiler karşısında hükümet Bordeaux'ya çekilmek zorunda kaldı ve artık Versailles'a yerleşen Prusyalılar 18 Ocak 1871'de XIV. Louis'nin Aynalar Salonu'nda yeni Alman İmparatorluğu'nu ilan ederek Cermenik halkların birleşmesini kutsadıklarında, Fransızlar müthiş bir aşağılanma yaşadılar. O sırada Paris'in büyük bir kısmı harabe hâlindeydi.

Ancak kâbus daha yeni başlıyordu. Kaçınılmaz teslimiyetin bir koşulu olarak Bismarck yeni bir hükümet için seçim yapılmasını istedi. Görünüşe bakılırsa anlaşmaya meşruluk kazandırmak istiyor ve seçimlerde kralcıların cumhuriyetçilere karşı büyük bir zafer kazanacaklarını umuyordu. Bu gelişme Parislilerin ihanete uğradıkları duygusunu perçinledi. Kuşatma sırasında kendi kentlerini yönetiyorlardı ve sadece Alsace'ın tamamının ve Lorraine'in büyük bölümünün kaybına yol açmakla kalmayan, beş milyar frank tazminatı ve başkentte uzun kuşatmaya direnen birliklerin silahsızlandırılmasını da kapsayan ateşkes şartları karşısında öfkelendiler. Bu duygu, Prusya ve hükümet karşıtı duygular henüz seçilen, monarşiyi geri getireceğinden korkulan meclisin Versailles'a yerleştirilmesiyle, Ulusal Muhafızlara ödenen ve kuşatma sırasında pek çok ailenin yegâne geçim kaynağını oluşturan ücretlerin geri alınmasıyla daha da güçlendi. Böylece, kuşatma sırasında savunma amacıyla kullanılan Montmartre'daki top-

ların geri çekilmesi için 18 Mart günü gönderilen ordu, silahlı direnişle karşılaştı ve geri çekilmek zorunda kaldı. Muzaffer Prusyalılar, sonraki on hafta boyunca Versailles'daki Fransız hükümeti ile başkente egemen olan Paris Komünü arasındaki çözümsüz kardeş kavgasını seyrettiler.

Komün, büyük ölçüde, bu olağanüstü koşullara gösterilen kendiliğinden bir tepkiydi. Fakat gizli ve ustalıkla hazırlanmış bir plana dayanmıyordu. Ona yol gösteren fikirler –savaşı sürdürme arzusu, sosyal adalet talebi, kralcılık ve ruhban karşıtlığı– kuşatma sayesinde ve hükümetin teslimiyetiyle pekişmişti. Cumhuriyetçiler, sosyalistler ve anarşistler, Ulusal Muhafız mensupları, sıradan orta sınıf insanlar ve Paris işçi sınıfıyla omuz omuza olağanüstü bir demokratik özyönetim deneyimi başlattı. Hareket, ünlü Louis Michel dışında hepsi temkinli, ılımlı ve mülkiyete saygılı liderler –Varlin, Jourde ve Vaillant– tarafından yönetiliyordu. Temsili yapılar kurdular, Kilise ile Devlet'in ayrıldığını ilan ettiler, sahipleri tarafından terk edilen fabrikalarda bir işçi denetim sistemi kurdular ve kendi kurdukları gibi kendini yöneten komünlerden oluşan federal bir Fransa'nın hayalini kurdular. Aslında başka şehirlerde de benzer komünler vardı fakat bunlar hızla dağıtıldılar. Ağırlıklı olarak kralcı yeni cumhuriyetin kendi başkentinden gelen bu aşağılayıcı meydan okumaya son vermesi, kuşkusuz sadece bir zaman meselesiydi.

Mayıs ayının sonuna doğru, Paris'te asla sonu gelmeyen "devrimci fitneciler"i tek bir hamlede yok etme arzusunun ateşlediği bir intikam duygusuyla 100.000 asker *Semaine Sanglante*, yani "kanlı hafta"da tam da bunu yaptı. Sokaklarda süren şiddetli çatışmaların ardından yenilgiye uğrayan Komünarlar yaklaşık 500 rehineyi infaz ettiler, Tuileries ve Hôtel de Ville'i ateşe verdiler. Dehşete kapılan *The Times* muhabirinin sözleriyle, bu olayların ardından "insanlık dışı kısas yasası-

nı uygulayan Versailles birlikleri son altı gün boyunca açık cezaevlerindeki mahkûmları, kadınları ve çocukları vurdular, süngülediler ve bıçakladılar. Hatırlayabildiğimiz kadarıyla tarihte böyle bir şey görülmemiştir."[1]

Bu sistematik katliamın, tarihçi Jacques Rougerie'nin sözleriyle anında kitle infazlarının toplam sonucuna göre, binden az olan hükümet askeri kaybına karşılık, Komünarların kayıpları 20.000 ile 25.000 arasıydı. Ayrıca 43.000'den fazla tutsak alındı. Görev süresi beş yıl kadar uzatılan askeri mahkemelerde bunların 10.000'den fazlasına idam, Pasifik'teki Yeni Kaledonya'da hayat boyu kürek mahkûmiyeti ya da sabit süreli hapis gibi cezalar verildi.[2] Yeni Cumhuriyet, bir kuşak boyunca Fransa'daki sosyalist hareketi zayıflatacak ölçüde kesin bir tutumla dişlerini göstermişti.

Komün, nihayet Paris'teki küçük bir meydana isminin verilmesi üzerine 2001'de yaşanan anlaşmazlığın da gösterdiği gibi, çok uzun süre sıkıcı bir aile sırrı olarak görüldü.[3] Bunun neden olduğu öfke sadece öldürülenlerin sayısından değil, bu iç savaşın Prusyalılar için bir şölen olmasından ve Cumhuriyet'in cumhuriyetçileri öldürmesinden kaynaklanıyordu. Komünarların son istirahatgâhları olan Père-Lachaise Mezarlığı'ndaki Mur des Fédérés ya da Konfedereler Duvarı, 1873 tarihli hükümet kararnamesine göre "Komünarların suçlarını telafi etmek için" dikilen ve kent savaşının mekânına muzaffer bir edayla tepeden bakan büyük beyaz Sacré-Coeur Bazilikası'ndan daima tiksinen solun hâlâ sık sık ziyaret ettiği bir yerdir. Öfkenin, Komün'ü kuşatan vahşi söylentilerin ve tabuların ötesinde belki daha önemli olan, onun gerçek politik anlamı üzerine sorulması gereken sorulardır. Komün zamanın muhafazakâr gazetelerinde sunulduğu gibi, kana susamış "kızıl hayalet" değilse, Marx'ın olaydan sonra betimlediği gibi "yeni bir toplumun şanlı habercisi" ya da Engels'in

1891'de dediği gibi tam da "Proletarya Diktatörlüğü"nün imgesi miydi?[4] Peki niye başarılı olamadı?

Aslında Marx bir model olarak Komün'ün değerine ilişkin görüşünü daha sonra değiştirecekti. Olayın içinde gerçekleştiği koşulların tekrarlanmayacak kadar istisnai olduğunu düşünmüş olabilir. Daha temelde, demokratik cumhuriyetçi biçimleriyle, özel mülkiyete olan saygısı ve federal fikirleriyle Komün'ün Ütopyacı Sosyalist "komünalizm"i, komünizm olarak oluşacak şeyden uzaktı. Daha sonra Fransız komünistleri tarafından benimsendiyse de (hâlâ her yıl 1 Mayıs'ta Mur des Fédérés'yi ziyaret ederler) bu daha çok duygusal nedenlerden ötürü ve propaganda amaçlıydı. İdeolojik ortodoksiye uyum sağlamaktan çok, amaç partiyi ta 1789'a kadar uzanan ulusal devrimci bir geleneğe yerleştirmekti. Komün, devrimci "Enternasyonal" marşına ya da dokunaklı "*Le Temps des cerises*" ("Kiraz Zamanı") gibi dokunaklı şiirlere konu olabilen bir ulusal trajediydi fakat geleceğin parti lideri Jean Jaurès gibi Fransız sosyalistlerinin onu bir sosyalist cumhuriyet modeli olarak görmemeleri önemlidir.

Komün, Rus Devrimi'nin habercisi olmaktan çok, 1789'da başlayan devrimler dizisinin sonuncusu, Jakoben geleneğin son atılımıydı. Bir tarihçinin zekice öne sürdüğü gibi, "devletin fiziksel gücü ekonomik modernleşmeyle büyük çapta artmış ve politik otoritesi erkeklerle sınırlı genel oy hakkıyla güçlenmişti."[5] Zamanın uluslar Avrupası'nda Komün, üniter ulusal devlete –savaşta utanç verici bir yenilgiye uğramış bir devlete bile– baskın çıkamadığı için yenilgiye uğradı.

○

Dehşet verici bir başlangıç yapan Üçüncü Cumhuriyet, artık kendisini yapılandırmak zorundaydı. Fakat hâlâ anayasa yoktu ve meclise kralcılar ile Bonapartistler hâkimdi. O

zamana kadar işleri yürüten Adolphe Thiers tazminatı ödeyecek kadar para buldu ve Alman işgalcilerden kurtuldu fakat cumhuriyetçi bir anayasa önerdiğinde çekilmek zorunda kaldı ve İrlandalı soylu bir aileden gelen Mareşal MacMahon monarşistlerin desteğiyle başkanlığa getirildi. Ancak Thiers'in belirttiği gibi, tahtın iki adayı olması gibi küçük bir sorun vardı: Bir yanda Bourbonların kıdemli kolundan Comte de Chambord, diğer yanda kıdemsiz kolundan Comte de Paris. Böylece uzun ve komik bir kraliyet balesi başladı. Birincisi, öldüğünde tahtı bırakabileceği bir çocuğu olmadığı için kendiliğinden sahneyi terk etti. Chambord Beyaz Bourbon bayrağı üzerinde ısrar ederken, Orléanist rakibinin üç renkli bayrağı istemesi gibi, özünde sembolik olan anlaşmazlık bir yana, bütün plan fiyaskoyla sonuçlandı. Böylece 1875'te güçlü başkanlık öngören yeni anayasa monarşiye imkân veriyor olsa da Fransa hükmen bir cumhuriyet olmuştu.

Kısa süre içinde konumlarını güçlendiren cumhuriyetçiler, bir sonraki yıl yapılan yasama meclisi seçimlerinde sandalyelerin üçte ikisini kazandılar. Ancak MacMahon cüretli bir tutumla, sert bir kralcı ve ruhbana dayanan muhafazakâr "ahlaki düzen" hareketinin savunucusu olan Duc de Broglie'yi başbakan olarak atadı. Broglie "Cumhuriyet" sözcüğünün bile resmi dokümanlarda kullanılmasını yasakladı. Fakat bir sonraki hınçlı seçimlerde cumhuriyetçiler bir kez daha kazandılar ve 1879'da Senato da aynı yolu tuttu. MacMahon ılımlı cumhuriyetçi Jules Grévy'ye boyun eğmek zorunda kaldı ve bu kez pragmatik avukat Léon Gambetta başbakan oldu ve Komün'ün şiddetini onaylamamakla birlikte sürgünlerin affedilmelerini sağladı. Hükümetin Versailles'dan Paris'e taşınması ve "Marseilles"in ulusal marş ilan edilmesiyle birlikte, 1789 Devrimi'nden doksan yıl sonra Cumhuriyet krallık karşısında sürdürdüğü uzun savaşı kazanmıştı.

1889'un savurgan Exposition Universelle'ine ya da dünya fuarına kadar geçen on yıl, aslında bir güçlenme dönemi oldu. Cumhuriyet şerefine cadde isimleri değiştirildi ve onun imgesi olan Marianne heykeli dikildi. Bu arada özgürlük heykeli Amerikalılara, onların devriminin yüzüncü yıldönümünü kutlamak amacıyla –biraz gecikerek de olsa– bağışlandı. Daha önemlisi, yasama alanında Fransız toplumunu günümüze kadar biçimlendirecek değişiklikler yapıldı. Basın ve toplanma haklarıyla ilgili "cumhuriyetçi özgürlükler" boşanma hakkıyla birlikte getirildi. Belediye başkanları artık seçimle göreve geliyorlardı. Politikayla uğraşmamaları şartıyla sendika kurma hakkı tanındı.

En önemlisi, zamanın en önde giden cumhuriyetçisi Jules Ferry'nin katkılarıyla eğitim alanında yapılan değişikliklerdi. Seküler cumhuriyetçi gelenek ile Katolik monarşist gelenek arasındaki şiddetli mücadele dikkate alındığında, özgün Fransa bağlamında bunlar özellikle önemliydi. Parasız zorunlu ilk öğretimin getirilmesi ve her iki cinsiyetten de öğretmen eğiten École Normales'in kurulması, daha sonra büyük kavgalara yol açan, vicdan özgürlüğü gerekçesiyle her türlü dini öğretimin kaldırılması temel bir değişimdi. Çocukların, daha önemlisi kız çocukların temel eğitiminin denetimini Kilise'den alan hükümet, dini koşullamanın yerine, kamuoyunda kalıcı bir temel edinecek olan cumhuriyetçi koşullamayı geçiriyordu.

1878 Berlin Kongresi'nde Fransa ülkeler ittifakını kabul ettiyse de Ferry Fransa'nın sömürge edinerek gücünü ve prestijini artırması için harekete geçti. Bu sadece Afrika'da –Fransız Batı Afrika'sı, Fransız Ekvator Afrika'sı, Tunus ve Madagaskar– değil, Hindiçin'in fethiyle birlikte Asya'da da gerçekleşti. Bu arada Paris, özellikle yeni empresyonist ressamlar dalgasıyla –hâlâ dünyanın en tanınmış sanat eserlerini üreti-

yorlardı– bir kez daha Avrupa'nın kültür merkezi olarak görülmeye başlandı. Monet'nin *Nilüferler*'i ya da *St-Lazare Garı*; Renoir'ın gösterişli çıplakları ya da *Le Moulin de la Galette*'teki mutlu dans sahnesi; Manet'nin, modaya uygun giyinmiş erkeklerin arasında oturan çıplak bir kadını gösteren kışkırtıcı *Le Dèjeuner sur l'herbe*'i ya da etkileyici *Le Bar aux Folies-Bergère*'i; Degas'nın balerinleri ya da anahtar deliğinden görülen çıplakları; Cézannes'ın canlı meyveleri, *Sainte-Victoire Dağı* ya da *Annecy Gölü* gibi güçlü anlatımları; bunların hepsini takvim yapraklarında, çikolata kutularının, hatta tişörtlerin üzerinde fark etmişizdir. "İngiliz" Sisley'nin *Louveciennes'de Kar*'ı, Pisarro'nun *Boulevard Montmartre*'ı ya da post-empresyonist döneminde Paul Gauguin'in egzotik Tahitili kadınları için de aynısı geçerlidir. Bunlar Paris imgesini yerleştiren ve dünyanın Fransız kırlarını hayal etmesini sağlayan eserlerden bazılarıdır.

Peki bu sanatçılar nasıl bir araya geldiler ve yaklaşımlarında ayırt edici olan neydi? 1860'larda bu sanatçıların çoğu, üretmeye başladıklarında eserlerinin Güzel Sanatlar Akademisi'nin (Académie des Beaux Arts) temsil ettiği yerleşik düzeni etkilemediğini gördüler. Akademi resimde geleneksel standartların bekçisiydi ve her yıl düzenlediği sergilerde seçici kurul esas olarak tarihi konuları ya da tanınmış şahsiyetlerin portrelerini tercih ediyor, ayrıca klasik perspektif ve tam bir netlik arıyordu. Genç ressamlar eserlerinin çoğunun, aynı zamanda tanınma fırsatı sağlayan ve karşılığında komisyon alınan bu yıllık sergilere kabul edilmediğini gördüklerinde, eserlerini bağımsız olarak sergilemek için birleştiler. İlk ortak sergilerini 1874'te açtılar. Ardından 1886'ya kadar her yıl, farklı sanatçıların katılımıyla yedi sergi daha düzenlediler. Manet ve Degas zaten zengindiler, diğer sanatçıların çoğu yoksuldu ve ancak sanat piyasasının özellikle Amerikalı alıcılara açıldı-

ğı 1880'lerde gerçek anlamda başarının tadına vardılar.

Peki bu üsluptaki yenilik neydi? Gotik sanat gibi empresyonizm de taşlama içeren olumsuz bir terim olarak doğdu ve Monet'nin gün doğumunu anlatan *Impression: Soleil Levant* (*İzlenim: Gün Doğumu*) adlı tablosundan esinlendi. Aslında bu ressamlar bütünlüklü anlatımdan çok bir sahneyle ilgili bir izlenim ya da –genellikle hareketi içeren– anlık bir etki yaratmayı amaçlıyorlardı. Çağdaş konuları, kent ya da kır manzaralarını seçtiler ve eserlerini stüdyoda tamamlasalar da nesnelere vuran doğal ışıkla ilgilendikleri için dışarıda çalışmayı tercih ettiler. Bu yaklaşım kendi tekniğini de getirdi: Hızlı, kalın fırça darbeleri, yeni çıkan ticari boya tüplerinden küçük karışımlarla yaratılan cesur renkler ve renklerin bitişmesiyle sağlanan perspektif. Zamanda ışığın hareketiyle ilgilenmeleri, önde gelen sanat tarihçisi Bernard Dorival'ı bu çalışmaları metodik bir bilimsel gerçeklik çözümlemesiyle eşit görmeye yöneltti.[6] Onlar zamanın popüler "bilimciliği"yle karşılaştıkça, kendi yaklaşımlarını, o sırada geçerli olan algı teorileri, yapay perspektiften uzaklaşmak için "entelektüelize edilmemiş göz"e duyulan ihtiyaç ve Alman fizikçi Helmholtz'un renk teorileriyle savundular.

Ancak burada göze çarpan bir paradoks vardır. Bilim nesnelliği gerektirir, oysa onların yaklaşımı belirgin bir biçimde özneldi. Peki eserlerinin burjuva bireyselliğinin bir ifadesi olduğu, bu resimlerin bayağılıklarından ötürü popüler olduğu ve empresyonizmin, Marksist eleştirmen T.J. Clark'ın dediği gibi, "burjuvazinin ev üslubu" olduğu suçlamasında doğruluk payı var mıydı?[7] Bu bağlamda söz konusu ressamların 1870 savaşını ve Komün'ü göz ardı ettikleri, sınıfsal göndermelerinin sadece kibar beylerle fahişeleri ironik biçimde yan yana getirme eğilimini yansıttığı, Pissarro'nun eserleri dışında pek az yoksulluk sahnesine yer verdikleri ve empresyo-

nizmin öznel açıdan sadece orta sınıfın güzel hayatına ilişkin genellikle düşsel bir görünüm sunduğu doğrudur. Ancak bu görüş, fotoğrafın gerçekliği kaydetme işini süratle devralmasıyla birlikte, resmin nitelik değiştirmeye –gerçekliğin nesnel olarak yeniden üretilmesinden çok gerçeğe bir tepki olarak– bireysel öznelliğin ifadesine dönüşmeye başladığını genellikle gözden kaçırır. Empresyonizm, Cézanne ve post-empresyonistler aracılığıyla doğrudan fovizme ve kübizme yönelir. Gerçekleştirmiş olsalar da olmasalar da, bu ressamların yapmakta oldukları şey, Avrupa'nın yüzyıllarca görmüş olduğu en stilize sanata, sonunda resmin kendi konusu hâline geleceği bir soyut sanat anlayışına varacak olan bir sanata öncülük etmekti.

Gayet iyi yapılanmış ve kültürel açıdan canlı olan Fransız cumhuriyetinin yüzüncü yıl kutlamaları için açılan 1889 Evrensel Fuar'ını ziyaret eden neredeyse 30 milyon kişi, henüz bu gelişmelerle ilgilenmiyordu. O sırada dünyanın en yüksek yapısı olan yeni ve şaşırtıcı Eyfel Kulesi'nin ayakları altında toplandılar. Galerie des Machines'deki (Makineler Galerisi) icatlara hayran oldular, Vahşi Batı Gösterisi'ni izlediler ve aralarında Debussy'yi büyüleyen Javalı müzisyenlerin ve dansçıların yer aldığı, ülkeye getirtilen sömürge halkların kamp yerini, "Zenci Köyü"nü keyifle dolaştılar. Elbette insanlar, Hausmann'ın mükemmel bulvarlarına, örnek müzikhollere ve kentin diğer hoş yanlarına da hayran kaldılar. Bütün bunlar, Fransa'nın dengesini bulduğu, prestij kazandığı, gelecekte onu daha büyük günlerin beklediği izlenimini uyandırdı.

○

Bu kolay olmayacaktı. Fransa giderek milliyetçi olan bir Avrupa'da kendi çıkarlarını korumak zorundaydı ve buna ek olarak, salgın hâline gelen iç bölünmelerin üstesinden gelerek

kendi birliğini de koruması gerekiyordu. Aslında Cumhuriyet, "beyaz at üzerinde heybetli general"in önderliğinde Bonapartist ya da faşist bir popülist hareketin meydan okumasına direnmeyi de başarmıştı. Bu seferki general, Boulanger gibi gösterişsiz bir isim taşıyordu, at ise beyaz değil siyahtı. Yakışıklı, hırslı bir demagog ve eski bir harbiye bakanı olan Boulanger ordunun durumunu iyileştirerek ve bir Fransız sınır muhafızı Almanya'da yakalanıp casusluk suçlamasıyla hapse atıldığında savaş tehditleri savurarak şöhret kazanmıştı. Ne var ki bu tutum Boulanger'nin Général Revanche ya da General İntikam olarak anılmasına ve Almanya'nın yedekleri silah altına almak için çağrı yapmasına yol açtığı zaman bakanlıktan atıldı ve 1887'de Clermont-Ferrand'a postalanarak zararsız hâle getirildi.

Ne var ki general ülkede büyük bir şöhret kazanmıştı. Cumhurbaşkanı Jules Grévy'nin damadının şeref madalyalarını satması üzerine Cumhurbaşkanı'nın istifa etmesine yol açan bir skandal da generalin şöhretine katkıda bulundu. Boulanger, "üç R'den" oluşan bir politik program geliştirdi: 1870 yenilgisinin intikamı (*Revanche*), anayasanın Revizyonu ve monarşinin Restorasyonu. Bir kader adamı olarak alkışlanan general, Ocak 1889'da Paris milletvekili olarak seçildi, bir *coup d'état*'ya itildiyse de gözü yemedi ve hükümet onun hakkında bir tutuklama emri çıkardığında Brüksel'e kaçtı ve iki yıl sonra orada, metresinin mezarı başında kendisini vurdu. Tuhaf olan, hitabet yeteneği bile olmayan bu deli fişeğin, bu boş adamın monarşistlerden ve Bonapartistlerden aşırı sola varana dek geniş bir kesimden destek görmesiydi.

1892 Panama skandalı kamuoyunun kafa karışıklığına yeni bir boyut kazandırdı. Süveyş Kanalı'nı inşa eden De Lesseps on üç yıldır Atlantik ile Pasifik'i bir kanalla birleştirmek için kurulan bir şirketin başkanıydı. Proje 800.000 Fransız ya-

tırımcıyı coşturmuştu fakat koşullar zordu ve ağır kayıplar oldu. 1892'de çok sayıda bakan projenin başlangıcında De Lesseps'ten rüşvet almakla suçlanırken, aralarında çeşitli bakanların da bulunduğu yüzlerce milletvekili Panama Kanalı Şirketi'nden rüşvet almakla ve kayıpların boyutunu kamuoyundan saklamakla suçlandı. Bu arada olanlardan habersiz insanlar yatırım yapmayı sürdürmüşlerdi.

Bu gerçekten büyük bir skandaldı. Sadece yatırımcıların bir milyar franktan fazla kayba uğramalarına yol açmadı, aralarında Radikal Parti lideri George Clemenceau, yanı sıra Eiffel ve De Lesseps'in de bulunduğu pek çok önemli şahsiyeti de kapsadı. Olayı soruşturmak için bir parlamento komisyonu kuruldu. Sosyalist lider Jean Jaurès bu girişimi devlet içinde devlet olarak kınadı. Sonuç olarak suçlananlar kuşku uyandıracak şekilde aklandılar. Böylece skandal Cumhuriyet'in varlığını tehdit etmediyse de Devlet'in yozlaştığını gösterdiği için büyük bir zarar verdi. Bütün bunlar, özellikle şirket adına rüşvet dağıtan iki adam Almanca isimleri olan Yahudiler olduğu için, 1886'da *La France juive*'i henüz yayımlamış olan ateşli antisemitik gazeteci Édouard Drumont'a bir hayat kaynağı oldu. Fransa kendisini daha büyük yankılar yaratan Dreyfus Davası skandalına hazırlıyordu.

1894'te askeri sırların Alman elçiliğine sızdırıldığı anlaşıldığı zaman kuşkular zengin bir Alsaslı Yahudi aileden gelen ve o sırada genel kurmayda görevli olan Alfred Dreyfus adında bir Yahudi üzerinde toplandı. Başlıca delillerin savunmadan saklandığı ve el yazısı uzmanlarının belgeler üzerinde fikir birliğine varamadıkları bir harp divanında mahkûm edilen Dreyfus, dört metrekarelik bir kulübede tek başına kapalı tutulacağı Guyana'daki Şeytan Adası'na sürüldü. İki yıl sonra, karşı istihbaratın cesur fakat oldukça saf şefi Albay Picquart, gerçek suçlunun hovarda Binbaşı Estherhazy oldu-

günu keşfetti. Savaş Dairesi olayı örtbas etmek için Picquart'ı Tunus'a gönderdi ve olay sızdırıldığında Esterhazy'yi yargılamak zorunda kaldı ve iki gün içinde onu beraat ettirdi.

Gerçek ortaya çıktıkça, ordunun ve Savaş Dairesi'nin şerefini korumak için söylenen yalanlar büyüdü. Émile Zola *L'Aurore* gazetesinde "*J'accuse*" (*İtham Ediyorum*) başlıklı ünlü suçlamalar dizisini yayımladı. Hükümet onu iftiradan cezalandırdı. Zola bir yıllık hapis cezasından kurtulmak için sürgüne gitti. Hükümet bu kez Picquart'ı mahkemeye sek etti. Mahkeme, Dreyfus'u suçlu çıkaran belgelerin Binbaşı Henry adında biri tarafından düzenlendiğini açığa çıkardı. Henry suçunu itiraf ve ardından intihar etti. Sonunda Dreyfus 1899'da yeniden yargılanmak üzere ülkeye getirildiğinde bile suçlu bulundu, ancak Paris'te 1900'de yapılacak bir sonraki fuar öncesinde dünya basınında bu utanç verici fiyaskonun yer alması nedeniyle durumu kurtarmak için Zola bağışlandı. Fakat masumiyeti ancak altı yıl sonra kabul edilecek, Birinci Dünya Savaşı'nda antisemitik subay kardeşleriyle birlikte görev yapmak üzere serbest bırakılacaktı. Esterhazy ise emekli oldu, gönüllü sürgün olarak gittiği ve emekli maaşını almaya devam ettiği İngiltere'de 1923 yılında öldü.

Émile Zola'nın gizemli ölümünün altında da yatıyor olabilecek bu olayın yol açtığı ölümcül nefret Fransız olmayanları şaşırtabilir. Elbette Fransız kamuoyunun 1870 yenilgisiyle yaralandığı ve toplumun bölündüğü doğrudur. Dreyfus olayından sadece bir ay önce gazete manşetlerinde Cumhurbaşkanı Sadi Carnot'nun bir anarşist tarafından öldürülmesiyle ilgili haberler yer alıyordu. 1898 seçimleri kamuoyunun ne kadar bölünmüş olduğunu gösterdi: 254 ılımlı cumhuriyetçi, 80 kralcı, 74 radikal sosyalist, 57 sosyalist, 15 milliyetçi ve aralarında Drumont'nun da bulunduğu dört tanınmış antisemitist. Sosyalistler bile iki hizbe bölündüler. Fakat yüzeydeki karga-

şanın ardında, kamuoyunda Fransa'nın içinde bulunduğu duruma ilişkin büyük ve keskin bir bölünme vardı. Daha önce kendi kralını öldüren Protestan bir ülke olarak İngiltere'de görülen geniş politik bölünme belirgin bir biçimde sınıfsal bir temele sahipken, burada devrim sonrası tarihin sorunlu yüzyılıyla alevlenen ve kutuplaşan dini ya da ruhban karşıtı inançlar her yanı kaplamıştı. Kilise'nin agnostik toplumsal teoriler ve Darwinizmden gelen şiddetli bir meydan okumayla karşılaştığı bir sırada, Dreyfus olayı ulusal kimlik üzerinden süren çatışmanın bir parçası oldu. Bu çatışma 1930'larda ve Alman işgali sırasında yeniden ortaya çıkacaktı.

Aslında Kilise anlaşmazlıkta resmi bir tutum almadı ve dünyanın değişmekte olduğunu öncelinden daha çok fark eden Papa XIII. Leo 1892'de Fransız Kilisesi'ne Cumhuriyet'i kabul ederek dini koruma çabası gösterme tavsiyesinde bulundu. Fakat Varsayımcılar adlı tarikatın yakın zamanda çıkarmaya başladığı *La Croix* gazetesinin baskısıyla Katolik kamuyu bunu pek dikkate almayarak, ruhban karşıtı cumhuriyetçilere, sosyalistlere ve diğer Dreyfus savunucularına karşı kralcılar ve –yüksek rütbeli subayların çoğunun Cizvitler tarafından eğitildiği– orduyla saf tuttu. Bu durum iki kalıcı değişikliğe yol açtı. Birincisi, başta Émile Zola ve Marcel Proust gibi önder şahsiyetler olmak üzere, entelektüellerin, Dreyfus yanlılarının safında devreye girmesinin Fransız politik hayatının ayırt edici bir özelliği hâline gelmesiydi. Diğeri, ulus fikrinin, halkın tamamını insanlığın temsilcisi olarak temel alan evrenselci bir cumhuriyetçilik nosyonundan uzaklaşarak yabancılara ayrımcılık yapan bir ülke ya da "ırk" anlayışına doğru evrilmesi, böylece milliyetçiliğin sağcı bir değer hâline gelmesiydi. 1899'da Charles Maurras'nın cumhuriyet karşıtı, milliyetçi ve kralcı hareketi Action Française'nin kurulması bu değişimi temsil ediyordu.

Aynı yıl içinde buna ve diğer provokasyonlara (savaş çığırtkanı hatip ve politikacı Paul Déroulède'in hükümet darbesi girişimi, Başkan Loubet'ye fiziksel saldırı ve Dreyfus'un avukatlarına yönelik sonuçsuz katliam girişimi) tepki olarak cumhuriyetçiler harekete geçtiler. Ayrı bir Radikal Sosyalist parti ve ayrı bir Fransız Sosyalist Partisi kurarak ve Cumhuriyeti savunmak için solcu bir blok hükümeti kurarak hedeflerini açıkça ortaya koydular (Jean Jaurès bu süreçte Marksizmden uzaklaşarak reformist, hümanist bir yaklaşıma yöneldi). Varsayımcılar tarikatı ve gazetesi kapatıldı ve Kilise ile Devlet ayrılığının tamamlanması için başlatılan süreç devam ettirildi.

Devlet artık papazların ya da hahamların maaşlarını ödemeyecekti. Kilise eğitim üzerindeki denetimini kaybedecek ve dini eğitime kamusal alanda artık izin verilmeyecekti fakat dini inanç elbette bir haktı ve ibadet özgürlüğü güvence altındaydı. Çok muhafazakâr biri olan yeni Papa X. Pius bu ayrılmayı "Tanrı'ya vahim bir küfür" olarak gördü fakat 1905'te, 1789 Devrimi mantıksal sonucuna götürülürken Fransa seküler bir cumhuriyet oldu.

○

Ancak felaketten sonra geriye doğru bakıldığında, Birinci Dünya Savaşı'na doğru giden yıllar nostaljik olarak "iyi yıllar," *La Belle Époque* olarak görülecek, Prost'un *À La Récherche du temps perdu* (*Kayıp Zamanın İzinde*) adlı eserinde yitip gitmekte olan üst sınıf betimlemesi Fransız belleğine kazınacaktı. Yüzeysel olarak bakıldığında, elbette iyi bir zamandı bu. En önemlisi, Fransa dünyanın iki imparatorluk gücünden biriydi; Louis Blériot'nun Manş Denizi'ni ilk kez bir uçakla geçmesinde, Paris-Madrid otomobil yarışlarında, telefonun giderek yaygınlaşmasında ve Fransa'nın seküler bir cumhu-

riyet hâline gelmesinde ilerleme açıkça görülüyordu. Ülke, gecikerek de olsa sanayi devriminin son evresine giriyordu ve bilimin diğer alanlarında rakipler arayı açıyor olsalar da, Pierre ve Marie Curie Nobel Ödülü'nü kazanabiliyorlardı.

En önemlisi Fransa hâlâ kendisini bir uygarlık örneği olarak görebiliyordu. Paris operaları, kabareleri ve gelişen moda evleriyle dünyanın kültür ve haz başkentiydi, Avrupa'nın her yanından Rus Chagall ya da İtalyan Modigliani gibi sanatçıları kendine çekiyordu. Dekoratif *art nouveau* üslubu çok sürmediyse de fazla belirgin olmayan fakat büyük bir kültürel değişimin tohumları ekiliyordu. Einstein ve Freud'unki gibi yavaş yavaş oluşan devrimci fikirlerde görüldüğü gibi, Picasso ve Braque –Picasso'nun sözleriyle, bir kayaya hep birlikte halatla tırmanan dağcılar gibi– kübizm macerasıyla sanatı gerçeklik yanılsamasının ötesindeki bilinmeyen bir alana taşımaya çalışıyorlardı.

Doğal olarak bu akım seçkinlerden oluşan küçük bir grubu etkiliyordu. Zorunlu ilköğretim ancak 1881'de getirildiği ve taşrada tam olarak uygulanmadığı için, yetişkinlerin yaklaşık %90'ı okuma yazma bilmiyor ve çoğu hâlâ yerel lehçelerle konuşuyordu. Dahası, Fransa'nın demografi sorunu vardı. Nüfus 1789'da Avrupa nüfusunun dörtte birinden yüzde onunun altına inmişti ve özellikle 1911'de Almanya'nın neredeyse 65 milyon olan nüfusuna karşılık bu kez 40 milyondan azdı. Bu belirgin bir kaygı konusuydu, çünkü 1870'teki yenilgi ağır bir gölge bırakmış ve yeni "kalıtsal düşman" olarak Almanya, İngiltere'nin yerini almıştı. Kuşkusuz ki Avrupa istikrarsız, gerilimli bir yer olmaya devam ediyordu.

Kibirli ve dengesiz Kayzer II. Wilhelm'in yönettiği Almanya, sömürgecilik yarışına girmek istiyordu. Bu arada Balkanlar'da Avusturya-Macaristan ve Osmanlı imparatorluklarının farklı halklarından gelen bir bağımsızlık baskısı vardı. Koloni sorunu 1905'te patlak veren birinci Fas krizin-

den sonra –Almanların Fransızlara karşı Faslıları destekledikleri– ve 1911'de çıkan ikinci krizde Fransa'nın Kongo'nun bir bölümünü Almanya'ya vermesi üzerine çözümlendi. Fakat bundan sonra hâkim olan güvensizlik, İngiltere ile Fransa'yı 1904'te bir Dostluk Anlaşması (Entente Cordiale) yapmaya, Rusya'yla ittifak kurmaya, Almanya, Avusturya ve İtalya'dan oluşan üçlü ittifakın karşısında yer almaya yöneltti. Slav ve Cermenik halklar arasındaki temel çatışmanın Rusya ile Almanya arasında gerilime neden olduğu Balkanlar'daki saflaşma ve kaynaşma dikkate alındığında her şey olabilirdi.

Oldu da. Bosnalı bir milliyetçi öğrenci Avusturya-Macaristan tahtının varisi Arşidük Franz Ferdinand'ı öldürdü ve 28 Temmuz 1914'te Almanya'nın desteklediği Avusturya-Macaristan Sırbistan'a savaş ilan etti. Bir hafta sonra Rusya Sırbistan'ı desteklemek için harekete geçti, Almanya Rusya'ya ve tarafsız Belçika üzerinden saldırıya geçen Fransa'ya savaş ilan etti ve duraksayan İngiltere Fransa'nın yanında savaşa girdi. Müttefiklerin zincirleme tepkisi başladı, 20 milyon erkek askere çağrıldı ve Avrupa ansızın savaşa sürüklendi. Almanlardan intikam almaktan ve uzun süreli bir savaşın mümkün olduğundan söz etmelerine rağmen Fransızların büyük çoğunluğu bu savaşı istemiyordu ve hızla gelişen olaylar karşısında şaşırdılar. Elbette propaganda öyküleri de vardı: Askerler tüfeklerini çiçeklerle süsleyerek cepheye gülerek gidiyorlar; zalim Bochelerden (Almanlar) intikam almak için ölüyorlardı; Almanlar doğru dürüst ateş edemeyen korkaklardı; ya da bir piskoposun sözleriyle, savaş arındırıcı bir deneyimdi.[8] Fakat çoğunluk sadece Almanlar saldırdıkları için başka seçenekleri olmadığını hissediyordu. Sosyalist lider Jean Jaurès'in genç bir milliyetçi tarafından öldürülmesi bile solu ulusal birlik perspektifini paylaşmaktan alıkoymadı. En azından savaşın kısa süreceğini düşünüyorlardı.

Kısa sürmedi. Savaşın gidişatı Almanların 1905'te hazırlamış oldukları Schlieffen Planının başarısızlığa uğramasıyla ilk iki ay içinde esas olarak belirlendi. Planı dayatan, kuşatılma ve iki cephede savaşma korkusuydu. Fikir, Belçika üzerinden Fransa'ya saldırmak, bir ay içinde Picardy'e ulaşmak ve Paris'i batıdan ele geçirmek, böylece Fransa'yı Ruslarla birleşme fırsatı bulamadan hızla yere sermekti. Eylül ayı başında Alman birliklerinin Paris'i doğrudan tehdit ettikleri ölçüde plan işledi fakat General Joffre'nin meşhur Marne Savaşı'nda kahramanca bir savunma yapması hızlı zafer şansını ortadan kaldırdı (otobüslerden taksilere kadar her şeye cepheye asker sevkiyatı için el konulmuştu).

Bu savaş, kahramanların, renkli bir oyun olarak savaş fikrinin, bu arada Alman makineli tüfeklerinin karşısında oyuncak ördekler gibi kalan kırmızı pantolonlu havalı Fransız piyadesinin sonuydu. Ölüm utanç verici hâle geliyor ve anonimleşiyor, ne yaptığından bihaber olan görünmez bir nişancıdan geliyordu. Denizlerde ve Almanların kendi kolonilerinden kovuldukları Afrika'da eylem devam ederken, gelecek üç yıl boyunca Batı Cephesi'nde savaşın tahrip olmuş bir arazide tuhaf bir mücadele hâline geldiği görüldü. Askerler cesetlerin ve farelerin arasında, düzenli bombardımana katlanarak siperlerin içinde neredeyse bir yeraltı hayatı sürdürdüler. Ne tuhaftır ki, mekanik ilerlemenin bütün belirtileri (kamyonlar, gözetleme uçakları, 1916'nın hantal tankları) görülmesine rağmen, savaş, çamurun içinde durağan bir mücadeleye dönüştü.

Elbette yenişememe durumundan çıkma girişimleri oldu. İngilizler ve Fransızlar 1915'te iki kez denedilerse de cepheyi yarıp geçmeyi başaramadılar. Almanlar 1916'da Verdun Savaşı sırasında on ay içinde 60 milyon top mermisi ateşlediler. Bu süre içinde Müttefikler, Somme Savaşı'nda aynı ölçüde

başarısız ve maliyetli bir saldırıyla onları dağıtmaya çalıştılar. Ardından General Nivelle'in 1917'de Aisne'deki Chemin des Dames'da başlattığı feci saldırı geldi. Bu saldırı Fransız ordusunda isyana yol açtı, 4000 asker askeri mahkemeye sevk edildi, kırk dokuzu idam edildi ve sol partiler hükümetten çekildiler.

"Verdun kahramanı" General Pétain gereksiz saldırılara son vererek ve asker tayınını artırarak durumu düzeltmeye çalıştı fakat o sırada yeni bir oyuncu ortaya çıktı. Almanlar, Atlantik'teki serbest gemi hareketlerine aptalca bir tutumla müdahale ederek ve silahsız İngiliz gemisi *Lusitania*'yı 128 Amerikalı yolcusuyla birlikte batırarak Amerikalıları öfkelendirmişlerdi. Amerikalıların savaşa girişi (120.000 asker kaybedecek olmalarına rağmen), özellikle 1917 Devrimi'nin ardından Ruslar savaştan çekildiği için, askeri bakımdan çok önemli değildi. Fakat Almanlar, Amerikan müdahalesinin orta vadede durumu tersine çevireceğini anladılar, üstelik o sırada Berlin'de devrimci kışkırtmalar başlamıştı. 1918'de kuşatmayı yarmak için son bir girişimde bulundular ve durdurulduklarında barış istediler.

Bu savaştaki kayıplarla doğanın dalga geçmesi tuhaf bir gerçektir. Savaş sona ererken başlayan grip salgını 20 milyon insanı öldürdü. Gene de sadece Batılı güçlerin kayıpları bile iç karartıcıydı. Her iki tarafta dengeli bir dağılımla, 898.100 Fransız, 485.000 İngiliz ve 1.483.000 Alman, çatışmalarda öldü. Fakat savaş sırasında kaybolanları ya da yaralanarak veya hastalanarak ölenleri ekleyecek olursak, rakamlar 1.327.000 Fransız, 717.000 İngiliz ve 2.037.000 Alman olarak değişir. Ancak bu rakamlar da ulusun hayatına katkıda bulunamayacak şekilde yaralanan Fransızları, ülkenin doğum oranında demografik bir dezavantaj yaratan düşüşü (Fransa her bin kişi içinde daha fazla erkeği askere almış ve oransal

olarak daha fazlasını kaybetmişti) ya da İngiltere ve Almanya'ya kıyasla Fransa'nın uğradığı fiziksel hasarı açıklamaz. Dulların ve ailelerin çektiği acılarla savaşın tahrip edici etkisi eklendiğinde durum ortaya çıkar (Fransa'nın neredeyse her köyüne bir savaş anıtı dikilmiştir). Ülkenin üzerine uzun bir gölge düşmüştü. Ülkenin savaşa yönelik tutumuna ilişkin araştırmasında Jean-Jacques Backer, 1918'de Fransızların takatlerinin sonuna geldiklerini ve bu savaşa sonuna kadar katlanabildilerse de bir sonrakine katlanamayabilecekleri sonucuna varır ve şöyle der: "1918'de Fransa'nın hâlâ ayakta kalması Fransa'nın 1940 yenilgisini haber veriyordu."[9]

9. BÖLÜM

1919-1940: Zaferden Çıkan Yenilgi

XIV. Louis'nin güçlü döneminde yanılsamanın gerçekliğe karıştığı Aynalar Salonu, 28 Haziran 1919 günü Versailles Antlaşması'nın imzalanması için oldukça sembolik bir mekândı. Fransa-Prusya Savaşı'nda Fransa'nın ağır bir yenilgiye uğramasından sonra 18 Ocak 1871'de birleşik yeni Alman İmparatorluğu bu salonda ilan edilmişti. İronik bir yansımayla aşağılanma sırası bu kez Almanya'ya gelmişti. Bu öylesine ağır bir aşağılamaydı ki Almanya barış müzakerelerinden dışlanmıştı, kalabalık salonda toplanan davetliler arasında yenilgiye uğrayan ülkelerin delegeleri yer almıyordu. ABD Başkanı Woodrow Wilson'ı, İngiltere Başbakanı David Lloyd George'u ya da onlara göre "zaferin babası" olan "Kaplan" lakaplı Georges Clemenceau'yu –ve elbette kulağı çekilmiş Alman temsilcileri– şöyle bir görebilmek umuduyla toplanan devasa kalabalığın eğlenmesi için sarayın bahçesinde sonuna kadar açılmış fıskiyelere gün ışığı vuruyordu. Fakat her şey neredeyse başlar başlamaz sona erdi. Delegeler geldiler, süslü miğferleri ve göğüs zırhları olan görkemli askerler arasında merdivenlerden çıkarılıp doğruca masanın bir ucuna yönlendirildiler ve bir ya da iki dakika süren anlamlı, aşağılayıcı

bir sessizliğin ardından imzaya davet edildiler. Toplar savaşı çağrıştıran dilleriyle Avrupa'da kalıcı barışın sağlandığını ilan ederken dışarıya çıkarıldılar. Bu arada Clemenceau, alaycı bir tebessümle delegelerin kutlamalarını kabul ediyordu.

Geçen altı ay boyunca Clemenceau'nun başkanlığında yapılan barış müzakerelerinin ta kendisi bir savaştı adeta. "Dört Büyükler" arasında, İtalya'yı temsil eden Orlando da bulunurken, esas tartışma Wilson, Lloyd George ve hem İngilizce hem de Fransızca konuşan Clemenceau arasında geçti. Wilson ile Clemenceau'nun bakış açıları arasında daha büyük bir çatışma vardı; Lloyd George bir ölçüde arabuluculuk yaptı. Oradaki varlığı Avrupa tarihinde bir dönüm noktasını temsil eden Wilson savaşa dışarıdan bakma eğiliminde olan geniş bir transatlantik yaklaşım getiriyordu. Oysa her ikisi de enerjik savaş dönemi liderleri olan ve katliamın etkilerini daha doğrudan yaşamış olan Clemenceau ve Lloyd George, doğal olarak sorunu karmakarışık Avrupa durumunun içinden görme eğilimindeydiler. Elbette üçü de kendi seçmenlerinin ruh hâlini dikkate almak zorundaydı. Clemenceau ve Lloyd George, savaş yüzünden Almanlara duyulan nefretin fazlasıyla farkındayken, kendi ülkesinin izolasyonist politikasının ötesine geçmekte olduğu için Wilson'ın farklı bir sorunu vardı ve en sonunda kendi senatosu tarafından reddedilecekti. Elbette müzakerelerin sonucu bir ölçüde üç büyük katılımcı arasındaki kimyaya da bağlıydı.

Princeton Üniversitesi'nin başkanlığını yapmış eski bir akademisyen olan Wilson, kadınlara oy hakkı gibi önemli yasaların çıkmasını sağlayan seçkin bir Demokrat başkandı. İskoç-İrlandalı ataları ve Presbiteryen geçmişiyle bir idealist ve enternasyonalistti. Kolektif güvenliği gözetecek, uluslararası hukuku geliştirecek ve bütün halklara kendi kaderini tayin hakkı sağlayacak bir Milletler Cemiyeti kurmak istiyor-

du. Paris'e bu vizyonu gerçekleştirmek, silahsızlanma dahil olmak üzere anlaşmazlıkları çözümlemek, serbest ticareti, denizlerin özgürlüğünü ve sömürge halkların kendi kaderlerini tayin etmelerini sağlamak için hazırladığı On Dört Madde'yi tartışmak için gelmişti.

Uzun boylu ve aşırı resmi tavırlı biri olan Wilson, kısa boylu, tıknaz, yaşlıca fakat dünyevi bir zekâya sahip, hükmedici Clemenceau'yla, onun biraz taşralı kibarlığı, sürekli gri süet eldivenler giymesi ve doğrudan kendi hayatının ürünü olan büsbütün farklı bakış açısıyla tam bir zıtlık içindeydi. Bir hekim, coşkulu bir cumhuriyetçi ve Zola'nın "*J'accuse*"ünü yayımlamış bir gazeteci olan Clemenceau, Fransız, İngiliz, Amerikalı ayrımı yapmaksızın herkesi hedef alan iğneleyici nükteleriyle tanınmış katı bir gerçekçiydi. 1870'te Montmartre belediye başkanı olarak Fransa-Prusya Savaşı'nı yaşamış, Radikal Cumhuriyetçi lider olarak "hükümet yıkıcısı" adıyla tanınmış ve şimdi de Almanya'nın tarafsız Belçika'yı istilasına, sivillerin bombalanmasına ve daha sonra savaş dönemi lideri olarak cepheyi ziyaretinde katliamın insani maliyetine tanık olmuştu. Clemenceau, Almanya'nın tazminat ödemesini ve bu ülkenin üçüncü bir savaş çıkarmasını önlemek istiyordu.

Birbirinden son derece farklı olan bu bakış açılarının uzlaşması mümkün değildi ve sezgileri kuvvetli zeki biri olan Lloyd George'un (Clemenceau gibi o da tez oluşturma konusunda Wilson'dan çok daha hızlıydı) boşluğu doldurmak için yapabileceği pek az şey vardı çünkü kendisi de bölünmüş durumdaydı. İngiliz kamuoyunun istediği gibi, Almanya'nın tazminat ödeyecek olmasından memnundu fakat Fransa'nın fazla güçlenmesini istemiyordu ve, emperyal bir gücün lideri olarak, Wilson'ın kendi kaderini tayin fikrini coşkuyla karşılamıyordu. Alman donanmasının yok edilmesinden ya-

naydı fakat denizlerin özgürlüğü fikrini paylaşmıyordu. Bu koşullarda ortaya çıkan sonuç ancak erteleme ya da uzlaşma olabilirdi. Wilson, Milletler Cemiyeti ve kendi kaderini tayin hakkını Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun halkları için istiyordu fakat Müttefikler'in devralması hâlinde Almanya'nın kolonileri bu kez Milletler Cemiyeti'nin himayesine giriyordu. Fransa, Alsace-Lorraine'i aldı, Müttefikler on beş yıllığına Renanya'yı işgal etti ve Saar Havzası uluslararası denetime açıldı. Almanya'nın donanması küçültüldü; tank, denizaltı ve zehirli gaz imalatı yasaklandı. En önemlisi, Almanya savaştan sorumlu tutuldu, sivillere verdiği zararlar için tazminat ödemeye mecbur bırakıldı; beş milyar dolar ön ödeme yapılacak, geri kalan ödeme otuz yıla yayılacaktı.

Versailles Antlaşması hakkında yapılan pek çok araştırma onu sert bir ceza olarak görme eğilimindedir. Daha 1919'da, bunalıma girerek istifa etmeden önce İngiliz Maliye Bakanlığı temsilciliği yapan iktisatçı John Maynard Keynes, özellikle Clemenceau'yu, onarımlar planıyla "saati geriye doğru döndürmek ve 1870'in koşullarını geri getirmek" ile eleştirdi.[1] Aynı yıl içinde Jacques Bainville, Keynes'in Fransa'nın kayıplarını olduğundan az gösterdiğini düşünüyor ve asıl sorunun Almanya olduğunu öne sürüyordu; Almanya, Avrupa'daki en kalabalık ve homojen ülkeydi ve Wilson'ın ulusların kendi kaderini tayin hakkı politikasından çıkan zayıf devletler bir denge sağlamakta başarısızdı.[2] Almanya'nın potansiyel olarak patlayıcı bir güç olduğu da eklenebilirdi. Tarihsel etkenlerin bir araya gelmesi bu sonucu doğuruyordu: Geç kültürel etkileşim –Fransa kendi *büyük yüzyılını* yaşarken, Cermenik topraklarda Otuz Yıl Savaşları sürüyordu– ardından gelen geç sanayileşme, geç birleşme ve koloni yarışına geç giriş; Prusya askeri geleneği de cabası. Alman siviller savaşın yol açtığı yıkıma tanık olmadıkları için ülkenin yenilgiden çok

ihanete uğramış olduğu efsanesi güçlenebiliyordu. Bu efsane, on yılın sonunda ekonomik çöküşle birleşerek Nazizm gizemini besleyecekti.

Antlaşmadaki iki zıt perspektiften bir sentez çıkarma girişimi öyle bir başarısızlığa uğradı ki bir tarihçinin belirttiği gibi, "barışı korumanın yegâne güvencesi, galiplerin kendi aralarında kurdukları dayanışmayı korumaktı."[3] Fakat İngiltere dayanışmadan uzaklaştı, Cumhuriyetçi Parti'nin eline geçen Amerika, Antlaşma'yı benimsemedi ve Milletler Cemiyeti'nden ayrıldı. Böylece Fransa çelişkilerle baş başa kaldı ve sonuç olarak çabalarında başarısız oldu. Ancak kişileri suçlamak gerçekçi olmazdı. Clemenceau geçmişe fazla bağlı, Wilson ise kendi zamanının çok ötesinde olabiliyordu fakat ellerinden geleni yaptılar. Antlaşma, dehşet verici Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra travma yaşayan Avrupa'nın içine gömüldüğü korkuların ve nefret duygularının yarattığı çelişkileri cisimleştiriyordu. Aslında, belki de bu sonuç ilk anda Versailles'daki Aynalar Salonu'nda antlaşma imzalanırken yenilgiye uğramış Almanya'nın törensel bir havayla aşağılanması tercih edildiğinde öngörülebilirdi. Versailles'ın aynaları, ironik biçimde, sadece önceki savaşı değil, bir sonraki savaşı da yansıtıyordu.

Savaşın sona ermesi ve Fransa'nın kendi "*années folles*" yani çılgın yıllarına girmesiyle birlikte, Paris kültür başkenti ve "Şen Paris" olarak oynadığı ikili role geri döndü. Yazarlar ve sanatçılar Montmartre'dan Montparnasse'a taşınıyor, Coco Chanel son moda tasarımlarını sergiliyor, Moulin Rouge ve Folies Bergère'de Mistinguett ve Josephine Baker sahne alıyor ve radyo ile gramofon plaklarına giderek daha fazla ulaşabilen bütün ülke en son caz melodilerini mırıldanabili-

yor, Lucienne Boyer'in "*Parlez-moi d'amour*" şarkısını dinleyebiliyordu. İnsanlar unutmaya çalışıyordu.

Fakat unutamayanlar da vardı. Sadece 1919'da, Antlaşma yapıldığı sene, bazı önemli olaylar oldu. Paul Valéry Avrupa krizi üzerine makalesini yazdı, çarpıcı ilk cümlesinden ("Biz uygarlıklar bu kez ölümlü olduğumuzu anladık") başlayarak, kıtanın ahlaki ve entelektüel bakımdan intihar ettiğini öne sürdü.[4] Oswald Spengler, *Batının Çöküşü*'nü yazdı. Bu kitap, genç André Malraux'yu, "insan'ın ölümü"yle ilişkili olarak, yeni "Absürt" fikrini geliştirmeye yöneltecekti.[5] Yine 1919'da, sürrealist hareketin lideri André Breton'a inanacak olursak, genç yazar Philippe Soupault apartmanları ziyaret ediyor ve kapıcılara Philippe Soupault'un orada yaşayıp yaşamadığını soruyordu. Breton'a göre, kapıcı Philippe Soupault'un orada yaşadığını söylerse, "Soupault şaşırmaz, gidip kendi kapısını çalardı."[6] Özetle Soupault kimlik yoksunluğu duygusunu ve Malraux'nun "saçma" fikrinin içeriğini gerçekliğe dönüştürüyordu.

Romantik hareketin genellikle devrimci dönemin kargaşasına bir yanıt olması gibi, yeni kültürel ortam da savaşın yarattığı dehşete, yeni dünyanın telaşına ve teknolojik gelişmelere verilen bir yanıt olarak ortaya çıkıyordu. Büyük bir altüst oluş bekleniyordu: Hegel'in, daha sonra Heidegger'in Fransızcaya aktarılmasıyla felsefede, Stravinskiy'den Messiaen'e kadar müzikte ve kübizmden soyut sanata varana dek plastik sanatların her alanında. Düşünce alanında oluşum hâlindeki yeni itici güçler savaştan önce tanınan fakat ancak 1918'den sonra kendini gösteren –adeta önceden hazırlanmış bir sahneye çıkan– kişilerden oluşuyordu. En etkili olanlar, görelilik kuramıyla Einstein, bilinçaltı vurgusuyla Freud ve sezgiyi zekânın üzerine yükselten Bergson'du.

Bu etkiler zamanın edebiyatına renk kattı. Dalgalanan karakterleriyle Pirandello'nun oyunları bireysel kişilikte hiçbir

süreklilik olmadığını, bu nedenle tutarlı benliğin bulunmadığını gösterdi. Çoğu kez hasta olan ve dünyaya kapalı odasında yazan Proust, akışkan bellek temelinde benliğin ruhsal sürekliliğini oluşturmaya çalıştı: Küçük bir kekin (ünlü madlen keki) tadı gibi basit bir şey bir bellek akışı yaratabilir, böylece geçmiş ile şimdiki zamanın kaynaşmasıyla yaşayarak zamanı aşabiliriz. Büyüyen bir antagonizm zamanında Proust aracılığıyla Hıristiyan ruhun seküler bir eşdeğerini bulmaya çalışıyorduk. Başka bir düzeyde André Gide "kişinin kendi eğilimini izlemesi" konusundaki ısrarıyla ve kişinin "karşılıksız" bir eylemle iştigal ederek gelenekten özgürleşmesini sergilemesi gibi kışkırtıcı bir fikirle bazı okurları huzursuz ediyordu. Bütün bu yazarlar ve düşünürler rasyonalizmin yıpratılmasında ve eski düzenin yok edilmesinde kendilerine düşen rolü oynuyorlardı. Dünyanın istikrarsızlığı bir sistem düzeyine yükseltiliyordu.

Bu yeni *mal du siècle* yani çağın hastalığının en görünür ifadesi sürrealist hareketti. Onu Dada hareketi izledi. Bu ismin seçilme nedeni, hiçbir anlam taşımaması, böylece kavramsal tanımlamaya bir reddiye anlamına gelmesi ve özçelişkinin fazla ötesine gitmemesiydi. Daha sistematik biçimde anarşist olan sürrealizm kendisini bütün ahlaki, politik, toplumsal ve entelektüel düzene saldırı olarak görüyordu. Amacı bilinçaltını özgürleştirmek –esas olarak kaleme geldiği gibi yazarak– ve böylece "gerçek benliği" burjuva toplumunun düşündüğü kartondan "akılcı insan" hapishanesinden özgürleştirmekti. Elbette bu tartışmalı iki varsayıma bağlıdır: Böyle bir "gerçek benlik" vardır ve akış hâlinde denetimsiz yazmak mümkündür. Yine "burjuvazide şok yaratma"ya koyulan bu şık giyimli orta sınıf adamlarda ya da hareketin muhalifleri aforoz edecek kadar kendini önemseyen gerçek papası André Breton'da komik bir şeyler vardır.

Fakat Avrupa üniversitelerinin bilgi dağıtıyormuş gibi yapan rektörlerine ya da sadece içeride olanların akıllı olduğunu kabul etmeyen akıl hastanesi müdürlerine verip veriştiren açık mektuplarıyla bu hareket, varlığını sürdürdüğü dönemde açıkça anarşist bir eğlence oldu. Salvador Dali'nin küçük bir kıza kendisini teşhir eden bir adamın metrodan atılmasını, söz konusu eylemi "saf ve cömert bir hareket" olarak gördüğü için protesto etmesi, kamu anıtlarının iyileştirilmesine dair gerçeküstü öneriler ve pek çok başka şov da cabasıydı. Şunu da eklemek gerekir ki bu aynı zamanda pek çok şair ve ressamın gelişimini etkileyen bir deneyimdi ve zamanın genç yazarları kendi keşifleri hakkında romantikler kadar ciddi bir tutum takındılar; önemli bir bölümü intihar etti. Fakat politik durum sertleştikçe sürrealist hareket sönümlendi ve rasyonalizme yönelik saldırı, daha zorlayıcı bir biçimde, başka isimlerin yanı sıra Adolf Hitler tarafından devralındı.

○

Sadece hükümetlerin değil, önde giden kişilerin de başına gelenler zamanın politik istikrarsızlığını gösterir. Sosyalist lider Jean Jaurès 1914'te ve Cumhurbaşkanı Doumer 1932'de katledildi, Clemenceau Barış Konferansı sırasında bir suikasta uğrayarak yaralandı. Skandal nedeniyle gözden kaybolanlar da oldu. Başkan Félix Faure 1899'da metresinin ölçüsüz hizmetinden ötürü ağır bir kalp krizi geçirdi. 1920'de bir gün, sabahın erken saatlerinde bir demiryolu hattında çıplak ayaklı bir adamın pijamayla dolaştığı görüldü. Adam Cumhurbaşkanı Paul Deschanel olduğunu iddia ediyordu ve gerçekten de oydu.

Fakat istikrarsızlığın yaklaştığını gösteren daha uğursuz bir işaret, 1919'da Üçüncü (Komünist) Enternasyonal'in ya da Komintern'in kuruluşundan sonra sosyalistlerin aynı yıl için-

de Tours'da toplanan konferansta ikiye bölünmeleriydi. Daha büyük olan grup, Jaurès'in çıkardığı parti gazetesi *L'Humanité*'yi de beraberinde götürerek Komünist Partisi adını aldı. Küçük grup Sosyalist Parti olarak kaldı; genel anlamda Marksist çözümlemeye bağlı kalırken Moskova'daki politik dalgalanmalara uyumlu bir devrimci yaklaşımdan çok evreli, reformist bir sosyal demokrat yaklaşımı tercih etti. Bölünme sendika örgütü Confédération Générale du Travail ya da CGT'de de tekrarlanacak ve –esas düşmanın en yakınınızdan çıkması ilkesini temel alarak büyük bir acıya neden olan– soldaki bu bölünmenin olağanüstü zararlı olduğu, 1939'da başlayan bir sonraki savaşın zemini hazırlanırken kanıtlanacaktı.

Bölünmenin, savaş sonrası Ulusal Blok hükümetinin yaygın grevleri sert bir tutumla bastırması nedeniyle bütün işçi hareketinin vahim bir biçimde zayıflamasından sadece aylar sonra gerçekleşmesi epey ironiktir. Ulusal Blok, savaş sırasında kurulan "kutsal ulusal birlik" temelinde bir sağ ve merkez partiler birliğiydi. Bu partiler Bolşevik Devrimi'nin işaret ettiği "Kızıl Tehlike" konusunda uyarıda bulunan milliyetçi retorikle iktidara gelmişti. Kendi iktidarı ile savaş endüstrisi sayesinde büyüyen işçi sınıfı arasındaki kopukluk karşısında hükümet, muhafazakâr güçleri takviye etme çabasıyla Kilise'ye yönelik jestler yaparak, Vatikan'la yeniden diplomatik ilişkiler kurarak ve düşük doğurganlık oranını dikkate alıp kürtaj ve doğum kontrolüne karşı yasalar çıkararak sol düşmanlığını artırdı. Fakat kaçınılmaz bir biçimde para ve Almanya'yla ilgili iki temel ve birbiriyle bağlantılı sorun çıktı. Yeniden inşa maliyetinin yüksek olduğu koşullarda Almanya'dan parasal tazminat almanın zorluğu, 1922-24'te başbakan olan Raymond Poincaré'yi 1923'te hammaddeye el koymak için Ruhr bölgesini işgal etmeye yönlendirdi. Ne var ki bu hamle, bölgede bir genel greve yol açtı. Poincaré, girişimin

bir komünist devrime yol açacağını düşünen İngilizlerden ve Amerikalılardan destek alamayınca geri çekilmek ve arabuluculuğu kabul etmek zorunda kaldı. Bu engel frankın değerinde bir çöküşe neden oldu ve sadece Ulusal Blok hükümetinin değil, onu izleyen 1924-26 Sol Kartel hükümetinin de düşmesine katkıda bulundu.

Tam da bu noktada olağanüstü vizyonu olan bir adam, Aristide Briand ön plana çıktı. Breton hukukçu ve gazeteci Briand, 1902'de parlamentoya girmeden önce sendika hareketinin güçlü bir taraftarı ve sosyalist partinin önde gelen üyelerinden biriydi. Kilise ile devletin ayrılmasını öngören yasaları savunmasıyla tanındı, hızlı değişen Fransız kabinesinde neredeyse sabit bir şahsiyet olarak, çoğu kez dışişleri bakanı, on bir dönem de başbakan olarak görev yaptı. Devlet mekanizmasını içerden bilen mükemmel bir hatipti. Geçmişi ve ilk deneyimleri sayesinde sıradan insanları anlayabiliyordu ve az rastlanan bir sağduyuya sahipti. Yeni Milletler Cemiyeti'nin güçlü bir savunucusu olarak, 1915'in sonundan 1917'nin başına kadar savaş dönemi başbakanı olarak edindiği deneyimle savaştan nefret ediyor, Cemiyet kapsamında yer alacak bir kolektif güvenlik sistemi aracılığıyla Almanya'yla bir uzlaşma yapmayı amaçlıyordu. 1921'de yaptığı ilk girişim başarısız olduysa da Alman Dışişleri Bakanı Stresemann'la dostça bir ilişki kurmayı başardı. Bu ilişki, İngiltere, İtalya ve Belçika'yı da kapsayan 1925 Locarno Paktı'nın kurulmasını sağladı. Pakt, Versailles Antlaşması'yla belirlenen sınırları tanıyor, Renanya'nın askerden arındırılmasını ve Almanya'nın Milletler Cemiyeti'ne katılmasını sağlıyordu. Daha sonra, 1928'de anlaşma, ABD'nin savaşı yasadışı ilan eden, on beş ülkeden oluşan bir pakta katılmasını sağlayan Kellogg-Briand Paktı'yla güçlendirildi. Bu girişim iki adama Nobel Barış Ödülü kazandırdı. 1930'da Briand bir Avrupa Birliği'nin kurulmasını öneriyordu.

Ne var ki o sırada uluslararası sahne kararmıştı. Bir önceki yılın Ekim ayında Amerikan borsasının çöküşünü izleyen Büyük Bunalım Avrupa'ya yayılmıştı. Kriz özellikle Almanya'da işsizliğe ve büyük sıkıntılara yol açıyordu. Fransa'da durum, olabildiği ölçüde, biraz daha iyi görünüyordu. 1926'dan itibaren üç yıl başbakanlık yapan Poincaré mali krizi çözmek için ulusal birliği sağlayacak bir koalisyon hükümeti kurmuş ve önemli ölçüde başarılı olmuştu. Harcamaları azalttı, borçları azaltmak için vergileri yükseltti ve frankın değerini düşürdü; sonuç olarak, toplu konut programı ve bir sosyal yardım sistemiyle modernleşme sağlamayı başardı. Başlangıçta Fransa, İngiltere ya da Almanya kadar sıkıntı çekmedi. İşsizlik daha azdı, otomobil endüstrisi, kimya ve elektrik sektörleri, 1930'da hâlâ güçlü gelişimini sürdürüyordu. Ancak ironik olan, bu gelişmenin Fransa'nın ekonomik olarak diğer ülkelerden daha az gelişmiş ve daha korumacı olmasından kaynaklanmasıydı. Bu nedenle kriz 1931'de ülkeyi daha sert vuracak ve krizden çıkış daha uzun sürecekti. Sanayi üretimi önemli ölçüde azaldı, bankacılık sistemi çöktü, satın alma gücü azaldı ve işsizlik hızla arttı. Bütün bunlar, Almanya ve yeni Faşist İtalya'daki duruma benzeyen ağır bir politik istikrarsızlık yaratmaya başladı.

Radikal Sosyalist Édouard Herriot, ki o da birkaç kez başbakan olacaktı, 1932'de solcu bir hükümetle yönetimi devralmadan önce, iki hükümet daha kamu hizmetleri ve destek fonlarıyla krizin üstesinden gelmeye çalıştı. Fakat diğerleri başarısız olduğu halde onun başarılı olabileceği umudu, radikal ve sosyalist kanatlar bir politika üzerinde anlaşmaya varamayınca yok olup gitti, böylece halkın hoşnutsuzluğu arttı. Ülke içinde parlamento karşıtı duyguların yükselmesi, Hitler'in 1933'te şansölyeliğe yükselmesi ve Milletler Cemiyeti'nden ayrılmasıyla birlikte ufukta bir tehdidin belirmesi

üzerine Fransa, nüfusu yaşlanan ve doğum oranı azalan bir ülke olarak artık geleceğe güvenle bakamıyordu. Clemenceau'nun ve yakınlarda ölen Briand'ın gayreti bazılarına boş bir çaba gibi göründü ve bir sonraki savaş için geri sayım başladı.

○

Devrim sonrası Fransız toplumunda varlığını sürdüren bölünmeyi alevlendirmek çok zor değildi. Hızla değişen hükümetlerin ekonomik krizle başa çıkamaması artan uluslararası gerilimle birleşerek ülkedeki politik kutuplaşmayı keskinleştirdi. Solun ya da sağın içinde tam bir tutarlılık yoktu. Solda Radikaller, dar hükümet sistemine inanan, bu nedenle Moskova'nın talimatlarıyla aynı çizgide olan komünistlerin sınıf hainleri olarak gördüğü sosyalistlerle doktrin çatışması içindeki cumhuriyetçiler vardı. Doktrinin gelenek ve duygu kadar önemli olmadığı sağda, yönetim politik partilerden çok aynı militan cumhuriyet karşıtı görüşleri paylaşan dağınık örgütlerle sürdürülüyordu. Cumhuriyet'in şiddet yoluyla yıkılmasını ve monarşinin geri getirilmesini savunan Charles Maurras'nın Action Française'i vardı. Bu örgütün sokak militanı olarak faaliyet gösteren, Camelots du Roi ya da sokakta örgüt gazetesi satanlar olarak bilinen bir gençlik teşkilatı vardı ve örgüt, 1926'da Papa tarafından kınanmış olsa da geleneksel kamuoyu üzerinde hâlâ güçlü bir etkiye sahipti. Daha özgül olarak Avrupa Hıristiyan uygarlığını savunmaya çalışan örgüt, adını düşman ateşi karşısında cesareti temsil eden asker haçından alan militan Croix de Feu'ydu. Bu örgüte Albay Françoise de la Rocque önderlik ediyor, parasal desteği ise *Le Figaro*'nun sahibi, parfüm imalatçısı François Coty sağlıyordu. Az çok paramiliter tarzı olan diğer gruplar, şampanya milyoneri Pierre Taittinger'in mali yardım sağladığı, ismine rağmen pek genç sayılmayan Jeunesse Partriotes (Genç Yurt-

severler), açıktan faşist küçük bir parti olan Parti Franciste ve Solidarité Française'di. Bunlar bütün cumhuriyetçileri, sosyalistleri, komünistleri, göçmenleri ve elbette Yahudileri (o sırada binlercesi Hitler Almanya'sından geliyordu) topluca komplo faaliyetlerinde bulunan düşmanlar olarak görme eğilimindeydiler.

Bu dönemde sağda ve solda mitler oluşturmanın ve nefretin vardığı nokta günümüzde tuhaf görülebilir; Yahudileri hem Amerikan kapitalizminden hem de Rus komünizminden sorumlu tutan Hitler'in fantezisi kadar tuhaf olmasa da. Fakat korku ve korkudan kaynaklanan nefret, faşizmin ve Sovyet komünizminin yükselişiyle birlikte ulusal kimlik mücadelesinin uluslararası bir boyut kazandığı duygusundan geliyordu. Her iki tarafın kendi aşırı kanadının sözlerini kullanarak birbirini alışılmış biçimde faşist ya da komünist olarak lanetleme eğiliminde olmasının sebebi, uygarlığın geleceğinin söz konusu olduğunu düşünmeleriydi. 1871'den bu yana Paris'te görülmemiş bir şiddeti kışkırtan da 1934 tarihli Stavisky skandalı gibi simge niteliğindeki bir olaydı. Göze batan bir eski gece kulübü şarkıcısı ve yöneticisi olan Stavisky geçmişte pek çok kez dolandırıcılıktan hüküm giymiş fakat 1926'dan itibaren, söylentilere bakılırsa hükümet çevreleriyle bağlantıları sayesinde duruşmaları erteletmeyi başaran ve neredeyse on dokuz kez kefaletle serbest bırakılan bir dolandırıcıydı. En son sahtekârlığında sahte mücevherleri ipotek ederek bir tefecilik işi kurmuş ve değersiz senetler satıp araştırmacı gazetecileri ya da polisi satın alarak bir servet edinmişti. Suç ortağı olan Bayonne Belediye Başkan Yardımcısı tutuklanınca oyunun bittiğini anlayan Stavisky kaçtı; takip edilirken intihar girişiminde bulunduğu ve polis tarafından ölü olarak ele geçirildiği söylendi.

Bu olay, Stavisky'nin yüksek makamlarda yer alan kişileri

ve aslında skandala bir biçimde karıştığı görülen bir bakanı, savcıları, radikal milletvekillerini ve gazetecileri korumak için susturulduğunu düşünen pek çok kişi tarafından alaycı bir kuşkuyla karşılandı. Sağcılar ülkenin bir sahtekârlar çetesi ve Yahudi yabancılar tarafından yönetilmekte olduğunu ilan ettiler ve Ocak 1934'te adamlarını sokağa salarak bir dizi çatışmaya yol açtılar. Göreve geleli henüz iki ay olan Başbakan Camille Chautemps bu baskı altında istifaya zorlandı ve onu hızla önceki –ve çoğu kez sonraki– başbakanlar dizisi izledi. Bunların birincisi, Éduard Daladier idi. Polis Şefi Jean Chiappe'yi pek çok polis görevlisinin yaralandığını görmesine rağmen sağcı göstericileri kayırdığı için görevden aldı fakat bu girişim Palais Bourbon'daki parlamentoyu saldırıya açık bıraktı. 6-7 Şubat gecesi atlı ve yaya polis binaya girmeye çalışan, en az 20.000 kişiden oluşan bir kalabalığın birbirini izleyen saldırılarını durdurmaya çalıştı. Sabah olduğunda, aralarında polislerin de bulunduğu 20 kişi öldürülmüş ve yaklaşık 1500 kişi yaralanmıştı. Eğer bu başarısız bir *coup d'état* sayılıyorsa, sebebi amatörce düzenlenmiş olmasıydı fakat Radikal Parti'nin bir bölümü tarafından yalnız bırakılan Daladier'nin gerilimi düşürmek için istifa etmesi için yeterli oldu. Üçüncü Cumhuriyet ilk kez sokaktaki kalabalığa teslim olmuştu.

Böylece istikrarsızlık devam etti. Bu arada, o yılın sonunda Marsilya'da Dışişleri Bakanı Louis Barthou ile Yugoslavya Kralı Alexander, Hırvat milliyetçileri tarafından öldürüldü. İktidarı Daladier'den devralan Gaston Doumergue sağcıları kabinesine alarak durumu yatıştırmaya çalıştıysa da solu kendine düşman etti ve Kasım'da görevden ayrılmak zorunda kaldı. Onun yerini yedi ay görev yapan Pierre-Henri Flandin aldı; ardından sıra Haziran 1935'te aldığı görevi yaklaşık sekiz ay sürdüren Pierre Laval'a devredecek olan ve sadece üç gün görevde kalan Fernand Buisson'a geldi. Pierre La-

val'in süregiden ekonomik depresyonla başa çıkmak için deflasyonist önlemler alması halkın tepkisine yol açtı fakat onun Mussolini'nin 1935'te güçsüz Milletler Cemiyeti'nin ölümüne yol açarak Etiyopya'yı işgaline göz yumduğu inancı, Ocak 1936'da düşmesine yol açtı.

Bu arada Stalin, Almanya'da izlediği sosyal demokrasiye saldırma politikasının sadece Hitler'in yükselişine hizmet ettiğin gecikerek anlamıştı. Böylece komünistler (onlar da Palais Bourbon'a saldırmak için toplanmışlar fakat son anda vazgeçmişlerdi) gruba kabul edilmiş oldu. Artık onlar da daha geniş bir sol cephede radikaller ve sosyalistlerle birlikte çalışmaya hazırlardı. Fakat o zamana kadar izledikleri tecrit politikası üyelerinin dörtte üç oranında azalmasına yol açmıştı. Fransız politikasının her zamanki diyalektik zikzakları sayesinde Stavisky krizi Halk Cephesi'ni üretecekti.

Bu geniş sol ittifak 1936 baharında olayların denk gelmesiyle, güçlü bir işçi hareketinden ve birleşik bir solun seçim zaferinden doğdu.[7] Olayların yanı sıra aşağıdan gelen baskılar altında radikaller (cumhuriyetçiler), sosyalistler ve komünistler, parti liderlerinin mantık evliliği sayesinde bir araya geldiler. Komünistler ve sosyalistler elbette sol oylar için rekabet ediyorlardı fakat sosyalistler, kısmen seçmen desteğini kaybettiği için Cephe'ye katılan radikallere ideolojik olarak da ters düşüyorlardı. İlk dürtüyü farklı partilerden antifaşist entelektüeller sağladı ve hareket partileri, sendikaları, çeşitli savaş karşıtı grupları ve insan hakları örgütlerini bir araya getiren büyük bir yürüyüşle başladı. Böylece bir seçim ittifakı kuruldu ve her partinin seçimlerin ikinci turunda önde olan solcu adaylar lehine çekilmesine karar verildi. Cephe için sonuç parlak bir zafer oldu: Sosyalistler 147, radikaller 106 ve komünistler 72 sandalye kazandılar. Haziran 1936'dan Haziran 1937'ye kadar sosyalist lider ve seçkin entelektüel Léon Blum'un önderliğindeki

yeni Halk Cephesi hükümetinin hayatı elbette kolay olmayacaktı. Dindar biri olmayan Blum'un Yahudi olması özellikle antisemitik sağcı basının şiddetli saldırılarına yol açtı. Daha önce Camelot du Roi'nın genç militanları tarafından arabasından indirilip dövülmüştü. Bu arada Komünistler taktik nedenlerle sadece pasif ve koşullu destek veriyorlardı. En önemlisi, işçilerin grevleri sürdürerek ve fabrikaları işgal ederek kutlama yapmaları gibi karmaşık bir sorun vardı.

Blum katı biçimde anayasal araçlar kullanmaya kararlıydı ve çok az manevra alanı olduğunu, hızlı hareket etmek gerektiğini fark etmişti. Aslında fabrikaları işgal eden işçiler, sıklıkla iddia edildiği gibi, kendilerini bir devrimin başlatıcısı olarak görmüyorlardı. Daha sonra kanıtlandığı gibi, daha ılımlı ve pragmatik bir tutumla lokavtı önlemeye çalışıyor ve grevci olmayan işçileri fabrikalara sokmuyorlardı.[8] Blum, ücret artışı, daha fazla sendikal hak ve işyerinde kolektif faaliyet sağlayan Matignon anlaşmalarıyla grevleri sona erdirdi. Haftada kırk saat çalışma ve pek çok işçinin ilk kez kırsal kesime gitmesini ya da denizi görmesini sağlayan iki haftalık tatil uygulamasını başlattı. Kadınların hâlâ oy verme hakkına sahip olmadıkları bir dönemde kabinesine üç kadın aldı. Okuldan ayrılma yaşını on dörde çıkardı, oyun sahaları ve yüzme havuzları açan bir spor bakanı atadı.

Cephe aynı zamanda sınırlı ulusallaştırma önlemleri aldı, bilimsel araştırmalar için merkezi bir fon ayırdı ve aralarında astrofizik ve atom sentezleme merkezleri, Musée d'Art Moderne ve antropoloji müzesi, Musée de l'Homme'un bulunduğu bir dizi kurum oluşturdu. Cephe'nin kültürel etkinlikleri yayma faaliyetleri, tiyatro, sinema, hatta halk şarkılarını –Charles Trenet'nin Komünist Parti'nin yıllık eğlencesinde şarkı söylemesiyle– etkileyerek ülkede iyimser bir hava yarattı. Bu tam bir havai fişek gösterisiydi.

Doğal olarak bu gelişmeler süreklilik kazanamadı. Cephe'nin ekonomik önlemleri aşırı iddialıydı ve kısa dönemde, üretimin sınırlanmasıyla işler daha da kötüleşti. Temmuz 1936'da General Franco'nun İspanyol Cumhuriyeti'ne karşı isyan etmesiyle uluslararası durum giderek karanlık bir havaya büründü. Vekâleten süren bir Avrupa savaşı başladı. Almanlar ve İtalyanlar uçaklar ve silahlarla Franco'yu açıktan destekliyorlar, Sovyetler Birliği ise Cumhuriyetçilere malzeme ve para gönderiyordu. Blum Cumhuriyetçilere yardım etmek istiyordu fakat bunu yapması durumunda zayıf koalisyonu ayakta tutamayacaktı. Buna rağmen André Malraux'nun bir savaş uçağı birliği kurmasına resmi olmayan yollardan katkıda bulundu. Bu arada, Dışişleri Bakanı Anthony Eden'in –önceki savaşta erkek kardeşini kaybetmişti, sonrakinde de bir oğlunu kaybedecekti– çabalarına rağmen İngilizler tarafsız bir tutum aldılar ve Blum'u desteklemeyeceklerini açıkça belirttiler. İspanyol Cumhuriyetçileri destekleme girişimlerinin başarısızlığa uğraması üzerine komünistler desteklerini çektiler ve koalisyon dağıldı.

Bütün bunlara rağmen Halk Cephesi, özellikle Fransız solu için efsanevi bir dönem olmaya devam eder. Bunun sebebi sadece, bir değerlendirmede belirtildiği gibi, "1936 yaz reformlarının kitlesel niteliği ve yarattığı coşku" değildi.[9] Halk cephesi milyonların ufuklarını genişletti, işçilere itibar kazandırdı ve insanları kendi ülkelerinin eşit sahipleri oldukları hissiyle donattı. Kısa sürse de daha iyi bir gelecek umudu yarattı ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra var olacak yeni cumhuriyete kılavuz oldu.

○

Savaşa giden süreçte belirleyici bir an 1938 Münih Antlaşması'ydı. Bu antlaşmayla, Hitler'in Çekoslovakya'nın

Almanca konuşulan bölümü Sudetenland'la ilgili talepleri kabul edildi, böylece kısa bir süre sonra bütün ülkenin işgali için koşullar hazırlandı. İngiliz Başbakanı Chamberlain, Hitler'in barış güvencesini safça bir hoşnutlukla karşılarken –1938-40'ta yeniden hükümet başkanı olan– Fransız meslektaşı Daladier Paris'e döndüğünde biraz utanarak kendisini alkışlayan insanların kandırılmış aptallar olduklarını düşündü. "Blum değil Hitler" düsturunu benimseyen sanayiciler mutluyken, Blum korkakça rahatladığından söz ediyordu. O sıralarda yapılan bir kamuoyu yoklaması, %57'nin anlaşmayı olumlu bulduğunu, %37'nin ona karşı olduğunu gösterdi fakat Avrupa göz göre göre felakete yaklaştıkça karamsarlık arttı. 1938'in sonunda yapılan bir Fransız-Alman saldırmazlık paktı sadece Reich'ın Bohemya-Moravya'yı ilhak etmesini sağlayan koşulları hazırladı, Polonya'yı tartışmalı hâle getirdi ve nihayet Ağustos 1938'de kurulan Hitler-Stalin paktı kaygı verici yeni olasılıklara kapı açtı; Komünist Parti'yi yeni bir takla atmaya zorlamanın yanı sıra bir kez daha Almanya'ya karşı savaşın yurtsever bir eylem değil kapitalist bir sapma olacağına karar vermeye yöneltti. Bu kez halkın daha geniş bir kesimi tehlikeyi sezdi ve yeni bir kamuoyu yoklaması %76'nın savaşın kaçınılmaz olduğuna inandığını ortaya koydu. Fransa artık Hitler'in hamle yapmasını bekleyen boyun eğmiş ve tehlikeli bir biçimde bölünmüş bir ülkeydi.

Entelektüellerin ve sanatçıların tutumları kamuoyunun keskin biçimde bölündüğünü gösteriyordu. Çoğu artık demokrasinin zayıflamasının onları faşizm ile komünizm arasında kesin bir seçimle yüz yüze bıraktığına inanıyordu. Picasso'nun İspanyol İç Savaşı sırasında Alman uçaklarının tarihi Bask kentindeki sivilleri ayrım gözetmeden bombalamasının esinlediği dev *La Guernica* freski kendi öyküsünü anlatırken, Malraux'nun *L'Espoir* (Umut) adlı romanı savaşa ilişkin sem-

patik fakat nihai olarak kötümser bir değerlendirme sağlıyor, yeni bir dünya savaşının habercisi olarak görülüyordu.

Öte yanda, *Gilles* adlı romanıyla *L'Espoir*'a karşılık veren Pierre Drieu la Rochelle, Louis-Fedinand Céline ve Robert Brasillach gibi sağcı ve faşist yazarlara kulak verenler vardı. Bu yazarların hepsi Alman işgalinden yana tutum alacaklardı. Katolik kamuoyu da bölünmüştü çünkü Kilise cömertçe Franco isyanından yana tutum alırken, François Mauriac ve Georges Bernanos gibi yazarlar nihai olarak ona karşı çıkıyorlardı. Fakat geçen savaşın anılarından ve Jean Renoir'ın *La Grande Illusion* gibi filmlerinden beslenen yaygın barış yanlısı görüşlerin bile savaş konusunda kaderciliğe kaydığı görülüyordu. Bu durum tiyatroda da göze çarpıyor, konular daha çok antik dönemden seçiliyordu. Yunan trajedisinin kaçınılmaz kader duygusu sanki döneme uygun düşüyordu. 1935 gibi erken bir tarihte, bir diplomat olarak yeni bir savaşın çok muhtemel olduğunu bilen Jean Giraudoux'nun *La Guerre de Troie n'aura pas lieu* yani *Troya Savaşı Gerçekleşmeyecek* adlı oyununun rahatsız edici başlığı önemli bir örnekti.

Fransa bazen iddia edilenin aksine, savaşa askeri açıdan hazırlıksız değildi. Uçak sayısı dışında Fransız güçleri Alman güçleriyle makul bir biçimde kıyaslanabilirdi ve aslında ülke Verdun'dan o yana kendisini "dünyanın önde gelen ordusu"-na sahip bir ülke olarak görme eğilimindeydi. Ayrıca 1930'lar boyunca Fransa, Almanya'yla olan sınırına savunma amaçlı çok gelişmiş Maginot Hattı'nı inşa etmekteydi. Léon Blum da gerçekçi bir tutumla 1936'da kapsamlı bir silahlanma programı başlatmıştı. Sorunlar başka yerde, en temelde ülkenin diplomatik yaklaşımı ile onun askeri tutumu arasındaki çelişkide yatıyordu. Fransa'nın Polonya ve Rusya gibi uzak ülkelerle kurduğu ittifaklar –kararsız denizaşırı İngiltere bir yana– gerektiğinde bu ülkelere yardım edebileceği anlamına geliyor,

oysa savunma tutumu bu yardımı mantıksız hâle getiriyordu. Maginot Hattı'nın henüz tamamlanmamasının yanı sıra, önceki savaşın aşikâr derslerine rağmen, Belçika sınırına kadar uzanması gibi bir sorun da vardı. Bunun sebebi Almanya'nın sık ormanlarla kaplı Ardenler'den saldıramayacağı düşüncesiydi. Aslında generaller yeni savaşa göre değil önceki savaşa göre hazırlık yapıyorlar, o sırada yarbay rütbesinde Ulusal Savunma Konseyi'nde yer alan Charles de Gaulle'ün uyarılarını dikkate almıyorlardı. Yapılan hazırlıklar, 1 Eylül 1939 günü Polonya'ya karşı kombine hava ve zırhlı birlik taarruzunu temel alan ve hem Fransa'daki Deladier'nin hem de İngiltere'deki Chamberlain'in iki gün sonra Almanya'ya savaş ilan etmesine yol açan yeni Alman *Blitzkrieg* ya da yıldırım savaşını karşılamaya uygun değildi. Özetle Fransa diplomatik ve stratejik olarak bu yeni çatışmayla yüzleşemeyecek kadar zayıf bir konumdaydı. Uzun süren *drôle de guerre* yani Polonya'nın işgali ile Fransa'nın seferberlik ilanı arasında geçen hareketsizlik süresinin ancak daha da artırdığı iç bölünmeler ve kadercilik de buna eklendiğinde, ortaya çıkan sonuç pek şaşırtıcı değildir.

Almanlar yedi ay sonra, 10 Mayıs 1940'ta nihayet saldırıya geçtiklerinde sonuç şaşırtıcı oldu. Maginot Hattı'nın çevresinden dolaştılar, Ardenler üzerinden bir zırhlı birlik saldırısı yaptılar ve Fransız-İngiliz kuvvetlerinin arkasına sarktılar. Ayın sonunda bu kuvvetler, birlikleri İngiltere'ye tahliye etmek için umutsuz bir çabayla tam bir kaçış durumundaydılar. Yaklaşık 250.000 İngiliz ve 100.000'in üzerinde Fransız kurtarıldı. Fransız askerlerinin korkaklığıyla ilgili şakalar haksız olduğu kadar cahilceydi. Cesurca savaştılar, kötü biçimde sevk ve idare edilen teçhizatı yetersiz İngiliz keşif gücünün aşağılayıcı kaçışına koruma sağlarken ağır kayıplara uğradılar. Fakat stratejik durum umutsuzdu, nüfus hızlı Al-

man ilerleyişinin önünde kaçıyordu ve hükümet Bordeaux'ya doğru çekiliyordu. Bozguncu hizip kabineye hâkim oldu ve Başbakan Paul Reynaud yerini hayal kırıklığına uğramış yaşlı savaş atı Mareşal Pétain'e bıraktı. Pétain ateşkes istedi. Hepsi altı haftadan kısa sürmüştü.

Artık bir general olan ve yakın zamanda savunma bakanlığı müsteşarlığına atanan de Gaulle kabineyi etkileyemeyince Londra'ya kaçtı ve BBC'de Fransızları savaşmaya çağıran ünlü konuşmasını yaptı. Sesini Fransa'da neredeyse hiç kimse işitmediği için henüz çölde çığlık atan biri gibiydi fakat bu dünya savaşına ilişkin uzun vadeli görüşlerinde çarpıcı biçimde öngörülüydü ve onun zamanı gelecekti.

10. BÖLÜM

İkinci Dünya Savaşı: İşbirliği ve Direniş

"Asla Alman işgalindeki kadar özgür olmadık," diye yazmıştı Jean-Paul Sartre. Bu ünlü sözle halkın içinde bulunduğu durumda önemli seçimler yapmaya zorlandığını kastediyordu.[1] Fakat Sartre riskli bir seçim yapmadı ve gözlemleri esir düşen oğlu için kaygılanan ya da ailesini beslemek zorunda olan sıradan bir Fransız'a sadece safsata gibi gelecekti. Ülkeniz hızla tahrip olurken ve gündelik hayatınız bir gecede dönüşmüşken ne yaparsınız? İyi eğitilmiş Alman askerleri Champs-Élysées'de uygun adım gösteri yürüyüşü yaparken? Kentin simgesi olan binalar işgal edildiği, üzerleri Svastikalı kızıl bayraklarla kaplandığı zaman? Concorde Meydanı'na Alman araçlarına yol göstermek için yeni trafik işaretlerinin konulduğunu, Alman askerlerinin sokaklarda dolaştıklarını ya da metroda seyahat ettiklerini gördüğünüz zaman?

Gıda maddesi kıtlığından kaygılandığınız, geceleri sokağa çıkma yasağına uymak zorunda kaldığınız, sabotajın ölümle

cezalandırılacağı konusunda uyarıldığınız zaman, bir buçuk milyon Fransız askerinin Alman kamplarında esir olduğunu öğrendiğiniz zaman (aslında bütün ülke rehin alınmıştı) kendinizi özgür hissetmeniz kolay değildi. Bu yüzden Fransızlar, en azından başlangıçta, İngiliz hükümetinin işgal altındaki Manş Adaları'ndaki kendi yurttaşlarına tavsiye ettiği şeyi yaptılar: "pasif işbirliği." Fakat adalardaki İngiliz polisini Yahudilerin toplama kamplarına sevkinde işbirliğine zorlayan baskılar, Fransızlara daha ağır bir biçimde uygulandı. Bu ezici bozgun, 1789'dan beri Katolik monarşist gelenek ile cumhuriyetçi demokratik gelenek arasındaki çözülmeyen çatışmayı bir kez daha ortaya çıkardı. Bu durumda belirsizlikler ortaya çıkabiliyor, sadakatler tehlikeli olabiliyor ve yanlış seçim kişiyi bir gün infaz mangasının önüne götürebiliyordu.

Ateşkes şartları bu belirsizliği önemli ölçüde artırdı. Bir düzeyde şartlar çok ağırdı: Almanlara dayatılan felç edici işgal masrafları, Alsace-Lorraine'in ilhak edilmesi ve nüfusu daha fazla olan sanayileşmiş kuzeyin, yanı sıra Bordeaux'ya kadar bütün limanlarıyla Atlantik sahilinin ele geçirilmesi. Fransa'ya Lyon'u ve Marsilya'yı kapsamakla birlikte ekonomik bakımdan daha az gelişmiş güneyde, ülke topraklarının yaklaşık yüzde 45'ini ve nüfusun üçte birini temsil eden işgal edilmemiş bir "Serbest Mıntıka" bırakıldı. Böylece ülke, arada askeri olarak kontrol edilen bir "sınır hattı"nın bulunduğu iki bölgeye ayrıldı. Bu düzenlemeyle Fransız imparatorluğunun doğrudan etkilenmediği gösterilmiş, sonuç olarak ülkenin hareketsiz kaldığı sürece donanmasını elde tutmasına izin verilmiş oluyordu. Fakat bu durum Almanların da işine yarıyordu.

Hitler ülkeye gelmiş, 23 Haziran 1940'ta Palais de Chaillot'nun gezi yerinde küçük bir zafer dansı yaparken görüldüğü bir film çektirmişti. Alman yönetimi Paris'teki resmi binalara, büyük otellere ve kışlalara el koymuş, bölge komutanlığı

Rue de Rivoli'deki Hôtel Meurice'e, Gestapo ise Avenue Foch ve Rue de la Pompe'ye rahatça yerleşmişti. Fakat Hitler yaklaşan İngiltere ve Sovyetler Birliği hesaplaşması için gerekli olan kaynakların bir kısmını Fransa gibi büyük bir ülkede asayişi sağlamak için kullanmak istemiyordu. Zaten ülkenin endüstriyel servetine ulaştığı ve tutsakları salmayarak ülkeyi rehin aldığı için buna ihtiyaç da duymuyordu. Dolayısıyla asayişi sağlama görevini Fransızlara vermek ve ülkeye, izne çıkan Alman askerlerinin Paris'in çeşitli hazlarından yararlanmalarını sağlayan yoz bir tatil beldesi gibi davranmak gayet elverişliydi. Bütün bunlar elbette bu küçük Serbest Mıntıka'nın ne kadar serbest olabileceği ve bir Fransız ulusundan artık nasıl söz edilebileceği gibi sorulara yol açıyordu. Vichy rejimi olarak anılacak yapının iki tuhaf liderinin, Mareşal Philippe Pétain ile Pierre Laval'ın yaklaşımları bu belirsizliği azaltmıyordu.

Pétain çocuksuz olmakla birlikte büyükbaba havasında, seksen dört yaşında, ince sesli, beyaz bıyıklı, bastonla yürüyen, berrak mavi gözleriyle ünlü biriydi. Hayatının geç döneminde kariyeri kendisini bile şaşırtmış olmalı, zira 1914'te general olma umudu taşımayan, emekliliğin eşiğinde, elli sekiz yaşında bir piyade albayıydı. Fakat elbette 1916 yılında onun "Verdun kahramanı" olarak ortaya çıktığı görülmüştü. Pétain belirleyici önem taşıyan Verdun Savaşı'nda azami sayıda topçu, piyade ve savaş malzemesi mevzilendirmeye dayalı bir savunma stratejisiyle, kaleyi sürekli saldırılara karşı elde tutmuştu. Clemenceau ve genelkurmayda bazı kişiler onu fazla savunmacı bulmuşlardı fakat bu savunma onu askerlerin gözünde sevilen biri hâline getirmişti. Askerler onu, saldırı heveslisi generallere kıyasla kendi güvenlikleriyle daha ilgili, gerçekçi biri olarak görüyordu (1917 isyanlarından sonra, öyle biri olduğunu kanıtlamıştı).

Katolik dininin gereklerini yerine getirmemekle birlikte Pétain taşralı Katolik geçmişinden ötürü gelenekçi görüşlere sahipti ve kent kozmopolitliğine karşı "toprak yalan söylemez" demekten hoşlanırdı. Cumhuriyetin hayranı olmasa da kendi politik görüşlerini herkese söylememişti. Fakat 1934'te savaş bakanı olmuş ve 1939-40'ta Franco İspanyası'nda büyükelçi olarak kendisini evinde gibi hissetmişti. Halk Cephesi'nin yıllarca öfkelendirdiği sağcı unsurların kendisinden potansiyel bir ulusal lider olarak söz ettiklerinin de pekâlâ farkındaydı. Bu nedenle, yenilgiden sonra kendisinden hükümet kurması istendiğinde, cebinden bir bakanlar kurulu listesi çıkarabildi.

Kırılgan fakat rüzgâra göre yelken açan ihtiyar askerin aksine elli üç yaşındaki Laval aşırı şık bir şef garsonun tuhaf biçimde derbeder bir versiyonunu andırıyordu: Esmer bir ten, kara gözler, alnına düşmüş perçemiyle siyah saçlar, siyah takım elbise, krem rengi gömleğin üzerine markalı beyaz kravat ve sürekli içtiği Balto sigarası. Bu imaj ona pek yardımcı olmuyordu. Yaşlı mareşalin Laval'den saygı beklediği görülüyordu fakat insanlar ondan pek hoşlanmıyor, İngiliz basınında yer alan bir karikatürün anlattığı gibi, tedirgin edici, yaltaklanan bir kariyerist, tıpkı ismi gibi palindrom (yani sağdan ve soldan aynı okunan) biri olarak görüyorlardı onu. Aslında Laval daha karmaşık bir şahsiyetti (bir keresinde kendisini pek çok kompartımana sahip biri olarak betimlemişti) fakat aynı zamanda daha zeki biriydi ve arkasında daha sağlam bir politik kariyer vardı. Auvergne'de yaşayan mütevazı bir aileden gelen bu taşralı çocuk, bir "toprak sevdalısı" olduğunu söylüyordu. Aslında büyük bir çiftlikte büyümüş, sonunda avukat çıkmış, pahalı emlak işleri sayesinde olağanüstü bir servet edinmiş ve bir gazete sahibi olmuştu.

Üzerinde köylü geçmişinin izleri vardı hâlâ: Paraya düşkündü, batıl inançları, yer yer kabalaşan bir konuşma tarzı var-

dı, görgüsüzlük yapabiliyordu ve yaşlı liderin mavi gözlerinin ta içine sigara dumanı üflüyordu. Fakat büyüleyici de olabiliyordu ve kendisini var eden insanların, çift anlamlı politik ve diplomatik inceliklerini boşa çıkarma eğilimine ve başarı inancına sahipti. Ayrıca Üçüncü Cumhuriyet'in istikrarsızlığını neredeyse örnekleyen bir kariyere sahipti. Pek çok rol oynadığı bakanlıklarda bulunmuş, Halk Cephesi tarafından köşeye itilmeden önce, 1931'de ve 1935'te iki kez başbakanlık yapmıştı. Bu nedenle Vichy rejiminin kuruluşu sırasında Pétain'i kullanışlı bir gemi aslanı, kendisini de stratejist olarak gördü.

Pragmatik bir sorun çözücü olarak Laval, güçlü bir biçimde inandığı yol gösterici bir fikre sahipti. Varis hastalığı nedeniyle Birinci Dünya Savaşı'nda askeri hizmetten muaf tutulmuştu ve savaştan nefret ediyordu. Sağa kaymadan önce sosyalist partinin barış yanlısı kanadında yer almıştı. Briand'la Fransa-Almanya uzlaşması temelinde birleşik bir Avrupa umudunu paylaşmış ve 1939'da savaşa karşı çıkmıştı. Fakat savaş kaybedildiğinde Fransa'nın Nazi hâkimiyetinde Avrupa gerçeğini kabul etmek ve kendi konumunu bu Avrupa'nın içinde sürdürmeye çalışmak zorunda kalacağına inandı. Komünizme ve Sovyetler Birliği'ne olan ateşli düşmanlığı, bireyci toprak sahibinin bu görüşünü güçlendirdi. Elbette Laval İngiltere'nin yenilgiye uğrayacağını ve Almanya'nın savaşı kazanacağını umuyordu. Pétain'in varsayımı da aynıydı fakat o Laval'ın reel politiğinin aksine Fransa'nın nasıl restore edilebileceğine dair daha hayalci görüşlere sahipti. Mareşalin Fransa anlayışı, ateşli bir hayranının 1985'te dile getirdiği gibi, "Ortaçağın büyük Katolik kralcı geleneğinden geliyordu: Bağımsız üyeleri olan, sadece ruhsal bir kardeşlikle değil, farklı zanaatlar arasındaki işbirliğiyle de birleşmiş bir ulus."[2] Laval için bu masum bir fanteziydi ve iki adam arasındaki perspektif farkı aralıklarla gerilime neden olacaktı.

Fakat aralarında ateşkes ya da Cumhuriyet'in ıskartaya çıkması konusunda hiçbir anlaşmazlık yoktu. Fransa'dan ayrılıp savaşmak için Kuzey Afrika'ya geçme girişiminde bulunan parlamenterler, yönetimi Pétain'e teslim etmeye başlayan Laval'ın girişimiyle engellendi. Hükümet, 1 Temmuz 1940 günü, çeşmelere zincirlenmiş kalaylı bakır kaplarla içilen tatsız, ılık bir suyu olan şık bir kaplıca kentinde, Vichy'de, yaklaşık bir hafta süren müzakerelerin ardından şehir gazinosunda kuruldu ve travma yaşayan milletvekilleri ve senatörler büyük bir çoğunlukla Pétain'i hükümet başkanı yaptılar. Bunun üzerine Mareşal, yeni bir anayasa hazırlamakla görevli olmasına rağmen, derhal yeni bir "Fransız Devleti"nin başı olarak bütün yetkileri kendisinde toplayan kararnameler çıkardı. İki meclisli parlamenter sistem kaldırıldı, yerine seçkinlerden oluşan bir danışma organı getirildi. Ansızın Pétain'in önderliğinde otoriter bir paternalist rejim kurulmuştu. Laval, XIV. Louis'den bile daha fazla yetkiye sahip olduğunu söyleyerek Pétain'le şakalaşıyordu. Aslında Pétain, tam da XIV. Louis gibi, yarı-dini bir kült nesnesi hâline gelmişti. 17 Haziran'da yaptığı radyo konuşmasında dediği gibi, "Fransa'nın kötü talihini değiştirmek için şahsını ona armağan" etmişti. Hiçbir şahsi hırsı olmayan eski bir asker, ülke uğruna kendisini feda eden ulusal bir ikon, Fransa'nın asla kaybetmediği şan ve şerefin güvencesi olarak sunuyordu kendisini.

Bu mesaj gelecek birkaç yıl boyunca, XIV. Louis'nin ihtişamıyla rekabet eden Mareşal'in radyo konuşmaları, denetim altındaki gazetelerde yer alan fotoğrafları, kasaba ya da okullara yapılan ziyaretleriyle süren bir devlet propagandasıyla bütün ülkeye abartılarak yayılacaktı. Mareşal zamanlar üstüydü. Kamu binalarında bir büst olarak ya da her yerde görülen duvar posterlerinde, takvimlerde ve paraların üzerinde, posta pullarında, kâğıt ağırlıklarında, hatta kül tablala-

rında bir resim olarak görülüyordu. Kendi "Ulusal Devrim"inin "yeni ahlak düzeni"ni oluşturmak için 1789 Devrimi'ni düzeltmekle meşguldü. Cumhuriyet'in "*Liberté, Egalité, Fraternité*" sloganı, kurtarıcı düzende, Croix de Feu'nün "*Travail, Famille, Patrie*" sloganına, yani İş, Aile ve Vatan'a dönüştü. *Travail* (iş) kentlerin yozlaşmışlığından uzaklaşarak kırsal kesime dönüşle sağlıklı tarımsal uğraşı anlamına geliyor, bu hamle izci birlikleri ve diğer gençlik hareketleriyle de teşvik ediliyordu. Grev hakkı sendikalarla birlikte kaldırılıyor, sendikaların yerini, her türlü sınıf mücadelesi fikrini caydıran, yönetim ile işgücünü bir araya getiren anonim birlikler alıyordu. *Famille* (aile) ise bu kez aile yardımları, boşanmanın kısıtlanması, kürtajın suç sayılması ve kadının yerinin ev olduğu ısrarıyla güçlendirilen geleneksel köylü birimi anlamına geliyordu. Bütün bunlar, parasız ortaöğretimin ve devlet öğretmen okullarının ıskartaya çıkartılması, sağın dini örgütlerinin yenilenmesi ve Katolik okullarının desteklenmesiyle güçlendirildi. Katolik okullarının desteklenmesi, kaçınılmaz bir biçimde, her türlü cumhuriyetçi eğilimin çıkarıldığı ders kitaplarının yeniden yazılmasını gerektiriyordu.

Patrie'ye (vatan) gelince, "Fransa'yı Fransızlara iade etmek," yani çingeneleri, komünistleri, Hür Masonları ve en önemlisi Yahudileri dışlamak için adım atmak gerekiyordu. Böylece, Ekim 1940 ve Haziran 1941'de Yahudilerin devlet memuriyetinden, devlet kurumlarında istihdamdan, bankacılık ve emlakçılık gibi ticari faaliyetlerden dışlanmasını öngören iki yasa çıkarıldı. 1927'den sonra Fransız milliyetine geçenlerin yurttaşlığı iptal edilirken, Pétaine'in eski çırağı de Gaulle gıyabında ölüm cezasına mahkûm edildi. Cezayir limanı Mers-el Kébir'deki Fransız donanmasının batırılmasıyla gerçekleşen trajik olayın ardından eski Anglofobi yeniden canlandırıldı. Fransız donanmasının Almanların komutasına

girebileceğinden korkan İngilizler, onun bir Fransız kolonisine ya da tarafsız bir limana seyretmesini istedi ve donanma komutanı bu isteği reddedince, kraliyet donanması 1300 denizcinin hayatını kaybetmesine yol açan bir harekâtla gemilerin bir kısmını batırdı ve çoğunu görev yapamaz hâle getirdi. Bütün bunlar, yenilgiyi izleyen dönemde Fransa'nın kendine dönmesine ve Pétain'in olağanüstü popülerliğine katkıda bulundu.

Mareşal'in Fransız tarihinin yönünü tersine çevirme girişimi neden bu kadar geniş bir kabul gördü? Bir yazarın dediği gibi, "tepeden paternal liderliğe" bu "geriye doğru giden bağımlılığın" sebebi neydi?[3] Pétain'in dönüştürücü önlemleri, sadece Mareşal'in liderliğini ilahi iradenin bir dışavurumu olarak gören Lyon Piskoposu gibi gelenekçiler tarafından değil, geriye sadece bu kırılgan, kendinden emin yaşlı adamın kaldığı bir ulusal felakete hapsolduklarını hisseden pek çok hayal kırıklığına uğramış cumhuriyetçi tarafından da kabul ediliyordu. "*Pétain, c'est la France; la France, c'est Pétain!*" ("Pétain Fransa'dır, Fransa Pétain") nakaratını usandırıcı bir biçimde tekrarlayan Vichy marşı "*Maréchal, nous voila!*" ("Mareşal, işte buradayız!") mesajını sürekli olarak aktarıyordu. Peki nakarattaki gibi *Pétain* Fransa, Fransa da *Pétain* ise, gerçek Fransa bu muydu? Yoksa o, ayrılmış bir bölgedeki nostaljik bir eğlence parkı mıydı?

○

17 Haziran 1940 günü Londra'ya gelen ve kendi ülkesinin büyükelçisi tarafından soğuk bir tavırla karşılanan de Gaulle, kendisini "yüzerek geçmiş gibi ulaştığı okyanus kıyısında yalnız ve tamamen terk edilmiş bir adam gibi" hissediyordu.[4] Ertesi gün Churchill onun öngörülü bir radyo konuşması yapmasını sağladığı zaman bu işin kolay olmadığını gördü.

Yayında Fransa'nın hâlâ bir imparatorluğa sahip olduğunu, ABD'nin sanayi gücüyle desteklenen İngiliz İmparatorluğu'yla birleşebileceğini söyledi. Bir Özgür Fransız Hareketi'nin liderliğini almak için iki kıdemli generale, önce Weygand'a, daha sonra Noguès'e başvurdu fakat geri çevrildi. Dunkirk'ten sonra İngiltere'ye gelen Fransız askerlerinden pek azı onun yanında yer alırken, Londra'da sürekli ikamet eden Fransızlar onu kuşkuyla karşılıyorlardı. Nereden geldiği belli olmayan Lorraine Haçı sembolünü kullanan, tuhaf bir biçimde uzun boylu bu başıboş adam mı Fransa adına konuşacaktı? Bir tür fantezi düşkünü, askeri bir maceracı ya da Vichy'deki elçisi Leahy'den gelen olumsuz yorumlarla beslenen Roosevelt'in düşünme eğiliminde olduğu gibi, diktatör olacak biri miydi? Churchill romantik jestine hayranlık duyarak ona bir geçici karargâh kurmuş olsa da, İngiliz hükümetinde ve Dışişleri Bakanlığı'nda bazılarının düşündüğü gibi, bu adam acemi biri değil miydi? Onu desteklemek, donanmasını ve koloni güçlerini İngiltere'ye karşı kullanmamasını sağlayacak bir işbirliği için Vichy'ye baskı yapma imkânını tehlikeye atmaz mıydı? Kulübün içinde yer almayan bu karakterle bir şey yapmak imkânsız değil miydi?

Aslında de Gaulle kolay iş yapılacak bir adam değildi. Daha önce İngiltere'ye gelmemişti, İngilizce anlamasına rağmen gerektiği kadar konuşamıyordu. Üstelik ters, kibirli ve çabuk sinirlenen biriydi. Ayrıca İngiltere'yi acımasız paragöz bir emperyal güç olarak gören, onun Fransa'nın uğradığı felaketin sorumluluğunda büyük payı olan güvenilmez bir müttefik olduğunu düşünen Fransızların geleneksel görüşüne sahipti. Bu kez İngiltere'ye o kadar bağımlıydı ve onun niyetlerinden öylesine kuşkulanıyordu ki müttefiklerine ne kadar rahatsız edici ve aksi görünürse görünsün, tepeden bakan tavrı artık basit bir mizaç meselesi değildi. Bu aynı za-

manda oynamak zorunda kaldığı çok zor role uygun düşen taktik bir tepkiydi. Potansiyel sempatizanları kendinden soğutuyorsa, bunun sebebi bağımsızlığını koruması ve kendisini yeniden dirilen bir Fransa'nın lideri olarak görmesiydi. Bu durum Londra'da onu belirgin bir biçimde tuhaf bir konuma yerleştirdi. İngilizce sözcükler kattığı renkli Fransızcasıyla sık sık onunla münakaşa etmesine rağmen Churchill'in savaş döneminde onun taşımak zorunda olduğu en ağır haçın Lorraine Haçı olduğunu söylemesi pek şaşırtıcı değildir. Dışişleri Bakanlığı'nın ve Amerikalıların onun yerine geçecek daha uyumlu ve daha kıdemli bir Fransız aramaları da şaşırtıcı değildir.

De Gaulle müttefikleri ile kendisi arasındaki gerçek çıkar çatışmasının farkındaydı. Kendisi Fransız İmparatorluğu'nun lideri olarak kabul edilmek isterken, Churchill'in de korumak zorunda olduğu kendi imparatorluğu vardı ve Kuzey Afrika ya da Suriye'deki Fransız çıkarlarını dünya savaşını kazanma hedefine bağımlı kılmak gibi bir niyeti olamazdı. De Gaulle Churchill'e bağımlıysa, Churchill de Roosevelt'e bağlıydı. Roosevelt ise ordusu olmayan o kartondan generali himaye ettiği için Churchill'le dalga geçiyor ve sadece de Gaulle'ün değil onun da emperyalist tutkulara sahip olduğundan kuşkulanıyordu. Roosevelt gönderdiği elçi aracılığıyla savaş sonrası ortamda Vichy'yi ya da de Gaulle'ü tarafsızlaştırmayı umuyor, bu ortamın ABD, İngiltere, Sovyetler Birliği ve Çang Kayşek'in Miliyetçi Çin'i tarafından belirleneceğine karar vermiş bulunuyordu. Genel olarak bakıldığında, Churchill için bile başlangıçta sadece sembolik bir değer taşıyan de Gaulle çok büyük bir köpeği sallamaya çalışan bir kuyruk durumundaydı. Her durumda, bu büyük güçlerin, kendisini ve aşağılanmış ülkesini ciddiye almasını sağlamak durumundaydı.

De Gaulle'ün ilk kaygısı, gönüllülerin İngiliz alaylarına

bağlanmaktan çok ayrı bir Fransız bayrağı altında toplanmalarını sağlamaktı. Londra'ya gelişini izleyen on gün içinde Churchill'i kendisini Özgür Fransa'nın lideri olarak tanımaya ikna etti. Carlton Gardens'ın Mall Caddesi'nin sağında kalan bölümünde daha iyi bir çalışma ortamı bulan de Gaulle, elinde bulunan az sayıdaki gücü örgütlemeye koyuldu. Bu güç hâlâ İngiltere'de bulunan Fransız askerlerinden ya da yerel Fransız topluluğundan, ayrıca bazı donanma birimlerinden geliyordu. Bir sonraki adımı, Londra'ya bağımlılığını sınırlamak, Fransız imparatorluğunun lideri olarak kendisini kabul ettirmek ve denizaşırı Fransız topraklarında bir karargâh kurmaktı. Fransız Kuzey Afrika'sı, kısmen Mers-el-Kebir'in hatırası nedeniyle Vichy yanlısı olmaya devam ederken, Çad, Kamerun ve Fransız Ekvator Afrika'sı gibi orta Afrika kolonileri ona destek vermişti. Bu durum de Gaulle'ü Eylül 1940'ta Churchill'le birlikte Fransız Batı Afrikası'ndaki Dakar limanını ele geçirmek için ortak bir harekât düzenlemeye yöneltti.

Churchill'in niyeti Almanların bu limanı Atlantik Savaşı'nda üs olarak kullanmalarını önlemekti. De Gaulle ise limanın ele geçirilmesinin Afrika'daki bütün Fransız topraklarında bir domino etkisi yaratabileceğini ve kendisine yeni karargâhlar sağlayabileceğini düşünüyordu. Fakat girişim fiyaskoyla sonuçlandı ve nihai plan Churchill'e ait olsa da, Özgür Fransız tarafındaki boşboğazlık Vichy'nin donanma kuvvetlerini zamanında göndermesine neden olduğu için de Gaulle suçlu bulundu. Churchill onun yanında durdu fakat felaket de Gaulle'ün Roosevelt'in gözünden düşmesine yol açtı ve kendisini bu haine karşı Fransız İmparatorluğu'nun savunucusu gibi gösteren Vichy kazançlı çıktı. Fransız'ın Fransız'a ateş ettiğini görmek de Gaulle'ü öylesine etkiledi ki, bir meslektaşına göre, "bir daha asla aynı adam olamadı, bir daha asla mutlu olmadı."[5]

Bütün bunlara rağmen, savaşın gidişatı ve Fransa'da yaşanan gelişmeler evreler hâlinde de Gaulle'ün lehine işlemeye başladı. Direniş yavaş yavaş başladı, sonunda ister bağımsız, Gaullist, sosyalist ya da komünist olsun, her türlü insandan oluşan 200'den fazla şebeke oluşacaktı. Komünistler özellikle Haziran 1941'de Hitler'in Rusya'yı istilasından sonra sahneye çıkmaya başladılar. La Résistance (Direniş) aslında şemsiye bir terimdir; duvar yazısı yazanlardan ya da yeraltı faaliyetiyle gazete çıkaranlardan Londra'ya istihbarat bilgisi verenlere ya da sabotaj yapanlara kadar her türlü bireyin her türlü faaliyetini kapsıyordu. Fakat Comité d'Action Socialiste, Francs-Tireurs, Libération, Combat ve Komünist Ulusal Cephe gibi dikkate değer örgütlü şebekeler evreler hâlinde oluşuyordu. Bu gelişmeler de Gaulle'ü cesaretlendirirken, karşısına sorunlar da çıkarıyordu. Sorunlardan biri, bu şebekelerin İngiliz Özel Harekâtlar Yönetimi'nden (SOE) para ve silah almaları, böylece kendisinin devre dışı kalmasıydı. Buna kendi paralel istihbaratını ve ikmal servisini kurarak karşılık verdi fakat bağımsız ve politik olarak farklı gruplarla iş yapma sorunu fazla karmaşıktı. Odaklandığı nokta, esas olarak, Fransa dışında Müttefikler'in yanında yer alacak bir Özgür Fransız gücü oluşturmaktı ve savaş sonrası dönem için herhangi bir politik programı yoktu.

Eski Chartres valisi ve Direniş'in büyük isimlerinden Jean Moulin'i komünist olmayan çeşitli grupların eşgüdümünü sağlamak için Ocak 1942'de Fransa'ya gönderdi. Fakat Sosyalist sendikacı Christian Pineau savaş sonrası hedeflerin ilan edilmesini talep ettiğinde Maulin ne yapacağını bilemedi. De Gaulle, Vichy'den nefret ediyor olsa da istikrarsız Üçüncü Cumhuriyet'e hayran değildi. Haftalar süren pazarlığın ardından demokratik özgürlüklerin sağlanacağı, sosyal güvenlik sisteminin kurulacağı, planlı ekonomiye geçileceği

ve kadınlara oy hakkı verileceği vaadinde bulunan bir deklarasyon hazırladı. De Gaulle'in diktatör olmadığını kanıtlayan deklarasyon yeraltı basını tarafından yayımlandığında çok iyi karşılandı ve Jean Moulin'in elini güçlendirdi.

Bu gelişmenin yanı sıra Özgür Fransız güçlerinin, İngiliz Sekizinci Ordusu'nun yeniden örgütlenmesini ve El Alameyn'de Rommel'i yenilgiye uğratmasını sağlayan Libya'daki Bir Hakeim savunmasıyla Haziran 1942'de kendilerini kanıtlamaları işlerin iyiye gitmesini sağladı. Bu yüzden de Gaulle Kasım 1942'de Müttefikler'in Fransız Kuzey Afrikası'na düzenledikleri istila harekâtı hakkında bilgilendirilmediğini görünce şaşırdı. Roosevelt, de Gaulle'ün yerine kendi adamını, Alman karşıtı fakat Vichy sempatizanı General Giraud'yu geçirmeye karar vermişti. Böylece Giraud Cebelitarık üzerinden Kuzey Afrika'ya sızdırıldı, General Eisenhower tarafından kendisine "Kilit Adam" ismi verildi ve Kuzey Afrika'daki Fransız birliklerinin başkomutanı oldu. Bu birliklerin 50.000'i bulan asker sayısı de Gaulle'e bağlı güçlerin neredeyse beş katıydı.

Bu de Gaulle'e ağır bir darbeydi. Karakteristik bir enerjiyle karşılık verdi. Kendisini destekleyen Fransız bölgelerine yaptığı çağrının kapsama alanını gösterdi, Ruslara görüşme önerisinde bulundu ve Giraud'nun politik hattının karşısında yer alan kendi politik hattını radikalleştirdi. Serbest Mıntıka, Kasım 1942'de Müttefik çıkarmasına tepki olarak Almanlar tarafından işgal edildiği için Vichy giderek gündemden çıkmış gibi görünüyordu ve içeride artan bir direniş vardı. Bu koşullarda de Gaulle, Giraud'nun içerideki Direniş'e hitap etmediğini, bunu sadece kendisinin yapabildiğini kolayca kanıtlayabildi. Jean Moulin'in, daha sonra yakalanıp işkencede ölecek olmasına rağmen, nihayet birleşik bir Ulusal Direniş Konseyi oluşturmayı başarması da ona yardımcı oldu.[6] Giraud'nun

yeterince uyanık olmayan ruhsuz, politik olarak Amerikalıları bile öfkelendirecek kadar kavrayışsız biri olması de Gaulle'e daha da yardımcı oldu. De Gaulle karargâhını Cezayir'e nakletti ve Roosevelt ile Churchill'i kendisini Ulusal Direniş Konseyi'nin başkanı olarak kabul etmeye neredeyse mecbur bıraktı ve Haziran 1943'te Casablanca Konferansı'nda kameraların hatırına Giraud ile en azından el sıkışmaya razı oldu. Artık Giraud'yu bir yana itmeye hazırdı ve o yılın sonunda de Gaulle'ün Özgür Fransa'nın tartışmasız lideri olduğu açıktı. Eli zayıf olsa da büyük oyuncularla büyük bir kararlılık ve artan bir beceriyle oynamıştı.

○

Serbest Mıntıka ayaklarının altından kaymasına rağmen Vichy liderlerinin işi henüz bitmemişti. Vichy'nin yarattığı ulusal boşluğun içinde Almanlar vidaları sıkıştırmaya başladılar. Yahudilerin ve diğerlerinin sistematik biçimde sınır dışı edilmesi sürüyordu. 4000 Yahudi erkeğin sınır dışı edilmesini, Haziran 1942'de görülmemiş "Bahar Meltemi Operasyonu" izlemiş, kısmen Fransız polisinin de katıldığı operasyon sırasında 12.884 Yahudi toplanmış, bunların yaklaşık 7500'ü –kadınlar ve çocuklar dahil– tuvaleti olmayan, sadece tek bir su musluğu olan kapalı bir stadyumda, Vélodrome d'Hiver'de beş gün boyunca boğucu sıcakta tutulmuşlardı. Bazıları intihara sürüklendi, bazıları kaçmaya çalışırken vuruldu. Sınır dışı etme uygulaması Haziran 1943'te kurulan, Gestapo'yla birlikte çalışan ve ondan neredeyse farksız olan kara gömlekli Vichy Milisi'nin yardımıyla sürüyordu.

Bu arada bütün sanayi kuruluşları Alman savaş faaliyeti için çalışıyordu. Sonuç olarak 1944'te aralarında savaş esirlerinin ve zorunlu çalıştırılan emekçilerin bulunduğu 4 milyondan fazla Fransız –çalışan erkek nüfusun yüzde 37'si–

doğrudan Almanya için çalışıyordu.[7] Fakat Service du Travail Obligatoire'ın ya da yirmi yaşındaki gençleri Almanya'da zorunlu olarak çalıştırma uygulamasının başlaması, Vich'ye yönelik düşmanlığı keskin biçimde artırdı ve çok sayıda gencin halk arasında *maquis*, yani kırsal denilen Direniş'e katılmasına yol açtı. Almanya'nın savaşı kazanacağını umut ettiğini alenen ilan eden Laval'den hoşlanmasa da halkın büyük bir bölümü Pétain'i hâlâ soylu bir tavırla kendisini halkı uğruna feda eden bir ulusal kahraman olarak görüyordu. Aslında bu görüş Pétain'i savunanların savaş sonrası değerlendirmelerine de yansıdı. Onu, kendi sözleriyle, Fransızları düşmanın elinde çok daha büyük acılar çekmekten koruyan bir "kalkan" olarak görüyorlardı. Zaman zaman hatalar yapmış olsa da bunlar genellikle sahtekâr profesyonel politikacı Laval'in onun üzerinde yarattığı etkiye atfediliyordu.

Ancak günümüzde Mareşal'i, kendisini göstermeye çalıştığı gibi, siyaset üstü, aşkın bir şahsiyet olarak görmek zordur. Kendi Ulusal Devrimi'ni parlamenter ifade araçlarından ve özgür basından yoksun, esir alınmış ülkeye ilk anda dayatma eylemi, hiç kuşkusuz tam bir politik fırsatçılıktı. Ateşkes şartları anayasal değişimi gerektirmediği için Fransız yönetimi –Hitler'in fethettiği diğer ülkelerdeki gibi– her türlü politik değişimi ülke yeniden özgür olana kadar erteleyerek temel hizmetleri sürdürüyordu. Vichy, bunun yerine, Robert Paxton'ın öne sürdüğü gibi, "partizanca politik intikam ve dışlama inisiyatifi başlattı."[8] Yine Pétain, yaptığı işbirliğini resmileştirmek için 24 Ekim 1940 günü Führer'in Montoire'daki özel treninde Hitler'le buluşmak gibi önemli bir karar aldı. Toplantının ardından ülkeye şöyle seslendi: "Yeni Avrupa düzeni içinde Fransa'nın onuru ve birliğinin korunması içindir ki bugün işbirliği yoluna girmiş bulunuyorum."

Fakat bu, hayali bir pazarlıktı. Pétain yenilgiye uğramış

ülkesine yeniden statü kazandırabileceğini, Hitler'in yeni Avrupa düzeninde bir ortak olarak onu tarihteki eski yerine iade edebileceğini sanıyordu. Bunu Hitler'e "asker askere" bir görüşmede teklif ederken, esirlerin serbest bırakılacağını ve iki Mıntıka'yı birleştirerek Fransa'yı yeniden bütünleştireceğini umuyordu. Rüşvet olarak da küçültülmüş Fransız ordusunu Afrika'da İngilizlere karşı ortak bir Fransız-Alman saldırısına katmayı teklif ediyordu. Fakat daha çok İngiltere'yi, ardından Rusya'yı istila etmekle ilgilenen Hitler, küçümsediği, yenilgiye uğramış Fransa'yla ortaklık kurmak niyetinde değildi. Esirleri ekonomik olarak sağarken, Fransa'yı sadece rehin tutmak istiyordu. Vichy'ye Kuzey Afrika'daki Özgür Fransa hamlesine direnme konusunda güvenmek çok daha iyi olacaktı. Bu yüzden Mareşal'in işbirliği teklifini sevinçle kabul etti fakat gerçek anlamda tek bir taviz vermedi. Tam aksine, baskıyı artırdı. De Gaulle elindeki zayıf kartları zekice oynarken, Pétain başlangıçta ele geçirdiği kozu saf bir tutumla boşa harcadı ve pazarlık gücünü kaybetti. Hiçbir kazanım elde edemeyen "Verdun kahramanı" ülkesini Almanya'nın bir uydusuna dönüştürmüştü. Montoire'dan sonra kendisi ve Laval, en iyi durumda, onursuz bir bağımlılık içinde bir bağımsızlık kıyısı bulma çabasıyla baştan kaybedilmiş bir oyunu sürdüreceklerdi.

Pétain ile Laval arasındaki gerilim sürüyordu. Laval, Robert Brasillach ve Drieu La Rochelle gibi faşist yazarların, *Je suis partout* gazetesinin ya da etkili Radio-Paris yayınlarının temsil ettiği daha sert, daha ideolojik bir işbirliğine eğilimliydi. Bu insanlar, bizzat Laval gibi, Vichy'nin Ulusal Devrim'inin fazla yumuşak ve geçmişe dönük olduğunu düşünüyorlardı. Bu durum Laval'in Aralık 1940'ta görevden alınmasına yol açtı. Kısa bir ara dönemin ardından yerine, daha çok Mareşal'in görüşlerini destekleyen ve yenilikçi bir planlama yak-

laşımı başlatan anti-Semitik, Anglofobik Amiral Darlan getirildi. Darlan'ın görev döneminde Pétain, yenilgiden Üçüncü Cumhuriyet liderlerinin sorumlu olduğunu kanıtlamak için gösteri niteliğinde bir yargılamayla rejimi meşrulaştırmaya çalıştı. Hitler bunu onayladı, Fransa'nın savaştan sorumlu olduğunu göstermek istiyordu. Fakat Léon Blum uzun açıklamalarla politik liderlerin değil genelkurmayın suçlanması gerektiğini kanıtlayarak mahkemeyi altüst ettiği için yargılama girişimi bir fiyaskoyla sonuçlandı. Öfkelenen Hitler duruşmaları durdurdu. Blum ve Daladier Almanlara teslim edilerek Buchenwald toplama kampına gönderildiler. Laval, Hitler'in final talebini, "Yahudi Sorununa Nihai Çözüm"ün tamamlanmasını destekledi.

Pétain'in "kalkan"ının en azından Fransız Yahudilerinin pek çoğunu koruduğu iddia edilmiştir. Fakat kuşkusuz, daha başından itibaren Pétain kendi değerlendirmesiyle Yahudilere karşı baskıcı önlemler almış ve Almanların isteğiyle 2500 kişinin istihdam edildiği bir Yahudi işleri bakanlığı (Commissariat Général aux Questions Juives) kurmuştu. Temelde en zarar verici eylem buydu çünkü Almanların muazzam bir insan gücü masrafını göze almadan oluşturamayacakları bir veritabanı oluşturarak Vichy bu işi onların yerine ve gönüllü olarak, bir polisle işbirliği anlaşmasına uyarak yapıyordu. Temmuz 1944'te yaklaşık 80.000 Yahudi sınır dışı edilmişti ve halkın bir bölümünün durumdan rahatsız olmasına rağmen ne Laval ne de Pétain bu insanların başlarına ne geldiğine dair bir merak belirtisi gösterdi. Kapsamlı Commissariat Général araştırmasının sonunda Laurent Joly şu sonuca varırken kesinlikle haklıydı: "Romanya'nın ardından Vichy Fransa'sı Nazi soykırım politikasında tamamen gönüllü olarak en caniyane rolü oynayan uydu ülkeydi."[9]

1944 baharında Kurtuluş ufukta görünürken, Amerikalıların hâlâ resmin dışında tuttukları de Gaulle önünde büyük bir mücadele olduğunu görebiliyordu. Özgür Fransa güçleri 1943'te İtalya seferinde 120.000'e, 1944'te Fransa'nın istilası sırasında 300.000'e çıkmış olsa da, göreli olarak hâlâ marjinaldi. Bu durumda de Gaulle, Fransa'nın Müttefik işgali altında değil, daha çok bağımsız bir ülke olarak eski hâline gelmesini sağlamak için Müttefikler'in statüsüne eşit bir statüyü nasıl kazanabilirdi? Normandiya çıkarması yaklaşırken, Amerikalılara Fransız halkının Vichy'yi değil de kendisini istediğini nasıl kanıtlayabilirdi? Ve belki de en büyük meydan okuma olarak –özellikle Komünistler, Rusların doğuda kazandıkları zaferlerle birlikte öne çıkmakta oldukları için– Direniş'in barışın ilanından sonra silah bırakmasını ve devletin otoritesine saygı göstermesini nasıl sağlayabilirdi?

Vichy sorunu bizzat Almanlar tarafından çözüldü. Pétain acıklı bir arabuluculuk girişiminde bulundu. Laval ise son anda onarılan bir cumhuriyetçi hükümetle, iktidarın Gaullistlere geçmesini önleyici bir hamle yaptı. Fakat ikisi de yakalandı ve Almanya'ya götürüldü. Bu gelişme onların itibarını biraz daha azalttı. Bu arada General de Lattre de Tassigny komutasında bir Özgür Fransız ordusu güneydeki harekâtta öne çıktı. General Leclerc komutasında bir zırhlı birlik, Normandiya'dan içerilere doğru ilerleyen Müttefik ordularla birlikte savaşıyor, General Koenig ise Bretonya'da faaliyet gösteriyordu. Her üç generalin de halkın sıcak ilgisiyle karşılandığı görülüyordu. Ülke içindeki direniş grupları Alman ulaşım hatlarına sabotaj düzenliyor, Alman kollarına saldırıyor, sahici ve bedeli ağır çatışmalara giriyordu. Bu güçlerin ortak katkısı, Normandiya'daki direniş on beş tümene bedel diyen Müttefik Kuvvetler Komutanı Eisonhower tarafından tanınıyordu. De Gaulle'ün Fransa'ya gelmesi hâlâ zordu fa-

kat Haziran ortalarında kısa bir seyahat yapmayı başardı ve Bayeux'da coşkuyla karşılanarak halkın desteğini kanıtladı. Bu kez Washington'a davet edildi. Duraksayarak da olsa Roosevelt, gayrıresmi olarak onun kuracağı bir geçici hükümetin "Fransa'yı yönetme liyakatine sahip" olacağını artık kabul ediyordu.

Fakat Paris'te Almanlara karşı ayaklanma başladığı sırada, 20 Ağustos günü Fransa'ya dönen de Gaulle, Eisenhower'ın hâlâ Paris'e girmeden hızla Ren'e doğru ilerlemek niyetinde olduğunu fark etti. De Gaulle'e göre başkentin yanından geçip gitmek çok değerli zamanın kaybı anlamına geliyordu. Fakat Fransız güçlerinin başkenti ele geçirmesinin sembolik değerini gören fakat çekilen Almanların kenti tahrip etme olasılığının da farkında olan de Gaulle, erken bir ayaklanmanın Komünist yönetim korkusunu canlandırmasına rağmen Eisenhower'ı General Leclerc'in zırhlı birliğini kente sevk etmeye ikna etti. Böylece Fransız birlikleri kenti ele geçirdi ve de Gaulle 26 Ağustos 1944'te Champs Élysée'de zafer yürüyüşünü yaptı. Direniş'in yeniden kurulan Devlet'e artık tabi olduğunu açıklığa kavuştururken, Hôtel de Ville'de görkemli bir tavırla başkentin Fransızlar dışında herhangi biri tarafından değil, Fransızlar, sadece Fransızlar tarafından kurtarıldığını, bu konuda yanlış anlama olmaması gerektiğini söyledi.

Bu muhteşem bir blöftü; Direniş'i denetim altında bir ulusal efsaneye dönüştürdü ve de Gaulle'ün cesur bir tutumla denetim kurmasını sağladı. Aynı zamanda Fransa'nın Şubat 1945'te toplanan Yalta Konferansı'nda (Churchill'in de yardımıyla) muzaffer Müttefikler'den biri olarak tanınmasını ve Almanya'nın işgalinde bir paya sahip olmasını sağladı. Bu gururlu, zor adam sefil bir yenilgiye uğrayan utanç içindeki ülkeyi almış ve kendi ayaklarının üzerinde doğrulmasını sağlamıştı. Malraux'nun çarpıcı sözleriyle, "cesedi ayağa kal-

dırmış ve bütün dünyayı onun canlı olduğuna ikna etmişti".[10] Bu muazzam bir zaferdi.

○

Bunu hesaplaşma izledi. Laval baştan savma bir yargılamanın ardından ölüme mahkûm edildi ve başarısız bir intihar girişiminin ardından kurşuna dizildi. Pétain'in ölüm cezası, onun bunadığını düşünen de Gaulle tarafından ömür boyu hapse çevrildi. İşbirlikçi yazarlardan Robert Brasillach idam edildi, Drieu la Rochelle intihar etti. Sacha Guitry ve Arletty gibi sahne ya da Maurice Chevalier gibi müzikhol yıldızları mesleklerinden olurlarken Louis Renault'nun araba firması ulusallaştırıldı. Fransa ya da İspanya'da gizlenenler de vardı. Yaklaşık 100.000 kişi yurttaşlık hakkı kaybından ölüm cezasına kadar değişen mahkûmiyetler aldı. İdam edilenlerin sayısı 800 kadardı. Fakat elbette denetimsiz, resmi olmayan bir "*collabos*" (işbirlikçi) tasfiyesi de oldu. Direniş savaşçıları *Milice* mensuplarını kurşuna diziyor, yerel gruplar hain gördüklerini linç ediyor, Alman askerleriyle yatan kadınların saçlarını tıraş ediyor ya da kişisel husumet nedeniyle komşularından öç alıyorlardı. Durum çok kötüydü.

Sonra Fransa unuttu. Bunun sebebi hızlı bir iyileşme isteyen de Gaulle'ün yönetim tarzıydı. Yasadışı Vichy rejiminin sınır dışı etme uygulamalarında ya da diğer eylemlerinde Cumhuriyet'in hiçbir katkısı olmadığını, daha sonraki başkan Mitterand gibi, resmi bir görüş hâline getirdi. Bu nedenle resmi bir işgal tarihi olmayacaktı, çünkü bu bütün Fransızların Direniş'i desteklediğine ve işbirliğinin sadece Almanların baskısına dayanamayan sapkın bireylerin işi olduğuna dair yararlı efsaneyi zayıflatırdı.

Bu rahatlık veren inkâr durumu yirmi beş sene sürdükten sonra, Robert Paxton gibi yabancı tarihçiler ve Marcel Op-

huls'un 1972 tarihli *Le Chagrin et la pitié* (*Keder ve Merhamet*) adlı filmi ve TV belgeseli ve Louis Malle'ın 1974 tarihli *Lacombe Lucien*'i gibi filmlerle sorgulanmaya başladı. *Le Chagrin et la pitié*'nin sinemada sadece sınırlı gösterimine izin verildi. Louis Malle ise işbirliğinin kısmi sıradanlığını kendilerine gösterdiği için Fransız halkının onu asla bağışlamayacağını daima hissetti. Vichy rejiminin önemli şahsiyetlerine gösterilen resmi hoşgörü nedeniyle, 1942'de büyük toplamadan sorumlu polis şefi René Bousquet, sınır dışı uygulamalarından sorumlu Maurice Papon ve sivil katliamlarından sorumlu *Milice* şefi Paul Touvier ancak 1990'larda, neredeyse ölümlerinden sonra adalet karşısına çıkarıldılar. Touvier bir Kilise grubu tarafından yıllarca saklanmıştı. Bousquet ise Mitterand'la dostça ilişkiler kurdu ve Papon, Paris Valisi ve bakan olarak hizmet etti.

Başkan Chirac 1995'te Yahudilerin sınır dışı edilmesinde devletin sorumluluğu için özür diledi. Kilise de Vichy rejimini desteklediği için özür diledi. Fakat anlaşmazlıklar Papon'un 2007'de ölmesiyle yeniden canlandı ve ancak Şubat 2009'da devletin doğrudan sorumluluğu nihayet ülkenin en yüksek mahkemesi Conseil d'État tarafından kabul edildi. Yarım yüzyıl süren inkâr tutumu ulusun ruhunda açılan yaranın derinliğini gösterir.

II. BÖLÜM

Soğuk Savaş ve Sömürge Krizlerinde Dördüncü Cumhuriyet

De Gaulle'ün başkanlığında savaş sonrası kurulan geçici hükümetin ardından Ocak 1947'de başlayan Dördüncü Cumhuriyet pek iyi anılmaz. Zaten kendi döneminde de pek çok usandırıcı şakaya konu olmuştu. Peki bunun sebebi neydi?

Bir sebep savaştan sonra kabul edilen nispi seçim sistemiydi. Bu sistem seçmen kitlesini böldü ve her defasında birlikte çalışmayı zor bulan farklı politik partilerin koalisyon hükümetlerini dayattı. Sonuç, Kurtuluş ile 1958'de sistemin Cezayir krizi nedeniyle istikrarsızlaşmasından ötürü çöküşü ve yerini Beşinci Cumhuriyet'e bırakması arasında yirmi altı hükümetin kurulmasıydı. Ancak benzer koalisyon hükümetleriyle yer değiştirebilen bu koalisyon hükümetlerinin Ulusal Meclis'te düzenli olarak bozguna uğraması, aralıklı krizlere ve halkta yaygın bir kuşkuya yol açtı. Tanınmış adaylar önerilen yeni hükümet için Meclis'in onayını almaya çalışıp başarısız olurken, kartların karıştırılması ve yeniden karıştırılması yüzünden, ülke bir ay gibi uzun bir süre hükümetsiz kalıyordu. Zamanla, bu sandalye kapma oyunuyla ilgili bir-

takım gülünç ifadeler yerleşiklik kazandı. Sırayla başbakan olanların her biri piste çıkıp tur atıyor (*tour de piste*) ve kriz "henüz olgunlaşmadığı" (*la crise n'est pas mûre*) için koalisyonu sağlamakta başarısız oluyorlardı; bu, en sonunda bir tür uzlaşma sağlanana dek devam ediyordu. Bu en iyi durumda bile parlamenter bir demokrasi değildi.

Yine de, bu durum tek başına ele alınırsa, savaş sonrası Fransa'ya ilişkin tek yanlı ve yanlış bir görüntü çizilmiş, savaşın yol açtığı yıkımın ardından ülkenin belini doğrultmakta ne kadar zorlandığı dikkate alınmamış olur. Birinci Dünya Savaşı'nın ülkede yol açtığı büyük hasar ülkenin sadece kuzey ve doğu bölgelerini etkilemiş olsa da, çatışmaların yanı sıra, yıllarca süren Müttefik bombardımanı ve Alman misillemelerinden, Direniş'in sabotajlarından ve elbette 1940'ta savaşın başlangıcında oluşan hasardan ötürü, yıkım çok daha geniş bir alana yayılmıştı. Yine bu dönemde toplam 580.000 ölüm çok fazla değilse de bunların neredeyse yarısı sivildi. Caen gibi kentler ve Manş limanları tahrip olmuştu, demiryolu sistemi enkaz hâlindeydi, fabrikalar yıkılmış, milyonlarca insan evsiz kalmıştı. 1944'teki sanayi malları üretimi 1938 rakamlarının neredeyse yarısı kadardı. Tarımsal üretim de düşmüştü. Ülkenin mali yapısı ağır biçimde etkilenmişti. Karne uygulaması 1949'a kadar sürdü. Ayrıca, bu küresel çatışmanın ardından Fransa'nın sergilediği zayıflığın imparatorluğun çeşitli bölgelerinde de hissedildiği gözlerden kaçmıyordu. Fransız Hindiçini'nde Ho Şi Minh bir Vietnam Cumhuriyeti kurmaya çalışırken, benzer bağımsızlık hareketleri Cezayir, Fas ve Tunus'ta da yükseliyordu. Aslında zayıflamış bir Fransa bu kez savaş sonrası dünyanın 1939'daki gibi olmadığını keşfediyordu.

Temel bir farklılık, Doğu Avrupa'da başat bir varlık olarak Sovyet Rusya'nın ortaya çıkması ve Fransa'da komünistlerin

en büyük parti olarak paralel yükselişiydi. Eski sağcı partilerin Vichy'ye verdikleri destek nedeniyle itibar kaybına uğramaları ve Radikal Parti'nin halkın bilincinde Üçüncü Cumhuriyet'in başarısızlıklarıyla özdeşleşmesi yüzünden bir çöküş yaşamaları nedeniyle de Gaulle, Direniş'ten çıkan ve Ekim 1945 seçimlerinin galibi olan üç grupla bir hükümet kurmak zorunda kaldı. Bu seçimlerde komünistler 159, Mouvement Républicain Populaire ya da MRP 150, sosyalistler ise 146 sandalye kazanmıştı. Kilise hiyerarşisi Pétain'i desteklemişken, zaman içerisinde Direniş'e katılmış pek çok liberal Katolik de vardı ve MRP –"*La Révolution par la loi*" yani "yasal araçlarla devrim" gibi oldukça mantıksız olan sloganına rağmen– sonraki yıllarda etkili bir parti olacaktı. Fakat de Gaulle'ün kesinlikle farkında olduğu gibi, bu üç parti uyumsuzdu; bunun nedeni, sadece komünistler ile sosyalistler arasındaki rekabet ya da bu iki parti seküler eğitime inanırken, MRP'nin Katolik okullarını desteklemek gibi tatsız bir sorunu geri getirmesi nedeniyle değil –liderleri Maurice Thorez dahil olmak üzere o sırada önemli bakanlık görevlerini elde tutan– komünistlerin izledikleri politikaların Moskova tarafından yönlendirildiğinin hissedilmesiydi.

Komünist Parti, 1939 Hitler-Stalin paktını izleyen iki yıl "kapitalist" savaştan uzak durmuş ve Direniş'e ancak 1941'de Sovyetler Birliği'ne Alman saldırısı başladığında katılmıştı. Hatta Parti, Nazi işgal yetkililerinden daha önce yasaklanan *L'Humanité*'nin yayınlanmasına izin verilmesini istemiş, Maurice Torez Komünist Enternasyonal'in ya da Komintern'in tavsiyesiyle ülkeden kaçmış ve savaş dönemini Moskova'da geçirmişti. Ne var ki komünistler, "75.000 şehidin partisi" oldukları iddiası biraz abartılı olsa da, Direniş'te fazlasıyla öne çıkmışlardı. İşçilerin ve sendikaların güçlü desteğine sahip olan Komünistler artık kendilerini büyük bir yurtsever parti

olarak gösteriyorlardı. Maurice Thorez'i "Direniş Partisi"nin lideri olarak göstermenin zorluğu, onun Moskova'ya 1939'da değil dört yıl sonra, 1943'te gittiği iddia edilerek azaltıldı. Bu epey önemliydi çünkü Rus komünist partisine paralel olarak partinin Stalinizasyonu, "kişi kültü"nü partinin kendisini sıklıkla *"le parti de Maurice Thorez"* (Maurice Thorez'in partisi) olarak göstermesine yol açacak kadar geliştirmişti.

Gerçek babasının kim olduğunu bilmeyen Thorez, 1900'de Pas-de-Calais'de doğmuş ve Komünist Parti görevlisi olana kadar bir kömür madeninde kısa bir süre çalışmak da dahil olmak üzere çeşitli işler yapmıştı. Parlak ve hevesli bir işçi olarak 1925'te partinin yürütme kuruluna girdi. O yıl ilk kez Sovyetler Birliği'ne gitti ve 1930'da partinin genel sekreteri oldu. Ertesi yıl Komintern, Fransız komünist partisini demokratik merkeziyetçilik konusunda eğitmek ve özellikle yeni genel sekreteri karizmatik ve yetkin bir lidere dönüştürmek için üç uzman ve beş eğitmenden oluşan bir grubu Paris'e gönderdi.

Sonraki yıllarda, grubun lideri Çek Eugen Fried –bir Sovyet ve bir Polonyalı iki uzmanla birlikte– sadece Thorez'i profesyonelleştirmekle kalmadı, kişisel olarak onunla çok yakın ilişki kurdu, öyle ki Thorez'in boşandığı eşiyle yaşamaya başladı. Partinin Halk Cephesi'ne katılması Thorez'in imajını geliştirmek için büyük bir fırsat sağladı ve bu sayede 1937'de *Fils du Peuple* (*Halkın Oğlu*) başlıklı bir kitap yayımlandı. Adının da gösterdiği gibi, kitap "halkın oğlu"nu geleceğin örnek "komünist insan"ına dönüştürmek için tasarlanmıştı.

Girişim başarılı oldu. Öyle ki Thorez üzerine yapılan çalışmalar, onun hakkında açık bir kanaat oluşturmak için yaratılan efsaneyle sınırlı kalma eğilimindeydi.[1] *L'Humanité*'nin edebiyat eleştirmeni Jean Fréville, onun madencilik gibi çok önemli bir endüstriyel faaliyet içinde yer aldığını vurguladı (oysa Thorez madende bir yıldan kısa süre çalışmış ve fiziksel

iş yapmamıştı) ve bu görünüme uymayan daha önceki faaliyetleri eledi. Onu ideal bir tipe, partinin cisimleşmiş hâline, işçi ile "yeni bir entelektüel tip"in ("burjuva entelektüeller"in aksine toplumsal gerçekçiliğe uygun) mükemmel karışımına dönüştürdü. Ancak bu imaj yaratma çabasından hareketle Thorez'i, bazılarının onu görmek istedikleri gibi, boş bir adam ya da manipüle edilen bir kukla olarak görmek yanlış olur. Zeki, metodik, çalışkan, çok okuyan ve de Gaulle tarafından bakan olarak yüksek değer biçilen biriydi o; bunun nedeni hiç kuşkusuz, kısmen kendi tarzında parlamenter politikanın ötesinde görünmesiydi. Sorun, sadece Thorez'in sonunda içe doğru patlayacak otoriter bir Stalinist mekanizmaya değil, aynı zamanda kendi imgesine hapsolmasıydı. Ne var ki savaştan hemen sonra bu imaj ve disiplinli parti bir zaaf değil, bir güç olarak görülüyordu.

Kurtuluş döneminde Komünistlerin iktidarı ele geçirmelerinden korkuluyordu fakat iyi bir gözlemcinin açıkladığı gibi, Stalin, "Anglo-Saksonların baskısını azaltacak şekilde ulusal birliği ancak de Gaulle sağlayabilir" gerekçesiyle bunu reddetti.[2] Yeni hükümet savaş sonrası Fransız toplumunu temelden biçimlendirecek pek çok önlem aldı. Vaat edildiği gibi sosyal güvenlik sistemi getirildi ve kadınlara oy hakkı tanındı; Électricité de France, Gaz de France ve Air France kuruldu. Devlet, Banque de France'ı, Crédit Commercial'i, la Société Générale'i, otuzdan fazla sigorta şirketini, zaten ulusallaştırılmış olan Renault'ya ek olarak otomotiv şirketi Berliet'yi ulusallaştırarak, ekonomi üzerinde tam bir denetim kurdu. Ocak 1946'da de Gaulle, Jean Monnet'yi bir ulusal iktisadi planlama komisyonunun başına getirdi, böylece gelecekte refahı sağlayacak olan temel mekanizmalar düzenlenmiş oldu. Buna rağmen hızla ortaya çıkan üç değişiklik, bu yeni Cumhuriyet'in yönetimini zorlaştırmaya başladı.

Bunların birincisi, başkan olarak istikrarsızlıktan kaçınmak için güçlü bir yürütme isteyen de Gaulle ile demokratik bir güvence olarak güçlü bir parlamento isteyen MRP ve özellikle sosyalistler arasında çıkan yeni anayasa anlaşmazlığıydı. De Gaulle sorunun referanduma götürülmesi hâlinde kaybedeceğini gördüğünde, Ocak 1946'da ansızın istifa etti. Bu bir kumardı. İstifanın yarattığı şok yeniden düşünmeyi gerektirecek ve de Gaulle geri çağrılacaktı. Gerçekten de geri çağrıldı fakat bu ancak on iki yıl sonra olacaktı. İkinci ve temel bir değişiklik, Nisan 1947'de Soğuk Savaş'ın başlamasıydı. Bu gelişme ortamı zehirledi ve komünist bakanlar sosyalist Paul Ramadier'nin önderliğindeki hükümeti desteklemeyi reddederek ayrıldılar. O yılın Kasım'ında hükümet düştü.

Üçüncü değişiklik de Gaulle'ün yine Kasım ayı içinde kendi partisi Rassemblement du Peuple Français'yi (RPR) kurmasıydı. "Fransız Halkının Birliği" anlamına gelen bu oluşum, sadece bir politik parti değil, daha çok bir "hareket"ti. Böylece istikrarsızlığa de Gaulle de katkıda bulunmuş oluyordu. Ülke artık merkeze sıkışmıştı, soldan komünistlerin, sağdan ise giderek sağcılaşan Gaullistlerin saldırısı altında kalan MRP, sosyalistler ve radikallerden oluşan bir grup tarafından yönetilmek durumundaydı. Genellikle aynı kişiler gelip gitseler de 1948 ile 1952 arasında hükümetin on kez değişmesi, devlet otoritesi görüntüsünü pek güçlendirmiyordu.

○

Kore ve Vietnam savaşlarıyla Asya'ya kaymadan önce, temelde ABD ile SSCB arasında Avrupa'da vekiller aracılığıyla cereyan eden Soğuk Savaş sırasında Fransa önemli bir mücadele alanı oldu. Avrupa'da doğrudan çatışma artık her iki tarafın da sahip olduğu nükleer silahların kullanılmasıyla karşılıklı yıkım kâbusuna yol açtığı için, savaş esas olarak

ideolojik, politik ve ekonomik alanlarda veriliyordu. Fakat savaşın diplomatik bir gaf yüzünden patlak verebileceği korkusu Avrupa'da ortamı geriyordu. Bu gerilim özellikle büyük bir Komünist Parti'nin bulunduğu Fransa'da hissediliyor, ülke içinde bir *coup d'état*'nın yanı sıra, Batı Avrupa'da bir Rus işgali korkusuna yol açıyordu. Bu kaygı Paris'teki bazı entelektüelleri valizlerini hazır tutmaya yöneltti. Bu yıllarda, bir yanda Avrupa'ya Marshall Yardımı'nın ve NATO'nun kurulmasının, öte yanda Komintern'in yeni bir versiyonu olarak Kominform'un ortaya çıkmasının ve 1948-9'da Berlin'e uygulanan Rus ablukasının yer aldığı, kaygı veren bir güçler saflaşması vardı. Avrupa'da bu mücadelenin merkezinde bölünmüş bir Almanya problemi vardı ve onun yeniden silahlanmasına izin verilip verilmeyeceği gibi, Fransızlar için sancılı olan bir soru akılları kurcalıyordu.

Bütün bunlar ülkeyi iç savaşın eşiğine getirdi. Thorez, Ekim 1947'de Rus Jdanov'un Sovyet komünizmi ile Amerikan emperyalizmi arasında netice alınana kadar sürecek dünya çapında bir ideolojik savaş başlattığı bir Kominform toplantısından döndü. Toplantıda Thorez, Marshall Planı'nı önlemekten başka bir şey yapmadığı için ağır biçimde eleştirilmiş fakat bir *coup d'état* girişiminde bulunması için kendisine yetki verilmemişti. Bu eleştiriler ona aynı zamanda hileli bir yol izleme imkânı veriyordu. Thorez'in dönüşü, düşük hayat standartlarını ve artan fiyatları protesto etmek için kendiliğinden gelişerek bütün ülkeyi kaplayan bir grev dalgasıyla çakıştı. En büyük sendika olan Confédération Générale du Travail'ın (CGT) yardımıyla Thorez, bu toplumsal protestoyu Amerika'ya ve Fransa'daki rejime yönlendirmeyi başardı. İsyan, sabotaj, abluka ve polisle silahlı çatışmalarla süren grevler, aşırı derecede şiddet içermeye başladı. Fakat bir posta treninin raydan çıkarak birkaç kişinin ölümüne ve

çok sayıda kişinin yaralanmasına yol açması, aşırı bir adım olarak görüldü. Olay Çekoslovakya'daki gibi komünistlerin iktidarı ele geçireceklerine inanan kamuoyunu korkuttu ve CGT içinde bir bölünmeye yol açtı. Sendika içindeki ılımlı kanat ayrılarak Sosyalist FO'yu, Force Ouvrière'yi, yani işçi gücünü kurdu. Hükümet ayakta kalabilmek için orduyu göreve çağırarak, hayat standardını iyileştiren önlemler alarak ve Komünist Parti'nin Moskova'ya bağlı bir güç olduğunu ilan ederek harekete geçti.

Hızla birbirini izleyen bu İşgal, Direniş, Soğuk Savaş ve süregiden politik boğuşma dizisi, onların yanı sıra toplama kamplarının yarattığı dehşet, kaçınılmaz bir biçimde dönemin yazarlarının, sanatçılarının, hatta popüler şarkıcıların eserlerini etkiledi. Aslında savaştan hemen sonraki yılların ikonik bir imgesi, Paris St-Germain-des-Prés'deki Le Tabou gece kulübüydü. "Varoluşçuluk Müzesi" olarak anılan bu mekânda Juliette Gréco, üzerinde dar bir siyah süveter ve pantolon, Jacques Prévert ve Raymond Queneau gibi yazar ve söz yazarından oluşan entelektüellere Jean-Paul Sartre'ın bir cellattan söz eden biraz ürpertici sözlerinden bestelenen "*Dans la rue des Blancs-Manteaux*" şarkısını söylüyordu.

Fransız şansonları, hiç kuşkusuz, Bing Crosby döneminin Anglo-Amerikan pop şarkılarından çok daha gelişmiş ve karmaşıktı; zamanın daha derin kaygılarını ve politik çatışmalarını yansıtıyordu. Gréco, annesi ve kız kardeşi sınır dışı edilirken *Milice* tarafından hırpalanmış ve on beş yaşında sokaklara itilmiş biriydi. Zamanın hummalı atmosferinde varoluşçuluğun şık bir moda hâline geldiği doğrudur (Boris Vian *L'Écume des jours* [*Günlerin Köpüğü*] adlı romanında Sartre'ı guru "Jean-Paul Partre" olarak karikatürleştirmiştir) fakat bunun sebebi, zamanın meydan okumasının felsefeyi daha geniş bir dünyaya taşımış olması ve Sartre ile Albert Camus

gibi önemli şahsiyetlerin aynı zamanda romanlar ve oyunlar yazmalarıydı. Bu iki adam kesinlikle Jdanov'un tanımladığı türden sözde dünya çapında ideolojiler çatışmasının üstesinden gelmek için etkin bir çaba gösterdiler. Kadınların aşağı statüsünü konu alan, önemli bir dönüm noktası niteliğindeki *Deuxième Sexe* (*İkinci Cinsiyet*) adlı incelemesinde Simone de Beauvoir da aynı çaba içerisindeydi.

Fransa, Amerikan Marshall Yardımı parasını, onun yanı sıra Amerikan caz müziğini, sinemasını özümsemeye başlarken ve elbette Amerikan sakızı –halk arasında "*schwangum*" olarak telaffuz ediliyordu– çiğnerken, Marksizm entelektüeller arasında ve üniversitelerde giderek yayılıyordu. Bunun sebebi kısmen Komünist Parti'nin gözle görülebilen gücüydü. *L'Humanité*'nin yıllık açık hava şenliği "*la fête de l'Huma*" muazzam bir olay olmuştu. Daha derinlerde savaş Avrupa uygarlığı hakkında yeni sorulara yol açmıştı ve hem yeni hem de daha katılımcı bir toplumun kurulması için kurtarıcı özlemi vardı. Bu şartlarda Marksizm bazıları için sığınılacak bir yuva, diğerleri için büyüleyici bir amaç oldu. Kaçınılmaz bir biçimde, Sovyet rejiminin gerçekliğine ilişkin tartışmalar başladı. Stalin'in çalışma kamplarına ilişkin ayrıntılar o sırada sızdırılmaya başlamıştı. Huruşov'un 1956'da yaptığı şaşırtıcı açıklamalara kadar bunlara inanmayacaklardı. Soğuk Savaş tartışmaları çok hararetli olabiliyordu. Sartre ve Camus 1952'de bu konularda çok ses getiren bir çıkış yaptılar; ardından Sartre'ın dergisi *Le Temps Modernes*'de Camus'nün kitabı *L'Homme révolté* (*Başkaldıran İnsan*) hakkında bir eleştiri çıktı. Aralarındaki yaklaşım farkı ciddi yazarların o onyılın çok önemli sorunuyla başa çıkma konusunda yaşadıkları zorluğu yansıtır.

Sartre'ın yaklaşımı bazı bakımlardan tuhaftır. Savaş döneminde yazdığı uzun *L'Être et le néant* (*Varlık ve Hiçlik*) adlı

eserinde (adının çağrıştırdığından daha eğlencelidir) tanrısız bir dünyada varoluşu hiçbir amaç taşımayan bireye ilişkin boş bir varoluşçu görünüm sunar. "Kötü inanç" ya da hayata bir anlam verme çabasıyla –özgür olmaya zorlandığı için– bu gerçeği kendisinden de gizleyemez. Fakat kendi durumu daha trajiktir, ne kendini ne de başkalarını tam olarak bilebilir, çünkü –*Huis clos* (*Kamera*) adlı oyunundaki gibi– insan ilişkilerini neredeyse imkânsız gösterme eğilimindedir.

Açıktır ki aşırı derecede öznelci olan bu başlangıç noktasından tarihsel ve toplumsal belirlenimciliği vurgulayan Marksizme giden yol çok uzundur. Fakat zamanın yakıcı sorunlarıyla ilgilenmesini gerektiren ahlaki bir zorunluluk hisseden Sartre, iki kestirme yoldan geçmeye çalışır. Birincisi, kendim için özgürlük istiyorsam, der, bu başkaları için de özgürlük istememi gerektirir. İkincisi, işçi sınıfını "Marksizmin gerçekliği," işçileri "yaşayan Marksizm, uygulayıcı Marksizm" olarak betimlediğinde kastettiği gibi, fikirleri tuhaf biçimde tarihsel bir olguya bağlar.[3] Yine, belirlenimci bir tarzda, Marksizm'in çağın gerekli felsefesi olduğunu öne sürdüğü için bir bakıma romantik bir gezgin, huzursuz biri olmuştur. Sovyet Rusya onu hayal kırıklığına uğrattığında umutlarını Çin'e, bir kez daha hayal kırıklığına uğradığında bu kez Küba'ya aktardı ve nihayet hepsinin tuhaf bir düş olduğuna karar verdi.

Camus *L'Étranger*'de (*Yabancı*) absürdist bir yabancılaşma portresiyle başlamasına rağmen, çeşitli nedenlerle asla aynı düşü görmedi. *Combat*'ın editörü olarak Direniş'te daha faal olmuştu, Cezayir asıllı bir Fransız olarak işçi sınıfından geliyordu ve sıradan insanlarla daha çok deneyimi olmuştu. Camus'nün *La Peste*'teki (*Veba*) savaş alegorisinin savaşın veba gibi gayri şahsi bir şey olmadığı noktasını gözden kaçırdığı, sömürge sorununa ilişkin tutumunu asla açıkça ortaya koymadığı, *Başkaldıran İnsan*'da savunduğu devrim değil de is-

yan tezinin fazla kabataslak olduğu fakat 1960'ta bir araba kazasında ölmeden evvel haklı olduğunun ortaya çıktığına inandığı söylenebilir.

Dördüncü Cumhuriyet'in büyük ironisi, yönetimde istikrarsızlığın ülkenin yeniden inşasını fazla etkilememesi ve onu gayet geniş ufuklu bir dış politika oluşturmaktan alıkoymamasıdır. Her iki alanda da esinleyici olan şahsiyet, Cognac'ta brendi üreticisi bir aileden gelen seçilmemiş bir kişiydi. Okuldan erken ayrılan, ne büyük bir yazar ne de hatip olan bu kişi, abartısız bir iddiaya göre, "devleti ve hükümeti yöneten çok sayıda insanla yakın ilişki kurmak bakımından o zamana kadar yeryüzünde bunu deneyen herkesten daha başarılı oldu."[4] Yaşı ve geçmişi de Gaulle'ü andırmasına ve başarıları en az onunkiler kadar önemli olmasına rağmen, bu iki adam tebeşir ile peynir kadar farklıydı. Jean Monnet büyük T ile başlayan Tarih'le ya da ulusal devletin önceliğiyle değil, yıkıcı savaşları önlemek için insanları pragmatik yöntemlerle bir araya getirmekle ilgileniyordu. "Anglo-Saksonlar"la iyi geçinen, sık seyahat eden kozmopolit biri olarak, de Gaulle'e benziyordu. Sadece bu özellik bile de Gaulle'ün kuşkulanmasına yol açabilirdi. Fakat Ocak 1946'da istifasından hemen önce ulusal inşa planının sorumluluğunu Jean Monnet'ye vermesi General'e itibar kazandırdı.

Fakat o sırada Monnet'nin olağanüstü kariyeri gün gibi ortadaydı. Ergenlik döneminin sonunda İngiltere'de iki yıl iş pratiği yaptıktan sonra, konyağını Rusya'dan ABD'ye kadar dünyanın her yerine sattı. Birinci Dünya Savaşı sırasında Londra'daki Müttefiklerarası Denizcilik Komisyonu'nda Fransa'nın temsilcisi olarak ithalat için stratejik önemi olan bir havuz sistemi oluşturdu. 1919'da otuz bir yaşındayken

Milletler Cemiyeti genel sekreter yardımcısı oldu. 1923'te aile şirketini yeniden örgütlemek için bu görevden ayrıldı. İkinci Dünya Savaşı'na giden yıllarda, San Francisco'da bir banka kurmak, çeşitli Doğu Avrupa ülkelerinin ekonomik açıdan yenilenmesine yardımcı olmak, Çang Kayşek'in davetiyle Çin'de iki yıl geçirmek, demiryolu şebekesinin yeniden örgütlenmesine katkıda bulunmak gibi çeşitli işlerle uğraştı. Savaş patlak verdiğinde, savaş malzemelerinin ikmaline eşgüdüm sağlayan bir Fransız-İngiliz komitesinin başına getirildi. Churchill'le yakın işbirliği içinde çalıştı ve Fransa'nın teslimiyetini önlemek için yapılan bir son dakika girişimiyle, ona Fransa-İngiltere birliği önerdi. Fakat ateşkes imzalandığında –aynı kanaatte olmadıklarını söyleyerek– de Gaulle'e katılmadı ve Washington'a gitti. Bu kez Roosevelt'e yakın bir danışman oldu ve iktisatçı Keynes'e göre savaş süresini bir yıl kısaltan "Zafer Programı" kapsamında onu silah sevk etmeye ikna etti. 1943'te Roosevelt onu Özgür Fransa yönetimiyle birlikte çalışması, Giraud'ya çeki düzen vermesi ve kendisiyle de Gaulle arasında barış sağlaması için Cezayir'e gönderdi.

1945 sonbaharında yapılan ulusallaştırmalar Monnet'nin ekonomi planına elverişli bir zemin sağladı fakat kendisi bürokrasiden ve bakanlar arasındaki yetki savaşlarından sakınma eğilimindeydi. Bu nedenle yeniden inşa görevini esasen idari bir görev olarak sundu ve komisyonuna doğrudan başbakana rapor veren bağımsız bir teknik uzmanlar organı olmayı kabul ettirdi. İşverenlere ve sendikalara düzenli olarak danışan küçük bir uzmanlar ekibiyle gayri resmi bir atmosferde çalışarak ekonomiyi canlandırmak için beş yıllık bir plan hazırladı. Pratikte, ülke iflas ettiği için planın 1947'de, sonunda yararlı olmakla birlikte, ülkenin ekonomik yeteneklerini sınayan birtakım koşullar öne süren Marshall Planı'nın uzattığı can simidine ihtiyacı vardı. ABD sadece Fransa'nın

bütçesini dengelemesini ve enflasyonu denetim altına almasını istemekle kalmıyor, oldukça geri, korumacı bir ekonominin pazarlarını Amerikan mallarına açması anlamına gelen serbest ticaret konusunda da ısrar ediyordu. Bu serbestlik, Amerikan hayat tarzının Coca-Cola ve Hollywood filmleri biçiminde ithalini gerektirdiği için hatırı sayılır bir kültür şokuna yol açacaktı. Her şeye rağmen Monnet (Marshall'la doğrudan ilişkisi vardı) temel endüstrilere ve altyapıya öncelik vererek Amerikan fonlarını zekice ve esnek bir biçimde kendi planlarıyla bütünleştirdi. İlk sonuçlar karışık olduysa da, 1947-52 dönemini kapsayan ilk beş yıllık plan çıktıyı savaş öncesi düzeye yükseltirken, 1953-7 dönemini kapsayan ikinci plan dönemi, "*trente glorieuses*" (muhteşem otuz yıl) olarak anılan uzun döneme yol açan büyümeyi başlattı.

Fakat Almanya sorunu bir kez daha öne çıktı. Bunun sebebi kısmen Saar ve Ruhr bölgelerindeki demir ve çelik üretimi konusunda Fransa'yla yaşanan anlaşmazlığın bir kez daha savaş hayaletini yükseltmesi ve kısmen de Almanya'nın Batı İttifakı güçlerinin birleşik bir komuta altında toplanmasını sağlamak için 1949'da kurulan NATO'dan dışlanmış olmasıydı. Olası bir Avrupa çözümü hakkında spekülasyonların artmasıyla birlikte Lahey'de toplanan 1948 konferansı, tam yüz yıl kadar önce benzer bir konferansta Victor Hugo'nun kullandığı bir terimi canlandırarak, bir Birleşik Avrupa Devletleri çağrısı yaptı. Girişimi güdüleyen yine Fransız-Alman uzlaşmasını sağlamak ve iki süper gücün, ABD ile SSCB'nin arasında refah içinde, bağımsız bir Avrupa yaratmaktı.

Monnet'nin yaklaşımında ayırt edici olan, iki sorunu bir hamlede ve zeminde somut gerçeklikler yaratarak temelden çözmeye karar vermiş olmasıydı. Almanya'da yaşamış ve bu ülkeyle aile bağları olan Fransız Dışişleri Bakanı Robert Schuman'ı ideal bir ortak olarak görmüştü. 1950'de dönemin eko-

nomisinin iki temel kaynağı olan demir ve çelik için, bağımsız bir otorite tarafından denetlenecek bir Avrupa ortak pazarı kurmak üzere Schuman Planı olarak bilinen uygulamayı öne sürdüler. Altı ülke (Fransa, Almanya, İtalya, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg) Monnet'nin başkanlık yaptığı Avrupa Kömür ve Çelik Birliği'ne katıldı.

Dikkatleri üzerinde toplayan Monnet (biyografi yazarının bize hatırlattığı gibi yıllardır politik görüşü ne olursa olsun her hükümetin gözdesiydi) Avrupa bütünleşmesi için yapılacak bir sonraki hamlenin de arkasındaydı.[5] 1950'de Kore Savaşı'nın patlak vermesiyle Soğuk Savaş yayılırken, Amerikalılar kendi savunmaları için daha çok şey yapmaları yönünde Batı Avrupa'ya yaptıkları baskıyı artırdılar. Bu gelişmeler Almanya'nın yeniden silahlanması gibi tatsız bir sorunu, sadece iki ülke arasında değil, Doğu ve Batı arasında savaş sorununu da ortaya çıkardığı için bu kez daha zorlu biçimde yeniden gündeme getirdi. Schuman Almanya'nın NATO'ya girişine ve bu örgütün şemsiyesi altında yeniden silahlanmasına karşıydı. Monnet ise sorunu bu kez de daha geniş bir bağlama yerleştirerek çözmeye çalıştı. Bir Avrupa Savunma Topluluğu önerdi. Bu kuruluş Alman birliklerini de kapsayan bir Avrupa ordusunu yönetecekti. Yaratıcı bir uzlaşmaydı bu; aynı zamanda Avrupa'nın Amerikalılardan bağımsızlığını vurguluyordu. Monnet onları teskin etmek durumunda kaldı. Antlaşma 1952'de Paris'te Antoine Pinay'nin 1952-3 hükümeti tarafından usulüne uygun biçimde imzalandı. Pinay için bu biraz tuhaf bir durumdu, çünkü kendisi her türlü yetki için Pétain'e oy vermiş geleneksel bir muhafazakârdı. Fakat öneride bulunan ülke kendi parlamentosuna antlaşmayı kolayca onaylatamadı.

Bu kısmen politik zayıflıktan kaynaklanıyordu. Pinay fiyat enflasyonunu denetim altına almasına rağmen, bu uygu-

lama sürekli "ceketimi çıkarırım" diye tehditler savuran bir popülistin, sağcı ajitatör Pierre Poujade'ın güçlü politik hareketi içinde örgütlenen küçük dükkân sahiplerinin kârlarını sınırlamıştı. Almanya'nın yeniden silahlanması için yapılan Amerikan baskısına karşı şiddetli protestolar da vardı. Ne Pinay'nin ne de gelecek iki yıl içinde onu izleyen iki kişinin antlaşmayı meclise getirme riskini göze alabilmesi otorite eksikliğini gösteriyordu. Bu eksiklik 1953 başkanlık seçimlerinde komik bir duruma yol açtı. Görkemli Cumhuriyet muhafızları yeni bakana Paris'te eskortluk etmek için dondurucu soğukta Pont de Saint-Cloud'a dizilmişler, ancak sıkıcı bir şahsiyet olan René Coty'ye on üçüncü oy verilene kadar günlerce geri gelip tekrar dizilmek zorunda kalmışlardı. Fakat o sırada Avrupa ordusu sorunu yüksek düzeyde sembolikti, neredeyse dini yoğunluktaki tutkuları serbest bırakmıştı. MRP'nin Hıristiyan Demokratları tasarıyı desteklerken, komünistler onu SSCB'ye yönelik bir tehdit olarak gördükleri için, Gaullistler ise kendi ulusal ordusu olmadan Fransa'nın egemen bir devlet olamayacağı gerekçesiyle tasarıya karşıydı. Diğer partiler bölünmüşlerdi. Pek çok milletvekili, bir Avrupa ordusunun kaçınılmaz bir biçimde birleşik bir Avrupa'ya yol açacağını düşünüyordu.

Bu tartışmanın Mayıs 1954'te Dien Bien Phu'da Viet Minh karşısında alınan ağır yenilginin ardından aynı ölçüde bölücü koloni sorunuyla çakışması, durumu daha da kötüleştirdi. Fransa'nın emperyal bir güç olarak geçerliğine ilişkin sorular ülkenin Avrupa içindeki statüsüne ilişkin kuşkulara eklendi. Fransa'nın Hindiçin'deki sicili kötüydü ve çatışma Çin'in Viet Minh'e destek vermesiyle Soğuk Savaş kapsamına girerken, Fransa'nın savaş faaliyetinin %80 kadarı ABD tarafından finanse ediliyordu.[6] Viet Minh karşısında alınan bu aşağılayıcı askeri yenilgi *Le Monde*'da yayımlanan Fransız esirlerinin

uzun listesiyle, listede yer alan pek çok Yabancı Lejyoner'in Alman ismi taşımasıyla daha da sıkıcı bir hâl aldı. Aslında durum o kadar ciddiydi ki Cumhurbaşkanı Coty, Pierre Mendès-France'a başbakanlık teklif etmek zorunda kaldı. Raymond Aron'un acı sözleriyle, sistem öylesine felç olmuştu ki "Mendès'in iyi bir başbakan olmasını sağlayacak bütün nitelikler ona iyi bir başbakan olması için pek az şans bırakıyordu."[7] Mendès gayet karizmatik biriydi, mükemmel bir Direniş siciline sahipti, de Gaulle döneminde bakan olmuştu ve etkin dergi *L'Express*'in desteğini alıyordu. Fakat küçük Radikal Parti'dendi ve bir Cassandra olarak görülüyordu; fazla bağımsızdı, zekâsına fazla güveniyordu, üstelik Yahudi'ydi.

Mendès, Hindiçin sorununu olağanüstü bir tutumla ele aldı. Sorunu bir ay içinde çözemezse istifa edeceğini ilan etti. Büyük bir enerji, sabır ve beceriyle Viet Minh, Sovyetler ve Çinlilerle müzakerelerde bulunurken, İngilizleri ve Amerikalıları masada tutmaya çalıştı. Müzakereler, son üç saat zaman durmuş gibi olsa da, son ana kadar sürdü fakat Mendès ülkenin yakın askeri felaketten kurtulan kabul edilebilir bir bölümünü güvence altına almayı başardı. Bazı Hıristiyan Demokratlar onu nüfusun Katolik bölümünü komünizme terk etmekle eleştirdi, aşırı sağ ise imparatorluğun bir Yahudi tarafından satılmakta oluşuna öfkelendi fakat kamuoyu sonucu onayladı. Mendès Tunus'a özerklik meselesini aynı tarzda müzakere etmeye başladığında, ülke içindeki konumu zirvedeydi. Fakat sıra Avrupa Savunma Topluluğu'na geldiğinde, ilk kez duraksadı. Bunu meclisin onayına sunmanın fazla bölücü olacağını öne sürerek tasarıda değişiklik yapmaya çalıştı; sonunda hükümetin ağırlığını koymaksızın onu oya sundu ve topluca "Marseillaise" söylenirken tasarının sandığa gömülmesini izledi.

Bununla birlikte, antlaşmanın muhalifleri için bu karar, yanlış çıkmaya mahkûmdu çünkü Batı Almanya 1955'te NA-

TO'ya girdi ve her durumda yeniden silahlanmaya başladı. Öyle de olsa, büyük ölçüde Almanların gayretiyle sorun, bir kez daha Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun 1957 Roma Antlaşması'yla daha gelişmiş Avrupa Ekonomik Topluluğu'na dönüşmesiyle oluşan daha geniş bir kaynaşma içinde özümsenecekti. Sosyalist eğilimli Guy Mollet hükümetinin onayladığı Antlaşma'ya komünistler, Gaullistler ve Poujadistler hep birlikte karşı çıktılar. Böylece Jean Monnet'nin düşü dolambaçlı bir yol izleyerek biçimlenmeye başladı.

○

1956 yılı pek çok bakımdan bir dönüm noktasıydı. Komünist Parti için kötü bir yıldı. Hayat standardının gözle görülebilir biçimde yükselmekte olduğu bir sırada, Maurice Thorez'in "proletaryanın mutlak yoksulluk evresi"ne ulaşıldığını ilan etmesi alay konusu olmuştu. Huruşov'un Yirminci Kongre'de Stalin'in suçlarını ortaya dökmesine, bunun yanı sıra Macaristan devriminin ezilmesine gösterilen sert tepki, partinin evreler hâlinde zayıflamaya başladığı bir dönemde entelektüellerin uzaklaşmasını asla sınırlayamıyordu. 1956 yılı, yılda üç haftalık ücretli tatil imkânı getirmesine rağmen sosyalist lider Guy Mollet'nin başında olduğu yeni Cumhuriyetçi Cephe koalisyon hükümeti için de iyi bir yıl olmadı. Mısır'daki Albay Nasır'ın Süveyş Kanalı'nı ulusallaştırmasını engellemek için yapılan ortak Fransız-İngiliz girişimi hem ABD'nin hem de SSCB'nin misilleme tehdidiyle aşağılayıcı bir fiyaskoya dönüştü ve onları birliklerini geri çekmeye zorladı. Bu olaydan çıkan acı ders şuydu ki artık onlar eski gambot diplomasisine başvurabilecek emperyal süper güçler değillerdi.

Üzerinde "Kirli sömürge savaşına karşı Sosyalist'e oy ver" yazan büyük duvar afişlerinin yardımıyla iktidara gelen yeni

Fransız hükümetinin Cezayir'e çok daha kârlı bir biçimde uygulayabileceği bir dersti bu. Kabul etmek gerekir ki Tunus ve Fas'ın aksine, 1881'den beri metropoliten Fransa'nın resmen parçası olan Cezayir'in bağımsızlık talebi muazzam sorunlar getiriyordu. Cezayir, içişleri bakanlığının yetki alanına giren üç idari bölgeden (*département*) biriydi. Yaklaşık on milyonluk nüfusun bir milyonu çoğu güney Avrupa kökenli "Fransız Cezayirliler"den ya da (ilk yerleşimcilerin siyah çizme giymelerinden ötürü kullanılan) diğer isimleriyle "siyah ayaklar"dan (*pied-noir*) oluşuyordu. Bunlar kendilerini anakaradakiler kadar Fransız görüyorlardı. On dokuzuncu yüzyılın sonundan itibaren Fransız asimilasyon politikasının zorluğu iki kat arttı. Bir yanda, Müslüman çoğunluk Fransız yurttaşlığının onları kendi kimliklerinden ve göreneksel İslami hayat tarzından yoksun bırakacağından; öte yanda, başat Fransız Cezayirliler, bağımsızlık ya da eşit statü yönündeki her hamlenin onları Müslümanların baskısına uğratacağından korkuyorlardı.

İronik olan, anakaranın daha özgür ortamında Cezayir milliyetçiliğinin 1920'lerden itibaren ciddi bir biçimde örgütlenmeye başlamış olmasıydı. Cezayirli Müslümanlar Birinci Dünya Savaşı'nda Fransa için savaşmışlar, yüz binlercesi işçi olarak gelmiş ve 1930'ların ağır ekonomik koşullarında politikleşmişti. Hem işçi lideri Messali Hac yönetiminde radikal bir eğilim, hem de zengin bir aileden gelen bütünleşme yanlısı Ferhat Abbas yönetiminde ılımlı bir eğilim vardı. Fakat Fransa'nın çöküşü ve ABD birliklerinin 1942'de Cezayir'e ulaşması yeni perspektifler açarken, Ferhat Abbas 1943'te Cezayir'in tam özerkliğini talep eden bir manifesto çıkardı ve bir anda tecrit edildiğini gördü. Bazı tavizler verildi fakat Fransa'nın tepkisi çok geç kalmıştı. 1945'te sekiz Avrupalı Cezayirlinin ölümüne yol açan ve vahşi biçimde bastırılan bir ayaklanma oldu. Bu olay bir örüntü oluşturdu ve 1947'de Fransa'nın asi-

milasyon ilkesini bir kez daha onaylamasından sonra yaygınlaşan huzursuzluk, 1954'te henüz örgütlenen Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin (FLN) başlattığı gerilla savaşı patlak verene kadar sürekli artış gösterdi.

Fransa'nın her konuda bölünen partilerinin (önceleri Komünistler de buna dahildi) Cezayir konusunda alınan önlemleri genellikle onaylamış olmaları günümüzde tuhaf görülebilir. Ancak Fransız politikacılar için Cezayir'in kaybı Alsace-Lorraine'in kaybı kadar düşünülemez bir durumdu ve ne Mendès-France, ne de geleceğin başbakanı François Mitterand bağımsızlık fikrini ciddiye aldı. Sorunun ekonomik gerilikten kaynaklandığına inanıyorlardı. Başbakan Mollet şu satırları yazarken, Fransa'nın "uygarlaştırma misyonu"nu hatırlatıyordu:

> ... çekilmek Fransa için kabul edilemez. Bu durumda dünyada oynadığı rolden yoksun kalan Fransa, küçülmüş bir ikinci ya da üçüncü sınıf güç hâline gelecektir. Bu bir sosyalist için daha da kabul edilemez bir şeydir, çünkü bu ülkeler demokrasilerini güçlendirmek, kendi altyapılarını oluşturmak, ekonomik büyümelerini sağlamak, eğitim sistemlerini geliştirmek ve kamu görevlilerini eğitmek için bize güvenmektedirler.[8]

Fransa'nın ayrılması hâlinde oraya ABD ya da Sovyetler'in yerleşeceğini söyleyerek sözlerini sürdürüyordu. Bu tahkim edilmiş tutum, savaşın yarı iç savaş olarak görüldüğü anlamına geliyordu. Bunun için toplam asker sayısı yarım milyonu bulan düzenli bir ordu kullanılacaktı. Bu girişim aslında bütün ülkeyi kapsayacak ve bahsi hükümetin kaybedemeyeceği kadar yükseltecekti.

Trajedinin kökeni buydu, çünkü FLN ile hiçbir politik uzlaşma olamayacağı anlamına geliyordu. Mendès-France'ın

Avrupalılara yapılan saldırıya verdiği karşılık Şubat 1955'te Jacques Soustelle'i genel vali olarak göndermek oldu. Fakat Soustelle silahlı yakalanan isyancıların anında infaz edilmelerini öngören kararnameyle durumu daha da ağırlaştırdı. Mollet makul bir biçimde özgür seçim vaadinde bulundu. Bu seçimden sonra Cezayir'in gelecekteki statüsü, Cezayir halkının seçtiği temsilciler tarafından kararlaştırılacaktı. Ancak bütün bunlar Fransız Birliği çerçevesi içinde ve ancak düzen sağlandıktan sonra gerçekleşecekti. Ancak bu önlemler sahadaki gerçeklerle pek uyuşmuyordu. Mollet, Şubat 1956'da Cezayir'e gidip, kaçınılmaz bir biçimde Arap çoğunluğun lehine olacak seçimlerle hiçbir şekilde ilgilenmeyen bir Fransız-Cezayirli kalabalığı tarafından domates yağmuruna tutulduğunda bunu anladı. Kalabalığa boyun eğdiği için konumu artık zayıflamıştı. *Pied-noir*'lara sempatik gelmeyen ılımlı bir şahsiyet olan Cezayir'deki daimi elçi General Catrox gibi Mollet de atanmış biri olmasına rağmen, istifası kabul edildi ve yerini kendisine tam yetki verilen sosyalist vekil Robert Lacoste aldı.

Dordogne'lu yontulmamış bir elmas olan, kabinede Denizaşırı İşler Bakanı Gaston Deffere ile küfürleşen Lacoste, terbiyeli Cumhurbaşkanı Coty'yi dehşete düşürdü ve göreve geldiğinde isyancıları "oyacağı"nı ilan etti.[9] Sosyal ve ekonomik programlar oluşturup yönetimi Cezayirlileştirmeye çalışırken, en büyük kaygısı isyanı bastırmaktı. Bu amaca ulaşmak üzere Ocak 1957'de General Massu'ya muhalifleri imha etmek için 8000 kişiden oluşan bir paraşütçü birliğini harekete geçirme yetkisi verdi. Pontecorvo'nun tanınmış *Cezayir Savaşı* adlı filmine konu olan harekât sekiz ay sürdü.[10] Fakat Fransızların bu savaşı kendilerini açığa vuran şımarık suçlulara karşı ülke içi bir harekât olarak gösterme tutumu kendi içinde çelişkiliydi. Çünkü nüfusun genellikle FLN'yi desteklemesi,

bu yüzden gerekli istihbaratın ancak zorla sağlanabilmesi, acı verici bir gerçek olarak ortaya çıktı. Savaş sırasında elektrik işkencesi sistematik bir biçimde uygulandı. Bunun "temiz" bir işkence yöntemi olduğu, erkeklerin yanı sıra kadınlara da uygulandığı iddia ediliyordu.[11] Halkı yabancılaştıran işkence hem askeri hem de ahlaki açıdan araçların amaçları önemsizleştirdiğini gösteriyordu.

1957'de Cezayir krizi bir rejim krizine dönüştüğü için politik bedel yüksek olacaktı. İsyancıların yanı sıra yerel Fransız muhaliflere de işkence yapıldığına ilişkin haberler solda artan bir umutsuzluğa, FLN'yi destekleyen gizli bir şebekenin oluşmasına, savaşın kazanılamaz olduğu duygusuna yol açtı. Bu da hükümetin orduya ve sağa ihanet edeceği korkularına yol açtı. İsyancı subaylar ve sağcı unsurlar ön almak için Mayıs 1958'de bir kitle greviyle Cezayir'de hayatı durdurdular, genel valinin sarayını ele geçirdiler ve General Massu komutasında bir Kamu Selamet Komitesi kurdular. Bu, Paris'teki rejimi devirmek ve Gaulle'ü getirmek için hazırlanan, Diriliş adındaki planın ilk evresiydi.

General komplo hakkında sürekli olarak bilgilendirildi fakat yasalara uygun davranılmasını istediği için doğrudan karışmadı. Tutumu, biraz belirsiz olmakla birlikte, resmi düzeyde doğruydu ve uzun süre beklemek zorunda kalmadı. Cumhurbaşkanı Coty, hükümetin ordunun denetimini kaybetmesi üzerine saldırı tehdidi altında, de Gaulle'ü çağırmaktan başka seçeneğinin kalmadığını gördü.

12. BÖLÜM

De Gaulle'ün Trajikomediyle Sona Eren Altın On Yılı

De Gaulle'ün, Roissy'deki Paris Havaalanı'na ya da Champs-Élysées'nin başındaki Arc de Triomphe'un (Zafer Takı) bulunduğu önemli kavşağa adını vermesi boşuna değildir. 1970'teki ölümünden bu yana geçen zaman içinde onu kuşatan anlaşmazlıklar yok oldu ve de Gaulle halkın zihninde XIV. Louis ya da Napoleon'la aynı safta yer alan ve günümüzde hâlâ Fransa'daki politik tartışma terimlerini etkileyen, geçen yüzyılın başat devlet adamı olarak görülmeye başlandı. Bunun sebebi, bir devlet adamı olarak kazandığı başarılar olsa da, belki en önemli sebep, onun kendisine ve biçimlendirdiği ülkesine ilişkin düşüncesiydi. O inatçı, kibirli ve diktatör olarak görülebilir ama aynı zamanda cesur, ileri görüşlü, savaş alanına hâkim, ya hep ya hiç diyen, iktidarı kendisi için istemeyen ve kabul edilebilir şartlar olmadığı zaman iktidardan vazgeçmeye hazır bir adamdı. Geleneksel bir toplumsal muhafazakâr olsa da, aynı zamanda bir cumhuriyetçi, yüksek göreve geldiğinde ödüllere ve yapmacık hareketlere pek yüz

vermeyen biriydi. Öldüğünde serveti yoktu, eski bir cumhurbaşkanının değil, bir albayın emekli maaşını kabul etmeyi seçmişti. Aziz değildi, yalnız, soylu ve satın alınamaz –belki de trajik– bir şahsiyet izlenimi bırakıyor, ülkenin çıkarlarını daima kendi çıkarlarından üstün tutuyordu.

Mayıs 1958'in ateşli ortamında soğukkanlı bir hesapla ve prova edilmiş bir belirsizlikle iktidara geri dönmeyi başardı. Cezayir'de onun denetim kurmaya hazır olduğu duyulduğunda yükselen "*Vive de Gaulle!*" çığlıklarına karşılık verirken, ancak mevcut hükümet tarafından davet edilmesi hâlinde iktidarı alacağını ilan ederek diktatörlük eğiliminde olduğu korkularını yanıtladı. Önceleri başbakanlık görevini elde tuttu fakat altı ay olağanüstü yetkilere sahip olma ve yeni anayasa için referandum tutumunda ısrar etti. Komünistlerden, sosyalistlerin bir bölümünden ve Mendès-France ile François Mitterand'ın kurduğu yeni bir sosyalist eğilimli gruptan muhalefet vardı fakat rejimin Cezayir'le başa çıkamaması Fransa'yı ordu önderliğinde bir iç savaşla tehdit ettiği için, ancak geniş bir ulusal desteğe sahip güçlü bir yeni hükümetin sorunla başa çıkabileceği yönünde yaygın bir kanaat oluşmuştu. De Gaulle öncelik verdiği değişmez arzusunun, etkisiz biçimde birbiriyle dalaşan partiler tarafından engellenmeyen güçlü bir merkezi iktidar kurmak olduğunu ilan etti. Daha önce bu partileri denetlemekte başarısız olmuştu, bu ikinci, altın fırsatı kaçırmaya niyeti yoktu. Yeni anayasa oyunun kurallarını değiştirmek için tasarlandı.

De Gaulle'ün görüşü şöyleydi:

> Devlet'in, ulusun kendi esas meselelerini yöneten ve kaderini yönlendiren adamın şahsında görebileceği bir başa, bir lidere ihtiyacı var. Bir bütün olarak topluluğun hizmetinde olan böyle bir icracı baş, bir özel çıkarlar çeşitliliği olan parlamentodan gelmemelidir.[1]

Biraz XIV. Louis'yi hatırlatıyor olsa da, de Gaulle'ün meşruluğunu ailesi aracılığıyla Tanrı'dan değil, doğrudan doğruya halktan aldığını söylemek gerekir. Böylece de Gaulle'ün bir öncü partinin adayı olarak değil, bir bütün olarak ulus tarafından benimsenmesi, referandum yoluyla ya da geniş bir seçmenler topluluğuyla ulusa danışma, uygun gördüğü kişileri bakan olarak atama ve Fransa tehlikede olduğunda olağanüstü yetkiler kullanma hakkına sahip olması gerekiyordu.

Aceleyle Michel Debré tarafından ana hatlarıyla tasarlanan anayasa, özellikle cumhurbaşkanının ve başbakanın göreli yetkileri bakımından yeterince açık değildi ve o zamandan beri etkisini sürdüren sorunlara yol açtı fakat hem de Gaulle'ün olağanüstü statüsüne hem de yaygın kamuoyu kutuplaşması ve bölünmüş seçmen yüzünden felç olan bir parlamenter sistemin çarpıcı çöküşüne uygun düşüyordu. Dolayısıyla düşman bir yorumcunun şu sözleri yersizdir: "De Gaulle ancak 1969 referandumunu kaybettikten sonra, istifa ettiği gün demokratik meşruluk kazandı."[2] De Gaulle sadece başka bir alternatif olmadığı için değil, gelenekçi geçmişine rağmen bir cumhuriyetçi olduğu için bilinçli olarak seçildi.

Yeni anayasa ve kendisi için neredeyse %80 oranında bir destek elde eden de Gaulle parlamentonun üzerinde önemli yetkilere sahip oldu. Parlamentonun yasa çıkarma yeteneği önemli ölçüde azaltıldı ve cumhurbaşkanı başbakanı atama ve parlamentoyu dağıtma hakkına sahip olarak tam bir denetim sağlayabildi. Pek çok parti liderini bakan olarak atarken, kararnameyle teknokrat atayarak ve başbakan dahil olmak üzere seçilmemiş kişileri önemli makamlara getirerek, hükümeti politikanın dışına itmeye başladı. Bu uygulama Beşinci Cumhuriyet'te geleneksel hâle gelecekti. Kaçınılmaz biçimde Bonapartizmle suçlandı fakat yeni bir Gaullist partinin (l'Union des Démocrates pour la République yani Cumhuriyet

İçin Demokratlar Birliği [UDR]) desteğini alarak demokratik çerçeve içinde kaldı. UDR yeni seçimlerde sol partileri ağır bir yenilgiye uğratarak en büyük grup olarak ortaya çıktı. Bu meşruluk düzeyi sayesinde de Gaulle bir tür cumhuriyetçi hükümdardan daha az diktatör durumundaydı. Ancak sonraki yıllarda itibarı öylesine arttı ki zaman zaman esrarengiz bir biçimde de Gaulle'ün Fransa, Fransa'nın ise de Gaulle olduğu görüldü.

Önceleri de Gaulle Cezayir konusunda ne yapacağını bilmiyordu. Üzerine kalan bu "pranga"nın sadece ülkeyi bölmekle kalmadığını, ülke ekonomisine bir yük oluşturduğunu ve onun itibarını zayıflattığını görebiliyordu. De Gaullistler arasında bile henüz mutabakat yoktu. André Malraux ya da Edmond Michelet bağımsızlığın kaçınılmaz sonuç olabileceğini öngörürken, kendi başbakanı Michel Debré ve enformasyon bakanı Jacques Soustelle, bu sonuca ateşli bir tutumla karşıydı. Zamana oynadı. Önce Cezayir'e giderek Genel Valilik'in balkonundan kendisini alkışlayan kalabalığa onları anladığını söyledi. "*Je vous ai compris*" sözü her anlama geliyordu. Bu söz hemen aşağıda onu alkışlayan *pied-noir*'ların ağzında acı bir tat bıraktı.

Ardından Fransız Afrikası'nı dolaşarak kolonilerin İngiliz Devletler Topluluğu'nu andıran yeni bir Fransız Topluluğu içinde ya ayrı ya da bağımsız olmak için oy kullanacakları bir uygulamayı referanduma sunulan yeni anayasaya koyarak sorunun kapsamını genişletti. Gine dışında bütün Fransız Afrikası kolonileri Topluluk içinde kalmayı tercih edince, nihai çözüm için bir çerçeve sağlanmış oldu. Bu arada de Gaulle, Cezayirli Müslümanlara Fransız yurttaşlığı güvencesi verdi ve Konstantin'de onlara daha iyi hizmet ve iş sağlamak için hazırlanan mevcut planın güçlendirileceğini duyurdu. Fakat artık çok geçti ve bu önlemlerin sahadaki sert baskı uygula-

masıyla bağdaşması pek mümkün değildi. FLN o sırada terörist saldırıları Fransa'nın içinde tırmandırmaya başlamıştı. Savaş artık sadece ülke içinde bölücü bir etki yaratmakla kalmıyor, ülke dışında Fransa'nın konumuna da zarar veriyordu. Böylece de Gaulle, Eylül 1959'da Cezayir'e diğer Fransız bölgelerine sunduğu seçeneği önerdi.

Tahmin edileceği gibi bu öneri ihanet çığlıklarını yükseltti ve iki yıl sürecek şiddetli bir politik mücadeleye yol açtı. Ocak 1960'ta Cezayir'de "barikatlar haftası" ve ayaklanmayı kışkırtmakta olan General Massu'nun Paris'e geri çağrılmasına karşı bir *pied-noir* protestosu başladı. Dokuz gün sonra de Gaulle'ün çarpıcı bir biçimde askeri üniformasıyla televizyon ekranlarına çıkarak komutlarını içtenlikle sıralaması üzerine protestolar zayıfladı. Fakat çatışmanın devam etmesi ve Georges Bidault ve Jacques Soustelle gibi eski yoldaşların muhalefet etmesi üzerine de Gaulle düğümü kesmek zorunda kaldı ve Kasım ayında halkın önüne çıkarak sonucun bir Cezayir Cumhuriyeti olacağını ilan etti.

Ocak 1961'de de Gaulle, bir ulusal referandumda kendi safına %76 destek sağladı fakat bu gelişme yüksek rütbeli subayları Nisan ayında Cezayir'de bir *coup d'état* girişiminde bulunacak kadar öfkelendirdi. Girişime, aralarında ordunun eski genel müfettişi General Salan dahil dört general önderlik ediyordu. Paris'in bir paraşüt birliğinin tehdidine maruz kalması üzerine de Gaulle televizyona çıkarak harekâtın derhal durdurulmasını emretti ve duygusal sözlerle halktan yardım istedi. Darbe girişimi birkaç gün içinde çöktü ve Mayıs'ta barış görüşmeleri başladı fakat bunlar Fransa'nın kendisini şiddetten kurtaramayacağı bir sonraki yıl da aralıklı olarak sürecekti. Artık gizli bir ordu örgütü (OAS) vardı. Örgüte, yasadışı ilan edilen General Salan'ın yanı sıra de Gaulle'ün eski yakın çalışma arkadaşları, Jacques Soustelle ve Georges

Bidault önderlik ediyordu. Bu kişilerin savaş dönemi Direniş örgütünü taklit eden bir "Ulusal Direniş Konseyi"nin başında yer almaları oldukça ironiktir. Sonraki yıl OAS bombalı saldırılarla yaklaşık 2000 kişiyi öldürecekti. Bu arada Paris polisi Cezayirli protestoculara çok sert davranıyordu. En az yetmiş göstericinin ölü ya da canlı olarak köprülerden Seine Nehri'ne atıldığı Ekim 1961'de dehşet verici bir katliam yaşandı.

Nihayet Mart 1962'de Évian'da barış antlaşması imzalandı ve Cezayir halkı tarafından yaygın biçimde onaylandı. Bu gelişme ne OAS unsurlarının Paris yakınlarındaki Petit-Clamart kavşağında de Gaulle ve karısını makineli tüfek ateşiyle öldürme girişimini engelledi (kariyeri boyunca benzer nitelikte neredeyse otuz saldırıya uğramıştı), ne de FLN savaşçılarının Fransız ordusuyla işbirliği yapan Cezayirlilerden vahşi biçimde intikam almalarına son verdi. Fransa'ya gelmek zorunda kalan *pied-noir*'ların acısı bunlara eklendi ve Cezayir'e bağımsızlık verilmesi, renkli bir betimlemeyle, kolay bir doğum değil, "deneme yanılma yoluyla sürdürülen bir reelpolitik yaklaşım temelinde forsepsle yapılan kanlı" bir doğum oldu.[3] Fakat uzun süredir bölünmüş olan ülke bunun üstesinden gelebildi. Bunu ancak de Gaulle başarabilirdi. Bu ona en azından daha kapsamlı tasarılarını sürdürme özgürlüğü sağladı.

Ya da neredeyse sağlayacaktı. Zira her zaman söylediği gibi Cezayir krizi çözüldükten sonra partiler ondan kurtulmaya çalışacaklardı. Bu kez onu iyice kışkırtan yeni bir güç denemesiyle yüzleşmek zorunda kaldı. Cezayir'in Fransız kalmasından yana olduğu bilinen sadık başbakanı Michel Debré planının ilk evresi için ona uygun bir politik örtü sağlamıştı fakat de Gaulle onun yerine banker Georges Pompidou'yu geçirdi. Ancak bunu yaparken anayasanın gereğini yerine getirerek Meclis'e danışmadı ve seçilmiş bir politikacı olmayan Pompidou sadece kabul oyuyla ayakta kalmayı ba-

şardı. Petit-Clamart'daki makineli tüfeklerin anısı belleğinde henüz taze olan de Gaulle, kendisinden sonra gelecek kişinin seçmenler kurulu tarafından değil bütün ulus tarafından seçilmesine, böylece cumhurbaşkanlığını güvence altına almaya karar verdiği zaman yeni bir kavga konusu yaratmış oldu. Bu karar da anayasaya ters düşüyordu. Pompidou bir güven oylamasını kaybederek istifa etmek zorunda kaldı.

De Gaulle, kaygısız bir tutumla Meclis'i dağıttı, referandumda muhalefeti bozguna uğrattı ve nihayet mecliste uygun bir Gaullist çoğunluk sağladı. Prestijini ve halk tarafından sevildiğini bir kez daha kanıtlamış oldu.

Bir gün de Gaulle Monnet'nin eski meslektaşı Étienne Hirsch'e, açıkça "Emirleri veren artık Mösyö Monnet değil," dedi.[4] Uluslarüstü örgütleri "iş yapmaktan çok, laf üretilen ortamlar" olarak görüp küçümseyen coşkulu milliyetçi de Gaulle'ün tam da Monnet'nin eski hayali Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (AET) 1958'den itibaren yürürlüğe girdiği bir sırada iktidara gelmesi ironiktir. Fakat de Gaulle bir ulusal güç politikasının sağlam ekonomik temeller gerektirdiğini anladı ve Monnet ile onun Planlama Komisyonu'nun Fransa'ya bıraktığı ekonomik mirasın değerini kabul etti. İktisatçı olmayan general, Başbakan Pompidou'yu ve Maliye Bakanı Antoine Pinay'yi "serdümen generalin hükümeti"nin yöneticileri olarak görme eğilimindeydi fakat yetkin kişileri atadı ve –külçe rezervleri ile "altının evrenselliği"ne ilişkin Colbertçi bazı antika ifadeler bir yana– onların bildikleri gibi yapmalarına izin verdi. Onlar da uluslararası bir ekonomik ısınmanın elverişli arka planından yararlanarak tam da öyle yaptılar.

Gaullist rejim iktisat politikasının uygulanması için değerli bir politik istikrar sağlarken Dördüncü Cumhuriyet'le aynı

refah yolunu izledi. De Gaulle'ün coşkulu bir tutumla benimsediği Fransa'nın nükleer caydırıcılığı bile gözetildi. Önceki beş yıllık planda nükleer araştırmalara ve Mendès-France'ın başlattığı atom bombası projesine yer veriliyordu. Kapitalist ekonomide devletin merkezi planlama rolü üzerindeki sarsılmaz ısrarda bir değişiklik olmadı. Bu yaklaşım, zaman zaman karakteristik biçimde, hatta aşırı iddialı, Caravelle hava yolları ve Fransız-İngiliz yapımı Concorde gibi büyük projelere yol açtı. Fakat devalüasyon ve eski frank'ın yüz katı kadar değerli yeni bir "güçlü frank"ın işaret ettiği, dünyaya yenilenmiş bir Fransa'da disiplinli bir mali ekibin işbaşında olduğunu söylemek için tasarlanan sıkı mali denetim üzerinde yeni bir ısrarlı tutum vardı.

Jean Fourastié'nin "Fransa dışında hiçbir ülke geleneksel yoksulluk ve zorlukların ötesine daha hızlı ya da daha kesin biçimde geçmeyi başaramamıştır" iddiasıyla vaftiz ettiği, "altın dönem" ya da "muhteşem otuz yıl" (*trente glorieuses*) denen 1946-1975 yılları arasında yepyeni bir Fransa ortaya çıktı.[5] Nüfus 40,5 milyondan 52,6 milyona yükselerek neredeyse %30 arttı ve ortalama ömür uzadı, erkekler için 61,9'dan 69,1 yıla, kadınlar için 67,4'ten 77 yıla çıktı. Bu demografik değişikliklerin esas etkisi, sağlık hizmetlerinin gelişmesi ve cömert aile yardımlarından güç alan yeni bir "bebek patlaması" (doğum oranında ani artış) idi. Emekliler artık daha uzun yaşıyor olsa da, Fransa ansızın genç bir ülke gibi göründü.

Refahla ilgili olan her şey, elbette, yüksek üretkenlik temelinde neredeyse yeni bir ekonomiyle yaratıldı. Hükümet yirmiden az işçi istihdam eden eski yarı-artizan firmalardan artan makineleşme, standartlaşma ve ölçek ekonomisinden yararlanan daha büyük, daha verimli firmalara geçerek endüstriyi modernleştirmeye başladı. Kimya ve tekstil gibi alanlarda faaliyet gösteren şirketlerin uluslararası alanda re-

kabet edebilecek ve ihracata katkı sağlayabilecek daha büyük gruplarla birleşmesini teşvik ederken, savunma, havacılık ve nükleer enerji gibi kilit alanlarda araştırma ve üretim faaliyeti başlattı. De Gaulle'ün "iş yapmaktan çok, laf üretiyor" demesine rağmen, ekonomi Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun temsil ettiği rekabetçi meydan okumaya öyle olumlu bir tepki gösterdi ki, Fransa Avrupa'nın geri kalanına yaptığı ihracatı beş katına çıkarırken, henüz özgürleşmiş kolonileriyle avantajlı ticari ilişkilerini sürdürüyordu. Yatırımlar hızla arttı ve ekonomi Japonya ve Batı Almanya'nın kendi "mucize yıllar"ındaki kadar olmasa da, yılda yaklaşık %5 oranında, fakat ABD'den daha fazla ve kendi GSMH'sinin Manş'ın öte yakasındaki rakibi tarafından muzaffer bir biçimde aşıldığına tanık olan İngiltere'nin neredeyse iki katı kadar büyüdü.

Hızlı ekonomik değişim, doğal olarak hayat tarzlarını etkiledi. Tarımın başarılı biçimde makineleştirilmesi daha az işçi gerektirdiği için Fransa daha sanayileşmiş, kentli bir topluma dönüştükçe, kırsal kesimden evreler hâlinde göç başladı. İstihdamda, bankacılık, sigortacılık, kamu yönetimi, ulaşım ve turizm gibi alanlarda genişleyen hizmet sektörüne doğru dikkati çeken bir geçiş oldu. Kadınlara iyi iş fırsatları da sağlayan bu sektör yeni bir yönetici sınıfının ve daha gelişmiş bir işgücünün oluşmasını sağladı. Bütün bunlar ve gençlerin sayıca çoğalması eğitime de yansıdı. Ortaöğrenim düzeyinde bakalorya diplomalarının sayısı 1950'de 32.000'den 1970'de 139.500'e, üniversite düzeyinde ise öğrencilerin sayısı 1960'ta 200.000'den 1968'de 500.000'e çıktı.[6] Ne var ki çalışamayacak kadar genç olanların ya da öğrenim görenlerin artışıyla birlikte bu yeni sanayi toplumunda artan emek talebi göçmenlerle karşılandı. Savaşın sona ermesiyle 1960'ların sonu arasında genellikle İtalya, İspanya, Kuzey ve Orta Afrika'dan gelen göçmenlerin sayısı 4 milyonu buldu. Bu akın daha fazla ko-

nut ihtiyacına yol açtı. Paris ve diğer şehirler ayrı tutulan yeni bir gezgin nüfus yaratarak kişiliksiz yüksek konut bloklarından oluşan varoşlarla *–banlieues–* çevrelenmeye başladı. On yıllık bir süre içinde, özellikle televizyonun yaygınlaşması ve popüler kültürün giderek Amerikanlaşmasıyla birlikte, Fransız toplumu önemli ölçüde dönüştürüldü.

Bu ekonomik değişim, 1960'larda de Gaulle'e iddialı dış politika hedeflerini gerçekleştirmek için ihtiyaç duyduğu sıçrama tahtasını sağladı. 1940 yenilgisiyle aşağılanan Fransa'yı daha önce ayağa kaldırdığı gibi, bu kez de birbirini izleyen Hindiçin, Süveyş macerası ve Cezayir aşağılanmalarını silmeyi, böylece Fransa'yı Büyük Güçler arasında hak ettiği yere getirmeyi amaçlıyordu. "Fransızların Fransa'yla gurur duymaları gerekir," dedi 1963'te sırdaşı Alain Peyrefitte'e, "aksi hâlde Fransızlar vasatlık ve didişme içinde debelenip dururlar. Fransa bir büyük güç olmaktan, büyük bir güç gibi davranmaktan vazgeçerse önemini tamamen kaybeder." De Gaulle için bunun anlamı, Soğuk Savaş düzenine meydan okumaktı. Bir milliyetçi olarak de Gaulle, Birleşmiş Milletler'e fazla ilgi duymuyor, ona "*le machin*," yani "ıvır zıvır" diyordu. Kendisini Soğuk Savaş dünyasında gücün aslında nerede olduğunu anlayan bir gerçekçi olarak görüyor ve dengeyi değiştirmek istiyordu.

Politikaların görüntüleri değil gerçekleri temel alması gerektiğini ısrarla belirten de Gaulle, Peyrefitte'e üç uluslararası gerçeklik olduğunu da söylemişti. Birincisi, dünya liderliğini sürdürmeye ve Avrupa'daki hegemonyasını güçlendirmeye çalışan yayılmacı bir ABD'ydi. İkincisi, Huruşov'un Küba'ya füze yerleştirerek ABD'yi tehdit etme çabasının başarısızlığa uğramasından sonra dünyayı yönetme çabasından hiç kuşkusuz vazgeçmiş olan, "yutulmak" istemeyen, bunda da "haklı olan," kendisinin Sovyetler Birliği demeyi tercih ettiği Rus-

ya'ydı. Peki de Gaulle'e göre üçüncü gerçeklik neydi? Büyük Britanya değildi; o sadece "Anglo-Saksonlar"ın, sayesinde Avrupa Topluluğu'nu etkilemeye, onu kendi çıkarlarına uygun biçimde yönetmeye çalıştıkları bir Truva Atı'ydı. Fransa'ya gelince...

> ... bu zamanda biz, Amerikalılar ve Ruslardan ayrı olarak ulusal bir iddiası olan, bu iddiayı sürdüren ve onu ilan edecek cesarete sahip olan yegâne gücüz. Bu üç gerçekliğin dışında sadece şekilsiz, kendi aralarında bölünmüş, kararsız, sürekli taklitçilik yapan ülkeler var.[7]

1960'larda de Gaulle'ün aldığı dış politika kararları, bu nedenle "Anglo-Saksonlar"ın genellikle gördükleri gibi sadece hırçın jestler değil –onları kışkırtmaktan bariz biçimde hoşlanıyor olsa da– bilinçli bir planın birbirini izleyen adımlarıydı. Fransız savunmasının ABD'ye bağımlı olmasını istemeyen ve gerçek gücün artık nükleer silahlara bağımsız olarak sahip olmaktan geldiğine inanan de Gaulle, mevcut nükleer projeyi hızlandırdı ve kısa süre içinde kendi vurucu gücüne gururla sahip oldu. Bu gelişme Amerikalılarla ciddi bir tatsızlığa ve Fransa'nın daha geniş Atlantik ittifakının politik üyesi olarak kalmaya devam ederken NATO'dan ayrılmasına yol açtı. Böylece Fransa'daki bütün ABD ve Kanada üsleri Nisan 1967'de kapatıldı ve Fransa *tous azimuts* yani bütün yönlere, dolayısıyla Soğuk Savaş'ın *her iki* tarafına doğrultulmuş yeni füzeleriyle baş başa kaldı. De Gaulle, Komünist Çin'i tanıyarak ve 1966'da Moskova'ya resmi bir ziyarette bulunarak bu arada kalma konumunu güçlendirdi. Moskova'da karşıt blokların olmadığı bir Avrupa'yı savundu. Amerikalılar onun "Atlantik'ten Urallar'a kadar Avrupa" çıkışını yeterli Batılı savunma gücü olmaksızın Avrupa'nın potansiyel Rus saldırısına açık

bırakılması olarak gördükleri için bu yeni durumu ciddiye aldılar. De Gaulle'ün Vietnam Savaşı eleştirisiyle Fransa zehirli bir miras bıraktığı için durumu daha da ciddiye aldılar.

Doğal olarak ancak bir "ulus devletler Avrupası"nı kabul edebildiği için de Gaulle, Avrupa Ekonomik Topluluğu'yla ilgilenmenin bir yolunu bulmak zorundaydı. Topluluğun Fransız malları için yararlı bir ihracat pazarı sağladığını görebiliyordu ve aslında, Fransa diplomatik olarak çok daha zayıf olan Almanya'yla ittifak içinde topluluğa hâkim olabilirse, kayıp imparatorluğun telafisini de sağlayabilirdi. Bunu önce Fouchet Planı aracılığıyla, AET'nin uluslarüstü yapısının yerine basit bir hükümetlerarası örgütü geçirerek yapmaya çalıştı. Bu girişim başarısız olduğunda de Gaulle "Anglo-Saksonlar"ı suçladı ve İngiltere'nin topluluğa katılımını 1963'te ve gene 1967'de engelledi. Fakat bu aynı zamanda Fransa'nın geri tarımını korumanın göreneksel yöntemiydi. De Gaulle tarım ürünleriyle ilgili yeni gümrük mevzuatı yüzünden AET'den ayrılma tehdidinde bulunarak tarımı korumaya çalıştı. Yine 1965-6'da Avrupa Parlamentosu'nun tekil ulusların veto hakkını tehdit eden bir uygulamasını protesto etmek için boykot uyguladı. Fransa'nın ancak "üçüncü gerçeklik" ve Avrupa'nın öncü gücü olması hâlinde dünya meselelerinde potansiyel hakem olabileceğini hissettiği için inatçı bir tutumla savaştı.

De Gaulle'ün ihtişam retoriğini gerçek hâline getirmek için elinden geleni yaptığı kesinlikle söylenebilir. Tarzı kışkırtıcı olsa da Soğuk Savaş'ta Doğu ile Batı karşılaşmasının ötesinde, yararlı bir yol açtığı da kesinlikle söylenebilir. Fakat yetmişli yaşlarının sonuna geldiğinde, 1967'deki Kanada ziyaretinde ünlü "*Vive le Québec Libre*" (Yaşasın Özgür Québec) sloganıyla Fransız ayrılıkçılarına destek verdiği zaman yaptığı gibi, kendini şımartan haylaz bir tutumla davranmaya baş-

ladı. Kanada'da yaptığı diplomatik gaf, kendi bakanlarının da kabul ettiği gibi, apar topar ülkeden ayrılmasına yol açtı.

1968 Noel kutlamaları sırasında, ülkeye Fransa'nın sakin ve etkin hükümet uygulamalarıyla standart oluşturmaya devam edeceği konusunda güvence verirken hâlâ duruma hâkim görünüyordu. Ülkeyi harekete geçirme başarısının kültürel ve toplumsal değişimlere yardımcı olacağından kuşkusu yoktu. Sadece birkaç ay sonra kendisini ve hükümetini dehşete düşürecek bir meydan okumayla karşılaşacağını düşünemezdi.

Gaullist rejim ilk kültür bakanı olan seçkin yazar André Malraux'yla bilinçli bir kültür politikası edindi. Malraux, devlet komisyonuna Chagall gibi sanatçıları katarak, kamu binalarını temizleyerek –mesela soğuk gri Place de la Concorde'a özgün sarımsı rengini iade ederek– en önemlisi, 1930'larda solcu bir fikir olan bütün ülkede pek çok Maisons de la Culture (Kültür Evleri) oluşturma girişimini canlandırarak, pek çok yönde harekete geçti. Bu girişimler tiyatro ve diğer kültürel faaliyetleri uyararak taşra hayatını zenginleştirirken, Malraux kültürel faaliyetlere ulaşımı kolaylaştırmak ve veraset vergisini hafifleterek ulusal sanat hazineleri stokunu artırmak için önlemler de aldı. Yarattığı etki önemliydi.

Ancak bu iyi niyetli politika hâlâ yukarıdan aşağıya bir yaklaşımla sürüyordu; toplumdaki değişimlerle, özellikle de şaşırtıcı derecede farklı, nefret edilen "Anglo-Saksonlar"dan önemli ölçüde etkilenen yeni altmışlar kuşağıyla sıkı bir bağlantı kurmuyordu. Onlar daha uzun boylu, daha zenginlerdi, renkli giysilere harcayacak paraları vardı, kendi altkültürleri, kendi dergileri, kendi radyo programları ve kendi dilleri vardı. Ve elbette kendi rock-and-roll ve *yéyé* müzikleri de vardı.

1962'nin yıldızı artık bir Édith Piaf ya da bir Gilbert Bécaud değil, bütün ergenler için "*Tous les garçons et les filles*" şarkısını söyleyen François Hardy idi. Bu yeni kent toplumunda onlar artık eski aile bağlarıyla ve fırsat yetersizliğiyle kısıtlı değildiler; ahlaki özgürlük istiyorlardı; mini etek giymek ve doğum kontrol hapı kullanmak da istiyorlardı. "Sosyal güvenliğin dışında bunu ödeyemeyiz," diyordu de Gaulle, "bizden bir sonra isteyecekleri şey bedava araba mı olacak?!"[8] Savaşı sadece işitmişlerdi, Almanlardan ya da Ruslardan korkmuyorlardı ve ana babalarının hayatını dönüştüren konut ve hijyen konularında zorluklarla elde edilen iyileştirmelerin kıymetini bilmiyorlardı. Bireyselliğe özlem duyuyorlar fakat piyasa manipülasyonlarının bireyselleşmeyi standartlaştırdığı yeni bir toplumda yaşıyorlardı. Bazı yorumcular onları neredeyse uzaylı yaratıklar gibi görüyor olsa da, diğerleri onlarda refahtan, belirsiz bir özgürlükten ötürü baş gösteren bir hastalık görüyorlardı.

Fransa kendi kültür devriminden geçmekte olduğu için belirsiz olan pek çok şey vardı. Sinemada ve romanda, kaydedilmeyi bekleyen hiçbir hazır nesnel gerçekliğin olmadığı, bir filmin ya da romanın bir gerçeklik araştırması olduğu fikrini geniş çapta yansıtan bir yeni dalga oluştu. François Truffaut, Claude Chabrol ya da Jean-Luc Godard gibi '60'larda başlayan yeni sinema akımının (*nouvelle vague*) genç yönetmenleri, aynı zamanda sinemada kişisel bir ifade olarak otör anlayışına inanıyorlardı. Onlar montajıyla, kesintisiz anlatımı ve sürekliliğiyle stüdyoda film yapmayı reddediyorlar, elde kamera sokak çekimlerini tercih ederken, "öykü"den çok dikkatleri görülmesi gerekene çekerek çeşitli atlamalarla süren bir anlatımı tercih ediyorlardı. Geleneksel sinemayı içeriden altüst etmeye, onun nasıl çalıştığını göstermeye, yapılanın hayat değil "film" olduğunu kanıtlamaya çalışıyorlar, bir anlam

yapısı arıyorlardı. 1959'da Cannes'da Truffaut'nun bir gencin otoriteye başkaldırmasını anlatan *Les Quatre Cents Coups*'uyla (*Dört Yüz Darbe*), Godard'ın neşeli ve küstah bir açılışı olan *A Bout de souffle*'siye (*Nefes Nefese*) ve Alain Resnais'nin çarpıcı *Hiroshima, mon amour*'uyla (*Hiroşima Sevgilim*) ortaya çıktılar. Godard'ın daha sonra ortaya koyduğu biraz bilgiçlik taslayan Maocu yorumuna rağmen, bu grubun çalışmaları, Claude Chabrol, Agnès Varda ve diğerlerinin yorumlarıyla birlikte, uluslararası sinemada bir dönüm noktasına işaret ediyordu.

Benzer uğraşılar daha güçlü biçimde yeni roman akımında temsil edildi. Bu akımın iki uygulayıcısı, Alain Robbe-Grillet ve Marguerite Duras sinema alanında da faaldiler. Kendi yaklaşımlarında farklı vurguları olmakla birlikte, bu "yeni romancılar," toplumsal ve politik ortam oluşturma, karakter yaratma ve çizgisel anlatım gibi geleneksel kurgu özelliklerinden yoksun bir tür karşı-romanı amaçlıyorlardı. Böylece olup biteni anlayarak ve yansıtarak olağan anlatıcıyı toplumsal dünyayla bütünleştirmek yerine, artık örtük bir anlatıcı ya da bakış açısı vardı. Mesela Michel Butor'un *La Modification* (*Değişme*) adlı romanının kahramanı *"vous"* diyerek, ikinci çoğul şahsın ağzından konuşur, kendisine hitap edip etmediği belli değildir. İma edilen bu anlatıcı ya da varlık, uygarlıkla anlaşılmaz biçimde ilk kez karşılaşıyormuş gibi, dünyanın ötekiliğiyle, şeylerin ayrıntılı biçimde tarafsız, çoğu kez geometrik betimlemelerle ya da kişinin onunla kendi yoğun, sıklıkla saplantılı biçimde tekrarlayan çatışmasıyla yüz yüze gelir.

Okurun çoğu kez tedirgin edici olan bu fenomenolojik deneyimi paylaşması gerekir. Bu deneyim benliğin dışındaki herhangi bir şeyle uzlaşma başarısızlığına ilişkin trajik bir ontolojik dramaya dönüşebilir. Flaubert'in "Hiç hakkında roman" yazmayla ilgili eski düşünün büyüsüne kapılan Rob-

be-Grillet, kendisinden önce Sartre'ın yaptığı gibi nesnellik ile öznellik arasındaki çatışmaya varır. Dilimlenmiş bir domates ya da buna benzer bir şeyin betimlenmesi ayrıntılı olarak ne kadar nesnelse, o kadar çılgıncasına öznel görünür; karakterin psikolojisini romandan ne kadar dışlamaya çalışırsa, onun örtük anlatıcının –ve anlatıcının anlatıcısı olan Robbe-Grillet'nin– yerini almasını o ölçüde sağlar.

Sinema ve romanın başka yerde daha sistematik biçimde ele alınmakta olan fikirleri yansıttığını belirtmek gereksiz. Yeni romanın daha kötümser bazı temaları, dilbilimsel teoriyi farklı disiplinlere uygulamaya başlayan 1960'ların yeni yapısalcıları tarafından güçlendiriliyorlardı. Psikanalist Jacques Lacan, akıl ve özbilginin neredeyse ulaşılamaz olduğunu gösteren bir Freud okuması geliştirdi. Yapısal antropolog Claude Lévi-Strauss bütün mitlerin temelinde evrensel bir mantık arıyordu fakat bir Yerli kabilede mesela soyut bir beden resminin toplumsal bir hiyerarşiye nasıl denk düştüğünü parlak biçimde kanıtladıysa da bu temel yapı ne resmi yapan ne de resmi yapılan tarafından anlaşılıyordu. Epistemolog Michel Foucault, zaman içinde gerçek bir iletişim olmadığı ve sonuç olarak büyük harfle başlayan İnsan öldüğü için insanların kendi dönemlerinin içinde kilitli kaldıklarını, bu yüzden tarihte süreklilik olmadığını öne sürdü.

En azından yapısalcıların bazıları için hâlâ temeldeki belirleyici yapıların açığa çıkarılamayacağı inancı vardı fakat 1970'lerde ağır basan sözde post-yapısalcılar daha da ileri gittiler. Bu kez, Roland Barthes'la birlikte, "yazarın öldüğü" fikrine, onun kitabın anlamı üzerinde hiçbir denetiminin olmadığı –aslında yazarın kitabı değil, kitabın yazarı yazdığı– görüşüne doğru bir yönelme oldu. Gilles Deleuze, Jacques Derrida ve Jean-François Lyotard gibileri için metnin ötesinde hiçbir şey yoktu, ne açığa çıkarılması gereken temel bir ger-

çeklik ne de kesin bir doğru vardı. Sol politikaların geleneksel olarak bağımlı oldukları bilinebilir bir dışsal gerçekliğe ve akla olan inancın inkârıyla postmodern bir göreliliğe bu sıçrayış kaçınılmaz bir biçimde eleştirildi. Genellikle gereksiz biçimde zor yazmakla eleştirilmiyorlardı sadece. Sosyal bilime matematiği ya da doğa bilimlerini katma girişimiyle Lacan, Deleuze ve diğerleri zaman zaman anlaşılmaz görülen kavramları ağırlıklı olarak kullandılar. Bazı eleştiriler haksız olabilir, ancak bu düşünürlerin yarattıkları etkinin sönümlendiği ve evrenselci büyük teori arayışından daha ampirik bir yaklaşıma doğru bir hareketin oluştuğu açıktır. Bununla birlikte bunlar entelektüel bakımdan heyecan verici ve tedirgin edici zamanlardı.

Ne var ki 1960'larda solcular çeşitli mutasyonlara uğradılar ve Marksizmin yeni yorumlarına yöneldiler. Pek çok entelektüel Sovyetler Birliği kendilerini hayal kırıklığına uğrattığı için ya da tarih sanayi toplumlarında bir proleter devrim modeli yaratmadığı için komünizmi terk ediyor olsa da Marksizm hâlâ şu ya da bu biçimde temsil ediliyordu. Sovyetler Birliği ile kapitalist Batı toplumlarını baskıcı otoriter bürokrasiler olarak aynı kefeye koyma eğiliminde bir Troçkist çizgi, hatta bir "Komünist Anarşist" grup vardı. Fakat Komünist Parti içindeki teorik savaş erken yazıları temelinde Marx'ı bir hümanist gibi göstermeye çalışan Henri Lefebvre gibi kişiler ile "bilimsel" Marx yorumuyla ortodoksiyi savunmaya çalışan Louis Althusser gibi püristler arasındaydı. Ne var ki uluslararası bir protesto grubunun içinde olduğunu giderek fark eden idealist genç için gelecek Çin'de Mao'nun, Küba'da Castro'nun köylü devrimcileriyle, romantik Che Guevara imgesi ve Vietnam'daki kurtuluş savaşıyla belirlenecekti.

○

Olağanüstü Mayıs 1968 "olayları" (böyle denilmesinin sebebi daha uygun bir ismin bulunamamasıydı) beklenmedik bir anda ortaya çıktı. O sırada göze çarpan bir politik sorun yoktu. İlerleme bütün sektörleri eşit olarak etkilemediği için zaman zaman grevler oluyor fakat bunlar çözümleniyordu. Sosyalist François Mitterand üç yıl önceki başkanlık seçimlerinde beklenenden daha iyi sonuç almıştı ancak bunun sebebi daha çok de Gaulle'ün kampanya yürütmeye tenezzül etmemiş olmasıydı. Ciddi bir muhalefetin yokluğu Mart ortalarında *Le Monde*'da yer alan bir baş makaleye yansıdı. Fransızların, özellikle Amerika'da ve dünyanın her yerinde görülen öğrenci protestolarının dışında kaldıklarını hisseden gençlerin sıkılmakta oldukları dile getirildi. Yazıda, biraz ters bir tutumla, Nanterre'in şehir dışındaki yeni kampüsünde erkek öğrencilerin kadın öğrencilerin odalarına serbestçe girme taleplerinin oldukça sınırlı bir insan hakları anlayışını yansıttığı da belirtiliyordu.

Beş gün sonra erkek öğrencilerin kadınlara ayrılan bölümleri işgal etmeleriyle patlama tetiklenmiş oldu. Üniversite yetkilileri sert bir tepki gösterdiler, öğrenciler cüretli bir tutumla işgali genişlettiler ve "Olaylar" kaçınılmaz biçimde gelişmeye başladı. Nanterre kampüsü kapatıldı fakat bu Sorbonne'un işgaline, ardından ülkedeki bütün üniversite ve liselerin işgaline yol açtı. Sorbonne'daki öğrenci cümbüşü okulu kısmen tahrip ederken, daha örgütlü Troçkist ve anarşist unsurların sahneye çıkması akademik yetkilileri çaresiz bıraktı. Olayları bastırması için polis çağırıldı fakat polisin sert uygulamaları öğrencilere duyulan sempatiyi artırdı ve Latin Mahallesi'nde barikatlar ve havada uçuşan kaldırım taşlarıyla süren bir meydan savaşı başladı. Televizyon yayını olayları bütün Fransa'ya ve dünyaya yaydı. Komünistler ve Sosyalistler duraksayarak da olsa olayların içine çekildiler, genellikle ütop-

yacı özlemleri sendika taleplerine yönlendirmeye çalıştılar ve on milyon çalışanın katıldığı bir genel grev başladı, fabrikalar işgal edildi ve ülkede hayat dururken hükümet tam bir şoka girdi.

Etkili sosyolog ve politik yorumcu Raymon Aron şöyle soruyordu: "Yerel bir öğrenci protestosunun, iktidarı ele geçirmek gibi bir niyeti, politik partisi ve lideri olmayan bir kitle hareketinin rejimi titreten bir ulusal krize dönüşmesi nasıl mümkün olabildi?"[9] Aron'un işaret ettiği gibi, devrimler artık sadece azgelişmiş ülkelerde olma eğilimi gösterdiği için sendikalar ileri sanayi ülkelerinde muhafazakâr bir güç hâline gelmişlerdi. Her durumda komünist liderler bu özgürleşmiş genç "burjuvazi"nin şövalye tavrı karşısında hayretler içinde kaldılar –solcu aileler içinde kuşaklararası sert anlaşmazlıklar vardı– fakat de Gaulle'ün Amerikan karşıtı duruşu onları mutlu etti. Ayrıca, protestocu öğrencilerin pek çoğu günlük politikayı gerçek dışı bulup küçümsüyordu. Eski gerçeküstücü sloganları ("yasaklamak yasaktır" ya da "hayal gerçektir") canlandıran bu "devrim", yoksa sadece bir psikodrama, masum bir karnaval, 1789, 1830, 1871 ve 1944'ün gerçek ulusal ayaklanmalarının teatral bir taklidi miydi? Ya da André Malraux ve Başbakan Pompidou'nun daha görkemli ifadesiyle, bu bir "uygarlık krizi" miydi?

Her ne olursa olsun, hükümetin onunla başa çıkamadığı görülüyordu. Pompidou ücret artışları sağlayarak sendikaları öğrencilere karşı oynamaya çalışıyor, bazı cumhurbaşkanlığı görevlileri valizlerini topluyorlar, sosyalist lider Mitterand sık sık televizyona çıkarak kendisini de Gaulle'ün alternatifi olarak gösteriyordu. Bu arada General gizemli bir biçimde ortadan kaybolmuştu. Yoksa ülkeden kaçmış mıydı? Aslında de Gaulle, Pompidou'nun daha sonra dediği gibi, hayatında ilk kez soğukkanlılığını tamamen kaybetmişti.[10] Fakat kısa süre

içinde bu ruh hâlinden sıyrıldı, General Massu'ya danışmak ve ordunun sadakatini test etmek için gizlice Almanya'ya giderek sahne aldı. Üç gün sonra güven tazelemiş olarak döndü ve eski otoriter tavrıyla istifa etmeyeceğini, seçim yapılacağını ilan etti. Bütün ülke bir yaz fırtınası yaşamış gibi derin bir nefes aldı. Onu desteklemek için Champs-Élysés'de bir kitle gösterisi yapıldı, General seçimlerden zaferle çıktı ve her şey sihirli biçimde eski hâline döndü. XV. Louis'ye atfedilen o uğursuz "*après moi le déluge*" (benden sonrası tufan) sözü, sanki "*après le déluge... moi!*" (tufandan sonra... ben) sözüne dönüşmüştü.

Fakat yeterli değildi. Öğrencilerin tutarlı bir politik projelerinin olmadığı, aslında tam da eleştirmekte oldukları toplumsal eğilimlerin ifadesi oldukları ve "devrim"lerinin gerçeğin ışığında bir lüks olduğu, sosyoloji öğrencilerinin artık iş bulamadıkları, "*trente glorieuses*"ün sönümlenmekte olduğunu gösteren ilk belirtilerin o dönemde ortaya çıktığı doğrudur ("muhteşem otuz yıl" petrol kriziyle sona erecekti). Fakat *Le Monde*, coşkulu Nanterre kampüsündeki esas sorunun göründüğü kadar önemsiz olmadığını anlayamıyordu. Tam aksine bu, öğrencilerin çatırdayan üniversite sisteminden bıktıklarını gösteren sembolik bir sorundu. Sistem aşırı ölçüde otoriterdi; yönetici-öğrenci oranı o kadar eşitsizdi ki arada çok az etkileşim oluyor ya da hiç olmuyordu ve yurtların ayrılması öğrencileri çocuk yerine koyuyordu. Kentin kıyısındaki kasvetli barakalardan oluşan semtin ortasına fırlatıp atılan soğuk yeni kampüsler hızlı geçişin ve daha geniş dünyada zengin ile yoksul arasındaki uçurumun yarattığı gerilimleri ortaya koyuyordu.

Öğrenciler pek çok şey kazanmışlardı. Ülkeyi felce uğratarak de Gaulle'in kişiliğine aşırı bağlı paternalist bir cumhurbaşkanlığı rejiminin kofluğunu ortaya koymuşlardı. Sistemin,

bu yeni kuşağı ulusun hayatıyla bütünleştirmeyi başaramadığını kanıtlamışlardı. Sadece eğitimde değil işyerinde de otoriter yapıların Aşil topuğunu açığa çıkarmışlardı. Fiilen devlet tekelinde olan televizyonun, eski monolitik medya hâkimiyetine rağmen, kamuoyunun büyük bir bölümünü yabancılaştırdığını göstermişlerdi. Çevre ve kişisel hayat dengesi gibi yeni temaları ortaya çıkarmışlar ve amatörce olmakla birlikte, cumhuriyetçi Özgürlük, Eşitlik ve Kardeşlik ideallerine biraz daha yaklaşmaya çalışmışlardı.

Muzaffer yeni Gaullist çoğunluğun büyük bir bölümü, onun muhalefete göz açtırmamasını isterken de Gaulle bunun toplumun bir evreden diğerine geçiş krizi olduğunu düşünüyordu. Artık "dar ve eskimiş yapılar"ı reformdan geçirme gereğinden söz ediyor ve bir "katılım" politikası uygulamaya çalışıyordu. Yetenekli Edgar Faure, üniversitelere biraz özerklik vererek ve bir temsili komite kurumu getirerek eğitimde merkezi yapıyı kaldırmaya ve sistemi demokratikleştirmeye başladı. De Gaulle bu reform tasarısını kararsız parlamentonun önüne getirdi fakat bunu bölgelere daha fazla özerklik vermek için tekrarlama girişimi olumlu sonuç vermedi. Bunun sebebi, kısmen önerinin bazı grupları rahatsız eden bir Senato reformuna eklenmesi ve kısmen de Gaulle'ün aciliyeti olmayan bu öneriyi ulusal referanduma sunarak gereksiz bir güç denemesi yapmakta ısrar etmesiydi. Bunun bir ya hep ya hiç meselesi olmadığını elbette biliyor ve kumar oynuyordu. Peki bunu neden yaptı?

Bunu yaptı, çünkü Pompidou tarafından olayların dışına itildiğini hissediyor ve otoritesini test etmek zorunda olduğunu düşünüyordu. Aynı zamanda bunu kendisini yaşlı ve yorgun hissettiği için yaptı. Manşetlere yansıyan en zalim öneri, onun içi doldurularak bir müzeye konulmasıydı. Bir gözlemcinin zekice yaptığı yoruma göre, de Gaulle'ün içindeki

kötümser, püriten gelenekçi ile kararlı eylem adamı arasında sürekli bir çatışma vardı. Bu çatışma hem onun kişiliğindeki gerilimi hem de tekrarlayan cesaretsizlik ve umutsuzluk ataklarını açıklıyordu.[11] Bu gerçekçi halk hakkında ya da "246 farklı peyniri olan" bölünmüş ülkesini yönetmenin zorlukları hakkında yanılsamalar içinde değildi fakat bu yeni doğum kontrol hapı ve mini etek toplumunda kendisini artık evinde gibi hissedemiyordu. Kendi başarısının bir kurbanı olsa bile, evrilmekte olan bu Gaullist rejimde artık de Gaulle'e yer var mıydı?

Az çok beklediği gibi referandumu kaybetti, hemen istifa etti ve ertesi yıl öldü.

13. BÖLÜM

"Cumhuriyetçi Monarşi"nin Mutasyonları: Pompidou'dan Chirac'a

De Gaulle'ün başarısını tekrarlamak zordu. Yeni bir dünya savaşının ya da Cezayir sorununa eşdeğer bir ulusal krizin yokluğunda, de Gaulle'ün yerini alacak hiç kimse onun tarihsel meşruluğunu ve prestijini taklit edemezdi. Tek başına bu gerçek –belirli bir acil duruma ve belirli bir kişiye göre şekillendirilen– aceleyle hazırlanmış, halen farklı yorumlara yol vermeyi sürdüren 1958 Anayasası'nın görünürdeki çelişkilerini daha keskin biçimde açığa vurdu.

De Gaulle pek çok yöntemle kendi anayasasının sınırlarının ötesine geçmişti elbet. Başbakanın, cumhurbaşkanının hakemliğinde "ülke politikasını belirlediği ve yürüttüğü" düşünüldüyse de, de Gaulle 1964'te "devletin bölünmez otoritesi bütünüyle cumhurbaşkanının sorumluluğudur" diye açıklamıştı. Önde gelen sosyalist lider François Mitterand, "daimi *coup d'état*" diyerek buna karşı çıktı. Başbakanın "ulusal savunma"dan sorumlu olmasına karşın, de Gaulle dış politika ve savunmanın cumhurbaşkanının "yetki alanı" içinde olduğuna karar verdi. Sonuç parlamentonun zayıflaması oldu.

Parlamentonun ne bütün ulus tarafından seçilen bir cumhurbaşkanının ne de parlamento dışından atanan bakanların yer aldığı bir hükümetin başındaki kişinin tercihleri hakkında söyleyecek sözü vardı ve cumhurbaşkanının önerilerine karşı çıkması hâlinde feshedilme tehdidi altındaydı. Özetle, bu melez cumhuriyetçi anayasada demokratik güçler dengesi bakımından gerçek bir sorun vardı.

Aslında Batı demokrasilerinin hiçbir liderine, Beşinci Cumhuriyet'in cumhurbaşkanlarına verildiği kadar büyük bir politik güç verilmemiştir. Cumhurbaşkanı ne parlamentoya ne de yargıya hesap veriyordu ve 500 makama atama yapmak gibi geniş yetkilere sahipti. De Gaulle iktidarda olduğu sürece, özellikle olağanüstü hâl durumlarında, bu sorunların ikincil olduğu görülüyordu fakat onun sahneyi terk etmesi aynı sorunları kendisi kadar şanlı şöhretli olmayan ardılların önüne getirdi. Güçlü bir parti tabanı olan bir başbakan böyle bir boyun eğme konumunu sürdürebilir miydi? Cumhurbaşkanlığının bu karşı konulamaz gücü korunabilir miydi? Ayrıca yedi yıllık cumhurbaşkanlığı süresi fazla uzun değil miydi? Popüler olmayan bir cumhurbaşkanının parlamenter destekçileri beş yıl sonra yasama meclisi seçimlerini kaybederse ne olacaktı? De Gaulle böyle bir durumda kesinlikle istifa ederdi, peki ya cumhurbaşkanı görev süresini tamamlamak isterse? Güçlü bir yürütme gücüne sahip olan cumhurbaşkanının düşman bir başbakan ataması gibi tuhaf bir ihtimal var mıydı? Fransa'nın mevcut politik sisteminin, Dördüncü Cumhuriyet'in başarısızlığı nedeniyle büyük bir krizle başa çıkmak için ulusal enerjiyi toplama zorunluluğundan doğduğu söylenebilir. Böylece cumhuriyet gücünü kanıtlayacak fakat zorluklar da yaşayacaktı.

De Gaulle'ün ardılları bu sistemin içinde kalmak için ellerinden geleni yapacaklardı. Sadece küreselleşmeye geçiş süre-

cinde olmakla kalmayan, Ortadoğu savaşları, petrol krizi ve Sovyetler Birliği'nin çöküşü gibi olaylarla da kesintiye uğrayan bir dünya ekonomisinin farklı evrelerinden geçerken yapmak zorunda kalacaklardı bunu. Dünya meselelerinde bağımsız konumunu sürdürerek, hatta kendisini bağımsız bir hakem gibi sunarak altmışlı yıllarda önemli ölçüde başarılı olan ihtişamlı Fransa, genişlemiş Avrupa Topluluğu gibi ulusötesi kurumların içinde faaliyet gösterme gerekliliğiyle ve ulusal ekonomilerin giderek daha fazla bağlantılı olmalarıyla beraber gelen kısıtlamalar içinde yoluna devam etmek zorunda kalacaktı.

1969'dan 1974'teki ölümüne kadar cumhurbaşkanlığını sürdüren Georges Pompidou, bir ilkokul öğretmeninin oğluydu. Prestijli École Normale Supérieure'den mezun oldu. Gelişmiş edebi ilgileri olan kültürlü bir kişi olarak, İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda de Gaulle'ün kurmay heyetinde yer aldı ve profesyonel bir politikacı olmamasına rağmen –1950'lerde yıllarca Rothschild bankasında çalışmıştı– Cezayir Savaşı sırasında gizli bir özel elçi olarak FLN ile temas kuracak kadar de Gaulle'e yakın oldu. Altı yıl başbakan olduğu için –bu rekor bir süreydi– bu yeni cumhuriyetin yönetimine ilişkin bütün incelikleri kesinlikle biliyordu. Hatta gayet iyi biliyordu çünkü 1968 "olayları"yla de Gaulle'e kıyasla daha soğukkanlı bir tutumla başa çıkmıştı ve bu *lèse-majesté* yani devlet başkanının yaklaşımına aykırı hareketi yüzünden görevinden azledilmişti. Amacı, 1968 "Olayları"nın açığa vurduğu kapsayıcılık arzusunu tatmin ederken, Gaullist çizgiyi sürdürmekti.

Pombidou, başbakanı, bir "yeni toplum" projesi geliştiren yakışıklı eski Direniş generali ve Bordeaux Belediye Başkanı Jacques Chaban-Delmas ile birlikte rejimi demokratikleştirme ve özgürleştirme yönünde adımlar attı. Televizyon ve radyo üze-

rindeki devlet denetiminin gevşetilmesiyle izleyicilerin telefonla katılabildikleri programlar ve daha dengeli politik tartışmalar yapıldı. Çalışma alanında yapılan reformlar iş eğitimini, asgari ücretin ekonomik büyümeye endekslenmesini ve Renault'da kâr ortaklığını kapsarken, yeni feminist hareketin taleplerine yanıt olarak aile içinde kadınlara eşit yetki veren bir yasa çıkarıldı. Bu arada ilk Çevre Bakanlığı kuruldu, bölge meclisleri açıldı. Gene bu sıralarda sanatsal faaliyetlerde, özellikle solcu tiyatro akımında bir patlama oldu. İronik olan, bu solcu tiyatronun 1981'de bir sosyalist cumhurbaşkanının iktidarına kadar varlığını sürdüremeyecek olmasıydı. Pompidou, ardılları gibi, anısını yaşatmak için ardında renkli bir yapı olan Pompidou Merkezi'ni, ve –geleneksel kent siluetini bozduğu için Parislilerin pek hoşlanmadıkları– Tour Montparnasse'ı bırakacaktı.

Pompidou'nun dış politikada yaptığı en çarpıcı değişiklik, İngiltere'nin genişletilmiş bir Avrupa Topluluğu'na girişini kabul etmekti. De Gaulle gibi o da ulusötesi örgütlere pek inanmıyordu fakat Batı Almanya Şansölyesi Willy Brandt'ın "Doğu'ya açılış"ından kaygılandı ve İngiltere'nin girişinin topluluğu ABD'den çok Avrupa'ya yönelteceğini, kıtayı politik olarak dengeleyeceğini ve Fransa'nın tecrit olmasını önleyeceğini hesapladı. Fakat Gaullist bağımsız bir dünya gücü olarak davranma özlemini karşılamak için daha bariz adımlar da attı. Sovyetler Birliği'yle olan iyi ilişkileri sürdürdü, Brejnev'le bir araya geldi ve Pekin'de Mao Zedung tarafından resmi olarak kabul edildi. 1973 Yom Kippur Savaşı sırasında, İsrail yanlısı Amerikan politikasından ziyade de Gaulle'ün Arap yanlısı çizgisini izledi; Mısırlılara Libya üzerinden dolaylı olarak silah gönderdi ve petrol ikmali sağlamak için OPEC'le ayrı bir anlaşma yapma girişiminde bulundu.

Ne var ki 1973 petrol krizi, sadece "*trente glorieuses*"ün sonunu değil, kambiyo kurlarında eşgüdüm sağlanamama-

sı ve fırlayan enflasyon tarafından belirlenen yeni ve sorunlu bir dünya ekonomisi evresinin başlangıcını işaret ediyordu. Özellikle petrol fiyatlarının yükselmesi Fransa'yı fena vurdu çünkü ülke enerji ihtiyacının %70'inden fazlasında ithalata bağımlıydı; İngiltere ya da Almanya'nın aksine, Kuzey Denizi'nde henüz keşfedilen petrolde hiçbir paya sahip değildi. Petrol ikmalinde ayrı bir politikayı sürdürmenin imkânsız olduğu anlaşıldığında, dünyada bağımsız bir güç olmayı öngören Gaullist özlemin, alternatif bir enerji kaynağı olmadıkça pek az gerçekleşme şansı olduğu anlaşıldı.

De Gaulle'ün melez yarı-başkanlık, yarı-parlamenter yapısını sürdürmek de kolay değildi. Pompidou'nun *Le Noeud gordien* adlı kitabında –doğalarının bir gereği olarak Beşinci Cumhuriyet'in cumhurbaşkanlarının bir ya da ikişer kitabı vardır– Gordion Düğümü'nü kesme girişimi bir ölçüde sıkıntılıydı. "Özellikle melez bir sistemimiz olduğu içindir ki," diyordu Pompidou, "sistemimiz mantıklı bir sistemden daha esnek olabilir." Bu olabilirdi, peki neden gerekliydi? Çünkü "Fransızların yönetilme konusunda sergiledikleri derin ve doğal yeteneksizliklerini anlamak için sadece onların nasıl davrandıklarına bakmanız gerekir." Ancak halkın davranışını belirleyen aynı zamanda içinde faaliyet gösterdiği yapılardı ve bir süre sonra Pompidou da Fransa'nın Komünist Parti'nin varlığından ötürü olağan iki partili sisteme sahip olamayacağını öne sürdü; bunun varsayılan Fransız benmerkezciliğiyle pek ilgisi yoktu.[1] Pratikte Pompidou parlamentoya duyulan ilgiyi geliştirerek ve başbakanı Chaban-Delmas'ya nefes alacak bir alan bırakarak dengeyi yeniden kurmaya çalıştı fakat ironik bir biçimde kendisine aşina gelen bir zorluğa yol açtı.

Chaban-Delmas kitabına uydurarak da olsa vergi ödemekten kaçınmayı başarması gibi sıkıcı bir durumun açığa çıkmasından ayrı olarak, bizatihi bir sorun hâline geliyordu.

Delmas Meclis'te açık farkla çoğunluğa sahipti ve özgürleştirici "yeni toplum" projesi ülkede takdirle karşılanıyordu fakat daha sağcı Gaullistler bu tür fikirlerden kuşkulanıyorlar ve onun tam da cumhurbaşkanı gibi davranmaya başladığını hissediyorlardı. Pompidou devlette iki başlılık olmaması gerektiğine katı bir biçimde inandığı için, de Gaulle'ün kendisine yaptığını Chaban-Delmas'ya yaptı ve onu kovdu. Cumhurbaşkanlığının gizemine de kapılmıştı (cumhurbaşkanı tek başına yüklenmek zorunda olduğu kutsal emanetin yükümlülüğüyle bir dönüşümden geçerdi); hatta o kadar çok kapıldı ki, ender görülen bir lenf kanseri türüne yakalandığını tam bir yıl boyunca bütün ülkeden sakladı. Nisan 1974'te bu hastalıktan öldü. Hastalığını saklaması, *Le Monde*'da onun kendini devlete feda etmesi olarak görülerek övüldüyse de bunun sorumluluk olup olmadığı ya da benzer bir durumda "derhal istifa" edeceğini söyleyen Giscard d'Estaing'in daha duyarlı olup olmadığı sorgulandı.[2]

○

1974'ten 1981'e kadar cumhurbaşkanı olan Valéry Giscard d'Estaing, arkasında sadece ılımlı bir parlamento grubu olan bağımsız bir cumhuriyetçiydi. Cumhurbaşkanlığını daha çok Gaullistler arasındaki bölünmeye borçluydu. Bu durum onların resmi adayları Chaban-Delmas'nın daha köktenci Jacques Chirac yanlısı bir grup tarafından yıpratılmasına yol açtı. Sadece kırk iki yaşında olan ve "le Bulldozer" olarak anılan Chirac, kendi kampında olanlar da dahil olmak üzere, politik muhaliflerinin kökünü kazımakla büyük bir şöhret edinecekti. Fakat yaptığı manevralar az kalsın seçimleri gerçek muhaliflerinin kazanmasına yol açıyordu. François Mitterand, ölü Sosyalist Parti'yi diriltmiş, Komünistler ve solcu radikallerle ortak bir cephe kurmuştu. Seçimlerin ikinci turunda Giscard d'Estaing'in arkasından yüzde 1,6'lık bir farkla gelmişti. Bu

yüzden Giscard d'Estaing adeta tesadüf eseri kazanmıştı, Gaullist silsileyi kırması ise bir sürprizdi.

Charlemagne'ın uzaktan akrabası ve üst düzey bir vergi uzmanı olan Giscard d'Estaing kırk sekiz yaşında, dinamik, zeki ve çok fit, "tenisçi vücutlu" denilen türde bir adamdı. Doğası gereği aristokratlardan biri olmasına rağmen, fazla gösterişli olmayan bir politika tarzı ve sert partizanlıktan çok "İngiliz" nezaketi getirmek istiyordu. Teklifsizliği biraz yapay görünebilse de Élysée Sarayı'nda düzenlediği açık günlerle, zaman zaman seçilmiş ailelerle bir araya gelinen akşam yemekleriyle, sokak süpürenlerle yapılan kahvaltılarla ortamı ayarlamaya çalıştı. Sorunu, yeni bir "ileri liberal toplum" yaratmak için merkezden yönetmek isterken, fikirlerine gösterilen belirli bir direnişten ayrı olarak parlamentoda bir çoğunluk partisinin otomatik desteğine sahip olmamasıydı. Ne var ki Gaullistleri hoş tutmak ve yaptığı göreve heves uyandırmak için Jacques Chirac'ı başbakanlığa atadı.

Bu arada ülke içinde değişen tutumları onaylayan pek çok reform yapıldı. Yayın araçları üzerindeki tekel denetimi rakip radyo istasyonları ve televizyon kanallarına yol açacak şekilde kırıldı. Seçmen yaşı yirmi birden on sekize indirildi, böylece 2,5 milyon genç insan seçmen kütüğüne kaydedildi. Karşılıklı rızayla boşanma uygulaması başladı, belirli koşullarda kürtaj yasal kabul edildi ve okullar bütün çocuklara eşit şans verecek şekilde standart hâle getirildi. Dışişlerinde Giscard d'Estaign Fransa'nın Afrika'daki neo-kolonyal politikasını sürdürdü –ve Orta Afrika Cumhuriyeti'nin İmparatoru Bokassa'dan değerli elmas kabul etmekle, muhtemelen haksız yere suçlandı– fakat Avrupa Topluluğu'nu güçlendirmek için destekleyici güçlü adımlar da attı.

Ancak bunların hiçbiri Gaullistleri yatıştırmak için yeterli olmadı. Giscard d'Estaign kabinesine onlardan sadece dört

kişiyi aldığı, politik olmayan uzmanları atamayı tercih ettiği zaman Gaullistler şaşırdılar. Giscard d'Estaing daha geniş politik mutabakat istemiş olabilir fakat başkanlık yetkilerinin kullanılmasında, her ne kadar bunu kişisel olmaktan çok kurumsal olarak gördüyse de, de Gaulle'le rekabet ediyordu. Özel bir iç kabineyi yönetiyor, Chirac'a söylemeden bakan atıyordu. Hatta 1976'da bir hükümet değişikliği yaparken ona danışmaya bile gerek görmedi. Bu döneme ilişkin bir araştırmada onun "III. Napoleon'dan bu yana gelip geçen Fransa devlet başkanlarının sahip olduğundan daha fazla yetki kullandığı" yazıldı.[3] Chirac iki yıl kadar kenara itildikten sonra "başbakan olarak görevini yapabilmesi için gerekli araçların kendisine verilmediğini" ilan ederek istifa etti. Ardından bizzat başına geçtiği Gaullist partiyi yeniden canlandırmaya koyuldu, kendisini Paris Belediye Başkanı seçtirerek yeni bir güç kazandı ve Giscard d'Estaign'in rakibi olarak onun sorunlu ekonomi yönetimini gözetim altında tutmaya başladı.

Aslında ekonomi başka yerlerde olduğu gibi Fransa'da da bir dönüm noktasındaydı. 1970'lerin başında çıktı yılda yaklaşık %7 artarken ve yıllık olarak neredeyse 100.000 yeni iş yaratılırken, on yıl sonra üretim her yıl düşüyor ve 200.000'den fazla iş kaybediliyordu. Maliye Bakanı Fourcade, önceleri, vergileri artırıp faiz oranlarını yükselterek, yardımları artırıp yoksulların yükünü azaltmaya çalışarak ekonomiyi soğutmaya çalıştı. Fakat 1976'dan itibaren onun yerine geçen Raymond Barre, nükleer endüstri inşasını geliştirerek devletçi yaklaşımı sürdürürken, bütçe açığını azaltmak, enflasyonun üstesinden gelmek, zor durumdaki şirketlere yapılan yardımları kaldırmak ve daha rekabetçi bir modern ekonomi kurmak için daha güçlü neoliberal önlemler aldı. Ne var ki bu önlemlerin küçük ve orta şirketlerde yarattığı zorluklar daha fazla işsizliğe yol açtı ve 1979 İran devriminin ardından patlak veren ikinci petrol krizi durumu daha da vahim hâle getirdi.

1981'de Giscard d'Estaing görev süresinin sonuna doğru enflasyonun %14'e yaklaşması ve işsiz sayısının 1,5 milyona ulaşmasıyla birlikte moraller bozuldu. Giscard d'Estaing'in modernleşme çabalarına rağmen, politik yorumcu ve yayıncı Alain Duhamel, artık ileri bir sanayi toplumu olsa da Fransa'nın gücün aşırı merkezileşmesinden ve denge denetim mekanizması yoksunluğundan mustarip, arkaik, yapay, yarı gelişmiş bir politik sisteme sahip olduğunu söyleyerek şikâyet edebiliyordu.[4] Bununla birlikte, solun bölünmesi nedeniyle, Giscard d'Estaing'nin gelecek cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanması bekleniyordu.

Fakat Chirac'ı hesaba katmayan bu beklenti gerçekleşmedi. Chirac, birinci turda öne geçen Discard d'Estaign'in ve ikinci olan sosyalist François Mitterand'ın ardından üçüncü oldu. Giscard d'Estaign'i kamuoyu önünde eleştirmesine rağmen solun zaferini önlemek için Gaullist seçmenlerin sadakatle onu destekleyecekleri umuluyordu. Chirac bunu sağlayamadı ve sonuç olarak sağın donakalması, solun coşması ve bir borsa çöküşüyle cumhurbaşkanlığını Mitterand'a teslim etti.

○

1981'den 1995'e kadar görev yapan Cumhurbaşkanı Mitterand, gizemli görünmesine yol açan eğilimler sergiliyordu. Görünüşte taşralı bir orta sınıf Katolik geçmişten gelen utangaç bir genç adamdı. Hukuk öğrenimini İkinci Dünya Savaşı başladığı sırada tamamladı. Hapse atıldı, kaçtı, Vichy hükümeti için çalışmaya başladı fakat sonra direnişe katıldı. Londra'ya gitti, de Gaulle'le buluştu fakat iç direnişte rol oynamak için geri döndü. Daha sonra ketum ve biraz hayalperest göründüyse bunun sebebi kısmen bu dönemde yaşadıkları olabilir. Savaştan sonra Dördüncü Cumhuriyet'in on bir hükü-

metinde yer aldı fakat 1958'de koltuğunu kaybetti ve sonraki yıl sömürgecilik karşıtı görüşleri nedeniyle Cezayir'in Fransa'ya ait olduğunu savunan de Gaulle taraftarlarının suikast girişiminden kurtulduğunu iddia ederek gazete manşetlerinde yer aldı. Bu tuhaf karmaşa o sırada genel olarak bir tanıtım çalışması olarak görüldü ve kıdemli bir polisin yakınlarda yayımlanan anıları bu görüşü doğruladı.[5] Sonraki politik boşluk döneminde başkanlık rejimine sert saldırılarda bulundu ve iktidar konumuna dönmek için entrikalara başvurdu.

Peki o "gerçek" bir sosyalist miydi? 1971'de liderliği ele geçirdiğinde, Guy Mollet gibi kişiler onun sadece kulaktan dolma bilgilere sahip olduğunu düşünüyordu. Sosyalist teoriyle uğraşacak vakti olmamıştı, ekonomiden de hiç anlamıyordu fakat daha adil bir toplum talebine sempati duyuyordu ve seçim başarısızlığı riskini göze alarak ölüm cezasının kaldırılmasında ısrar etti. En önemlisi iktidarı biliyor ve onu nasıl ele geçireceğini de bildiğini düşünüyordu. İktidara giden yol Komünist Parti'yi kucaklayıp onu evreler hâlinde yutmaktı. David Bell'in dediği gibi, "iktidara aşina sert ve azimli bir profesyonel ve bir *libido dominandi*" (libidosu baskın biri) olsa da, bunlar başarılı politikacılar arasında az rastlanan özellikler değildi.[6]

Mitterand'ın "gizemi" sağdan sola geçmesi, gayrimeşru yetişkin kızının varlığını gizlemesi ya da sonunda para taşımamak gibi krallara özgü bir tutumu benimseyerek cumhurbaşkanlığı gücünün tadını çıkarması değildir. Gizemi, yakın ilişkilere ya da ekip çalışmasına yatkın olmayan, elindeki kartları göğsüne yakın tutarak saklamakla kalmayan, genellikle birbirinden habersiz insanlara karşı farklı kart destesiyle eşzamanlı oynayan bir adamın kişiliğinde yatar. Gizemli bir Rönesans prensi gibi, kendisine bağlı olanlardan meydana gelen karmaşık bir şebekeyle iktidarı kullanan, insanları me-

raktan çatlatarak onları birbirine karşı oynayan bir adamdı bu. İktidarın kendisini canlı tutacağı inancıyla fark edilir bir biçimde kanser hastası olduğunda istifa etmeyi reddeden bir adam.

Fakat 1981'de Mitterand sol için, bakanlarından biri olan Pierre Joxe'nin dediği gibi, bir "Kopernik devrimi"nden farksız bir şey yaratmıştı çünkü onun sayesinde Fransa'daki sol, tam da söylendiği gibi, nadir ve kısa "deneyimler" yaşamıştı.[7] Önünde yedi yıl vardı; özellikle Meclis'i hemen dağıttığı ve büyük bir çoğunluk kazandığı için neredeyse sürekli muhafazakâr yönetimin büyüsünü kırmış gibi görünüyordu. Birbirini izleyen bir dizi önlemle –cezaevi sisteminde reformla, bölgelerde yerinden yönetimle, yükseköğrenimin ülkenin toplumsal ve ekonomik ihtiyaçlarına uyumlu hâle getirilmesiyle, kültür ve eğlencenin bütün ülkeye belirgin bir biçimde yayılmasıyla beraber– atmosfer bir dönüşüm geçirdi. Renkli bir kişi olan, bütçesi gelecek on iki yıl içinde beş kat artacak olan yeni kültür bakanı, bağımsız radyo istasyonlarının kurulmasına izin verdi, kitap yayıncılığını desteklemek için adımlar attı, her 21 Haziran'da Paris'i açık hava konserleriyle canlandıran ulusal müzik festivalleri düzenledi. Elbette Mitterand'ın cumhurbaşkanlığı daha da büyük projelere kaçınılmaz biçimde kendi ismini verecekti: Louvre Piramidi, çekici Institute du Monde Arabe, eksik planlanmış Bibliothèque Mitterand ve biraz rüzgârlı olmakla birlikte, Arche de la Défense.

Ancak esas meydan okuma ekonomi alanında gerçekleşti ve Başbakan Pierre Mauroy yönetiminde dramatik bir değişim gerçekleşti. Her şey piyasadan çok devletin denetimiyle, sanayinin ve kamu hizmetlerinin modernleşmesine ağırlık veren yeni bir ulusal planlamayla yapıldı. İşsizlikle uğraşma kapsamında hükümet aile yardımlarını ve emekli maaşları-

nı yükselterek talebi artırdı, yıllık tatil süresini beş haftaya çıkararak ve çalışma haftasını kırk saatten otuz dokuz saate indirerek, ki bunlar sonunda çalışma süresini otuz beş saate, emeklilik yaşını ise altmışa indirmenin ilk adımı olarak görülüyordu, mevcut işleri bölüştürmeye çalıştı. Aslında toplumu değiştirmek için yapılmış cesur bir girişimdi bu: *changer la vie* (hayatı değiştirmek).

Fransa'nın bu politikada yalnız olduğu düşünülüyordu fakat her türlü geçici zorluğun, değişimin tam etkisi hissedildiğinde ve dünya ekonomisi yeniden toparlandığında çözümleneceği düşünüldü. Ancak satın alma gücünün artması enflasyonu artırdı ve bütçe açığını artıracak ölçüde ithalat yönelimi oldu, frankın devalüe edilmesi gerekti ve işsizlik artmaya başladı. İş dünyası sosyal yardımlardaki artışı karşılamak için dayatılan vergilerden şikâyetçiydi, işsizlik ise göçmen karşıtı duygulara ve aşırı sağcı Ulusal Cephe'nin peşine takılanların çoğalmasına neden oluyordu. Hükümet, eğitim alanında Katolik okullara saldırı olarak algılanan bir öneriyi geri çekmek zorunda kaldı. Mitterand'ın 1984'te yeni başbakan Laurent Fabius'la dönüş yapmasından çok önce, Fransızların "tek ülkede sosyalizm" girişiminin başarısız olduğu açıkça ortaya çıktı.

Bu önemli bir andı, çünkü o sırada hayatın bir gerçeği hâline gelen, Fransızların artık kendilerini *mondialisation* yani küreselleşme dedikleri şeyden ve Batılı bir ülkenin kendisini dünya ekonomisinin iniş çıkışlarından ayrı tutamayacağını gösteriyordu. Fransa'nın ister savunması, enerjisi, bankacılığıyla, ister lüks mallar endüstrisiyle olsun, sadece Avrupa'ya değil, küresel ekonomiye de sıkı biçimde bağlı olduğu görülüyordu. Sosyalistler için bu kritik bir andı, çünkü resmi parti felsefesinin sorgulanmasına yol açıyor ve sosyal demokrat eğilimin elini güçlendiriyordu. Sosyalist sol ile komünistlerin

canını sıkacak şekilde, otuz sekiz yaşındaki Laurent Fabius yönetiminde bu kez bütçenin dengelenmesi ve ekonominin modernleştirilmesi ağır basıyordu. Bu da yardımlarda kesinti yapılmasına, hükümet desteğinin yönünü kömür ve çelik gibi zayıflayan endüstri alanlarından kimya ve bilişim teknolojisi gibi alanlara çevirmesi gibi toplumsal bakımdan çetrefilli bazı uygulamaları gerektiriyordu.

Fabius enflasyonu düşürdü fakat işsizlik her türlü tedaviye bağışık gibi görünüyordu ve solun 1986 parlamento seçimlerini kaybedeceği açıktı. Mitterand nispi temsile geçme numarasıyla, ileride gerçekleşecek hasarı sınırladı fakat sol yine de seçimi kaybetti. (Nispi temsile geçmenin Ulusal Cephe'ye, zayıflayan Komünist Parti'yle aynı sayıda, otuz beş koltuk sağlamak gibi istenmeyen bir sonucu oldu.) Anayasayla ilgili büyük sorun bir kez daha ortaya çıktı.

Mitterand beklendiği gibi istifa edeceği yerde, Chirac'ı başbakan olarak atadı, böylece Beşinci Cumhuriyet "birlikte yaşama" çağına taşınmış oldu. Sonraki iki yıl içinde Mitterand ve Chirac anayasayı birbirine karşı kullandı; Chirac başbakan olarak alacağı önlemleri oya sunma hakkına sahip olduğunu savunurken, Mitterand görkemli bir tavırla kendisini savaşın üzerinde tutarak onu mümkün olduğu kadar geriletmek için cumhurbaşkanlığı yetkilerini kullandı. Ronald Reagan ve Bayan Thatcher'ın politikalarına hayranlık duyan Chirac, pratik bir neoliberalizm vaat ediyordu artık. Bu neoliberalizm, altmıştan fazla şirketin ve bankanın özelleştirilmesini ve fiyat denetimlerinin, döviz denetimlerinin ve sosyalist servet vergisinin iskartaya çıkarılmasını kapsıyordu. Chirac aynı zamanda Ulusal Cephe'yi etkisiz hâle getirmek için göçmenliğe denetim getirdi ve Mitterand'ın seçim reformunu tersine çevirdi. Ne var ki ılımlı sağ, onun yaklaşımını aşırı buluyordu. 1986'da bir protesto grevleri dalgasıyla karşılaştı, ardın-

dan Ekim 1987'de borsa çöktü. Bu arada Mitterand, kendisini zor zamanlarda ülkenin koruyucusu gibi göstererek, kurnaz bir tutumla onu devre dışı bıraktı. Böylece Mitterand, 1988'de cumhurbaşkanı olarak geri döndü ve lunapark treninin iniş çıkışları yeniden başlayabildi.

Ne var ki bu kez şartlar farklıydı. Mitterand çalışan bir çoğunluk elde etmek için meclisi dağıttı fakat seçimlerden ancak merkez partilerden bazı unsurların desteğini alan sosyalist bir azınlık hükümeti çıktı. Bu durumda Mitterand, yetenekli planlamacı Michel Rocard'ı başbakan olarak atadı. Sosyalist Parti'nin önde giden sosyal demokratı olarak Rocard mutabakat sağlamaya çalışabilirdi. Fakat Mitterand aynı zamanda baş rakibini meydan okuyan bir konuma getirmeyi uygun bulmuştu ve gerçekten de görev süresi içinde onu yıpratacaktı. Rocard servet vergisini geri getirdi, işgücüne geri dönmek isteyenlere yardım sağladı, sosyal güvenlik açığını kapatmak için ciddi bir girişimde bulundu. Aynı zamanda Berlin Duvarı'nın yıkılmasının ve birinci Körfez Savaşı'nın yol açtığı ulusal birlik duygusunun değiştirdiği ruh hâlinden de faydalandı. Fakat ekonominin bir kez daha gerilemesi ve parti içindeki politik çatışmalar nedeniyle Mitterand, 1991'de onu ters bir tutumla azletti ve Édith Cresson'u atadı.

İlk kadın başbakan olarak Cresson, yenilikçi, zeki ve azimliydi. Rocard'ı eleştirirken daha sol bir alternatif vaat etmişti. Yüksek düzeyde liyakat sahibiydi; demografi alanında doktora yapmıştı ve çeşitli bakanlık görevlerinde bulunmuştu. Fakat kesin bir kadın düşmanlığıyla karşılaştı. Bu düşmanlık o kadar şiddetliydi ki Cresson ülkeyi yakın danışmanlarıyla, olası sonuçları dikkate almadan yönetti ve bir Londra ziyareti sırasında "Anglo-Sakson" erkeklerin dörtte birinin "eşcinsel" olduğunu ilan ederek yaptığı gibi acele yargılara vardı. 1992 yerel seçimlerinde yenilgiye uğrayınca Mitterand onu azlet-

mek zorunda kaldı. Başbakanların hızla gelip gitmesine yol açan durum bir kez daha Dördüncü Cumhuriyet'i andırıyordu.

Bu atlıkarınca, on beş yaşında okuldan ayrılan, işçi sınıfına mensup bir sosyalistle, Pierre Bérégovoy'la devam etti. Daha önce Mitterand'ın Élysée'deki kurmay heyetinde yer alan Bérégovoy 1993 parlamento seçimlerine giden kısa ara dönemde başbakan olarak göreve geldi. Bütün bunlar dünya ekonomisinde yeni bir kriz olmasa da bir dizi yolsuzluk skandalıyla boşa çıktı. Bérégovoy bu skandalların birinde intihar etti. Uzun süredir dikkatini Avrupa Birliği içinde Almanya'yla güçlü bir ittifak kurmaya yönelten Mitterand, artık kırılgandı ve gözle görülür biçimde ilgi kaybına uğruyordu. Sosyalist liderler arasında modernleştiriciler ile gelenekçiler olarak açık bir savaş vardı. Bu koşullarda Sosyalistlerin, Mitterand'a bir kez daha sağa kaymaktan başka seçenek bırakmayacak şekilde oyların yüzde 20'den azını alarak bozguna uğramaları şaşırtıcı değildi.

Chirac bir cumhurbaşkanlığı kampanyası hazırlamak amacıyla ateş hattının dışında kalmak istediği için başbakanlığı alan kişi sanayi alanında yetişmiş, Gaullizm'in gizemine hiçbir bağlılığı olmayan Éduard Balladur oldu. Kendisi rahatlatıcı etki yaratan sakin ve kibar bir şahsiyetti fakat aynı zamanda kurnaz bir taktikçiydi. Bu nedenle Mitterand hayranlıkla "benden daha beter" diye tanımlamıştı onu.[8] Balladur, bütçe kesintileri ve Banque Nationale de Paris ve petrol şirketi Elf-Aquitaine dahil olmak üzere kamu şirketlerinin özelleştirilmesiyle güçlü neoliberal çareler buldu ve işsizliği azaltmak için bir devlet kredisi uygulayarak sendikaları yatıştırdı. Sonunda iş kesintilerini kapsayan yeniden inşa planları yüzünden yaygın grevlerle karşılaştı. 1994'ün sonunda işsizlik hâlâ yüzde 12,6'ydı. Bununla birlikte Balladur, cum-

hurbaşkanlığı seçimlerinde sağın adayı olarak ortaya çıktı. Fakat bir kez daha Jacques Chirac'ı unutacaktı.

○

1995'ten 2007'ye kadar cumhurbaşkanı olan Chirac, Balladur'un franka verdiği desteğe ve dengeli bütçesine dramatik biçimde saldırdı ve bir tür solcu Gaullist gibi davranarak, vergileri düşürmek, işsizliği çözmek ve parçalanmış toplumu iyileştirmek için cesur bir eylem çağrısında bulundu. Bu hamle politik çevrelerde demagoji olarak küçümsendi fakat seçmenin işitmek istediği şey buydu ve Chirac başkanlık seçimlerinde sosyalist Lionel Jospin'i yenilgiye uğrattı. Hemen ardından neoliberal teknokrat Alain Juppé'yi başbakanlığa atadı ve ne vaat ettiyse tam tersini yaparak (bu alışılmamış bir durum değildi) yoluna devam etti. Chirac'a "le bulldozer"in yanı sıra "rüzgârgülü" denilmesinin sebebi bu muydu? Evet, fakat bu söz Makyavelyen anlamda söylenmiyordu çünkü aynı zamanda, biyografi yazarlarının dedikleri gibi, aslında onun "hiçbir ideolojik önyargıya, hiçbir tutarlı programa sahip olmadığı" gerçeğini de yansıtmaktaydı.[9] Giscard d'Estaing onu politik rolünden rahatsız "doğal olarak neşeli ve sıcakkanlı bir adam," seçim kampanyalarında seçmenin sırtını sıvazlayan biri olarak görürken, Sarkozy tam aksine onu "gösterilerden korkan" bu yüzden işleri oluruna bırakan biri olarak görüyordu.[10] Sağlıklı bir iştahı olan ve birayı tercih eden popülist bir oportünist olan Chirac bir stratejist değil daima tepkisel bir taktikçi oldu.

Buna karşın Temmuz 1995'te Chirac, Paris'te 1942'de yaşanan o uğursuz olayı, Yahudilerin toplanmasını anan hayranlık uyandırıcı bir konuşma yaptığında, sınır dışı etme olaylarında Fransız Devleti'nin sorumluluğunu kabul eden ilk cumhurbaşkanı olarak öne çıktı. Ancak birkaç ay içinde cum-

hurbaşkanlığı zora girdi. Juppé 1999'da bütün Avrupa Birliği ülkelerinde avronun geçerli olması için gerekli kriterleri karşılamak amacıyla devlet maliyesinde kapsamlı bir örgütlenmeye girişti fakat bu gelişme ücretleri, yardımları ve emekli maaşlarını tehdit ettiği için 1968'den beri görülen en büyük genel grevle ülkede hayat durdu. Bu gelişme Juppé'nin itibarını zedeledi. Üstelik halka kibirli görünüyordu, ayrıca o sıralarda belediye fonlarını usulsüz kullanarak çıkar sağladığı anlaşıldı. Böylece reformlarını gerçekleştirmesini sağlayacak sağlam bir çoğunluk elde etmesi için Chirac meclisi dağıtmaya ikna edildi. Bu büyük bir gaftı, gelecek beş yıl boyunca onu solcu bir meclisle ve sosyalist bir başbakanla, sert biri olan Lionel Jospin'le karşı karşıya bıraktı.

1997'de dünya ekonomisi 2001'e kadar sürecek bir büyüme dönemine girerken, Jospin'in talihi döndü. Bu gelişme onun sadece Juppé'nin acı reçetesini kullanmadan avro için gerekli uyum kriterlerini karşılayarak Chirac'ı gölgede bırakmasını değil, bir dizi belirgin bir biçimde sosyalist önlem almasını da sağladı. Bu önlemler otuz beş saatlik haftalık çalışmayı, genç işsizlere iş alanı açmak için geliştirilen bir tasarıyı kapsıyordu. İkincisi işsizliğin %10 gibi dikkate değer bir oranda azaltılmasını sağladı. Önlemler, gey ve lezbiyen çiftler için yurttaş birlikleri, politik kurumlara kadınların zayıf katılım oranını artırmak için tasarlanan ve toplumsal cinsiyet eşitliğini ilerleten bir yasayı da kapsıyordu. Bu arada Chirac, Paris Belediye Başkanlığı döneminde neden olduğu mali skandallar yüzünden ağır bir itibar kaybına uğradı. Bu skandallar, genellikle kamuya çalışan şirketlerden sağlanan avantalarla ve hayali işlerle Gaullist partiye yasadışı fon aktarmakla ilgiliydi ama aynı zamanda oy çalmayı ve kamu zararına özel girişimleri de kapsıyordu. Chirac, itirazlara yol açarak cumhurbaşkanlığı dokunulmazlığı sayesinde yargılanmaktan kurtuldu ve

2001'de rüzgâr değişene kadar göze batmamayı başardı.

Ekonominin iflaslarla, iş alanlarının ücretlerin düşük olduğu ülkelere kaçmasıyla ve yeni bir işsizlik dalgasıyla genel bir gerileme sürecine girmesi, Chirac'ın 2002 başkanlık seçimlerinde Jospin'e saldırması için uygun bir fırsat sağladı. Ne var ki halkın düş kırıklığı ile bozguna yol açan bir seçim sisteminin birleşmesi, seçimleri bir komediye dönüştürdü. Seçime katılmayanların yüzde 28,4 olan oranı, o zamana kadar ilk turda görülen en yüksek orandı. Bu arada sayısı on altıyı bulan, çoğu küçük partilerden gösterilen adaylar vardı. Bunlar solda üç ayrı Troçkist partiyi ve sağda da bir Hıristiyan homofobik Forum'u ve Chasse, Pêche, Nature, Traditions denilen bir avcılık-atıcılık-balıkçılık partisini kapsıyordu. En sağ kesimde bile birlik yoktu çünkü Jean-Marie Le Pen'in Ulusal Cephe'sinden kopan bir kesim vardı. Bütün bu bölünmelere rağmen Chirac oyların yüzde 19,88'ini ve Jospin onun da gerisinde yüzde 16,18'ini alırken, geriden gelerek hamle yapan isim, yüzde 16,7'yle Le Pen oldu. Le Pen'in başarısı ülkede şok etkisi yarattı ve yüz binlerce protestocunun sokaklara çıkmasına yol açtı. Birinci tura katılmayanlar ikinci turda ortaya çıktılar ve dişlerini sıkıp "sahtekâr, Faşist'ten iyidir" diye bağırarak Chirac'a oyların yüzde 82'sini kazandırdılar. Bu aşağılayıcı bir zaferdi.

○

Bu arada Chirac, anayasada yeni bir mutasyon sağlamıştı. Daha çok seçimlerde şansını artırmak için, seçmenin dönem sonunda yetmiş yedi yaşında olacak bir adama yedi yıl daha vermekte duraksayabileceği düşüncesiyle, süreyi Meclis'in beş yıllık dönemiyle uyumlu hâle getirmişti. Aynı zamanda dokunulmazlığı sayesinde, yasalara bağışık olarak başkanlık yetkilerini artırdı. Bu değişiklikler Beşinci Cumhuriyet'in

politik kurumlarının etkinliği hakkında süregiden kaygıları yatıştıracak mıydı?

Elbette bu sorunun önemini abartmak mümkündür. Değişen bir dünyada anayasalar ve kurumsal düzenlemeler asla mükemmel olmayacaktır. İngiltere ortaçağ Lordlar Kamarası'nı reformdan geçireli yüz yıl olmuştu. ABD ise Başkan ile Kongre arasındaki pat durumunun sıkıntısına katlanabiliyor ve artık sınır toplumundan çok kentli bir toplum içinde silah taşıma hakkını hâlâ muhafaza ediyordu. Bu iki ülke benzer uluslararası ve ülke içi sorunlarla yüz yüze gelmekte ve giderek küreselleşen bir ekonomide serbest piyasa ile sosyal güvenlik arasındaki o bildik gerilimi yaşamaktaydı ve –Fransa'daki kadar hızlı bir zikzak olmasa da– sağ ile sol arasında da benzer tepkisel geliş gidişler olmaktaydı. Batı demokrasilerinin temelde aynı olan zorluklara yaklaşımı benzer görünüyordu. Beşinci Cumhuriyet'in politik sistemi acil bir durumdan kaynaklandıysa da neredeyse yarım yüzyıl sürmüştür. Mantıklı olduğu farz edilen Fransa mantıksız bir anayasaya sahip olabilirdi fakat güçlü yürütmenin avantajları da yok değildi. Özellikle bu, ülkenin ekonomiye uzun süreli devlet müdahalesiyle uyum içindeydi ve ister nükleer endüstrinin inşasıyla, ister Eurostar gibi bir projeyle ilgili olsun, hızlı karar alma imkânı sağlıyordu.

Yine de anayasanın çözülmesi gereken pek çok sorun yarattığı görülebiliyordu. Chirac'ın biyografi yazarının dediği gibi, genel seçimle göreve gelmiş bir cumhurbaşkanının meşruluğu ile genel seçimle oluşmuş bir meclis tarafından ataması onaylanan bir başbakanın meşruluğu arasında bariz bir "meşruluk çatışması" vardır.[11] Basit bir kişilik çatışmasının ötesinde olan bu çelişki, Pompidou ile Chaban-Delmas'nın yanı sıra Giscard d'Estaign ile Chirac arasındaki çatışmaya da doğrudan yol açtı. Bu sistem kendi başbakanı Chirac'ı yıp-

ratan Mitterand ve kendi başbakanı Jospin'i yıpratan Chirac örneğindeki gibi "bir arada yaşama"ya zarar vermesinin yanı sıra, kendi başına saçma bir durum yaratıyordu.

Bu sistem ülke kamuoyunu odaklamak ve farklı partilerin sayısını azaltmak için tasarlandı ancak bunu da tam olarak başaramadı. Soğuk Savaş'ın sona ermesi, Komünist Parti'nin çökmesi, aralarında vurgu farkları olmakla birlikte sağ ile solun giderek kendilerini aynı küresel kısıtlamalar altında aynı küresel ekonomi içinde bulmalarıyla birlikte sorun kendiliğinden çözülme eğilimi gösterecekti. Ne var ki 2002'nin komik başkanlık seçiminin kanıtladığı gibi, iki turlu oylama sistemi inanılmaz adayların bir araya toplanmalarını teşvik eder. Bu adaylar, medyayı rahatça kullanırlar, gelecek seçimler için kendi partilerine imaj kazandırırlar ve pazarlık gücü edinirler. İkinci turda önde giden iki adayın gerisinde kaldıklarında bile, ki bazıları bunda parti çıkarı görmez, oransal olarak tutarlı bir sağ ya da sol çoğunluk yoktur. Sistem bölünmeye yol açar ve halkta kuşku yaratır.

Yine cumhurbaşkanlığında cisimleşen olağanüstü güç bir başka kaygı da yaratır. Politik yozlaşma Fransa'yla sınırlı değilse de o yıllarda sisteme kötü bir şöhret kazandıran görülmemiş pek çok skandal oldu. Bu skandalların çoğu Gaullist partiden çıktıysa da, diğerleri sosyalistleri içeriyordu. Bunların bazıları politik partilerin yasadışı yöntemlerle fonlanmasıyla ilgiliydi (diğer demokratik ülkelerde de görülen bir sorun) ve bununla seçim harcamalarına tavan getirilerek mücadele edildi. Diğerleri Greenpeace'in gemisi *Rainbow Warrior*'ın Mururoa'daki nükleer teste müdahalesini önlemek için Fransız istihbarat servisi tarafından batırılması ya da Mitterand'ın oğlu Jean-Christophe'un karıştığı, petrol hakları karşılığında Angola'ya gizli silah satışı gibi örtülü devlet eylemleriyle ilgili sorunlardı. Devletin müdahale ettiği ekonomi sisteminde

bakanlar özellikle büyük şirketlere yakın oldukları için pek çok skandal kişisel açgözlülükten kaynaklanıyordu. Bu türden açgözlülük, kendi takımı Olympique de Marseille'ye şike yaptırmakla suçlanan Bernard Tapie'nin renkli davasında ve petrol şirketi Elf-Aquitaine hesabına rüşvet işlerini düzenleyen lobici metresinin ona olağanüstü pahalı el yapımı Berluti ayakkabılar giydirmesiyle ün kazanan Roland Dumas örneğinde görüldü. Cesaretle soruşturma yürüten yargıçlar engelleme ve tehditle karşılaştılar, Giscard d'Estaing, Mitterand ve Chirac skandalla lekelendiler, iki bakan intihar etti ve haflalık mizah dergisi *Le Canard Enchaîné* (Zincirli Ördek ya da Zincirli Şamata) zengin bir skandal gündemine sahip oldu. Colombani ve Portelli'nin görüşünden hareketle, bu türden skandalların "iktidarı kullanma biçimi ve yeterli kurumsal, politik, sosyal –ve en önemlisi ahlaki– fren ve denge mekanizmalarının yokluğu"ndan ötürü gerçekleştiği sonucuna varılabilir.[12]

2002'den itibaren cumhurbaşkanlığı süresinin beş yıla indirilmesi, başkanlık seçimlerinin hemen ardından yasama meclisi seçimlerinin yapılması olgusuyla birleşti, böylece "birlikte yaşama" kargaşasından kurtulmak mümkün oldu. Fakat elbette bu basitleştirme, cumhurbaşkanını daha da güçlendirerek, başbakanın rolü ve seçilmiş bir parlamentoya hesap verme gibi eski sorunları ağırlaştırdı.

II. BÖLÜM

"Fransız İstisnası": Gerçeklik mi, Yanılsama mı?

Peki Fransızların kendine has yanı nedir? Peki "Fransız istisnası" denen şeyin içeriği nedir? Ulusal kimlikle ilgili genellemeler temkinli karşılanmalıdır. Fransa büyük bir iklim ve kültür çeşitliliği taşıyan geniş bir alanı kaplar. Bretonya Alsace'dan, Picardy Provence'dan ve Paris de bütün bölgelerden farklıdır. Aslında son zamanların büyük tarihçisi Fernand Braudel *L'Identité de la France* adlı kapsamlı eserinin sonunda Fransa'nın sadece çeşitli olmakla kalmadığı, "çeşitliliğinin dışa açık, kalıcı ve yapısal" olduğu sonucuna vardı. Öte yandan, daha önceki bazı Fransa tarihçilerinin sanki tarihsel gelişmeleri belirleyen, önceden var olan bir kusursuz Fransızlık varmış gibi, "Fransa'nın ruhu," "ebedi Fransa" ve "Fransız yaratıcılığı" gibi ifadelerle özcü bir ulusal tarih anlayışını teşvik etmeleri yararlı olmadı.[1] Eğer gerçekten Romalılara direnerek, St Louis gibi Kilise'ye bağlanarak, Aydınlanma'yla Hıristiyan dünyanın altını oyarak ve ardından Napoleon fetihleriyle yeni bir dünya dayatmaya çalışarak kendini ifade eden kusursuz bir ulusal ruh vardıysa da, herhalde aklı biraz karışıktı.

İfade edilen düşüncenin niteliğini belirliyormuş gibi "Fransızcanın yaratıcılığı"ndan söz etmek de faydasızdır. Fransızca, ikili Anglo-Sakson ve Norman sözcük dağarcığıyla İngilizce'nin yararlandığından daha sınırlı sayıda kayıtlı sözcüğü olan büyüleyici biçimde kıvrak, kendine özgü bir dildir; öyle ki *chalumeau* gibi bir sözcük hem meşrubat kamışı hem de kaynak lambası anlamına gelir, ancak bağlam sözcüğün yanlış kullanımından kaçınmayı sağlar. Fransızcanın "mantığı" ve "açıklığı," tıpkı Fransız modasının tarihsel olarak şık kadınların ya da tasarımcıların yeteneklerinden çok kraliyet himayesinden türemesi gibi, belirli bir eğitim sisteminden türeyen bir düşünce tarzıdır. Özetle ulusal kimlik verili bir şey değil, tarihsel bir kurgudur. "Fransız istisnası"nın, yararlı bir çalışmaya katkıda bulunanlardan birinin listesinden birkaç unsuru alarak belirtmek gerekirse, "yol güvenliği, jinekoloji, bankacılık sistemi, anayasa, kültür, AIDS'lilerin tedavisi, Grande Écoles, göçmen kuşların vurulması ve kriptografi" gibi konularda Fransız farklılıklarını ya da üstünlüğünü tasarlamak için kullanılmakta olan popüler bir terim hâline gelmesi de bu konuyu yeterince aydınlatmaz.[2]

Son olarak, "Fransız istisnası"nın, ölüm ilanının ardından rağbet gören bir tartışma konusu olması gibi bir ironi de söz konusudur. Bu ölüm ilanı, özellikle de kolektif bir eser olan *La République du centre: la fin de l'exception française*'de François Furet tarafından yapıldı. Berlin Duvarı'nın yıkılmasından bir yıl önce, Francis Fukuyama'nın *Tarihin Sonu* adlı kitabının yayımlanmasından hemen önce, 1988'de yayımlanan kitap, Komünist Parti'nin çöküşü, gelenekçi sağın Cumhuriyet'i benimsemesi ve Birleşik bir Avrupa'ya katılımın sert iç politik çatışmaları sönümlendirmesiyle birlikte Fransa'nın artık "teatral" jeopolitik duruşundan vazgeçebileceğini, kendisini artık özel olarak göremeyeceğini ve olduğu gibi, orta büyüklükte bir ülke olarak davranabileceğini öne sürüyordu.[3]

Elbette bu, Chaban-Delmas, Giscard d'Estaing ve diğerlerinin yeni "birlikte yaşama" modeline uygun merkezci politikalara yönelik hamleleriyle uyumluydu. Neredeyse yirmi yıl sonra, Mart 2007'de kuğu ötüşünü andıran cumhurbaşkanlığı hitabında, Chirac'ın şu sözlerinde Fransız istisnası inancını doğruladığını görüyoruz: "Fransa başka ülkelere benzemez. Tarihinden, oluşumuna katkıda bulunduğu evrensel değerlerden devraldığı özel sorumlulukları vardır." Konuşmasını, "Dünyayı şaşırtmayı henüz tamamlamamış olan –bu sözüme inanın– Fransa"yı selamlayarak bitirdi.

Peki "Fransız istisnası" diye bir şey hiç olmuş muydu? Olduysa, hâlâ var mı?

○

Fransa sadece şiddet dolu tarihi nedeniyle "istisnai" değildir. Almanya, Rusya ve İspanya da politik şiddetten uzak olmamışlardır. Daha geçerli olan, Avrupa Birliği içinde Fransa'nın bir dünya oyuncusu olarak kendi imajına uygun biçimde maliyeti yüksek denizaşırı idari bölgelerini ve topraklarını muhafaza eden yegâne büyük ülke olması gerçeğidir.[4] Farklı biçimlerde izlenen ihtişam politikası Fransa'nın nihayet Avrupa'nın en zengin, en kalabalık ve en güçlü ülkesi hâline geldiği on yedinci yüzyıldan beri bir özlem olagelmiştir. "Fransız istisnası," ülkenin kendisini diğer ülkelerden farklı görmesi gibi sıradan bir duygu nedeniyle değil, bir örnek, diğer ülkeler için bir model olarak evrensel değerlere bağlılığı nedeniyle kendisini istisnai görmesi bakımından bir paradokstur. Bu anlayışın merkezinde, ulusal bir kader olarak kabul edilen, uygarlığın en yüksek ifadesi olma özlemi yer alır.

Bu örnek toplum düşüncesinin temelleri, *grand siècle* sırasında, Fransa kendisini kadim Roma'nın modern eşdeğeri olarak görmeye başladığı zaman atıldı. XIV. Louis'nin "*L'État*

c'est moi" (Devlet benim) deklarasyonu her iki tarzda, sadece kralın değil Devletin de statüsünü oluşturan ilahi hak nosyonunda, hem de kralın Tanrı'yla temas hâlinde faaliyet göstermek zorunda olduğu alanda geçerliydi. Mutlak hükümdarlık mutlak sorumluluğu gerektirdiği için ticareti, kültürü, mimariyi ve toplumun konuşulan dile kadar her yönünü denetlemek ve hepsine eşgüdüm sağlamak merkezi devlete düşüyordu. Colbert'in ekonomik müdahaleciliği ve sanatsal yaratıcılığı kodifiye etme girişimi ya da Académie Française'nin dilbilimsel titizliğini benimsemesi farklı biçimlerde uygarlığı bir düzen ve uyum durumuna yükseltme iradesinin ifadesiydi.

Fakat elbette bir sonraki yüzyılda Aydınlanma dinin etkisini ve Kilise'nin otoritesini zayıflatarak rakip bir evrenselciliği yükseltti. Avrupalıların yeryüzüne dağılan başka kültürleri öğrendikleri bir keşifler çağında ulusun ötesine geçen ve ilahi haklarla yönetme iddiası taşıyan mutlakçı bir Katolik monarşiyi hiç kuşkusuz tehdit eden bir evrenselcilikti bu. Amerikan Devrimi'nin radikal politik fikirleri cesaretlendirmekte olduğu bir zamanda Ansiklopediciler, büyük 1789 Devrimi'nin ve onun yeryüzünün bütün insanlarının özgürlük ve eşitlik hakkına sahip olduklarını ilan eden evrenselci İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nin teorik temellerini oluşturuyorlardı. Bütün bunlar hiç kuşkusuz XIV. Louis'nin monarşik devletinin iddia ettiği evrenselciliğin tam zıddı olarak görülüyordu. Ne var ki ironik olan koşulların ve içsel dinamiklerin yarattığı baskının devrimi Robespierre yönetiminde kendisini, yerini aldığı monarşik devletin birebir aynısı olan mutlakçılık yönünde dönüştürmesi oldu. Böylece bir kez daha, misyonunu "Özgürlük, Eşitlik ve Kardeşlik"i Avrupa'ya ve onun da ötesine yaymak olarak gören yayılmacı bir Fransa'da otoriter devletin evrenselcilikle kaynaştığı görüldü.

Daha geniş anlamda, son iki yüz yıl içinde Fransa'nın tarihi iki evrenselcilik arasındaki çatışmanın tarihi olmuştur. Protestan olan ve daha erken sanayileşmiş İngiltere gibi bir ülkede politikayı bölen etken esas olarak toplumsal sınıflar olmuştu. Fransa'nın karmaşık bir durumda olmasının sebebi, sınıf farklılığının üzerine iki uzlaşmaz gücün, sağda Katolik muhafazakârların ve monarşistlerin, solda ise cumhuriyetçilerin ve devrimcilerin yüklenmesiydi. 1848 devriminde ya da 1871 Komünü'nde patlak veren şiddet, tıpkı Dreyfus Davası'nın ya da Halk Cephesi'nin dizginlerinden boşalttığı olağanüstü nefret duyguları gibi bu evrenselci düşüncelerin çatışmasından çıkan bir yan-üründü. Bu çatışma her iki tarafta yer alan aşırılık yanlıları tarafından retorik olarak mitleştirildi. Bir diğer yan ürün, Fransız politikasındaki Bonapartist çizgiydi. Bu çizgi otoriter bir popülizm aracılığıyla kamuoyundaki tarihsel kopukluğu köprülemek için tekrarlayan girişimlerle oluştu: Devrim'in temel kazanımlarını yayan imparator olarak Napoleon, ütopyacı sosyalist Saint-Simon'un takipçisi olarak otokrasiyle oynayan III. Napoleon ve eski akıl hocası Pétain'e karşı çıkarak Cumhuriyet'i restore eden gelenekçi asker de Gaulle. Bütün bunlar kriz anlarında muhafazakârların, sosyalistlerin ya da diğerlerinin "normal" parti politikalarının üzerine çıktı.

Aslında ulusun bu iki kutuplaşmış görüşü arasındaki çatışma büyük ölçüde İkinci Dünya Savaşı'yla yatıştı. Fransa elbette 1789'dan beri, bir yorumcunun bize hatırlattığı gibi, "her politik rejimin bir *coup d'état*, devrim ya da savaşla sona erdiği ve on beş farklı anayasası olmuş" ülkedir.[5] Fakat Katolik muhafazakâr gelenek, Pétain'in Hitler'le yaptığı işbirliğiyle, onun Franco'nun İspanya'sının faşist modeline benzer bir rejim kurmasıyla ve Fransız yurttaşlarını yabancı bir gücün elinde ölüme göndermesi yüzünden ağır bir itibar kaybına

uğradı. Kurtuluş'tan itibaren Soğuk Savaş sırasında yaşanan kısıtlamalara ve anayasanın işlemesiyle ilgili süregiden sorunlara rağmen, Fransa'nın bir cumhuriyet oluşu genel kabul görmüştür. De Gaulle gibi Chirac'ın gözünde de bu cumhuriyet, evrenselci misyonu ve güçlü devletin yönetici rolüne olan inancıyla, "Fransa istisnası" olmaya devam eder.

Fransız hayatının yabancıları şaşırtan bu yönleri, devletin oynadığı rol bağlamında değerlendirildiğinde daha açık görülür. Zira Fransız Devleti kendi teorik mantığı ve iç tutarlılığı olan bir yapıdır. Beşinci Cumhuriyet anayasasının giriş bölümünde tanımlandığı gibi, "Fransa, bölünmez, seküler, demokratik ve sosyal bir cumhuriyettir." Bu deklarasyonun şartları ve içinde yer aldığı düzen, modern Fransa'nın özgül karakterini tanımlaması bakımından anlamlıdır. *Cumhuriyet* fikri, başlangıçta hiç kuşkusuz monarşi ve aristokrasinin yapısında var olan kalıtsal ayrıcalığın ve sınıf sisteminin kabul edilmediği anlamına gelir. Hatırlanmalıdır ki haklar bildirgesi, "İnsan ve Yurttaş Hakları'na ilişkin"di. Fransız halkı – mesela 1948 öncesi İngilizlerin aksine– tebaa değil, eşit hak ve sorumluluklara sahip olan yurttaşlardır. Ve bu sadece toplumsal konumu ne olursa olsun yurttaşların "Mösyö" ve "Madam" diye hitap edilmeyi hak ettikleri değil, kolektivist bir toplumun üyeleri olarak tanımlandıkları anlamına gelir.

Bildirge'nin ilk maddesinde yer alan *bölünmez* ifadesi, bireyin diniyle ya da mensup olduğu kültürel ya da etnik grupla değil saf anlamda Cumhuriyet'in yurttaşı olarak tanımlandığı merkezci, federal olmayan bir devlet anlamına gelir. Bunun sebebi devletin ayrı yürütme yetkisi verdiği bölgeler üzerinde valilikler aracılığıyla sağladığı denetimi gevşetmekte duraksamasıydı; ancak daha eşit bir ekonomik kalkınma

sağlamak için sonunda Mart 1982 yasasıyla seçilmiş bölge konseyleri kuruldu ve onlara mali özerklik güvencesi veren Temmuz 2006 yasasıyla güçlendirildi.

Benzer biçimde Bretonca ya da Oksitanca gibi bölgesel ve azınlık dillerine resmi statü verilmesi reddedildiyse de bu diller nihayet Temmuz 2008'de "ulusal mirasın parçası" olarak kabul edildi. Fransa yakın zamanlarda onaylayarak dilsel çoğulculuktan söz etmeye başladıysa da, esas olarak bu, İngilizcenin dünya hâkimiyetine karşı verilen uzun mücadelede bir taktikti. Mart 2009'da Fransa'nın etnik oluşumunu incelemek için bir komisyon kurulduysa da, resmi nüfus sayımı formlarında etnik ya da dini mensubiyetlerin belirtilmesi istenmediği için hükümet ülkede mesela ne kadar Müslüman ya da Hindu'nun yaşadığını aslında bilmiyordu. Pek çok Yahudi'nin gaz odalarına gönderilmesine yol açan Vichy nüfus sayımının kötü anılarından tamamen ayrı olarak, bu durum çokkültürcülüğün bir bütünleşme politikası lehine reddedilmesini, yurttaşların doğrudan devletle ilişkilendirilmesi gerektiği ve çıkarlarının etnik ya da dini örgüt ya da lobiyle temsil edilmemesi fikrini yansıtıyordu.

Elbette bu, Bildirge'nin ikinci maddesiyle bağlantılıydı: *Sekülerlik*. Sekülerlik İngiltere ve ABD'yle önemli bir farklılık noktasını belirler. Bu ülkelerde din zayıflıyor olsa da sekülerlik asla anayasal bir ilke olarak kutsal bir yere oturtulmadı. Bu "istisna"nın sebebi, açıktır ki devletin kendisini Katolik Kilisesi'nin politik ve toplumsal denetiminden özgürleştirmek için verdiği olağanüstü uzun mücadeledir fakat bu, sekülerliğin sadece biçimsel bir kavram olduğu anlamına gelmez; tam aksine, önemli sonuçları olmuştur.

Devlet yurttaşların dini görüşlere sahip olma hakkını tanırken ve bu nedenle dine karşı çıkmazken, konuyu esas olarak özel bir mesele olarak görmektedir. Kamusal alan, in-

sanların eşit yurttaşlar olarak etkileştikleri, dolayısıyla dini eğitime uygun olmayan ya da 2004'te çıkarılan bir yasadan itibaren devlet okullarında İslami başörtüsü takmak gibi bölücü dini sembollerin sergilenmesine izin vermeyen tarafsız bir cumhuriyet mekânı olarak görülür. Kamu hizmet alanlarında çarşaf giyilmesine ya da yüzü örten peçeye karşı yürütülen 2010 kampanyasıyla birlikte bu karar, Fransa dışında pek çok kişiye tuhaf göründü fakat benzer sorunlar her yerde ortaya çıktı. Mesela İngiltere'nin önceki çokkültürcü tutumundan bir ölçüde vazgeçmesi dikkati çeker. Bu nedenle Bildirge'de seküler kavramının demokratik kavramından önce gelmesi rastlantı değildir. Temelde yer alan inanç, demokratik özgürlük, eşitlik ve kardeşliğin ancak seküler cumhuriyetin sağladığı tarafsız kamu alanı içinde ortak yurttaşlıkla güvence altına alınabileceğidir.

Sonunda özgürlük, eşitlik ve kardeşliği birleştirmeye çalışan bir cumhuriyetin kendisini anayasanın girişinde yer alan son kavramla, *sosyal* olarak tanımlaması kaçınılmazdı. On dokuzuncu yüzyıl Alman otoriterciliği ile İngiliz küçük devlet liberalizmi arasında bir orta yol arayan erken cumhuriyetçiler için bağlantı sağlayan kavram, *dayanışma* oldu.[6] Bu cumhuriyetçi değer adına Fransa, özgürlük ile adaleti bağdaştırarak yurttaşlarının refahı için diğer ülkelerden daha fazla sorumluluk duyma eğilimindeydi. Chirac Amerika'dayken iyi bir hamburger yeme fırsatını asla kaçırmadı fakat böylesine zengin bir toplumda yaklaşık 47 milyon insanın tam bir sağlık hizmetine ulaşamadığını görünce şok geçirdi. Dayanışma, toplumu bir arada tutan çimentodur. Aynı zamanda bu, uygunsuz ulaşım grevlerini Fransızların diğer ülkelerden daha hoşgörülü karşılamalarının sebebidir. Bu sadece "Fransız sosyal modeli"nin ya da etkileyici biçimde denildiği gibi État Providence'ın temelini oluşturmaz. Bu iyi bir toplum projesinin parçasıdır. Bu toplum

aynı zamanda devlet iktisadi planlamasını ya da "Fransız istisnası"nın bağlantılı bir özelliği olarak devletin kültürü teşvik etmesini gerektirir: Fransız Aydınlanması'nın ve Fransız Devrimi'nin tanımladığı biçimde evrensel insan hakları davasını ilerletmek için Cumhuriyet'in bütün dünya karşısında özel bir sorumluluk taşıdığı fikridir bu.

○

Elbette bu bir teoridir ve kendi tarzında hayranlık uyandıran bir teoridir. Fakat sürekli değişen bir dünyada teori gerçeklik tarafından ele geçirilmeye eğilimlidir ve "ulusal bir mitin otopsisi"nde Marksist sosyolog Said Boumama için Fransa'nın konumunda içkin paradokslara işaret etmek çok zor değildir.[7] Bariz bir örnek, dönemin Avrupamerkezli varsayımını temel alan, kolonilerde "uygarlaştırma misyonu"dur (*mission civilisatrice*). Bu varsayıma göre ileri Batı standartlarını Afrika ya da Asya'nın "geri" ülkelerine dayatmak bir görevdi. Tamamen göz ardı edilebilir olmayan gerekçeler savunulmaya devam etse de, bunlar mevcut iktisadi motivasyona ya da bölgelerdeki Fransız pratiğine tam uymuyordu. Denizaşırı bir imparatorluğun sürdürülmesi, Fransa'nın bir dünya gücü olma statüsünü savunma zorunluluğu olarak görülüyordu. Hatta günümüzde bile dört denizaşırı bölgeyi (Martinique, Guadeloupe, Fransız Guyanası ve La Réunion) büyük maliyetle elde tutmanın güçlü bir nedeni bu bölgelerin potansiyel stratejik değeridir. En önemlisi Fransa'nın Hindiçin ve Cezayir'den kanlı biçimde geri çekilmesi bir "uygarlaştırma misyonu" fikrini hiçbir şekilde haklı çıkarmıyordu. Ne var ki Fransız Topluluğu'nun gelişmesiyle birlikte daha mutlu zamanlar gelmiştir ve Fransa'daki gibi bu topluluk üyelerinin de "altıgen"in dışında, içindekinden daha fazla Fransızca konuşan kişilerden oluşması değerlidir. Elbette sömürgecilik

iki yönlü bir süreçtir ve bir göç krizi 2005'te zarar verecek biçimde yükselecektir. Bir iş bulamadığınız takdirde biçimsel eşitlik güvencesinin fazla avantajı olmuyordu.

Cumhuriyetçi evrenselciliğin paradoksal olarak dışlayıcı olma eğilimi gösterdiği bir diğer alan da toplumsal cinsiyet farklılığıdır. Feminist eleştirmenlerin isabetli bir biçimde öne sürdüğü üzere, "Fransa, toplumsal cinsiyet, etnik grup ve cinsel yönelim farklılıklarını beyaz, erkek heteroseksüel benzerliğin içine çökertti."[8] Devrim bir toplumsal cinsiyet, etnik grup ve cinsel yönelim deklarasyonu çıkaramadığı ve Napoleon kadınları eve kapattığı için ilk kız lycée'si (lise) ancak 1881'de Kilise muhalefetine rağmen açıldı ve aileyle ilişkili kadın halkları ancak son elli yıl içinde evreler hâlinde kabul edildi. Devletin nüfusu güçlendirme kaygısıyla ancak 1967'de doğum kontrolünü yasaklayan kanun kaldırılırken, kürtaj 1975'te yasallaştırıldı.

Fransa'da, Simone de Beauvoir'nın 1949 tarihli çığır açan eseri *Le Deuxième Sexe*'in (*İkinci Cinsiyet*) öncülüğünde, Julia Kristeva, Hélène Cixous ve Monique Witting gibi yazarlarla güçlü bir feminist hareket olmuştur. Fransız entelektüel iklimi dikkate alındığında, bu yaklaşım felsefi ve edebi –ya da Luce Irigaray'ın anne-kız ilişkisi incelemesindeki gibi psikanalitik– olduğu kadar pragmatik değildir. Ne var ki Ulusal Cephe'nin kadınları eve kapatmak için annelere maaş verilmesi kampanyası, bunun yanı sıra kürtaj kliniklerine saldırılar ve doğum kontrol ilacı üreten ecza şirketlerine yönelik boykotlarla birlikte, aşırı sağdan yasanın değiştirilmesine güçlü bir muhalefet geldi. Bu uzun süreli bir mücadele oldu.

Geleneksel olarak Katolik olan, kızların eğitiminin işgal sırasında ağır biçimde engellendiği ve kadınların 1944'e kadar oy kullanamadıkları bu ülkede, toplumsal cinsiyet eşitliği yönünde ilerleme son birkaç yıl içinde yavaştı. Kadınlar erkek-

lere kıyasla genellikle daha kalifiye olmalarına ve işyerindeki değişen becerilere çoğu kez daha iyi uyum sağlamalarına rağmen, kendilerini sosyal hizmetler ya da sekreterlik gibi ücreti daha az olan alanlarda buluyorlardı. Genellikle erkeklerden daha az kazanıyorlardı, terfi etmeleri, yükselmeleri engelleniyordu ve Ulusal Meclis'te neredeyse yoklardı. 1995'te milletvekillerinin sadece yüzde altısı kadındı. 1999'da şiddetli tartışmaların ardından Meclis'te temsil oranı ilkesi onaylandı fakat senato yasanın uygulanmasını on yıl kadar geciktirdi. Ne var ki 2012'de ilkenin uygulanması ve yeni bir kadın hakları bakanının atanmasından başlayarak, toplumsal cinsiyet eşitliğini kamu yönetimiyle bütünleştirmeyi amaçlayan tutarlı bir girişim görüldü. Toplumsal cinsiyete göre ücret farkı –İngiltere'deki yüzde 19,1'e ya da Almanya'daki yüzde 22,4'e kıyasla ciddi ölçüde iyi olsa da– hâlâ 14,8 kadardır fakat anayasa toplumsal cinsiyet eşitliği hedefini gerçekleştirmek için değiştirilmiş, uygun kotaları benimsemeyen firmalara para cezası öngörülmüştür.[9] Bu kotaların uygulanması şirket yönetim kurullarındaki kadın sayısını yüzde 40'a, bölge meclislerinde ise yüzde 48'e çıkarmıştır. Toplumsal değişim henüz tamamlanmamış olabilir ve hâlâ direnişler vardır fakat gidiş yönü açıktır. Elbette 1998'den beri *la ministre* ya da *la gendarme* ifadeleri resmi düzeyde değiştirilmiş, maskülen *le ministre* ya da buna benzer ifadelerin yerine artık dilin de kadınları görünür hâle getirdiğini hissettiren *Madame la Judge* ya da *Madame la Capitaine* gibi düzeltmeler yapılmıştır.

Bu yeni gelişmelerden ayrı olarak Fransa'nın toplumsal cinsiyet farklılığına ilişkin tarihsel tutumuna, emperyal tarihindeki gibi büyük bir "Fransız istisnası" getirmediği görülebilir. "Uygarlaştırma misyonu"nun ona felaketli sonuçlar doğuracak şekilde uzun süre kolonilerine bağlı kalmasına yol açan bir mülkiyet duygusu vermesi gibi, maskülen haklar

söylemi de onu bariz adaletsizlikleri kabul etmekten caydırdı. Fakat Fransa emperyal İngiltere'yle aynı rekabetçi dünyada faaliyet göstermekte ve kadın haklarıyla ilgili hikâyesi kıyaslanabilir ülkelerinkiyle aşağı yukarı aynı olduğu için başka bir şey beklemek saflık olacaktır. "Fransız istisnası" bir fikirdir ve gerçek dünyada en iyi durumda bir özlem olarak görülür. Fakat bu Fransız politikaları ve toplumu üzerinde ayırt edici bir iz bırakma özlemidir.

○

Örnek bir toplum yaratma özlemi, esas olarak ekonomiye devlet müdahalesi, devlet eğitimi ve sosyal refahın planlı eşgüdümünde cisimleşmiştir. Nihai olarak istisna olma iddiası bu üç alanın etkileşmesine ve cumhuriyetçi değerleri uygulamadaki başarısına bağlıdır.

Elbette Fransa'daki devlet müdahaleciliğinde yeni ya da özgül olarak sosyalist bir şey yoktur. Devlet'in ekonomik planlaması Colbert ve Napoleon yönetiminde gerçekleşirken, on dokuzuncu yüzyılda kamu sermayesi madenciliğin ve ağır sanayinin gelişmesine yardımcı oldu. 1930'larda Halk Cephesi hükümeti demiryollarını ve silah sanayini ulusallaştırarak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gerekli olan toptan yapılanma içi bir örnek sağladı. Monnet planı sanayinin küçük bir bölümünden fazlasını asla ulusallaştırmadıysa da, teşvikler, koşullu krediler, fiyat ve döviz denetimi gibi araçlarla ekonomiye akılcı bir yeni düzen getirdi. Savaş öncesi ekonomi görece geri ve parçalı olduğu için özellikle önemli olan, ölçek ekonomisini kurmak ve uluslararası rekabete dayanabilecek gruplar oluşturmak için şirketlerin yeniden yapılandırılması ve birleştirilmesiydi. Stratejik alanlarda hükümet altyapı, ulaşım ve savunmaya daha doğrudan müdahale etti. Demiryollarını, yanı sıra Electricité de France (EDF) ve Gaz de France'ı

(GDF) ulusallaştırdı ve ülkeyi savunma alanında öncü bir güç hâline getirdi.

Bu katışıksız devlet müdahalesi politikası yayılmacı "*trente glorieuses*" döneminde dikkati çekecek kadar başarılı olurken, 1970'lerin ortasında patlak veren petrol krizinin ardından değişen uluslararası duruma uyum sağlamak zorundaydı. Mitterand'ın 1980'lerin başında "tek ülkede sosyalizm" girişiminin başarısızlığında bu durum açıkça ortaya çıktı. O sırada Fransızlar kendi ekonomilerinin yeni küresel ekonomiyle tamamen bağımsız bir politikaya imkân vermeyecek ölçüde bütünleşmiş olduğunu keşfettiler. Güçlü bir devlet müdahaleciliği yaklaşımının büyümeye bağlı olduğu, büyüme olmayınca hükümetin kaybedenleri desteklemekten vazgeçtiği ve şirketlerin giderek küreselleşmesiyle ve uluslararası kredilerden yararlanmasıyla ulusal devletin aynı denetim gücüne artık sahip olmadığı anlaşıldı.

Bu durum –1980'lerde ve 1990'larda Chirac ve Balladur'un yaptıkları özelleştirmeyi dayatan– yeni neoliberal ortodoksiden ötürü de değildi çünkü Avrupa Birliği üyeliğinin dayattığı kısıtlamalar vardı. Fransa sadece Avrupalı ortaklarına Fransız tarzı iş alanı açma önlemlerini kabul ettirmeyi başaramamakla kalmadı, Komisyon'un rakip otoritesi de devletin sanayiye sağladığı teşviklere (Reanult tipik bir örnektir) ve bunlara ek olarak da devlet sözleşmeleri için ulusal firmalara uygulanan tercihlere kısıtlamalar getirdi. Uyanık Fransızlar bir kez daha oyunu gayet iyi okurlar ve bir gözlemcinin dediği gibi öyle bir sonuca varırlar ki "özelleştirme süreci, seçkinci şebekeleri sömüren devlet aktörlerinin denetlenen holdinglerin güvenilir ellere geçmesini sağlamak için devlet müdahaleciliğine uygun bir tarzda sürdürülür."[10] Aslında, "ekonomik yurtseverlik" adına devlet, bankacılık, enerji, ulaşım, telekomünikasyon ve araç üretimi gibi kilit sektörlerde yer alan çe-

kirdek holdinglere sahip olmayı sürdürdü; bir tür hafif devlet müdahaleciliğiydi bu.

Fransız ekonomisi pek çok alanda güçlüyken stratejik sektörlerin ulusal bağımsızlığın hizmetinde planlı biçimde bütünleştirilmesi özellikle başarılı sonuç vermiştir. Örneğin, dünya liderlerinden biri olan Fransız uçak endüstrisi sivil havacılıkla askeri havacılığı harmanlamakla kalmamış, nükleer faaliyetler ve uzay araştırmalarıyla da birleşmiştir. Sonuçta ortaya çıkan teknolojik kompleks bazı dünya lideri Fransız firmaları arasında yüksek düzeyde bir sinerji sağlanmasını zorunlu kılar; öyle ki, yetmişten fazla ülkeyle bağlantılı, Mirage ve Rafale savaş uçaklarıyla tanınan Dassault gibi bağımsız bir özel grup görmek neredeyse şaşırtıcıdır. Uçak motorları, roket yakıtı ve uydu alanlarında uzmanlaşan SNECMA; roket geliştirme ve telekomünikasyonda öne çıkan Safran; uzay, savunma ve güvenlik piyasası için bilişim sistemlerinde öncü olan Thales gibi bağlantılı gruplar dünya çapında güçlü bir etki yaratmışlardır.

Dünyanın en büyük ikinci füze üreticisi MBDA, yurtdışına uydu satan Alcatel Alenia Space ve Arianescape'le birlikte Fransız havacılık endüstrisi, nakliye uçakları ve helikopterlerden dronlara ve askeri uydulara kadar değişen bütün bir yelpazeyi kapsar. Devlet destekli nükleer endüstriye gelince, günümüzde kısmen özelleştirilmiş EDF dünyadaki nükleer girişimlerin en büyüğüdür ve –İngiltere'de inşa edilen reaktörlerden ayrı olarak– uranyum madenciliğinin yanı sıra reaktör inşa eden Areva'yla bağlantılı çalışmaktadır ve Çin ile ABD'deki ortaklıkların yanı sıra kırk ülkede imalat merkezlerine sahiptir. Fransızlar fosil yakıt eksikliğini telafi etmek için nükleer enerjiyi geliştirmekte ve artık küresel ısınma krizine karşı temiz enerji olarak ve belirsizliklerin egemen olduğu bir dünyada arz güvenliği garantisi sağlayarak rahatlıkla pazarlamaktadırlar.

Airbus ya da diğer başarılı faaliyet alanları da eklendiğinde, bütün bunlar Fransa'yı dünyanın ileri ekonomileri arasında yüksek bir sıraya, İngiltere'nin önünde beşinci sıraya çıkarmaktadır. Fransız ekonomisinin özgül sorunları vardır (özellikle etnik azınlıkların sürekli olarak yüksek işsizlik düzeyi) fakat üstün altyapısı ve turizm alanında dünya liderliği bakımından güçlüdür. Son yıllarda Avrupa Merkez Bankası, Dünya Ticaret Örgütü ve Uluslararası Para Fonu gibi kuruluşların başında Fransız erkek ya da kadınlarının bulunması önemlidir.

Peki devletin eğitim sistemi örnek topluma nasıl hizmet eder? Bunu yanıtlamak kolay değildir çünkü Fransa'nın devrimci tarihi, başka ülkelerde eşine rastlanmayacak ölçüde bölük pörçük bir yükseköğretim sistemine yol açmıştır. Bu sistemde küçük ve prestijli Grandes École ülkeyi yöneten liyakate dayalı bir seçkinler tabakası üretirken, esas üniversite sektörü diğerlerinden oldukça farklılaşmıştır. Tarihsel olarak sistem, saatine bakarak Fransa'nın her okulunda tam o saatte aynı yaştaki öğrencilerin Çiçero konusunu işlemekte olduklarını söyleyebilen Üçüncü Cumhuriyet'in eğitim bakanına ilişkin efsanevi öykünün gösterdiği gibi tamamen birörnek olmuştur. Müfredat merkezi olarak belirleniyordu ve üniversitelerde bile özerklik yoktu. Hiyerarşik katılık 1968 öğrenci ayaklanmasından sonra bir ölçüde gevşetildi fakat 2010'da Başkan Sarkozy'nin üniversitelere tam bağımsızlık verme önerisi yaygın bir muhalefetle karşılaştı.

Cumhuriyetçi değerler olumlu anlamda seçkin *maternelle* yani anaokulu sisteminde ifadesini bulmaktadır. Çocukların yaklaşık üçte biri iki yaşından itibaren katıldıkları ve üç yaşında olanların yarıdan fazlası bu okullara devam ettiği için

bu eğitim sistemi çok yaygındır. Sonrasında, okul fazla eğlenceli değildir; spor, kişisel gelişim ya da bir okul topluluğu oluşturmaktan çok sıkı bir öğretime ağırlık verilmektedir. Ortaokullar ve liseler, Katolik ya da "serbest okullar"ın yüzde 13 kadarı dışında devlet tarafından yönetilir. Devlet "serbest okullar"ı ulusal müfredata bağlı kalmaları şartıyla destekler, eşitlik karma beceri öğretimini gerektirir. Anaokulu evresinden sonra École Élémentaire yani ilkokul, çocuklar on bir yaşına gelene dek sürer. Bir sonraki seviye olan *Collège* yani ortaokul dört yıl süren öğrenimin ardından *Brevet* yani diplomayla sona erer. Bu diploma *lycée* yani liseye giriş için gereklidir. Üç yıl süren lise öğrenimi *baccalauréat* (*"le bac"* ya da *"le bachot"*) yani bakalorya (olgunluk sınavı) ile sona erer; bu aşamada öğrenci on sekiz yaşındadır. Lisede matematiğe büyük ağırlık verilir ve son sene ünlü felsefe dersleri görülür. Üç tip *lycée* vardır. Üniversiteye girişi sağlayan *Lycée Général*'in üç bölümü vardır: Edebiyat, sosyo-ekonomi ve bilim. *Lycée Technologique, Institut Universitaire Technologique*'te iki yıllık bir öğrenime götürürken, *Lycée Professionnel* çıraklık eğitimi verir.

Yüzeysel olarak bakıldığında bu sistem her basamak bir tür ikincil diplomayla sonuçlandığı için başarılıdır. Fakat bu noktada ortaya çıkan dengesizlik ve yetersiz kariyer rehberliği büyük sorunlara yol açmaya başlar. *Baccalauréat*'ya girenlerin dörtte birinden fazlasının başarısız olması nedeniyle sistem tekrar sınava girmek isteyen öğrenciler yüzünden tıkanır. Bu zayıflık üniversite düzeyinde görülen kariyer rehberliği eksikliğiyle artar. Devlet eğitimi neredeyse parasız olduğu, üniversiteye giriş *baccalauréat*'dan geçen herkes için kendiliğinden gerçekleştiği ve standart üniversite daha kısa süreli olan teknik ya da ticaret eğitiminden daha prestijli olduğu için kariyer tavsiyesinden yoksun kalan öğrenciler, genellikle kendilerine yeterince uygun olmayan bir disiplini seçmekte-

dirler. Sonuç öğrencilerin yaklaşık yüzde 50'sinin ilk yılın sonunda girdikleri sınavda başarısız olmaları ve tekrarlayanlar dahil hâlâ öğretim görenlerin yaklaşık yüzde 40'ının ikinci yılın sonunda ara diploma alamamaları, böylece yüksek öğretimden ayrılma oranının olağanüstü yüksek olmasıdır. Cumhuriyetçi eşitlik adına tercih yapılmasını görünüşte reddeden bir sistemin, öğrenci başarısızlığını bir filtre mekanizması gibi kullanarak gizlice tercihlerde bulunması ironiktir. Bu üniversiteler ile Grandes Écoles arasındaki kopukluğun sadece bir yönüdür.

Bu benzersiz iki kademeli yapı, doğrudan Fransa tarihinin bir sonucudur. Devrim öncesi üniversite esas olarak kiliseye ait olduğu ve modern disiplinlerin araştırılmasına izin verilmediği için Grandes Écoles onların yanı sıra yeni bir yöneticiler sınıfı oluşturmak için kuruldu. École Polytechnique ve École Normale Supérieure'ün geçmişi 1794 kadar eskiye dayanır. Esas olarak akademisyen yetiştiren ikincisinin mezunları arasında, Cumhuriyet'in pek çok büyük ismi –Louis Pasteur ve Henri Bergson ile Jean-Paul Sartre gibi filozoflar– yer almaktadır. Polytechnique'teki bilim ve mühendislik öğrencileri de *crème de la crème* (kaymak tabaka) arasında yer alırlar. Fakat kontenjan çok sınırlı olduğundan, bakaloryanın ardından en az iki yıl süren özel bir öğrenimden sonra tüm ülkenin çocukları okula kabul edilmek için yarışır. Dersler çok ağırdır. Öğrencilerin çok çalışması gerekir. Öğrenciler girişlerinden itibaren mezuniyet sonrası için çabalar ve sonunda ücretli stajyer kamu görevlisi olurlar.

Bugüne kadar 200'den fazla uzmanlaşmış Grandes Écoles ortaya çıkmıştır. Bunlar öğrencilerin yüzde 5'inden daha azı için eğitim bütçesinin yüzde 30'una hâkimdir. Sistem kesinlikle daha fazla eğitimli insan sağlamakla birlikte dezavantajlar da içerir. Üniversitelerin sadece para ve en iyi öğrencilerden

değil, esas olarak Écoles'de ya da ayrı araştırma kurumlarında sürdürülen araştırmalardan da yoksun kalmasına yol açar. Bu da akademik kurumlar arasında alışverişi gerektiren bir dönemde sistemin normal üniversite örüntüsüne uygun olmaması, sonuç olarak uluslararası kıyaslamalarda haksız da olsa gerilere düşmesi anlamına gelir.

Bütün Grandes Écoles yapısını taçlandıran, de Gaulle'ün 1945'te kurduğu, sadece 500 civarında öğrencisi olan, olağanüstü seçici École Nationale d'Administration'dur (ENA). Bu kurum, dönemin devlet müdahaleciliğini yansıtır; politika, diplomasi, ulusallaştırılmış endüstri ve bankacılık gibi alanları bağlantılı görür ve Cumhuriyet'e en üst düzeyde karar vericiler sağlamak için tasarlanmıştır. Tanınmış mezunlar arasında Giscard d'Estaing, Chirac, Balladur, Jospin ve Hollande ile Ségolène Royal gibi yakın dönemde görev yapmış politikacıların yanı sıra, Avrupa Merkez Bankası Başkanı ve Jean-Claude Trichet ve Dünya Ticaret Örgütü direktörü Pascal Lamy de yer almaktadır. Ne var ki ENA eleştirilerle de karşılaşmış, modern bir küreselleşmiş ekonomide deneyim kazanmadan bir sektörden diğerine geçebilen çok amaçlı mandarinler üretme girişiminin gerçekçi olmadığı söylenmiştir. Hükümet bu eleştirileri kısmen dikkate almıştır ve en çok Grandes Écoles'ün büyük gücünü azaltmakta duraksarken, devletçi seçkinciliğin daha geniş cumhuriyetçi eşitlik değerleriyle çatıştığı anormalliği düzeltme çabasıyla olsa da bazı önlemlerle üniversiteleri genel dünya örüntüsüyle uyumlu hâle getirme yönünde hareket etmektedir.

○

"Fransız istisnası"nın en tartışmalı unsuru olan "sosyal model" hakkında ne söylenebilir? 2005 Bastille Günü'nde mülakat veren Chirac'a göre, bu "hep yüksekte tutulan bü-

yük bir arzudur" ve "bir bakıma ulusal dehamız ve muhafaza etmemiz gereken bir zorunluluk"tur. Diğer Batı Avrupa ülkeleri de makul refah sistemlerine sahip oldukları için bu tuhaf bir iddia olarak görülebilir ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra belirginleşen hâliyle, özgül olarak tamamen Fransız değil, belirgin biçimde melez olan sosyal model dikkate alınırsa daha da olağanüstü görülebilir. Model Alman Bismarkçı sosyal güvenlik modelinin, gelire göre yardım ve işveren aracılığıyla toplanan katkılar gibi bazı temel unsurlarını benimserken, İngiliz Beveridge Planı'ndan standart tahsisatlar ve ulusal vergilendirme aracılığıyla karma finansman gibi ödünç alınmış bazı özellikleri kapsıyordu. Gördüğümüz gibi özgül olan daha çok onu cisimleştiren toplumsal ve ahlaki vizyon ve içinde faaliyet gösterdiği cumhuriyetçi bağlamdır.

Ancak Fransız refah sistemi karmaşık olsa da, bunun sebebi sadece ilk planda sistemin melez olması değil, zaman geçtikçe büyümüş olmasıydı. Özellikle son otuz yıldan fazla bir süre diğer Avrupa refah sistemleri gibi yeni zorluklara (yüksek işsizlik, daha uzun hayatta kalma süresi, daha talepkâr bir kamuoyu ve daha gelişmiş çarelerin maliyeti) tepki gösterme girişimi içinde reform niteliğinde çeşitli önlemler alınmıştır. Sonuç, sosyal modelin genellikle iddia edildiği gibi, monolitik bir devlet örgütü değil, daha çok bir sistemler toplamı, devletin sağladığı eşgüdümle değil, hissedar grupları arasında anlaşma yoluyla bir arada tutulan alt sistemler olmuştur. Özetle, sistem, Fransızların ünlü açıklık ve mantık merakından çok etkilenen kişilerin bekleyebileceği gibi tamamen birleştirilmiş bir sistemden çok bir hizmetler topluluğudur.

Sistemin esas kolu olan Régime Général nüfusun yaklaşık yüzde 80'ini oluşturan ücretli işçileri kapsar fakat diğer işçiler için küçük kollar da vardır. Ek olarak, her zaman şaşılacak kadar çok sayıda Régimes Spéciaux, yakın zamana kadar kamu

görevlilerinden Bordeaux Limanı çalışanlarına kadar değişen 5 milyon kişiyi kapsayan özel grup şemaları olmuştur. Son yıllarda hükümet, genellikle ayrıcalıklı emekli maaşlarını ana akım içinde toplamak için mücadele etmiştir. Postal ve France Télécom işçileri 2004'te, kamu görevlileri ise 2005'te sistemle bütünleştirildi, nihayet 2007'nin sonunda Cumhurbaşkanı Sarkozy, kamu ulaştırma ve enerji sektörü gibi alanlarda kalan 500.000 kişinin uyumunu sağlamak için grevlerle karşılaşmayı göze aldı.

Régime Général, sağlık, aile ve emeklilikle ayrı ayrı ilgilenen *caisses* yani fonlarla yönetilir. Para hem işverenden hem de çalışandan geldiği için fonlar işveren örgütleri ve sendikaların temsilcilerinden oluşan ortak bir komite tarafından yönetilir. İşverenin katkısı, kaza sigortası, halk konutu, eğitim, ek emekli maaşı ve özel sosyal güvenlik planı gibi bütün bir fazladan kalemler listesini kapsar. Bu hiç kuşkusuz ortak komitede kendisini orantısız biçimde güçlü bir konumda bulan işverenlerin katkısını küçültür. Aslında sendikalar işgücünün sadece yüzde sekiz kadarını temsil eder, genellikle kamu sektöründe yoğunlaşır ve veto gücü gibi bir yaklaşımdan yararlandığı sosyal güvenlik sistemine sağlam biçimde yerleşmiştir. Elliden fazla çalışanı olan bir şirket spor etkinlikleri ya da çocuklar için yaz kampları gibi hizmetleri örgütlemek için bir *comité d'entreprise* ya da sendika denetiminde şirket komitesine sahip olmak zorundadır. Sosyal modelin çalışanları sistemin merkezine yerleştirdiği açıktır.

Fransız sosyal modelinin istisnai niteliğinin temeli budur. Sağlık sistemi Dünya Sağlık Örgütü tarafından düzenli olarak dünyanın en iyisi olarak değerlendirilir. Sistem doğum sonrası on altı haftalık izin, iki haftalık babalık izni, kreş hizmetleri, aile yardımları, yüksek doğurganlığı ve çok düşük ergen gebeliği düzeyiyle kadın ve aile dostudur. Şirket ya da özel

emekliliğe eklenebilen bir "tamamlayıcı emeklilik"le birlikte bir devlet emekli maaşı varken, resmi emeklilik yaşı altmış iki ve resmi hizmet süresi kırk yıldır. En uygun sağlık hizmeti ve daha uzun emeklilikle –üstelik beş haftalık ücretli tatil ve haftada otuz beş saat çalışmayla– Fransızlar bütün politik yelpazeyi destekleyen cumhuriyetçi bir sosyal model üretmişlerdir. Öte yandan, hayranlık uyandıran bu sistemin maliyetli olduğu açıktır.

O hâlde "Fransız istisnası" bir yanılsama değildir fakat tam olarak bir gerçeklik de değildir. Son yıllarda Fransız kamuoyunda algılanan huzursuzluğun ardında, bu sistemin güçlendirilemese de sürdürülmesinin mümkün olup olmadığına ilişkin bariz sorular yatmaktadır. Fransa ekonomisinin üzerindeki devlet denetimi küreselleşmiş yeni ekonomide kaybedilecek midir? Grandes Écoles'ün yüksek standartları kaybedilmeksizin üniversite sisteminde reform yapılabilecek midir? Ekonomisi, cumhuriyetçi uygarlık modelinin esası olarak görülen sosyal desteği sürdürmeye yetecek kadar güçlü olacak mıdır? Fransa liderlerinin yirmi birinci yüzyılda yüz yüze oldukları sorular bunlardır.

15. BÖLÜM

Yeni Bir Yüzyıl, Küresel Durgunluk ve Bonapartist Bir Cumhurbaşkanı

Fransızlar, elbette bireysel olarak kendileri hariç, Fransızların *rouspéteurs* yani her şeyden yakınıp duran insanlar olduğunu söylerler. Cumhurbaşkanı Chirac'ın gülünç 2002 seçimleriyle başlayan ikinci dönemi, onları yakınma fırsatlarından asla yoksun bırakmayacaktı. Halkın "*morosite*" yani hoşnutsuzluktan mustarip olduğu söyleniyordu. Bu kavram neredeyse kesin bir anlam verilerek geniş çapta kullanılıyordu. Öfkeli Dışişleri Bakanı Dominique de Villepin'in aşağılayıcı bir anlam yüklediği "yıkıcılar" ya da "yıkıcılık uzmanları" ulusal yıkımdan giderek daha çok söz ediyorlardı. Elbette bu türden kaygıların bazıları değişen bir dünyada başka ülkelerde de vardı fakat bazı kaygılar daha özgüldü. Artan suç oranlarıyla dolaysız, çözülemez görünen işsizlik sorunuyla ilgili süregiden kaygılar ve Chirac'ın otoritesi zayıfladığı için hükümet içinde gerilim vardı. Sadece Chirac kendisini heveskâr eylem adamı ve kendi içişleri bakanı Nicolas Sarkozy'yle rekabet hâlinde bulmakla kalmayacak, Sarkozy ile Villepin arasında şiddetli bir çatışma da olacaktı. 2002 Bastil Günü'nde denge-

siz bir aşırı sağcının Chirac'ı öldürme girişimi ve Birleşmiş Milletler'de kaynatılan Irak sorunuyla birlikte bütün bunlar ilginç zamanların geleceğini gösteriyordu.

Haziran 2002'de Chirac, daha çok taşra politikasında ustalaşmış ılımlı bir şahsiyeti, Jean-Pierre Raffarin'i başbakan olarak atadı. Sarkozy, polise ayrılan ödenekleri artırarak ve genç suçlulara daha ağır cezalar getirerek, suçla mücadeleyi var gücüyle sürdürdü. Raffarin ve onun çalışma bakanı Anglofil François Fillon işsizlikle uğraşmak için yeni bir girişim başlattı ve Eurozon'un (Euro Bölgesi) gereklerini karşılamak için bütçe açıklarını azaltmaya çalıştı. Bu girişimler, politik olarak uygulanabilir olduğu ölçüde, Jospin'in işçiyi koruma önlemlerinin kamu hizmetlerini ikame etmeyerek ve daha fazla özelleştirme yaparak, özellikle Gaz de France ve Air France'ın özelleştirilmesiyle geri alınması anlamına geliyordu. Otuz beş saatlik çalışma haftasını iptal etme riskini göze almadılarsa da fazla mesaiye izin vererek ve küçük şirketleri uygulama dışı bırakarak uygulamayı daralttılar.

Belli başlı iki aşırı harcama alanını daraltmaya çalıştılar: Birincisi, emekli maaşları; emekliliğe hak kazanabilmek için zorunlu olan hizmet süresini 40 yıla yükselttiler. İkincisi, sağlık hizmetleri; katkı paylarını artırdılar, doktor ziyaretine küçük bir ücret getirdiler ve –Fransızlar dünyanın en çok ilaç kullanan halkları arasında yer aldıkları için– pahalı reçeteleri sınırlamaya çalıştılar. Sendikalar ve kamuoyunun büyük bölümü elbette bu önlemlere direndi; merkezi olmayan güçlere daha fazla yetki verme girişiminin o zamana kadar devletin yükselttiği bazı vergileri bölgelere yüklemek için bir manevra olduğundan kuşkulanıldı. Önlemler yavaş yavaş etkisini gösterirken, her ikisi de 2004'te yapılan bölgesel seçimler, ardın-

dan Avrupa Parlamentosu seçimleri hükümet için bir felaket oldu.

Bu arada Chirac, Fransa'nın uluslararası alanda hâlâ hissedilmekte olan varlığını sağlama almakla meşguldü. 2001'de İkiz Kuleler'e yapılan saldırının ardından hemen ABD'yle dayanışma ilan etti fakat Washington Irak'ın işgaline biraz daha yaklaştığında buna ikna olmadığını ilan etti. Fransa, muhalefetinde elbette yalnız değildi; muhalefete Almanya, Rusya ve Çin de katıldı. Fakat Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde harekâtı veto etme tehdidi Amerikalıları ve İngiliz basınının bir bölümünü rahatsız etti. Amerika'da Fransız kızarmış patatesleri (*french fries*) sözü "kızarmış özgürlük patatesleri" (*liberty fries*) olarak değiştirildi ve Jay Leno gibi gece programı komedyenleri "peynir yiyen tırsık maymunlar"la ilgili şakalar yaptı, İngiltere'de magazin gazetesi *The Sun*, Chirac'ı yol kenarında Saddam Hüseyin'e yanaşan sarı saçlı, yüksek topuklu bir fahişe olarak gösteren bir karikatüre yer verdi, özbilinçli ve ciddi *Spectator*'da benzer bir karikatür görüldü. Fransa neden bu kadar acı ve saygısız şikâyetlere konu oluyordu? Elbette hem Fransa hem de ABD uzun süredir kendilerini rakip uygarlık modelleri olarak görüyorlardı ve Amerikalılar Fransızların kendilerini daha rafine bulduklarını düşünme eğilimindeydiler (ve bu eğilimde doğruluk payı yok değildi). Fakat temel neden ABD'nin geleneksel nankör müttefikinin kendisini yarı yolda bıraktığını hissetmesiydi. Bu yüzden Amerikan kamuoyunun büyük bölümü için bu tam da eski Gaullist Fransa'nın tutumuydu; dünya meselelerinde kendi boyunu aşan bir etki yaratmaya çalışıyor ve "Anglo-Saksonlar"a sorun çıkarmaktan hoşlanıyordu.

Chirac sadece Güvenlik Konseyi'nde veto hakkını kullanacağını ilan etmekle kalmamış, muhalefete de fiilen eşgüdüm sağlamıştı. Villepin'in Konsey'de yaptığı, güçlü biçimde

alkışlanan zarif konuşması mesajı Fransa'ya taşımıştı. Bunun sadece diplomatik bir fırsatçılık olmadığı, aynı zamanda Fransa'nın Irak'taki çıkarlarını korumak için dayatıldığı öne sürüldü. Elbette bir imparatorluk vârisi olarak Fransa'nın dünyanın her yerinde olağanüstü geniş bir diplomatik varlık gösterdiği ve uzun süredir Ortadoğu'da stratejik çıkarlarının olduğu doğrudur. Gaullist Fransa'nın İsrail yanlısı olmaktan çok Arap yanlısı olduğu, İran devriminin gelecekteki lideri Ayetullah Humeyni'ye sığınma hakkı verdiği de doğrudur. Chirac'ın 1975'te yaptığı resmi ziyaretin ardından Fransa'nın Irak'ı savaş uçakları ve Exocet füzeleriyle –ve 1981'de faaliyete geçmeden önce İsrailliler tarafından bombalanan Osiraq nükleer reaktörüyle– güçlendirdiği özellikle doğrudur. Chirac, istihbarat konusunda işbirliği yapmaya hazırlanırken, yeni muhafazakârların Başkan Bush'un mesihvari konuşma tarzı karşısında kaygılandı. Onların bu istilanın yaratacağı kargaşanın farkında olmadıklarını hissetti ve Irak'ın kitle imha silahlarına sahip olduğuna dair ikna edici herhangi bir bulgu görmediğini ilan ederek, bu koşullarda harekâtın Birleşmiş Milletler'e zarar vereceğini ileri sürdü.

Sonraki olayların doğruladığını hissetmiş olsa bile Chirac tek bir Büyük Güç'ün hâkim olduğu dünya fikrine karşı benimsediği "çok kutuplu dünya" fikrini kabul ettirmeyi başaramamıştı. Mayıs 2005'te yapılan bir referandumda Fransa'nın yeni Avrupa Birliği anayasasını reddetmesi karşısında Avrupa'nın büyük bir bölümü gibi o da şok geçirdi. Her şey bir yana Fransa altı kurucu ülkeden biri ve en büyükleriydi. Kendi sosyal modelinin Avrupa versiyonunu kabul ettirememiş olsa da diplomasi alanında Birlik'e hükmetmeyi genellikle başarmış ve Fransa'nın eski cumhurbaşkanı Giscard d'Estaing anayasa komisyonuna gereğince başkanlık etmişti. Ayrıca Sosyalist partide yapılan bir eğilim yoklaması olum-

lu sonuç vermişti, Gaullist ve merkezci partilerin de destek verecekleri düşünülüyordu. Peki referandumda yüzde 55'e yüzde 45 ret çıkmasının sebebi neydi?

Solda, Sosyalist Parti içinde, 2007 başkanlık seçiminin Laurent Fabius, Dominique Strauss-Kahn ve Ségolène Royal gibi potansiyel adayları arasında gelişen bir güç mücadelesi vardı. Soyut bir B Planı'nı öne süren eski sağcı Laurent Fabius, Avrupa Birliği'ni neoliberal bir kapitalist girişim olarak gören Komünistler ve Troçkistlerle birlikte karşı oy vermek üzere solcu bir hizbe önderlik etmek gibi beklenmedik bir girişimde bulundu. Sağda muhalefet, sadece Ulusal Cephe ve milliyetçi gruplardan değil, Gaullist partinin bir bölümünden geliyordu. Böylece solun dış kaynak, sağın ise göçmen korkusu istihdama yönelik bir tehdit olarak algılanan yabancıda, sembolik "Polonyalı muslukçu"da birleşti. Elbette oy verenlerin çoğu uzun anayasa önerisini okumadı ve her zamanki hükümete karşı oy kullanma pratiğini sürdürdü. Fakat temelde, süregiden işsizliğin, küreselleşmenin yarattığı etkilerin, Avrupa'yı Türkiye'yi de kapsayacak şekilde genişletme önerisinden ötürü olası kimlik ve iş kaybının, artık birleşen ve giderek bağımsız olan Almanya'nın var olduğu Avrupa'da gözle görülebilen nüfuz kaybının yarattığı bir huzursuzluk vardı. Aslında aşırı sol ve aşırı sağın hızla değişen bir dünyada küçülme ve kaybetme duygusunda birleşmesinin yarattığı bir karamsarlık da vardı.

Zayıflayan Chirac bu kez Villepin'i başbakan olarak atadı ve Sarkozy'e iki numara olarak özel bir statü sağladı ve ona içişleri bakanlığını verdi. Bu, Villepin'in konumunu giderek rakibi olan, 2007'de cumhurbaşkanlığına aday olacağını açıklayan Sarkozy'e karşı dengelemek için yapılan bir hareketti. Aynı ölçüde hırslı olan bu iki şahsiyet hakkında ilginç bir araştırma yapıldı. Eski diplomat, uzun süre Chirac'ın

yakın danışmanı, romantik bir çekiciliği olan, kültürlü Villepin seçilmiş bir politikacı değildi ve onu "bir züppe, her an ustası için kılıç çekmeye hazır bir silahşor" ve "Gaullizm'in Don Kişot'u" olarak gören kişilerin küçümsediği biriydi.[1] Öte yandan, geleneksel Gaullist Philippe Séguin tarafından "kendiliğinden neoliberal, teorisi, sağlam fikirleri ya da tabuları olmayan bir pragmatist" olarak betimlenen Sarkozy, kendi çabasıyla yükselen ve kendini artık Union pour un Mouvement Populaire (UMP) adını alan Gaullist Parti'nin seçilmiş lideri olarak görmek suretiyle Chirac'ın arzularını boşa çıkaran, yeteneksiz bir amatör değil fakat tutkulu bir profesyoneldi.[2] Bir süre sahne ışıkları, Napoleon'u hatırlatan bir tarzda hükümete yeniden güven duyulmasını sağlamak için kendisine yüz gün verdiğini ilan eden Villepin'e yöneldi. Vergi sisteminin değiştirilmesi için verdiği önergeler ve genç işsizliğini azaltmak için aldığı önlemler sayesinde bunu bir ölçüde başardı ve sonbaharda –işlerin kötü gittiği bir sırada– yapılan kamuoyu anketlerinde Sarkozy'nin önüne geçtiği görüldü.

Ekim 2005'te banliyölerde patlak veren intikamcı göçmen şiddetiyle birlikte, genel güvensizlik duygusu geri geldi. Paris'i Sovyet tarzı işlevsel bloklarla kuşatan banliyöler kentin merkezi semtlerinden o kadar ayrıydı ki, kent sakinleri isyanı ancak televizyondan öğrendiler. İsyanı tetikleyen, Clichy-sous-Bois'da iki gencin ölmesiydi. Bir polis kontrol noktasından kaçmaya çalışan gençler bir elektrik trafosuna girmişler ve akıma kapılmışlardı. Şiddet içeren protestolar başladı. Polisin aşırı tepki göstermesiyle olaylar bütün dış semtlere, özellikle dışarıdan semte gelen bir mühendisin karısının ve kızının gözü önünde dövülerek öldürüldüğü Épinay-sur-Seine'e, ardından Marseille, Lille, Toulouse ve diğer kentlere yayıldı. Üç hafta içinde on binlerce otomobil yakıldı, pek çok kamu binası ve işyeri ateşe verildi ve yüzlerce isyancı

tutuklandı. İsyan edenler genellikle Kuzey Afrika kökenli ailelerin ikinci ya da üçüncü kuşağından –*beurs* denilen– azınlıklardı ve çoğunun Fransız yurttaşı olması önemliydi.

Önce olayı hırsızlardan oluşan küçük bir grubun başlattığı söylendi fakat şiddet artınca Sarkozy, isyancıların *racaille* ya da pislik olduklarını, tazyikli suyla dağıtılmaları gerektiğini söyleyerek ve olayları planlı ve eşgüdümlü gibi göstererek yangını körükledi. Aslında güvenlik servislerinin resmi raporuna göre yerel İslami gruplar isyana katılmamışlardı ve olaylar kendiliğinden gelişmişti. Bu saptama daha da endişe vericiydi, ancak araba yakma olayları yıllarca zaman zaman görüldüğü için yine de sürpriz olmamalıydı. Buna rağmen, yaşananlar ülkede bir şok etkisi yarattı. Chirac "kimlik krizi"nden, ayrımcılığın kaldırılmasından ve herkese eşit iş olanakları sağlanmasından söz ederek bu şok etkisini kabul etmiş oldu. İsyancıların kendi okullarını, gençlik merkezlerini, spor salonu ve küçük alışveriş merkezlerini ateşe verme görüntülerinin televizyondan verilmesi yabancılaşmanın boyutlarını gözler önüne seriyordu. Kendi ortamlarını tahrip ediyorlardı çünkü oradaki her şey kendilerini tam yurttaşı olarak hissetmedikleri Fransa'yı simgeliyordu. Aslında cumhuriyetçi eşitlik ve dayanışma iddiasının, onları kapsamıyorsa gerçek olup olmadığını soruyorlardı.

Sarkozy göçmen nüfus için bir nefret nesnesi haline gelmiş olsa da, sağda giderek güçlü bir adam olarak görüldü ve Villepin isyanların getirdiği sorulara umutsuzca cevap bulmaya çalışırken olayları uzaktan izleyebildi. Villepin daha fazla özelleştirme önerdi, ulusal borçları azaltma çabasıyla kamu hizmetlerine vergi getirdi; bu arada İtalyan şirketi Enel tarafından devralınmasını erken davranıp önlemek için Suez holdingi Gaz de France'la birleşmeye zorlayarak "ekonomide yurtseverlik" sergiledi. En önemlisi şirketleri yirmi altı yaşın

altındakilerin istihdamına teşvik etmek için tasarlanan iki yıllık bir "ilk iş sözleşmesi" uygulamasına zorlayarak genç işsizliğine çözüm bulmaya çalıştı. Ancak şirketler işe başlayanların uygun görülmemesi hâlinde yazılı gerekçe göstermeden ve tazminat ödemeden onları işten çıkarma ayartısına kapıldıklarında, sendikalar ve öğrenciler 2006 baharında dev bir protesto greviyle tepki gösterdiler. Villepin acil önlemler dayatmak gibi bir hata yapınca ve sendikalarla karşı karşıya gelmeyi göze alamayınca, Chirac onu görevi bırakmaya zorladı. İkisi de itibarsızlaştı ve Sarkozy'nin sabotajına maruz kaldığını hisseden Villepin aşağılanmış oldu. Bu gelişmeler dış dünyada da bir felç olma izlenimi yarattı, çünkü Fransızlar değişim sağlamak için değil, çok eleştirilen statükoyu korumak için bir mini devrim yapıyormuş gibi göründüler.

Tam da o sıralarda üst düzey Gaullistler arasındaki iktidar mücadelesi Mayıs 2006'da patlak veren, kısa sürede "Fransız Watergate"i olarak anılan özellikle karanlık Clearstream skandalını gazete manşetlerine taşıdı. Olayın geçmişi, Tayvan'a altı Fransız firkateyninin satışıyla bağlantılı bir rüşvet olayına ilişkin 2001'de başlayan bir adli soruşturmaya kadar uzanıyordu. Fakat soruşturmayı yürüten iki yargıç 2004'te Lüksemburg'daki takas bankası Clear'de açılmış şüpheli hesaplar listesini içeren imzasız bir mektup aldı. Politikacıların, sanayicilerin ve Sarkozy'nin –aslında Dominique Strauss-Kahn'ın da– rüşvet aldıkları iddia ediliyordu. Villepin olayı duyduğunda, o sırada dışişleri bakanı olarak kendi ilgi alanına girmemesine rağmen, yüksek istihbarat görevlisi General Rondot'ya olayı gizlice soruşturmasını emretti ve bir iddiaya göre, özellikle Sarkozy'yi incelemesini istedi.

Listenin düzmece olduğu anlaşıldı (belki de kısmen rüşvet sorununu karartmak için politik bir rezalet icat etme girişimiydi) fakat Villepin'in iddianın düzmece olduğunu bilmesi-

ne rağmen on beş ay kadar bilgi toplamayı sürdürdüğü iddia edildi. Bu arada isimsiz kaynağın EADS adlı havacılık şirketinin başkan yardımcısı, Villepin'in eski arkadaşı Jean-Louis Gergorin olduğu bilgisi sızdırıldı. Rondot, Villepin'in kendisinden Sarkozy'yi soruşturmasını istediği iddiasını reddetti fakat bizzat tuttuğu, basına sızdırılan notlar bunun doğru olmadığını, Chirac'ın da işe karıştığını gösteriyordu. Bütün bunlar hem Chirac hem de Villepin tarafından inkâr edildiyse de zarar görmüşler ve kamuoyunun güvenini kaybetmişlerdi. Öfkeli Sarkozy sahtecilikten sorumlu olan "kişi ya da kişilere" dava açtı ve 2007 başkanlık seçimlerinde sağın rakipsiz adayı oldu.

2007 seçimleri Fransız politikasında tükenmiş sistemin kendini yenilemeye çalışması olarak görülen büyük bir değişimi belirledi. Bu değişim belki de en çok Sosyalist Parti'de görüldü. Chirac'ın halk desteğini kaybetmesiyle birlikte, partinin kendi evini düzene sokması ve adayının kolay bir zafer kazanması beklenebilirdi. Böylece 2004 yerel seçimlerinde sol yirmi altı bölgenin yirmisini açık arayla aldı ve Avrupa seçimlerinde sosyalistler otuz bir sandalye kazanarak Avrupa Sosyalist grubu içinde en büyük ulusal topluluğu oluşturdular.

Bütün bunlara rağmen, Avrupa anayasal referandumu konusunda (referandum Laurent Fabius'un yürütmeden dışlanmasıyla sonuçlanmıştı) içeride meydana gelen bölünme travmatik bir deneyim olmuştu. Partinin küreselleşmeye yönelik tavrıyla ilgili temel sorun yeniden canlanmakla kalmamış, partinin Avrupalı ortaklarını makroekonomik planlama ve istihdamın sağlanmasında devlet müdahalesini öngören görüşleri savunmaya ikna etmekte başarısız olması kaygılara yol açmıştı. Aynı zamanda bu yedi ya da sekiz kadar saptana-

bilir sol, ılımlı, sağ ya da yeşil ideolojik hattı olan, genellikle bir orta sınıf partisiydi; bu nedenle, partinin birinci sekreteri François Hollande'ın onu bir arada tutması kolay değildi. Fakat Hollande parti mekanizmasında reform yaptı ve neredeyse 100.000 yeni üye kazandıran bir üye kampanyası başlattı. Ağırlıklı olarak genç ve eğitimli olan bu üyeler aslında partinin orta sınıf eğilimini artırdı. Bütün bunlar yerleşik liderliği elde tutanların –ya da sevimli bir ifadeyle "filler"in– hoşnutsuzluğuyla birlikte şaşırtıcı bir sonuca yol açtı; Hollande'ın ortağı Ségolène Royal rahatlıkla parti içi oyların yüzde 60'ını kazanırken, sosyal demokrat Dominique Strauss-Kahn sadece yüzde 21'de, solcu demokratik sosyalist Laurent Fabius ise yüzde 19'da kaldı.

Yine de bir kadın cumhurbaşkanlığı adayının yeniliği, 2002'den beri meydana gelen değişikliklerden sadece biriydi. Birinci turda sağlanan yüzde 85 otuz yılın en yüksek oranıydı. "Yararlı oy kullanma"nın vurgulanması küçük partilerin ciddi biçimde ezilmesine yol açtı. Solda, üç Troçkist parti, bir zamanlar güçlü olan Komünist Parti, yeşiller ve GDO'lu tarımsal ürün karşıtlarının renkli adayı José Bové topluca yüzde 10'dan az oy aldılar. Kendi grubu mecliste şaşırtıcı biçimde 577 sandalyenin 27'sini alan çok sakin karakterli merkezci Jean-François Bayrou'nun yüzde 18,57'ye ulaşması bazı seçmenlerin sağ ile sol arasında bir orta yol aradıklarını gösteriyordu. Bu kadar şaşırtıcı olmayan bir durum ise Ulusal Cephe'nin yüzde 10,44'e düşmesiydi. Bunun sebebi, Sarkozy'nin bir Göçmen ve Ulusal Kimlik Bakanlığı kurma vaadiyle, bunun yanı sıra suçun önlenmesi ve tembel "beleşçiler" konusunda sert tutum almasıyla Le Pen'in oylarını önemli ölçüde çekmiş olmasıydı.

Ne var ki ellili yaşlarda olan Royal, Sarkozy ve Bayrou'nun kendilerini sadece yeni kuşak olarak değil, yeni bir sayfa açan

adaylar, hatta dışlanmışlar olarak sunmaları gerçek duruma pek uygun düşmüyordu. Zira Sarkozy yakın zamanlarda hem Maliye hem de İçişleri bakanı olmuş ve her iki görevde de göze çarpan bir başarı kaydetmemişti. Prestijli ENA'da (Ulusal İdare Okulu) Villepin'le birlikte okuyan Royal, çevre, daha sonra eğitim ve nihayet aile ve çocuk bakanlıklarında bulunmuştu. Bayrou eski eğitim bakanıydı ve dokuz yıl kadar kendi merkezci partisinin başkanlığını yapmıştı. Bu insanlar politik bakımdan yeni sayılmazlardı. O hâlde yeni bir defter açma, *la rupture* (geçmişten kopuş) ısrarının sebebi neydi? Sarkozy ve Royal neden kendi partilerine karşı bir tutum aldıklarını ima ediyorlardı?

Onlar politikanın değiştiğine ilişkin yaygın bir farkındalığa yanıt veriyorlardı. İster sağda ister solda olsun, birleşmeleri ve dış kaynak kullanımıyla birlikte bu yeni küreselleşme çağında hiçbir hükümetin ulusal ekonomi üzerinde tam bir denetim kuramadığı hissediliyordu. Bununla bağlantılı bir diğer kabul vardı: Fransa, Avrupa Birliği üyeliğinden yararlansa da onun getirdiği kısıtlamalarla bağlıydı. Ségolène Royal'in iktidar temelini oluşturan Poitou-Charente bölgesi konsey başkanlığının yeniliği, yerinden yönetimin merkezi devletin yetkilerini azaltmaya başladığını gösteren bir belirti oldu. Bu durumda sağ ile sol arasındaki tarihsel farklılıklar, her iki tarafın da aynı temel sorunları çözmek için sergiledikleri umutsuz çaba onları birbirine yaklaştırdığı için artık önemsiz görülüyordu. Sarkozy'nin ideolojik olmayan tutumu ve Royal'in parlamenter demokrasiden çok katılımcılığa yaptığı yeni vurgu bunun kanıtıydı. Ayrıca hem başkanlık hem de parlamento için yeni beş yıllık anayasal düzenleme iktidarın cumhurbaşkanının elinde kişileşmesini sağlıyordu. Bütün bunlar seçmenin partiden çok kişiye oy verme eğiliminde olduğu bir duruma yol açtı. Her ikisi de profesyonel

bir halkla ilişkiler ekibine sahip olan Sarkozy ve Royal bu durumun farkındaydılar.

Politikanın kişileştirilmesi ve Clinton, Blair ya da Berlusconi gibi kişilerin karizmatik imaj oluşturmasıyla dalga geçen Fransızlar, bu kez kendilerini, *Closer*, *Gala*, *Public* ve *Voici* gibi isimleri olan, "halk" magazini denen (*pipol* yani halk artık yaygın bir sözcüktü) bir cilalama dalgasıyla karşı karşıya buldular. Politikanın *pipol*izasyonu seçimleri ucuz bir eğlence gösterisine yaklaştırdı. Artık "Ségo"nun ve "Sarko"nun kişisel hayatları hakkında bilmediğimiz pek az şey vardı. Royal'ın feminizminin bir ara kendisine dava açtığı baskıcı babasından kaynaklandığını biliyorduk. Onunla François Hollande arasındaki gerilimleri ve ayrılığa nasıl yol açtığını biliyorduk. Royal'in sosyalist çalışma arkadaşları arasında cinsiyetçi bir muhalefet hissettiğini, fakat aynı zamanda onun, kendisini Bakire Meryem gibi gösteren markalı beyaz elbisesi içinde ya da ansızın çekilen fotoğrafının yayımlanmasına izin verdiği türkuaz bikinisiyle ne kadar çekici ve telejenik göründüğünü biliyoruz. Elbette bütün bunlar yirmi dört saat yayın yapan çok kanallı bir dünyayla uyum içindeydi fakat kendisi görünmekten yarar sağladığı kadar onun kurbanı da olmuş gibiydi.

Bu durum Sarkozy vakası için daha da geçerliydi. Karısı Cécilia'yla birlikte mutluluk saçarken, onun tarafından terk edildiğinde mutsuz, ona döndüğünde yine mutlu, tekrar terk edildiğinde mutsuz görünüyor, Carla Bruni'yle ise mutluluk saçıyordu. Sarkozy hakkında bilmediğimiz bir şey yoktu. Sarkozy'nin kampanyalarına katılan oyun yazarı Yasmina Reza sayesinde, onun kısa boylu oluşunu dert ettiğini, koşucu ve bisiklet sürücüsü olarak alkole elini sürmediğini fakat puro içtiğini, tatlılara ve çikolatalara bayıldığını, kendisini muhafazakâr olmayan bir sağcı olarak gördüğünü, basit zevkleri olduğunu ve aşkı her şeyin üzerinde tuttuğunu biliyorduk.[3]

İkinci bir değerlendirmeden, Sarkozy'nin kendisini, "çocukluk döneminde uğradığı aşağılanmayla biçimlenmiş" biri olarak gördüğünü öğrendik. Aşağılanmanın sebebi babasıydı. Kadın düşkünü bir Macar aristokratı olan baba, Sarkozy dört yaşındayken aileyi terk etmiş, böylece çok sevdiği annesinin sosyal statüsünü düşürmüştü.[4] Üçüncü bir değerlendirmeden, onun Chirac ve Gaullizm'in kıdemlilerine ne kadar çok gücenmiş olduğunu ve bu hissin onu nasıl da motive ettiğini öğrendik:

> ...beni asla aday olarak kabul etmediler. Uygun bir yüze, uygun eğitime ya da uygun tarza sahip değildim. Ben bir yabancıyım ve onlar beni asla kabul etmeyecekler. Fakat bana yaptıklarından ötürü onlara teşekkür etmeliyim, çünkü tam da bir yabancı olduğum içindir ki onları un ufak edeceğim.[5]

Fakat bu yabancı, Gaullist partinin başkanıydı ve ilk evliliğinin tanıkları Fransa'daki en zengin sanayici ailelerin mensuplarıydı. Özelin vurgulanması her yerde politik olanı gözlerden saklar.

Ne Sarkozy ne de Royal aday olarak yeterince ikna ediciydi. Royal, üye kitlesine ve genelde kamuoyuna doğrudan kendi internet sitesinden hitap ediyordu. Annelik, aile ve ulus gibi geniş kavramlarla birleşen doğrudan demokrasi için yaptığı çağrı, onu farklı türden çekici bir politikacı gibi gösteriyordu. Fakat geleneksel sol onun kampanyasını popülist, hatta kamuoyu anketlerini temel alan bir pazarlama operasyonu gibi görüyordu. Emmanuel Todd'un soğuk bir tavırla söylediği gibi, onun yarattığı asıl "kopuş, sosyalist ideolojik tartışma geleneğiyle" olmuştu.[6] Ancak bölünmüş partinin kendi hattının ona yardımcı olacak kadar belirgin olmadığını da belirtmek gerekir. Ekonomi konusunda asla güçlü olma-

yan Royal, kendisini, gerçekleşmesi için hiçbir makul araç sunmadığı daha iyi bir toplum hakkında tartışırken buldu. Ayrıca önemli bir televizyon tartışmasında Sarkozy'yi rahatsız etmeye çalışırken, sadece lafazan ve buyurgan görünmeyi başardı.

Elbette Sarkozy'nin bir hükümet üyesi olarak kendisinden bir "kopuş" gerçekleştirme sorunu vardı ve kendisini politikanın üzerinde göstermeye çalışırken UMP'nin başkanıydı. Başka çelişkiler de vardı. Kendisini ekonomide liberal, ABD ve Blair İngiltere'sinin hayranı olarak gösterirken, sanayi ve tarımda korumacı görüşleri savunuyordu. Ancak bütün gösterişine, şıklığına ve tek kişilik gösteri yapma eğilimine rağmen Sarkozy kendisini üstün zekâlı, deneyimli ve iyi niyetli bir politikacı olarak gösteriyordu. Gayet açık sebeplerle yüzde 47'ye karşı yüzde 53 ile rahatça kazandı. Daha hazırlıklıydı, daha akıllı bir taktikçiydi ve ulusal krizin daha çok farkına varmış görünüyordu. En önemlisi iktidarı bilen bir adama benziyordu ve iktidarı kullanma konusunda hiçbir engeli yoktu.

○

Sarkozy yetkileri azaltılmış başkanlığa usulen sadık François Fillon'u atarken, Gaullist olmayan merkezcileri, kadın adalet bakanı olarak Kuzey Afrika kökenli Rachida Dati'yi, dışişleri bakanı olarak Médicins sans Frontières'in (Sınır Tanımayan Hekimler'in) kurucusu Bernard Kouchner dahil çeşitli Sosyalistleri bir gökkuşağı kabinesi gibi çevresinde toplayarak cumhurbaşkanlığına damgasını vurdu. Sosyalistler mutlu olmadılar, Sarkozy eski cumhurbaşkanının yeğeni, yazar Frédéric Mitterand'ı 2009'da kültür bakanlığına atayınca daha da mutsuz oldular. Fakat bu sadece, ana muhalefet partisini hadım etme girişimi olmakla kalmıyordu –görüldü-

ğü kadarıyla bu hamle taktik düzeyde başarılı olmuştu– zira yeni Bonapartist Cumhurbaşkanı aslında partilere inanmıyordu.

Sarkozy, Yasmina Reza'ya "Var olmasaydım, beni icat etmeleri gerekecekti" diyordu.[7] Aslında kendisini ideolojiyle yanıp tutuşmayan mantıklı bir pragmatist olarak sunan Sarkozy, kargaşanın olduğu ve hem sola hem de sağa cesaret vermeyen bir ulusal duruma gayet uygundu. Fakat resmi ideolojisi olmayanların örtülü bir ideolojisi vardır ve Chirac'ın onu sadece "fazla neoliberal ve Amerikan yanlısı" değil, "fazla çokkültürcü" olarak eleştirmesi ilginçtir.[8]

Sarkozy'nin göçmenlerle ilgili erken sert yorumları, hatta 2009'da *niqab* (peçe) takılmasına karşı çok dikkate değer bir saldırıda bulunması onu içtenlikli bir cumhuriyetçi sekülerist yapmaz. Tam aksine *La République, les religions, l'espérance* (*Cumhuriyet, Dinler ve Umut*) adlı kitabında Aydınlanma sonrası düşüncenin yetersizliğinden söz eder ve cumhuriyetçi sosyal modelin farkında değilmiş gibi şöyle sorar: "Fransız Kilisesi yoksullara bakmıyorsa, onlara kim bakacak?"[9] Aralık 2007'de Roma'da bir konuşma yaparken, Fransa'nın "Hıristiyan kökleri"nden söz etti, "bıktıran, fanatik bir sekülerizm" yerine "olumlu sekülerizm" çağrısı yaptı. Birkaç hafta sonra Suudi Arabistan'da İslam'ı övdü ve "insan budalalığına karşı bir kale olan, halkın zihnine ve yüreğine işleyen aşkın Tanrı"-dan söz etti. Kendisi dindar olmasa da dini sanki bir kültürel olgu olarak görüyor, her dinin diğerleri kadar iyi olduğunu düşünüyordu ve yerel uygulamalara saygı gösterdiği sürece Fransa'da İslâm'a uyumlu davranmaya hazırdı.

Bütün bunlar, önde giden akademisyen Sami Naïr'in öne sürdüğü gibi, "Fransız cumhuriyetçi kültürünün tamamından ve ulus fikrinden bir kopuş"u temsil ediyordu.[10] Aslında bu, ihtişam özlemiyle kendisini tıpkı sol gibi, gelişmekte olan

bir tarihsel proje olarak iyimser bir tutumla değerlendiren Gaullizm'den bir kopuştu. Fakat Sarkozy'nin telaşlı eylemciliği onu küçümseyenlere kendini kanıtlamak gibi özel bir ihtiyaçtan değil, ironik bir biçimde, genellikle radikal sağla özdeşleştirilen bir tür felsefi kötümserlikten kaynaklanıyordu. Chirac'ın dediği gibi neoliberal ve Amerikan yanlısı olan Sarkozy, ekonomik çözümler bulmaya çalışırken "Anglo-Sakson" modele yöneldi ve yeni kurulmuş bir şirketin yöneticisi gibi politik etiketleri önemsemeksizin soldan ya da sağdan fikir aldı. Otuz beş saatlik haftalık çalışmanın üzerine fazla mesaiyi bindirdi, işçilere vergi kolaylığı sağladı fakat zenginler için veraset vergisinde büyük bir indirim yaptı, ardından düşük gelirlilere yardımcı olmak için gelire göre artan küçük bir vergi getirdi. Eğitimde, mahkemelerde ve orduda personel sayısını eksilterek bütçe açığını azaltmaya çalıştı. Ayrıcalıklı özel emekli maaşını özel sektörün verdiği emeklilik maaşıyla aynı düzeye getirme programını sürdürdü ve grev durumunda ulaşım hizmetlerinde ve okullarda asgari hizmet uygulamasını getirdi. Sendikalar protesto etti fakat Sarkozy aidatları yükselterek onları satın aldı ve kamuoyundan aldıkları desteği azalttı. Reform ilanında cesurken, reformların uygulanmasında gayet esnek davranıyordu.

Ancak bir dizi yeniliğin sadece bir bölümü zaman zaman aşırı hızlanarak yürürlüğe konuldu. Meclis'e bazı biçimsel haklar vermek, cumhurbaşkanlığını beşer yıllık iki dönemle sınırlamak, onların geleneksel resmî makamlara atama ve genel af çıkarma yetkisini kısıtlamak –ve aslında cumhurbaşkanı olarak kendi yaklaşımını akla uydurmak ve sabitleştirmek– için anayasayı derleyip toparladı. Göçmenliğe bir tercih ölçütü getirerek, onların ekonomik bakımdan faydalı mesleklere kabulünü sınırladı ve her yıl 25.000 yasadışı göçmeni ülkeden çıkardı. Çevre konusunda iddialı bir programa ön-

derlik eden kapsamlı bir konferans düzenledi. Adalet bakanı Rachida Dati, ihtiyaç fazlası çok sayıda mahkemeyi kapatarak, tekrarlayan suçlara asgari cezalar getirerek Sarkozy'nin vaat ettiği reformlarla harekete geçti fakat ne yazık ki –bir etnik azınlık bakanı olarak sembolik önemi nedeniyle– rakiplerine ve adli görevlilere otoriter bir tarzda müdahale etti ve 2009'da Avrupa Parlamentosu'na geçerek görevini bırakmak zorunda kaldı.

Eğitimde reformların gelişi de kestirilebilir, kolay bir girişim olmadı. Eğitim bakanı Xavier Darcos ilkokullarda okuryazarlığa ve matematiğe öncelik verme planı yüzünden muhalefetle uğraşmak zorunda kaldı. Gündeminde üniversitelere özerklik vermek, özel liyakat merkezleri kurmak, araştırma görevlilerinin koşullarını iyileştirmek olan yüksek öğrenim bakanı Valérie Pécresse bütün bunları kapitalist bir rekabetin başlatılması olarak gören öğrenciler ve bazı öğretim üyeleriyle uzun bir mücadeleye girdi. Beğenileri klasik edebiyata ters düşen Sarkozy'nin Fransa'nın ilk psikolojik romanı *La Princesses de Clèves* (Prenses Clèves) hakkında yaptığı küçümseyici yorumların bakanın işini kolaylaştırmadığını da belirtmek gerekir. Kaçınılmaz biçimde romanın satışını artıran bu tutum Panthéon'un dışında kitabın topluca okunmasına yol açtı. 2009'un başlarında öğrenciler beş ay süren boykot sırasında iffetli Prenses Clèves'e bağlılıklarını ilan eden rozetlerle çevrede dolaştılar. Sarkozy'nin bazılarını sevindirirken bazılarını şoke eden diplomasi dışı doğrudan tavrı zaman zaman bakanlarını zor durumda bırakıyordu.

Uluslararası cephede Almanları, Çinlileri, İngilizleri ve akla gelebilecek herkesi eşit ölçüde kızdırabiliyordu. Göreve geldikten kısa süre sonra politikacı Ingrid Betancort'un serbest bırakılması için Kolombiya'daki isyancılarla müzakere yapıyor ya da Bulgar hemşirelerin iadesi –ve Fransızların

nükleer santral kurması– için Libya'yla anlaşma yapıyordu. Bu arada "Anglo-Saksonlar"la eski Gaullist çatışmanın sona erdiğini vurgulamak için Londra ve Washington'ı ziyaret etti. AB'nin İrlandalıların Lizbon Antlaşması'nı reddetmesi, Rusya'nın Gürcistan'ı işgali ve en önemlisi küresel bankacılık ve ekonomi krizine karşılık vermek zorunda olduğu bir sırada, 2008'in ikinci yarısında, dönüşümlü Avrupa Birliği (AB) başkanı olarak muazzam bir enerjiyle Fransa'yı ve Avrupa'yı olayların merkezine yerleştirdi. Rusya ile Gürcistan arasında ateşkes sağlanması için kişisel olarak girişimde bulundu, mevcut antlaşmayı kurtarmak için ikinci bir İrlanda oylamasının kotarılmasına yardımcı oldu ve İngiltere Başbakanı Gordon Brown'la birlikte –ekonomi yönetiminde aralarında temel farklılıklar olsa da– AB üye ülkelerini bankaları yeniden yüzdürmek için topluca davranmaya ikna etti.

Kendisinin de dediği gibi Sarkozy çalışmayı seviyor ve esinleyici buluyordu. Avrupa'yı federal bir yapıdan çok bir ulus-devletler ittifakı olarak değerlendirirken, onu daha etkili bir politik güç hâline getirmenin mümkün olduğunu görmüştü. Ancak Sarkozy'yi esinleyen bir şey daha vardı. Özgün neoliberal varsayımların küresel sistemin dağılmasıyla çöktüğünü ve sistemin Avrupa'daki ve bütün dünyadaki tahrip edici sosyal politik etkilerini gördü. Ekonomisi Alman ekonomisi gibi ihracat yönelimli olmadığı ya da ABD ve İngiltere'ninki kadar karmaşık bir mali yapıya sahip olmadığı için Fransa bir ölçüde şanslıydı. Fakat kısa süre içinde Fransa, Jéromê Kerviel vakasıyla artık küresel bir kumarhane gibi görülen şeyin nasıl işlediğine tanık oldu. Genç bir borsa simsarı olan Kerviel, söylentilere bakılırsa bankanın bütün piyasa değerinden daha fazlasıyla kumar oynayarak Société Générale'e beş milyar avro kaybettirmişti. Haziran 2009'da Sarkozy, Versailles'da yapılan ortak meclis ve senato toplantısında, karamsar

bir tavırla, hayranlık duyduğu Anglo-Amerikan finans sisteminin bir "çıkmaz sokak" olduğunu ilan etti ve şöyle dedi: "Kriz Fransız modeline tekrar geçerlilik kazandırdı." Net bir tavırla, "Bir daha hiçbir şey aynı olmayacak," diye de ekledi.

Bu bir dönüm noktasıydı. Sarkozy için bütün politik sahayı değiştirdi; benimsediği radikal reformist projenin olaylar karşısında geçersiz kaldığı görülüyordu. Bankacılık krizi dünya çapında süren durgunluk içinde bir avro bölgesi krizine doğru gelişirken, on yıllar boyunca mücadele ettiği Gaullist ya da sosyalist öncelleriyle yaşadığı temel sorun Sarkozy'nin karşısına tekrar çıkmıştı. Sorun, bir yandan Fransız cumhuriyet modelini sürdürürken, diğer yandan ekonomiyi küreselleşmiş bir dünyanın yol açtığı zorlukların üstesinden gelecek şekle sokmaktı. Sarkozy bunu sadece daha elverişsiz koşullarda değil, aynı zamanda hem solun hem de sağın artan ulusal hayal kırıklığına ve kuşkuculuğuna rağmen yapmak zorundaydı. Böylece 2010 yılının yeni yıl konuşmasında standart cumhuriyetçi retoriğe başvurduğunda, Sarkozy'den çok Chirac gibi konuştu. Sadece sosyal modeli övmekle kalmadı, şu sözlerle "Fransız istisnası"nı da gündeme getirdi: "Fransa'nın ortaya koyduğu fikirler yeni bir dünya düzeni arayışını belirleyecektir: daha dengeli, daha kurallı, daha adil ve barışçı. Bu fikirler bize örnek olma sorumluluğu yüklemektedir."

Her zamanki gösterişli tarzıyla, sonraki mart ayında Eurozone'un sınırsız borç krizi üzerine yapılan bir AB zirvesinde, sistemi reformdan geçirme girişimlerine Fransa'nın damga vurması için çalıştı. Kredi derecelendirme kuruluşlarına, denetimsiz fonlara güçlü biçimde saldırarak, var gücüyle yeni bir pan-Avrupa düzenleme sistemini savundu. Özellikle avro

bölgesinin ekonomik ve politik birlik olmaksızın bir para birliğinin geçerliliği hakkında temel kuşkulara yol açtığı bir durumda, Almanya'yla olan anahtar niteliğindeki ilişkiyi yönetmek gerektiğini artık kesinlikle fark etmiş bulunuyordu. Avrupa Birliği, Fransız-Alman işbirliğini temel almıştı fakat sisteme daha çok ülkenin katılması, İngiltere'nin yarı bağlı kalması ve Almanya'nın kendi enerji tedariki ve piyasaları bakımından Rusya'ya yönelmesi nedeniyle bağlar gevşeyebilirdi. Böylece Sarkozy, Yunanistan'ın borçları konusunda Angela Merkel'in gereksiz biçimde sert tutumunu başından beri gürültülü bir tutumla eleştirdiyse de, o gösteri yapmayan, ölçülü eski akademisyene uyumlu davranmaya artık kararlıydı. Merkel onun sadece mevkidaşı değildi; kişilik olarak birbirine neredeyse komik denecek ölçüde –özel ortamlarda birbiriyle dalga geçecek kadar– ters yapıdaydılar.

Almanya'nın daha güçlü bir ekonomiye sahip olduğunu kabul ediyor, Maliye Bakanı Christine Lagarde'la birlikte Fransa'nın sorunlarıyla boğuşurken kemer sıkma politikası uyguluyordu. Bu sayede, gayrisafi yurtiçi hasılanın (GSYH) yüzde 8'ini bulan bütçe açığının 2013'te yüzde 3'e indirileceği ilan edildi. Ancak bu, Fransa'nın yeterince dikkate almadığı ve nasıl uygulayacağı bilinmeyen standart avro bölgesi kuralını karşılamayı amaçlıyordu. Haziran'da uzayan hayat süresi emekli maaşları üzerinde baskı yapmakta olduğu için yasal emeklilik yaşını evreler hâlinde altmıştan altmış ikiye yeni vergiler de ekleyerek çıkarmak suretiyle açığı kapatacak bir plan hazırlandı. Sosyalistlerin ve sendikaların güçlü itirazlarına rağmen Fransız bütçe kısıntıları Almanya, İngiltere ve diğer bazı AB ülkeleriyle kıyaslandığında fazla önemli değildi. Bunun bir nedeni Fransızların ani ve sert kemer sıkma önlemlerinin resesyonun süresini uzatabileceğinden, yersiz de olsa kaygılanmalarıydı. Bu planlara yönelik kaçınılmaz muhalefet

dikkate alındığında bir diğer neden elbette politik yarardı.

2012'de yapılacak başkanlık seçimlerini dikkate alan Sarkozy neoliberal çizgisini terk etmek için hem sola hem de sağa karşı öncekinden daha dikkatli bir tutum almak zorundaydı. Daha önce sağı ulusal düzeyde başarıyla birleştirmesine rağmen, Mart 2010'da yapılan yerel seçimlerde uğradığı ağır yenilginin ardından UMP'de homurdanmalar olmuştu. Merkez-sol koalisyonu La Gauche Solidaire, Alsace dışında yirmi iki bölgenin tamamını kazanmakla kalmamış, Ulusal Cephe'nin oyları da yüzde 7 azalmıştı. Seçim sonuçları Sosyalist lider Martine Aubry'nin (Avrupa Konseyi eski başkanı Jacques Delors'un kızı) başkanlık seçimlerinde Sarkozy'yi yenilgiye uğratacağını gösteriyordu. Daha da kaygı verici olan, Sarkozy'nin –hem Fransa'nın çıkarlarını korumak hem de güçlü bir rakibi sahneden uzaklaştırmak için– prestijli Uluslararası Para Fonu direktörlüğüne başarıyla yerleştirdiği Dominique Strauss-Kahn'ın Washington'dan dönerek sosyalist aday olması güçlü bir olasılıktı. Tabii bir de Villepin vardı. Sarkozy'nin Clearstream olayına davacı olarak müdahil olması cumhurbaşkanlığı makamını dört ay süren duruşmaların ötesinde –önemsiz kişiler suçlu bulunurken Villepin beraat etmişti– hukuk tartışmalarının içine sokarak olumsuz bir etki yaratmıştı.

Bunların hiçbiri Sarkozy'yi kendi tarzında atılım yaparak uluslararası alanda Fransa'nın hedeflerine güçlü biçimde yönelmekten alıkoymadı. Tek başına ulusal savunmanın artık savunma sayılamayacağı gerekçesiyle 2009'da Fransa'nın NATO tam üyeliğine geri dönmesini sağlayarak Gaullist bağımsızlık tutumuna son vermişti. Acil ortak müdahale güçleri ve nükleer savaş başlıklarının test edilmesi için İngiltere'yle askeri anlaşma yaptı. Albay Kaddafi'yi kendi halkını bombalamaktan caydırmak için BM'nin desteğiyle Libya se-

malarında uçuşa kapalı bir alan oluşturulmasına öncülük etti. Medyatik ünlü filozof Bernard-Henri Lévy bu konuda onu cesaretlendirdi. Sarkozy, dönemini 2011'de G20 başkanı olarak tamamladı. Daha kurallı piyasalar için çağrı yaparak, uluslararası para sisteminin iyileştirilmesi için tartışma açarak, vergi cennetlerine saldırarak ya da Avrupa meselelerinde dar görüşlü davrandığı için Başbakan Cameron'u azarlayarak varlığını hissettirmeye çalıştı.

Ne var ki hâlâ ekonominin süregiden sorunları vardı. Ağustos'ta Sarkozy, bütçe açığını azaltmak için bir kemer sıkma önlemleri paketini yürürlüğe koydu fakat derecelendirme kuruluşu Moody's'in, Yunanistan borçlarına sergiledikleri yaklaşım nedeniyle iki büyük Fransız bankasının puanını düşürmesinden sonra, bir dizi yeni bütçe kesintisi yapılacağını açıklamak zorunda kaldı. Fakat bu önlemler, ocak ayında Fransa'nın Standart & Poors'un AAA olan reyting oranını düşürmesini önlemediğinde, 2012 seçimlerinin sadece birkaç ay öncesinde gelecek karanlık göründü. En üstteki yüzde onun hayat standardının yükselmesi ve dipteki yüzde otuzun hayat standardının düşmesiyle birlikte yoksul olarak sınıflandırılan kesimlerin bir milyon kişiye yükselmesi, eşitsizliğin arttığını gösteriyordu. Ülke borçlarının üçte birinin küresel krizden, geri kalanının ise büyük ölçüde yönetiminin başlangıcında bizzat Sarkozy tarafından başlatılan veraset vergisinin azaltılmasından ve diğer vergi indirimlerinden kaynaklanması ironiktir.

En azından Dominique Strauss-Kahn artık bir tehdit değildi; New York'ta aşırı derecede göze batan bir seks skandalına karıştığı için seçimlerden çekilmişti. Artık neofaşist babasından çok daha makul görünüm sergileyen Marine Le Pen'in önderlik ettiği aşırı sağcı Ulusal Cephe'ye verilen desteği besleyerek etkisini sürdüren bir göçmen gerilimi vardı.

Sarkozy ve onun içişleri bakanı Claude Guéant Fransa'nın kimliği üzerine bir "büyük tartışma" başlatarak arı kovanına çomak sokmuş ve kamuya açık yerlerde peçe takılmasına getirilen yasak Nisan 2011'de yürürlüğe konulmuştu. Sarkozy cumhuriyetçi eşitlikle ilgili olduğunu savunsa da, bu önlemin Ulusal Cephe'nin oylarını çekeceği ve göçmenlik ile ırkçılığın tehlikeli biçimde birleşmesini önleyeceği kuşkuluydu. Seçimlere haftalar kala Tolouse'da meydana gelen bir olay onu iyice zora soktu. Muhammed Merah adında Cezayir kökenli bir Fransız İslamcı aralarında üç Yahudi öğrencinin de bulunduğu yedi kişiyi öldürmüş ve vurulmadan önce El-Kaide adına Fransa'ya diz çöktürmek istediğini ilan etmişti. Bu olay Cezayir Savaşı'nın mirasını hatırlatıyor ve işlerin hangi noktaya geldiğini gösteriyordu.[11]

Geriye doğru bakıldığında Sarkozy, özellikle zor bir zamanda büyük bir enerjiyle çalışan ve Fransa'nın bazı yaygın sorunlarını cesur bir tutumla ele alan olağandışı bir şahsiyetti. Fakat diğer liderler gibi küresel krizin ölçeğiyle zayıflayan hiperaktif yaklaşımı, ona yeterince itibar sağlamamıştı. Acı önlemler almanın zorunlu olduğuna otoriter bir tavırla ülkeyi ikna edebilen ağırbaşlı bir baba figürü de değildi. Cumhurbaşkanlığı sistemi özellikle giderek şöhret bilinçli bir toplumda politikaları kişiselleştirme eğilimindeydi fakat Sarkozy kaldıramayacağı kadar çok işin altına girerek ve ona "le Président bling-bling" (havalı cumhurbaşkanı) unvanı kazandıran abartılı davranışlar sergileyerek muhafazakâr kamuoyu nezdinde gösteri niteliğinde politik tutkuya kapılmış gibi görünecek ölçüde kişiselleşti. İki yıllık hukuk öğrencisi ve yerel meclis üyesi olan oğlu, yirmi üç yaşındaki Jean'ı Fransa'nın önemli iş merkezi ve Avrupa'nın en büyüklerinden biri olan La Défense'i yöneten kamu kurumunun başına getirmeye çalıştığında akraba kayırmacılığıyla suçlandı. Ünlü bağımsız

gazete *Le Monde*'un satışına görünüşte kendisine politik yarar sağlayacak şekilde müdahale etmesi öfke uyandırdı.

Bununla birlikte, Mayıs 2012 başkanlık seçimlerinde Sarkozy'nin yenilgiye uğraması –hiçbir Cumhurbaşkanının çözemediği– ekonomik krizden kaynaklanıyordu. Hiç kuşkusuz görevde olana karşı oy kullanma eğilimi de sonuca katkıda bulundu. İlk turda Sarkozy yüzde 28,63'e karşı yüzde 27,18'le, parti içi mücadelede daha solcu Martine Aubry'yi yenilgiye uğratan sosyalist aday François Hollande'ın gerisinde kaldı. Marine Le Pen'in Ulusal Cephesi'nin oy oranı yüzde 17,9'du. Bu oran, bir cumhurbaşkanlığı seçiminin ilk turunda aşırı sağ için rekordu. Hollande ikinci turda yüzde 48,36'ya karşı yüzde 51,44 oy oranıyla kazandı. Böylece cumhurbaşkanlığı, bütün zorluklarıyla birlikte, renkli Sarkozy'nin tam tersi olarak kendisini "*un type normal*", yani "normal bir tip" olarak sunan adama geçmiş oldu.

16. BÖLÜM

Yeni Dünya Düzeninde Fransa

15 Mayıs 2012 sabahı yapılan törenin ardından Cumhurbaşkanı Hollande, öğle saatlerinde Angela Merkel'le buluşmak üzere Berlin'e doğru ilk resmi –ve sembolik– ziyaretine çıktıysa da uçağına yıldırım isabet ettiği için geri dönüp alternatif bir plan hazırlamak zorunda kaldı. Belki de bu ileride olacaklara dair bir işaretti.

1980'lerin başında Mitterand'ın ekonomide tamamen bağımsız bir çizgi izleme girişiminin başarısızlığı küreselleşmenin getirdiği kısıtlamaların bu çizgiyi pratikte tamamen imkânsız hâle getirdiğini göstermişti. O dönemde Fransa küresel ekonomiye sıkı biçimde eklenmişti. 2007-2009 küresel resesyonu bağımlılığı daha da artırdı. Bu gelişme neoliberal Sarkozy'e çok az manevra alanı bırakmıştı. Onun sosyalist ardılı François Hollande'a da fazla yer bırakmayacaktı.

Yatırımın ve şirket mülkiyetinin uluslararası bir yapı kazanmasıyla, serbest yatırım fonlarının oynadığı rolle, yatırım algoritmasının kişilerden bağımsızlaşmasıyla birlikte, Fransa gibi görece önemli bir ülke bile artık geçmişteki gibi ulusal bir ekonomi değil, daha çok pek az denetlenen ya da hiç denetlenmeyen küresel ekonomik güçlerin bir oyun alanıydı. Denetim

kurma çabasının –mesela küresel şirketlerin vergilendirilmesiyle– Avrupa Birliği ya da G20 gibi uluslararası yapılarla müzakere edilmesi gerekiyordu. Aynı şekilde savunma ya da küresel ısınma gibi daha dolaysız politik sorunlar ancak NATO ya da BM gibi kolektif örgütler aracılığıyla yeterli biçimde ele alınabiliyordu. Çin Devlet Başkanı Şi Cimping 2014'te çıktığı Avrupa gezisinde masum bir tutumla Almanya, İngiltere ve Fransa gibi ülkeleri –ardından GSYH bakımından dünya dördüncüsü, beşincisi ve altıncısı olanları– eyaletler olarak gördüğünü söyleyerek soruna bir perspektif kazandırdı.

Bağımsız ekonomik gücün kaybolması, ister istemez güçlü bir politik boyut taşıyordu. İletişimin iyice yoğunlaştığı –insanların bir düğmeye basıp dünyayla hemen iletişim kurabildikleri ve gezegenin dramalarını televizyonda izleyebildikleri– günümüz dünyasında yurttaşlar pek az denetleyebildikleri ya da hiç denetleyemedikleri durumlarla karşılaşmaktadırlar. Ulusal politik çerçevede görülen –ve iktidar cumhurbaşkanında kişiselleştiği için ironik bir biçimde Fransız sisteminde yoğunlaşan– bu itibar kaybı insanların mevcut sistemin işsizliğe ya da göç meselesine hiçbir yanıt getiremediklerini hissetmelerine yol açabilir. Onlar İngilizlerin 2016'da yaptıkları ve onları dünyaya bağlayan ve değiştirilmesi çok zor olan ticaret, hukuk ve eğitim bağlarının muazzam karmaşıklığını keşfettikleri gibi, "yeniden denetim kurma"nın ancak hayalini görebilirler. Ya da Amerika'dan Macaristan'a kadar bütün Batı dünyasında hem solda hem de sağda yükselen daha keskin popülist hareketlerden birine bağlanabilirler. 2008'deki Büyük Durgunluk'u izleyen radikal bir biçimde kutuplaşma eğilimi, İkinci Dünya Savaşı'na giden yıllarda, 1929'daki Büyük Bunalım'ı izleyen aşırı hareketlere yönelimi çağrıştırmaktadır.

Bütün bunlar, Cumhurbaşkanı için işlerin kolay olmadığını gösterir. Elbette Hollande gibi neşeli bir normal tip ve te-

peden tırnağa parti politikacısı işlerin zor olacağını gayet iyi biliyordu. Nitekim daha sonra bunun sandığından çok daha zor olduğunu itiraf edecekti.[1] Göreve başlama konuşmasında hüzünlü bir tavırla hem "ülkenin üzerine çöken ağır kısıtlamaları; muazzam borçları, yetersiz büyümeyi, yüksek işsizlik ve düşük rekabeti" hem de "krizi çözmeyi başaramayan bir Avrupa"da olmanın getirdiği zorlukları kabul ettiğini söyledi. Fransa'nın ortaklarını yeni bir büyüme paktı, "zorunlu borç indirimini ekonominin esas uyaranıyla birleştirecek" bir pakt kurmaya zorlayacağını bildirmişti.[2] Bu görüş Hollande'ın gayrı resmi danışmanı –ve Fransa'nın durumu hakkında Sarkozy'nin dikkate aldığı fakat uygulayamadığı 2008 raporunun yazarı– Jacques Attali'nin avro bölgesinin sıkı mali önlemlerinden vazgeçilmesi ve uzun vadeli kredilerle büyümenin yeniden başlatılması gerektiğine dair görüşlerini yansıtıyordu. Hollande bütün bunların sıkı mali önlemler konunda Alman vurgusuyla uyumlu olmadığının farkındaydı. Nitekim Angela Merkel, onun rakibi Sarkozy'ye seçimlerde açıktan destek vermişti. Hollande uçağı hemen Berlin'e yöneltirken şu ya da bu ölçüde birlikte çalışmaya mahkûm olduklarını biliyordu.

Elbette hâlâ durgunluktan kaynaklanan küresel krizle yüz yüzeydiler fakat –ekonomide bir krize yol açan– bu krizde avro bölgesiyle yaşanan özgül sorunların da etkisi vardı. Sadece kendi borçlarını fonlama kabiliyeti olmayan Yunan sorunu sürmekle kalmıyor, hastalık İrlanda, Portekiz ve İspanya'yı da etkiliyordu. Avrupa Merkez Bankası'nın büyüme oranları farklı olabilen bütün üyeler için faiz oranlarını belirlemesini sağlayan herkese uygun olduğu düşünülen para politikası yüzünden tekil ülkeler borç yükünü azaltmak için daha yüksek enflasyona ya da ihracatı artırmak için paranın değerinde ayarlama yapmaya izin veren standart önlemlere artık başvuramıyorlardı. Ancak avro bölgesi, katılımcı ülkeler

için muazzam bir politik yatırımı da temsil ediyordu ve hem Merkel hem de Hollande'ın kabul ettiği gibi, onu bir arada tutmak, Fransa ile Almanya'ya düşüyordu. Dolayısıyla oldukça huzursuz bir havanın hâkim olduğu toplantıda, kemer sıkma ve büyüme konularındaki çelişkin görüşlerini uzlaştırmak için bir yol bulmayı denemek zorundaydılar.

Esas görüş ayrılığı AB'nin yakın zamanda kabul ettiği mali sıkılaştırmadan kaynaklanıyordu. Bu uygulama, Almanya tarafından başlatılmıştı ve –özellikle Yunanistan ve Almanların şımarık buldukları diğer güney Avrupa ülkelerine– bütçe disiplini dayatmak için tasarlanmıştı. Hollande, kuşkusuz, istihdam ve büyüme gereklerini dikkate almak için bir değişim politikası kampanyası yürütmüştü fakat Merkel bu konuda harekete geçmeyeceği için artık büyümeyi teşvik etmek için tasarlanan önlemlerin alınmasından, böylece sürecin tamamlanmasından söz ediyordu. Bu türden bir önlem Avrupa Merkez Bankası'nın krizin çözülmesine fiilen müdahale etmesine izin verebilirdi fakat Merkel bankanın bağımsızlığına ters düştüğü için buna karşı çıktı. Avro bölgesinde borç paylaşımına yol açacağı için Eurobond fikrine de karşı çıktı. Merkel, özgül projeleri finanse etmek için tasarlanan alternatif tahvil projesini ve Avrupa Yatırım Bankası'nın sermaye temelini güçlendirme ve mali işlem vergisi getirme gibi diğer fikirleri tartışmayı kabul etti. Fakat yorgun Hollande, Paris'e dönmek üzere uçağa bindiğinde, iki lider çok önemli Fransız-Alman ilişkisinin en azından canlı kalmasını sağlamış olsalar da kendisinin etkili bir başlangıç yapamadığını anlayacaktı.

Hollande kendisine başbakan olarak Nantes Belediye Başkanı olan, Ulusal Meclis'te uzun süredir Sosyalist Grup'un lideri olarak yakın işbirliği yaptığı, akıcı Almanca konuşan

Jean-Marc Ayrault'u seçmişti; Almancasının iyi olmasının fayda getireceğini düşünmüş olmalıydı. Martin Aubry dışarıda bırakılmış olsa da, yeni kabine sadece sağ ile sol arasında ve tecrübeli şahsiyetler ile umut vaat eden yeniler arasında değil, Europe Écologie-les-Verts ya da Yeşil Parti'den iki kişiyi de kapsan, diğer partilerden dört kişiyi alarak daha geniş sol içinde de bir denge kurmaya çalıştı. Ayrıca, ilk kez erkekler ile kadınlar arasında her birine on yedi koltuk verecek şekilde eşitlik sağlandı. Diğer çarpıcı yenilik, cumhuriyetçi dayanışma adına Hollande'ın kendi maaşını ve bütün hükümet üyelerininkini yüzde 30 azaltmayı kararlaştırmasıydı.

Eskilerin arasında Mitterand döneminin dikkati çeken genç başbakanı Laurent Fabius dışişleri bakanı; OECD'nin Fransa'nın katı çalışma kurallarına yönelttiği eleştiriyi değerlendirmekten sorumlu eski maliye bakanı Michel Sapin çalışma bakanı; Fransız birliklerinin Afganistan'dan eve dönmelerini istediği için güven kazanan Bretonya bölgesinin başkanı Jean-Yves le Drian savunma bakanı olarak yer alıyordu. Güçlü bir yasa ve düzen savunucusu olarak tanınan, yeni hükümetin suç konusunda yumuşak davranmayacağı konusunda halka söz veren İspanya doğumlu Manuel Valls yeni içişleri bakanı oldu. Sağlık ve sosyal işler bakanı, –tanınmış sosyolog ve aslında "post-endüstriyel toplum" kavramının mucidi olan– Alain Touraine'in kızı Marisol Touraine'e ise ülkenin sağlık ve emeklilik sistemlerini yönetmek gibi incelikli bir görev emanet edildi. Aynı ölçüde hassas bir görev Vincent Peillon'a düşüyordu. Eğitim bakanı olan Peillon'dan eğitim sistemini reformdan geçirmesi ve 60.000 yeni öğretmen atayarak onu güçlendirmesi isteniyordu. Daha renkli şahsiyetler, açık sözlü küreselleşme karşıtı solcu Arnaud Montebourg ve kültür bakanı olan kararlı kadın hakları savunucusu ve romancı Aurélie Filipetti'ydi. Bütçe bakanı Jérôme Cahuzac, gö-

rünüşe bakılırsa çok daha renkli bir kişiliğe sahipti. Kozmetik cerrahı, uzun süredir partinin mali konularda sözcüsü olan Cahuzac, bir İsviçre vergi cennetinin müsrif müşterisi olduğu keşfedilene kadar –bu hükümete en ağır darbeydi– vergi kaçağı konusunda çok güçlü bir çizgi izleyecekti.

Haziran ayında yapılan parlamento seçimlerinde rahat bir çoğunlukla konumunu güçlendiren Hollande, 2014'teki yerel yönetim ve Avrupa seçimlerinden önce iki yıllık bir fırsat penceresine sahipti. Pek çok cephede gündemini izledi. Washington ve diğer başkentleri ziyaret ederek ve bir G8 zirvesine katılarak tecrübe eksikliğini hızla giderip, uluslararası alanda Fransa'nın varlığını korudu. Savaş birliklerini Afganistan'dan çekti, Mali'deki İslamcı aşırılara müdahale etti ve yeni kurulan Orta Afrika Cumhuriyeti hükümetinin düzeni sağlamasına yardımcı olmak için bu ülkeye askerî güç gönderdi. Fransa'nın tarihsel bağları olan Suriye'de sarin gazı kullanıldığı için Beşar el-Esad hükümetine karşı hava saldırısında bulundu fakat İngiltere'yi izleyen ABD son anda ortak eylemden vazgeçince geri çekilmek zorunda kaldı. Hollande için bu bedeli büyük bir hataydı. Bununla birlikte iç cephede muhafazakâr muhalefete rağmen hemcinslerin evlenmesine olanak tanıyan bir yasa çıkararak modernleştirici bir çizgi izledi. Aynı zamanda öğrenci yardımlarını ve öğretmen alımını kapsayan bir dizi eğitim reformu, yanı sıra polisin ırksal profilini önlemek, devlet televizyonu ve diğer kamusal medyaya yapılan atamalara yasadışı bakanlık müdahalelerini engellemek gibi kurumsal iyileştirmeler yaptı.

Ancak esas mesele ekonomiydi ve bu alanda Holande'ın muhalefete toparlanacak zaman vermeden halkın fazla ilgilenmediği önlemleri yürürlüğe koymak için iki yıllık heves-

li başlangıç dönemini kullanması gerekiyordu. Avro bölgesi bağlamında reformlar önermeyi sürdürdü fakat zorluklarla karşılaştı. Eurobond fikri, Avrupa Merkez Bankası'nın tekil devletlere doğrudan kredi vermesi için yaptığı öneri gibi göz ardı edildi. Açıktır ki özellikle Angela Merkel, Fransa'nın bütçe açığı resmi avro bölgesi hedefi olan yüzde 3'ten çok daha yüksek yüzde 4,5'ta kalmayı sürdürdükçe çaba göstermekte bocalıyordu. Dolayısıyla Hollande'ın büyüme paktı önerisi öne çıkarıldıysa da 120 milyar avro olacağı düşünülen yeni paranın 10 milyar avroda kalması projeyi marjinalleştirdi. Mali işlemlerde "Tobin vergisi," Standart & Poor's gibi Amerikan kredi derecelendirme kuruluşlarına bağımlılığa son verecek bir Avrupa kuruluşu ya da bir Avrupa karbon vergisi gibi diğer öneriler biraz destek gördüyse de tartışmalardan somut bir şey çıkmayacaktı.

Böylece Hollande sorunun saf anlamda ulusal boyutuyla yüz yüze geldi. Sorunlar öylesine derinlere işlemişti ki eski hasmı Sarkozy'nin dediği gibi, "devletin başı kendisini demir iradeyle ortaya koymadıkça, değişime direniş ileride reform yapmak için hiçbir şans bırakmıyor"du.[3] Hollande ile Başbakan Ayrault'yu karşı karşıya getiren bir görev kolay değildi. Çünkü sadece kemer sıkma önlemleri uygulayan avro bölgesi içinde faaliyet gösterirken düşük büyümeye, artan işsizliğe ve inatla yüksek bütçe açığına razı olmaları ya da hem sosyalistlerin hem de yeşillerin içinde yer alan solcuları mutlu tutmak için taviz verebilmeleri gerekiyordu. Bu zorlayıcı kaygıların ötesinde Fransız hükümet yapısının bütünüyle değiştirilmesine yönelik uzun bir geçmişi olan kalıtsal bir direniş vardı. Attali, 2008 raporunda, yerel hükümet sisteminin –bölgeler, departmanlar, kantonlar ve komünlerden oluşan– o ünlü *millefeuille* (milföy) benzeri çok katmanlı yapısında topyekûn reform yapmayı savunarak reform zorunluluğunu

tartışmaya yer bırakmayacak şekilde ortaya koymuştu. O sıralar, bir yorumcunun belleklerde kalan şaşırtıcı sözleriyle, Avrupa Birliği'ndeki bütün yerel otoritelerin yaklaşık yüzde 40'ı Fransa'ya düşüyordu.[4] Yapıyla örtüşen, ortalama yurttaşa bir ölçüde gizemli gelen bu elverişsiz durum, sadece erteleme ve yetersizlik yaratmakla kalmıyordu, aynı zamanda aşırı biçimde hileli ve pahalıydı. Belediye seçimleriyle birlikte bu neredeyse değişime direniş yaratmak için tasarlanmış bir sistemdi. Bu öyle bir sistemdi ki aynı derecede ünlü *cumul des mandats*'ı, yani bir politikacının aynı anda hem seçilmiş bir yerel görevli hem milletvekili, hatta bir bakan olabilmesini sağlayan pratiği besliyordu. Bu pratik ancak direnişi artırabilecek şekilde kariyerlerin sağlıksız geri dönüşümünü, ahbap çavuş ilişkilerini ve ödenek edinme politikalarını kapsıyordu. İşçilerin meşru haklarını savunan sendikalardan tamamen ayrı olarak yerleşik çıkarlar değişim reddiyesini yapının her düzeyine iliştiriyordu. Ülke içinde olduğu kadar ülke dışında da bazıları için reformun mümkün olup olmadığına dair kuşkular vardı.

Eurozone içindeki kısıtlamalarla birleşen iç direniş tam ölçekli bir kemer sıkma karşıtı politikayla yola devam etmenin mümkün olmadığını gösterdiğinde Hollande ve Ayrault bir uzlaşma yaklaşımını seçtiler. Bu seçim, büyüme ve istihdam artışını, 2013'ün sonunda bütçe açığının yüzde üçe düşürülmesiyle birleştirmek için yapılan iddialı bir girişimdi. Ekonomiyi tıkanıklıktan ve borçların çevrilmesi için tahvil piyasasına güvenmekten kurtarmak amacıyla emek ile sermaye arasında bir al-ver-işbirliği kurmak için kolektif bir ulusal çaba çağrısında bulundular. Böylece yükü farklı toplumsal gruplara eşit dağıtan toplamda 30 milyar euro'yu bulan bir harcama kesintisi ve vergi artışı dengesi önerdiler. KDV gibi vergilerde yeni artışlar olacak ya da ekoloji vergisi gibi yeni

vergiler konacaktı fakat ilan edilen amaç, yoksul ve orta sınıfın önemli ölçüde korunmasıydı. En tepedeki yüzde 10, 150.000 euro'nun üzerindeki gelire yüzde 45 vergi artışıyla yükün büyük kısmını taşırken, 1 milyon euro'nun üzerindeki gelirlerde artış yüzde 75 olacaktı. Yeni öğretim kurumlarına izin verilen eğitim dahil çeşitli alanlarda vergi kesintileri uygulanacaktı.

Bunlar ciddi bir mali konsolidasyon çabası olarak görülürken, paketin ilan edilen dengesiyle ilgili iki büyük sorun vardı. İlk olarak, sadece tasarrufların üçte biri harcama kesintilerinden gelirken üçte ikisi şirketlere ve servete getirilen vergi artışlarından geliyordu. Servet vergisi görece küçük olmakla kalmıyor, iş dünyası için teşvik de sağlamıyordu. Başkalarının yanı sıra aktör Gérard Depardieu da bu sebeple ülkeyi terk etti. Yine de yeni gelir vergisi oranları ve KDV genel nüfusa beklenenden daha fazla yük getirdi. İkinci olarak, görünüşe bakılırsa denge sadece mükemmel olmamakla kalmıyordu; vergi artışları kısa vadeli etkileri bakımından zarar verdiği için asimetrik etki yaratırken, iş dünyasına sağlanan desteğin yararlı etkileri uzun vadeliydi ve ancak 2015'in sonundan itibaren hissedilir olacaktı.[5] Bu arada Hollande, hem Fransız medyasından hem de yabancı medyadan sert bir tavır görüyor, ünlü krem karamel tatlısına benzetilerek titrek, kararsız "Président Flanby" olarak anılıyordu. Sadece tek bir ay, kasım ayı içinde, artarda birçok şok yaşandı: Moody's derecelendirme kuruluşu ekonominin puanını düşürdü, IMF Fransa'yı kamu harcamalarını biraz daha azaltmaya zorladı, ardından hükümetin yetkilendirdiği Gallois'nın raporu geldi. Rapor, vergilerin ve düzenlemelerin aşırı olduğunu ve bir "rekabet şoku"na ihtiyaç olduğunu öne sürüyordu. *The Economist*'de yer alan bir makale Fransa'nın "Avrupa'nın kalbine yerleştirilmiş bir saatli bomba" olduğunu ilan ediyordu. Baş-

bakan Ayrault, eski İngiliz hasımdan gelen bu saldırıya öfkeli bir karşılık verdi ve *Les Echos*'ta hükümetin "halk cephesi bütçesi"ni savunan resmi bir bildiri yer aldı.[6]

Sonraki yıl hükümet ekonomi alanında iç muhalefetle savaşmaya çalıştı. Gecikerek de olsa ekoloji vergisini rafa kaldırmak ve "rekabetçi şok"u sigorta primlerini birkaç yıla yayıp biraz azaltarak karşılamak zorunda kaldı. Aynı zamanda ılımlı bir emeklilik reformu, yeni bir kişisel eğitim programı ve bir "sorumluluk paktı"yla işsizlikle mücadele girişimi oldu. Fakat bunlar büyük bir değişikliğe yol açmadı. Ülke dört yıl içinde ikinci resesyona girdi, IMF'den olumsuz bir rapor geldi, Mart 2014'te yapılan belediye seçimlerinde Sosyalistler ağır bir yenilgiye uğradı, ardından mayıs ayında yapılan Avrupa seçimlerinde Ulusal Cephe'nin zafer kazanması, Sosyalistlerin üçüncü plana itilmesi gibi kaygı verici bir gelişme oldu. Bütçe açığını azaltma ve işsizlik artışını durdurma vaadini yerine getiremeyen Hollande iki yıllık başlangıç dönemini tıkanıklığı açmak için kullanmakta başarısızlığa uğramıştı.

○

Fransız sisteminde iktidarın kişiselleştirilmesi ve *Closer* gibi dedikodu dergilerinin daha çok rağbet görmesi dikkate alındığında, başkanın yüz yüze geldiği sorunlardan çok onun şahsını çözümlemek öteden beri çok kolaydı. Normal tipin aslında pek normal olmadığı ve Cumhurbaşkanı'na uygun düşen normalin ötesinde olduğu, önce gazeteci metresi Valérie Trierweiler'ı Elysée'ye "first lady" olarak taşıdığı, ardından gecenin bir vakti başında kask küçük motosikletiyle, oyuncu Julie Gayet'yle kaçamak yapmaya gittiği açığa çıktığında, Cumhurbaşkanı'nın şahsıyla uğraşmak çok daha kolaylaştı. Olayın açığa çıkmasının yarattığı şok yüzünden

Valérie Trierweiller hastanelik oldu fakat bir hafta sonra iyileşerek ülke dışında bastırılan bir kitap yazdı ve "lafı dolandırmanın, kaypaklığın ve sürekli yalancılığın kralı" ve "gizemli havaları"yla kendisini sürekli aldatan biri olarak betimlediği cumhurbaşkanını suçladı.[7] Elbette bunlar aldatılmış bir kadının acı sözleridir ve iki gazetecinin, André ve Rissouli'nin, başkanlık döneminde Hollande'la yaptıkları pek çok "özel" görüşmeden daha olumlu bir izlenim çıkmaktadır. Bu iki gazeteciye göre, artık popüler olmayan cumhurbaşkanı, "esnek ve rekabette belirli bir cesarete sahip izlenimi" veriyordu.[8]

Hollande çekici ve mizah duygusu olan biriydi, ancak bir kriz durumunda öne çıkabilmesine rağmen, kendisini cumhurbaşkanlığı rolünde gözleme ve fikirlerini ölçüp biçerken temkinli olma eğilimindeydi. Gerek mizacı gerekse politik geçmişi nedeniyle tarihsel bir vizyonu kabul ettiren kararlı bir liderden çok, orta yolcu bir parti yöneticisi, stratejistten çok bir taktikçiydi. Fakat karşılaştığı engeller onu katılaştırmıştı. Artık engellere karşı koyuyor ve kararlı bir tutumla belirli bir çizgi izliyor ve bu çizgiyi dayatıyordu. Ayrault'yu dışişlerine aldı, onun yerine Emmanuel Valls'ı başbakan olarak atadı. Valls, solu iş dünyasıyla uzlaştırma misyonu olan katı bir "üçüncü yol" sosyal demokratıydı. Bir zamanlar kutsalı bozarak "sosyalist" sözcüğünün partinin isminden çıkarılabileceğini bile öne sürmüştü. Uzun boylu ve yakışıklı olması seçmenlerin gözünde popüler olmasını sağladı (*Elle*'in yaptığı ciddi bir ankete göre, yaşı 20 ile 40 arasında değişen Fransız kadınlarının yüzde 20'si onunla "ateşli bir kaçamak"tan memnun olacaktı) fakat sosyalistlerin çoğu onu pek çekici bulmadı. Ekolojist Cécile Duflot ve Kültür Bakanı Aurélie Flipetti hükümetin yeni yönelimini açıktan eleştirerek istifa ederlerken, endüstriyel yenilenme bakanı Arnaud Montebourg daha açıktan eleştiri yaptı ve kovuldu. Yerine, iki

yıldır Hollande'a Elysée'de çok etkili şekilde genel sekreterlik yapan "şerpa"sı Emmanuel Macron geldi. Genç, yakışıklı, konser verecek kadar piyanist olan Macron da kamuoyunda genellikle popülerdi fakat aynı şey parti içindeki solcular için geçerli değildi. Seçilmemiş eski Rothschild bankerinin ekonomiden sorumlu olmasından rahatsızdılar. Onun partiyi sağa teslim etmekte olduğunu düşünüyorlardı.

Gerçek belki biraz daha karmaşıktı. Seçilmemiş olmakla birlikte Macron, Rothschild'a katılmadan önce de partide yer almıştı ve Hollande gibi hem Macron hem de Valls kendilerini sosyalist görüyorlardı. Fakat her ikisi de bütün yönetim sisteminin yenilenmesi gerektiği görüşüne bağlıydı ve düşüncelerinde soluk bir Gaullist renk olsa da bunun sebebi partilerin mevcut sistemin parçası olmalarıydı. Her ikisi de ilk iki yılı içinde hükümetin sorunla sadece oyalanmış olduğuna ilişkin görüşlerini pek saklamadılar ve avro bölgesinde reform yapamasalar da Fransa'daki durumu ele alırken daha cesur olmaları gerektiğine inanıyorlardı. Zorluklarla ilgili bazı yanılsamaları olsa da, bunlar 2014'ün geri kalan bölümünde yaşanan olaylarla dağıldı: Ulusal Cephe'nin kazandığı sandalyelerle Senato'da çoğunluğun kaybedilmesi, 21 milyar Euro kesinti yapılan bütçenin hâlâ yüzde 4,3 açık vereceğinin tahmin edilmesi ve Hollande'ın bir çözüm bulamadığı takdirde ikinci bir dönem seçilemeyeceğini ilan ettiği işsizlikte artış. *Yirmi Birinci Yüzyılda Kapital* adlı kitabıyla ansızın dünya çapında ün kazanan ekonomist Thomas Piketty'nin Fransa'da ve Avrupa'da büyümenin yeniden başlamadığı gerekçesiyle *Légion d'honneur*'u reddetmesi de bunlara eklendi.

İngiltere ekonomisinin Fransa'ya neredeyse yetişmiş olması –Fransızların fuhuş ve yasadışı uyuşturucu ticaretinin 12 miyar avroluk katkısını GSYH'ye katmaya tenezzül etmelerine rağmen– karamsarlığı derinleştirdi. Elbette iki ülke

dünyanın en büyük beşinci ekonomisi olma rekabetinde birdirbir oynayıp durmuşlardı ve Temmuz 2016'da Brexit'in ardından sterlin düştüğü zaman Fransa bu konumu geri alacaktı. Aslına bakılırsa iki ülke de, teknolojinin aktarılabilir, sermaye yatırımının hareketli ve insanların bol iş gücü arzı sağlayarak gezegenin üzerinde giderek daha hareketli olduğu bir sırada patlak veren Büyük Durgunluk'un ardından küreselleşmiş ekonomiyi yönetmenin zorluğunu birbirinin birebir aynısı olarak keskin biçimde canlandırdılar. Pek çok bakımdan aralarında çarpıcı benzerlikler vardı: Nüfusun büyüklüğü, GSYH, demografik yapı, imalat ve hizmet sektörlerinin ekonomi içindeki göreli büyüklüğü ve her ikisinin bütçe açıkları. İronik olan, kuşku götürmeyecek şekilde benzer olsalar da –Fransa'nın Eurozone içinde faaliyet göstermesinin getirdiği ek soruna rağmen– birbirlerinin performansını eleştirmeleriydi.

Aslında her biri kendi tarzında kendini engelleyen bir yöntem uyguladı. İngiliz neoliberal yaklaşımı kendi kemer sıkma yöntemini izlerken, bütçe açığını azaltma ve yüksek istihdamı muhafaza etme konusunda erken bir başarı kazanabilir fakat bunu ancak düşük yatırım, düşük üretkenlik, varlık fiyatı enflasyonuyla birlikte artan borçlar, düşük gerçek ücretler ve sıfır saat sözleşmeyle emeğin esnekleştirilmesi ve yapay serbest meslek pahasına yapabilirdi. Politik maliyete gelince, eşitsizlikte artış ve geride kalma duygusu, göçle birleşince kuşkusuz Başbakan David Cameron ile Bakan George Osborne'un düşmesini sağlayan referanduma yol açmıştı. Öte yandan Fransız örneğinde iyi olan kötü olanla birlikte gitme eğilimindeydi. İyi olan, kamu hizmetlerinde yüksek standart, parasız sağlık hizmeti, elverişli bir kamu ulaşım sistemi ya da üniversite eğitimine ucuz giriş imkânıydı fakat GSYH'nin yüzde 57'sini bulan kamu harcamaları bunları sürdürmek

için gerekli olan ekonomik yapıya zarar veriyordu. İyi olan, hükümetin iş dünyasını düzenlemesi, kilit endüstrilerdeki hisseleri küresel rekabetin aşırılıklarına terk etmeden muhafaza etmesiydi fakat aşırı düzenleme ve işverenleri yeni işçi almaktan caydıracak ölçüde ağır sosyal maliyetler getirmesi hâlinde o kadar da iyi değildi. İşçi haklarını korumak iyi olmakla birlikte, eğer bu işsizlik –genç ve göçmen işçilerin yüzde 25'i– pahasına istihdamı korumak anlamına geliyorsa, o kadar da iyi değildi ve aslında, 2014'te Nobel Ekonomi Ödülü'nü kazanan Fransız Jean Tirole'un sözleriyle "saçma"ydı.[9] Gerçekçi bir bakışla, borçları artırmadan daha iyi bir dengenin bulunabileceği ve otuz beş saatlik haftalık çalışma süresini değiştirmenin ya da devlet emeklilik sistemini ülkedeki yüksek ortalama ömürle uyumlu hale getirmenin akıldışı olmadığı görülüyordu. Fransa örneğinde, politik maliyet genel *morosité*'nin (hoşnutsuzluk) ya da itibar kaybının ötesindeydi. Genç işsizliğinin orantısız bir biçimde *banlieus*'deki gençlere düşüp düşmediği, polisin sürmekte olan terör karşıtı akınlarından ve Ulusal Cephe'nin seçim başarılarından hareketle belki de öngörülebilirdi.

Bu tıkanma dikkate alındığında, yeniden reformlara başlama çabasına giren hükümetin muhalefetle karşılaşması kaçınılmazdı. Firmaların sigorta kesintisinde bir azalma karşılığında üç yıllık bir dönemde yeni iş yaratmalarını sağlayacak bir Sorumluluk Paktı girişimi, işverenler tarafından yetersiz ve hem sendikalar hem de önergeye çekimser oy veren kırk bir sosyalist milletvekili tarafından aşırı bulundu. Sadece bir avuç iş sektörüyle, her iki taraftan katılımcılarla imzalanan paktın rafa kaldırılması gerekti. Bunu izleyen, Macron Yasası denilen yasa, ekonomiyi sarsmak için pazar alışverişi düzenlemelerini gevşetmekten ya da demiryollarıyla rekabet etmek için şehirlerarası otobüs seferlerine izin vermekten, iş mahke-

melerini hızlandırmaya ya da sıkı kuralları olan mesleklere girişi kolaylaştırmaya kadar bir dizi yeni önlem getiriyordu. Önlemler, tek başına ele alındığında yeterince ılımlı olmakla birlikte, meslek lobilerinden ve meclisin içinden öyle bir muhalefet geldi ki hükümet Temmuz 2015'te yasayı kararnameyle yürürlüğe koymak zorunda kaldı. Yılsonunda işsizliğin bir kez daha yüzde 10,8'e çıkması üzerine, Macron bir kez daha iş yaratmayı amaçlayan Loi Travail –sonunda çalışma bakanının uyguladığı El Khomri Yasası'nın kopyası– düzenlemesini getirdi. Bu yasa istihdam uygulamalarının sanayi sektöründen çok tekil şirket temelinde belirlenmesine izin vererek ve onların işçi çıkarmalarını kolaylaştırarak şartları Almanya ve diğer ülkelerin aldığı önlemlere biraz daha yaklaştırmaya çalışıyordu. Bu gelişme, grevler ve gösterilerle süren muazzam bir muhalefete neden oldu ve biraz sulandırılmasına rağmen, Ağustos'ta kararnamenin yasalaştırılmasıyla dayatıldı.

Aslında bu, sadece 2016'nın ilk yarısında işsizlikte nihayet küçük bir düşüş olduğu gibi iyi haberlerle değil, Attali'nin savunduğu, bir önceki yıl hükümetin sürekli biçimde ilerlettiği yeni bir modernleşme ve yerinden yönetim planının bir sonraki evresine geçişle de çakıştı. Plan bölgelerin sayısını yirmi ikiden on üçe indirmeyi, kent bölgelerinin güçlendirilmiş yetkilerle *métropoles* içinde yeniden örgütlenmesini ve –süregiden direnişe rağmen– mümkünse eski departmanların ortadan kaldırılmasını öngörüyordu. Yakın zamanda Paris'te imzalanan Küresel İklim Değişikliği Anlaşması gibi, sonuçları bakımından uzun vadeli olan bu plan, Hollande'ın durumunun iyileşmesine pek az katkıda bulundu. Gazetecilerle hazırlıksız yapılan, başka şeylerin yanı sıra yargıçlar hakkında eleştiriler içeren "özel konuşmalar"ın kitap olarak basılması da fayda etmedi.[10] *Normal tip*'in Fransız cumhurbaşkanlığı sisteminin "cumhuriyetçi monarşi" gizemini zayıflatmakta

olduğunun görülmesi –ülkenin terörist saldırılara uğradığı bir sırada gazetecilerin bu görüşleri yayımlamayı tercih etmeleri talihsizlik olsa da– şaşkınlığa neden oldu ve Hollande'ın yeniden seçilme şansını azalttı. Hükümetten ayrılan, kendi kampanya grubunu oluşturan ve başkanlık yarışına katılmaya karar veren Emmanuel Macron, özellikle Hollande'ı zor durumda bıraktı. Fransızların çatışmanın üzerinde duran bir cumhurbaşkanı istediğini ilan eden Hollande, iğneleyici bir tutumla, cumhurbaşkanının "ikna gücüyle ve belirgin bir yönelim duygusuyla topluma rehberlik eden biri olması gerektiği"ni ekledi.[11]

○

Ocak 2015'te mizah dergisi *Charlie Hebdo*'ya yapılan, on yedi kişinin öldüğü terörist saldırı ilk girişim değildi; sırf aralık ayı içinde üç olay yaşanmıştı. İfade özgürlüğüne karşı kaba bir savaş ilanı olan bu olay, ünlü "*Je suis Charlie*" sözüyle dayanışma duygularını dile getiren uluslararası devlet adamlarının Paris'te bir gösteri yürüyüşü yapmaları için yeterli oldu. Sonraki aylarda, bıçaklama, ateşli silahla vurma ve bir baş kesme olayı, bunların yanı sıra tatilde olan Amerikalı askerlerin boşa çıkardıkları bir tren saldırısı dahil olmak üzere başka olaylar oldu. Ardından Bataclan Konser Salonu katliamı geldi; saldırgan ancak mermisi bitince vurularak durdurulabildi. Eşzamanlı olarak Stade de France'a bombalı saldırı girişimi ve bir kafede müşterilere rastgele açılan ateş, ardında 130 ölü, 352 yaralı bırakarak ülkenin dehşete kapılmasına yol açtı. Işid veya Daeş'in yaptığı iddia edilen bu saldırıları 2016 Bastille Günü'nde yaşanan bir başka olay izledi. Nice'te bir festival yürüyüşüne katılan insanların arasına dalan bir kamyon 86 kişinin ölmesine, 434 kişinin yaralanmasına yol açtı. Ve bu olaydan on iki gün sonra, vahşete manevi bir anlam

katarcasına, Normandiya'daki bir kilise ayini sırasında yaşlı bir rahibin boğazı kesildi.

Fransa elbette İslamcı terörizmden mustarip olan tek ülke değildi fakat bu ülkenin özellikle hedef alınmasının sebepleri vardı. Özellikle gençlerden oluşan yarısı dini görevleri yerine getirmeyen, nüfusun yaklaşık yüzde 8'ini oluşturan en büyük Müslüman azınlığa sahip Avrupa ülkesiydi. Schengen serbest seyahat bölgesinin bir parçası olan Fransa'ya girmek kolaydı ve 2015'te Avrupa'ya göçmen akını bunu daha da kolaylaştırmıştı. Ayrıca Fransa sadece Suriye ve Irak'ta Işid'e karşı askerî harekâta katılmakla kalmamış, kendisini *nikab*'ı yasaklayan ve eşcinsel evliliğe izin veren seküler bir cumhuriyet olarak ilan ettiği için "hain ve mundar Fransızlar" (eylemlere katılanların kullandıkları ifadeler bunlardı) batı uygarlığının en kötü yanını temsil ediyorlardı. Onlara göre Paris, Bataclan'daki "putperestler"in canlandırdıkları bir "uğursuzluk ve sapkınlık" mekânıydı. Onlar çoğunlukla uyuşturucu kullanımı ve küçük bir suç geçmişine sahip olsalar da, oldukça aykırı bir biçimde kendilerini şehadete kavuşarak uğursuz Batı etkilerinden arınacak kişiler olarak gösterilebiliyorlardı.

Bütün bunlar hükümeti muazzam sorunlarla yüz yüze bıraktı. Şiddet içeren dini radikalleşmeye ya da cihatçı şebekelere katılanların sayısı yaklaşık 2000 kişi olarak hesaplanıyor, ilişkileriyle birlikte bu sayı tahminen 10.000'i buluyordu. 2016'nın ilk sekiz ayında yaklaşık 300 kişi tutuklandı. Bu sayı saldırıların önlendiğini ve şebekelerin dağıtıldığını gösteriyordu fakat ardından beklenmedik yerlerde ortaya çıkan "yalnız kurt saldırıları" başladı. Birbiriyle bağlantısı olmayan kişiler "kayayla kurbanın başını ezerek, bıçakla boğazlayarak ya da üzerine araba sürerek" işledikleri rastgele cinayetlerle dine dönme çağrısı yapıyorlardı. Suriye'ye, Irak'a giden 1700 Fransa yurttaşının yaklaşık 700'ü hâlâ ülke içindeydi. Işid

halifeliğinin çöküşünden sonra bu insanlar gizlice ülkeye dönerlerse neler olabilirdi?

Bu durumda hükümet her düzeyde güvenlik güçlerini takviye etti ve bir dizi savunma önlemi aldı. 2012'de ve 2014'te ülke dışında terör eylemlerine katılan insanları bulmayı sağlayan ve şüphelilerin Fransa'ya girişlerini engelleyen yasalar çıkarılmıştı. İnternet siteleri ve on cami kapatılmış ve seksen vaiz sınır dışı edilmişti. 2016'da ulaşım güvenliği, terör faaliyetlerinin finansmanı ile terör suçlularına verilen cezaların ağırlaştırılmasıyla ilgili iki yasa daha çıkarıldı. *Banlieues*'de yabancılaşma ve işsizlik sorunları devam ediyordu ancak bölgesel yurttaşlık eğitim merkezleri ya da Müslüman ailelerin aile fertlerinden birinin tehlikeli biçimde radikalleştiğini polise bildirmelerini sağlayan gizli bir erken uyarı sistemi gibi (iki yıl içinde yaklaşık 5000 vaka bildirilmişti) bir dizi önlem sıradaydı. Ayrıca Fransa, Avrupa düzeyinde önlem alınması için de faaliyet gösteriyordu. Başkanlık seçimi yaklaştıkça, kaçınılmaz biçimde hükümet Marine Le Pen'den ve aslında cumhurbaşkanlığı seçiminde merkez sağın temsilciliğine ABD tarzı yeni bir kampanyayla aday olan üç kişiden güvenlik konusunda gelen eleştirilere maruz kaldı. Adaylar, Sarkozy, onun eski başbakanı François Fillon ve Chirac döneminde başbakan ve o sırada Bordeaux Belediye Başkanı Alain Juppé idi. Mahkemeye sevk etmeden tutuklama gibi daha katı önlemler talep ediliyordu fakat hükümet *Charlie Hebdo* katliamından sonra Başbakan Valls'ın dile getirdiği, Fransa "hukuk ilkesinden ya da kendi değerlerinden asla kopmamalıdır" görüşüne sıkı biçimde bağlıydı.[12]

○

Önde gelen üç rakibin en ılımlısı olan Alain Juppé, esas olarak merkez sağı kazanmak istediğini açıklarken Fransa'ya

yeniden bir "identité heureuse" (mutlu kimlik) kazandırmaktan söz etti. Bu ifade *L'Identité malheureuse* (mutsuz kimlik) başlıklı kitabında Alain Finkielkraut'nun dile getirdiği, Fransa'nın kendinden hoşnut olmadığına dair yaygın bir duyguya tepkiydi. Bir filozof ve Auschwitz'den sağ çıkan Polonyalı bir Yahudi'nin oğlu olan Finkielkraut, günümüz Fransız toplumunun okullara saygıdan yoksun olmak, ulusal tarihe giderek artan ilgisizlik, dilin evreler hâlinde bozulması, lisansüstü eğitime resmi kararla izin verilmesi ve tezlerin İngilizce yazılması gibi zarar verici özelliklerinden kaygılıydı. En önemlisi, suya sabuna dokunmayan "sosyologlar" olarak aynı sepete koyduğu kişilere çatıyordu. Bu kişiler temkinli tutumlarından ya da kalıtsal bir emperyal suçluluk duygusundan ötürü bakışlarını göçmen topluluğunun geleneksel Fransız toplumunun temel evrenselliğini ulusal kimliği zayıflatacak ölçüde ihlâl eden cinsiyetçi ve diğer tutumlarından kaçırmaktaydılar. Bu görüşlerinden ötürü aşırı sağa kaymakla suçlanmasına rağmen, bu durum Finkielkraut'un 2014'te Académie Française'e seçilmesine engel olmadı.

Özellikle *banlieues* denilen "hassas" bölgelerde okullaşmayla ilgili kaygıların olduğu doğrudur. Elbette çocukların başka ülkelere yeterince saygı göstermediklerine ilişkin kaygılar olmuştu fakat bu göçmen bölgelerinde asimilasyon sorunu direnişe, hatta saldırganlığa yol açacak şekilde işsizlik ve yoksullukla birleşebiliyordu. Saldırganlık, özellikle toplumsal cinsiyet eşitliğine yapılan göndermelerle, dinî göndermelerle ya da Holocaust'la ilişkiliydi. Sonuç olarak ortaya çıkan sorunlar, sadece *Ces Profs qu'on assassine* (Öğretmeni Öldürmek) gibi etkileyici başlıkları olan raporlarla değil, *La Journée de la jupe* (Etek Giydiği Gün) gibi filmlerle de belgelendi. Filmde bir kadın öğretmen bazı Müslüman öğrencilerin cinsiyetçi saldırganlığından bunaldığı için sınıfı, trajik sonuçları

olan bir hapishaneye çeviriyordu.[13] Ne var ki kimlik sorunu bundan daha geniş ve daha derindi. Ancak kimlik sorununun sürekli konuşulduğu, ülkelerin eylem özgürlüğünün sadece küreselleşmeyle, değişimin hızıyla değil, onlarla başa çıkmaya çalışan ittifakların üyeliğiyle de sınırlı olduğu bir zamanda ortaya çıkan huzursuzluk duygusunda Fransa tek başına değildi. Bir ulusun özgüllüğünü kaybeder gibi görünebildiği, ekonominin, politikanın ve hayat tarzlarının küreselleşmesiyle birlikte bir ülkenin dünya durumunun, dünya kültürünün yerel bir versiyonunu yaşıyor gibi görünebildiği, yönünü kaybetmiş insanların "ülkelerini geri istedikleri" bir zaman yaşanıyordu. Kimlik sorununun sadece Fransız politikasında değil, Fransız kültüründe de başlıca tema haline gelmesi pek şaşırtıcı değildir.

Sorun yeni değildi. Dreyfus Davası'nda olduğu kadar, Halk Cephesi ve Vichy döneminde de merkezi bir sorundu. İşgal, romancı ve çığır açan *Lacombe Lucien* filminin senaryo yazarı, 2014 Nobel Edebiyat Ödülü sahibi Patrick Modiano'nun üzerine uzun gölgesini düşürmektedir. Modiano, Stockholm'de zamanımızın Proust'u olarak selamlanırken yeniden bir *époque belle* değil, Alman İşgali altındaki hayatın belirsizliklerini ve tehlikelerini yeniden yaratmaya çalışmaktadır. Erken uzaklaştığı kendi babası o yıllarda Gestapo'ya hizmet ederek hayatta kalan bir İtalyan Yahudisi'ydi ve Modiano ilk romanı *La Place de l'étoile*'den itibaren kendisini suçluluk duygusuyla dolu karanlık bir dünyada hayal etmeye çalışmaktadır; kitabın başlığı Yahudilerin taktıkları sarı yıldız ile Arc de Triomphe (Zafer Takı) kavşağı arasında çağrışım yoluyla ilişki kurar. Zorlayıcı *Dora Bruder*'de Modiano, savaş zamanı bir gazetede gizlice çalışan bir Yahudi kızı anlatır, saplantılı biçimde ayrıntılara girerek, neredeyse halüsinasyon yaratarak onun hayatını canlandırmaya çalışır. Eğer bu temsilî bir benlik araştırma-

sıysa, yine Modiano'nun Goncourt Ödülü alan romanı *Rues des Boutiques obscures* (*Karanlık Dükkânlar Sokağı*) bu bakımdan daha da belirgindir. Romanda, anlatıcı savaşta geçirdiği bir şok nedeniyle belleğini kaybetmiştir ve kendi kayıp benliğini bulmaya çalışmaktadır. Çabaları kaçınılmaz biçimde boşa gider çünkü Modiano için kayıp benlik, acı verici bir yokluk olsa da, ancak hayal edilebilir.

Zor bir çocukluk geçiren Michel Houellebecq, kimlik meselesini çelişkin, fütüristik bir yaklaşımla ele alır. Romancılar arasında haylaz çocuk olarak anılan Houellebecq, yarattığı komploların içine gerçek kişileri yerleştirir. Tipik kahramanı, pek çok dile çevrilen *Soumission*'da (İtaat) bulduğumuz, hayal kırıklığı içinde yaşayan, zaman zaman mekanik cinsel ilişkiye giren, yalnız yaşayan yabancılaşmış bir kişidir. Yıl 2022'dir, sokaklarda faşistler ile cihatçılar arasında çatışmalar yaşanmaktadır. Ulusal Cephe cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ilk turunu kazanınca onu önlemek için Hollande'ın sosyalistleri ile yeni İslamcı parti, Parti des Musulmans de France güçlerini birleştirirler. Yumuşak bir geçişle Bin Abbas cumhurbaşkanı olur, barış sağlanır, kadınların peçe takmaları zorunlu hâle getirilir, poligami başlar ve Paris Üniversitesi öyle İslami olur ki orada ders vermekte olan François öğretim üyeliği işini kaybeder. Ne var ki yavaş yavaş bu sorunsuz geçişi kabul eder ve Allah'a boyun eğer. Allah ona el verir ve François işine geri döner, üç kadınla evlenir. Bu kitap Swiftvari bir taşlama mıdır, yoksa daha önce İslam'ı en mantıksız din olarak küçümsemiş olan Houellebecq şimdi İslam'ın bir ulusun çöküşüne verilen bir yanıt olduğunu mu düşünmektedir, bunu saptamak zordur ve insanı rahatsız eden de işte bu zorluktur.

Bir noktada Houellebecq, aslında Finkielkraut'nun yaptığı gibi, bir *grand remplacement* ya da mevcut nüfusun yerini bütünüyle Müslümanların alması fikrine göndermede bulunur.

Bu fikrin kapsamlı bir Batılı geçmişi vardır; 1990'larda İslami dünya ile Batı arasında, tarihsel olarak hem Hıristiyanlık hem de İslam evrenselci ve misyoner dinler olduğu için kaçınılmaz bir çatışma öngören Samuel P. Huntington'ın "medeniyetler çatışması"na duyulan inancı yansıtır. Tamamen Fransız olan bir bağlamda ise, muhafazakâr ve sağcı düşünürler uzun süredir "gerçek," "sonsuz" –pratikte Katolik– Fransa'ya özcü, organist bir inanç beslemeye eğilimlidirler. Toplumun sosyal ya da entelektüel değişim anlarında –ister sanayileşmeyle, dini inancın zayıflamasıyla ya da göçle olsun– yabancı olarak saptananlara, dolayısıyla özgül Fransız "ırkı" ya da "uygarlığı"na yönelen tehdide güçlü bir biçimde karşı durdular. En dikkate değer biçimde bunlar, Dreyfus davası ve Vichy döneminde Yahudiler, günümüzde ise bazılarının Fransız toplumunun saflığını bozduklarını fakat ülkeye hâkim olmaya da çalıştıklarını düşündüğü Müslüman göçmenler olmuştur. *Un grand remplacement* ifadesi çeşitli yazarlar tarafından kullanılmaktadır ve muhafazakâr günlük gazete *Le Figaro*'nun başyazılarında ortaya çıkmaktadır. Fakat bu fikrin en önde giden savunucusu, makalelerden ve konuşma metinlerinden oluşan *La Grand Remplacement* başlıklı derlemesinde Renaud Camus'dür.

Olağanüstü bir şahsiyet, verimli bir yazar, içten bir gey hakları savunucusu olan, Müslümanlara karşı nefreti kışkırttığı için ağır bir para cezasına mahkûm edilen Camus, güneybatı Fransa'da bir şatoda yaşamaktadır ve tireli bir In-nocence (masumiyet) adını taşıyan kendi politik partisini kurmuştur. Bu *Grand Remplacement*'ı –insanı körleştirecek kadar bariz bir gerçeklik olarak gördüğü şeyi daima büyük harfle anlatır– son on beş yüzyılın en büyük olayı olarak görür. Sonuç bir *Grande Déculturation* (büyük kültürsüzleşme) ya da bir kültürün soyularak çıkarılmasıdır. Böylece öz, Sanayi Devri-

mi, makineleşme ve yeni küreselleşmeyle Batı uygarlığından evreler hâlinde boşaltıldı; iş dünyasının, beyin yıkama aracı olarak işleyen medyayla bütünleşmesi, insanları köksüz, değiş tokuş edilebilir, gerektiğinde yeri değiştirilebilir birimlere dönüştürdü. Bunun ne ölçüde bir komplo olduğu açık değildir –özellikle bir noktada *Grand Remplacement*'ın gerilemeden çok ekonomik değişime neden olduğunu karmaşık biçimde öne sürer– fakat Camus uygarlıkların eşitsiz olduğunu kabul etmeyen aynı "sosyologlar"ı ulusun yok edilmesinde Devlet'in suç ortağı olarak görmektedir. *Le Suicide français*'deki Eric Zemmour gibi aynı zihin durumunda olanlarla birlikte, de Gaulle'e saygı göstermesi anlamlıdır. Kendi gençliklerinin güçlü Fransa'sına *trente glorieuses*'ün ekonomik dinamizmine, Fransa'nın avro bölgesi içinde özerkliğini kaybetmesinden önceki altın çağa; ailenin dağılmasına, eşcinsel evliliğin kabulüne, kitlesel göçe ve bir Fransız futbol takımının artık tam olarak Fransız olmamasına yol açan Mayıs 1968 olaylarının öncesine duyulan bir özlem vardı.

"Sosyologlar"ın tepkiyle karşılaştıklarını belirtmek gereksiz. Huntington'ın medeniyetler çatışması tezi pek çok Batılı düşünür tarafından eleştirilmiş ve sosyal antropologlar Youssef Courbage ve Emmanuel Todd tarafından *Le Rendez-vous des Civilisations*'da (Medeniyetler Kaynaşması) kapsamlı biçimde tersine çevrilmiştir. Sorunu Sünni ve Şii ayrımından tamamen ayrı olarak dünyanın bütün Müslüman toplumlarında yaşanan büyük dönüşüm bağlamına yerleştirerek, genelde Müslüman toplumların artan eğitim ve düşük doğum oranı sayesinde Batı toplumları kadar modernleşmekte olduklarını kanıtlamaktadırlar. Özetle, medeniyetler arasında çatışmadan çok kaynaşma vardır ve bu kaynaşma sırasında ortaya çıkan yönsüzlük bir hızlı değişim zamanında yaşanan bir geçiş döneminin klasik semptomları olarak görülmekte-

dir. *Grand remplacement*'a gelince, genellikle bu paranoyakça bir fantezi olarak görülmüştür. İstatistik verilerle oynayan bu fantezi, Fransa doğumlu insanları göçmen olarak sınıfladığı, göçmenlerin yarısının diğer Avrupa ülkelerinden geldiğini gizlediği ve yerli Fransa'da çöküşün göç nedeniyle değil, Batı Avrupa'da en yüksek doğurganlık oranına sahip Müslümanlar yüzünden olacağını öne sürdüğü için ırkçıdır.[14]

Bununla birlikte, "medeniyetler çatışması" ve onun *grand remplacement* varyantı yaklaşan başkanlık seçimlerinde sağın desteğini artırmak için hesaplanan etkili bir politik mite eklendi. Marine Le Pen kendisini Renaud Camus'nün büyük komplosundan resmen uzak tutsa da bu yaklaşım Ulusal Cephe'nin vizyonuyla uyumluydu ve Fillon'un merkez sağda izleyeceği ulusal kimlik ve terörizme öncelik veren sert çizgiye uygundu. Aslında Fillon stratejik olarak zamanlanan bir kitapta söylemsel olarak Huntington'ın apokaliptik medeniyetler çatışması fikrine yaklaşıyor, İslami totalitarizme karşı yüz milyonlarca insanın ölebileceği bir üçüncü dünya savaşı tehlikesinden söz ediyordu.[15]

○

Ulusun durumuna ilişkin yeni bir raporun işaret ettiği gibi, Fransa ekonomisinde ılımlı bir iyileşme gösteriyorduysa da, büyümede biraz artış ve işsizlikte az bir düşüşe rağmen, Avrupa Birliği ülkelerindeki mutluluk endeksinde hâlâ düşük bir ortalama gösteriyordu.[16] Fransızlar sadece ülke içinde oldukları zaman değil yurt dışında yaşamakta oldukları zaman da kendi paylarına düşene pek razı olmadıkları için rapor söylemsel olarak bunun kültürel bir özellik olup olmadığını soruyordu. Ünlü *morosité*, özellikle güncel terörist tehditten önce de gayet açık biçimde var olduğu için, zengin ile yoksul arasındaki artan eşitsizlikten ve gençlerin ana babalarından

daha iyi durumda olacakları varsayımının çöküşünden kaynaklanıyordu. Buradaki varsayım Amerikan rüyasında cisimleşmiş, *ascenseur social* ya da İngiliz vaadi olarak biliniyordu. İngiliz Brexit ve Donald Trump'ın ABD başkanlığına seçilmesi bu konuda yeterince kanıt sağlamaktadır.

Elbette Fransa'nın İngilizce karşısında kendi dilini ve kültürünü muhafaza etme konusunda süregiden kaygısı gibi bariz bir farklılık vardır. Ancak Fransa bu farklılığı ve 2005 UNESCO onayıyla kendi dilsel alanını korumayı başardı. Bu arada Hollande Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı müzakerelerinde aynı amaçla hem Avrupa Komisyonu Başkanı Barroso'ya hem de Başkan Obama'ya karşı başarıyla savaşıyordu. Fransa kendi sinemasını, televizyonunu ve kitap yayıncılığını yerelleşmeksizin korumayı da başardı; aslında uluslararası yazın ve sinemaya İngiltere ya da ABD'den daha açıktır. Fransızlar, İngilizce lisansüstü eğitime izin vermekle birlikte eğitim dili konusunda Almanya'dan daha güçlü bir konumdadırlar. Dilin geleceği söz konusu olduğunda, günümüzde Fransızca toplam 275 milyon insan tarafından konuşulmaktadır ve gelecek elli yıl içinde Afrika'daki nüfus artışı dikkate alındığında, bu dilin yaklaşık bir milyar kişiyle en yaygın kullanılan ikinci dil olacağı saptanmaktadır.

Bunun ötesinde, Fransa belirgin biçimde büyük avantajlara sahiptir. Bir nükleer güçtür, BM Güvenlik Konseyi ve NATO üyesidir, yanı sıra Avrupa Birliği'nin önde giden bir üyesidir ve İngiltere'nin ayrılmasıyla birlikte etkisini daha da artıracaktır. Ekonomik bir güç olarak GSYH bakımından dünya beşincisidir, büyük küresel ulaşım şirketlerine sahiptir, Polinezya'da petrol ve mineral zenginliği bakımından dünyanın ikinci deniz alanına sahiptir, önemli bir tarım ürünleri ve moda olmuş emtia ihracatçısıdır ve Avrupa'da yeni açılan şirketlerin yaklaşık %10'una sahiptir. Bir toplum olarak yüksek

doğum oranına, mükemmel refah, sağlık hizmeti ve ulaşım sistemlerine sahiptir. Hiç kuşkusuz elverişli iklim zengin bir kültürel tarihle birleşerek ülkeyi önemli bir turist güzergâhı hâline getirmiştir.

Ulusun durumuna ilişkin 2016 raporu, haklı olarak Fransa'nın acilen kendi içindeki bölünmeleri azaltma girişiminde bulunması, bunun yanı sıra geleceğe hazırlanmak için kapsamlı bir yatırım planlamasını başlatması gerekmektedir. İslami terörizm tehdidi gerçektir ve kontrol altına alınması gerekecektir fakat daha fazla dikkate alınması gereken bir kimlik sorunu vardır: *Banlieue*'de yaşayan, hem kendi ana babasından hem de toplumun genelinden koptuğunu hisseden ve kendi kimliğini trajik biçimde ayrım gözetmeksizin cinayet eyleminde arayabilen, işsiz ve kültürel karmaşa içinde olan genç Müslümanın yabancılaşması. Fransa kendi yönetişimini geliştirme yönünde hareket etmektedir fakat bu genç insanları işgücüyle ve ulusun hayatıyla bütünleştirmeyi başarana kadar uyum yeterli olmayabilir; tıpkı daha önce pek çok kez başka gruplarla olduğu gibi.

○

Ne var ki yakın bir kaygı konusu 2017 cumhurbaşkanlığı seçimleridir. Bu seçimlerin hızla değişen bir dünyada gerçekleşeceği görülmektedir. Sadece iklim değişikliği ya da robotlaşmayla ilgili uzun vadeli kaygılar değil, İslami terörizm, Avrupa Birliği'nin olası çöküşü, Rusya'nın demokratik sürece müdahalesi ve Batının birliğiyle ilgili yakın kaygılar da vardı. İngiltere'nin AB'den ayrılma kararının ve Donald Trump'ın seçilmesinin hemen ardından –her iki gelişme de Ulusal Cephe'nin lideri Marine Le Pen tarafından olumlu duygularla karşılandı– bütün Batı dünyasında 1930'ları hatırlatan bir yükselen izolasyonizm, milliyetçilik ve korumacılık dalgası

oluştu. Bu durumda, eski parti sadakatlerinin bozulması ve geleneksel sol-sağ muhalefetini milliyetçiler ile küreselciler arasında bir savaşa dönüştüren popülist güçler yüzünden seçimlerin bir bütün olarak Avrupa için potansiyel nitelikte tarihsel sonuçlar yaratacağı görülüyordu.

Küresel güçlerle aynı çizgide ulusal hedef belirlemenin zorluğu göreve geldiği ilk gün Françoise Hollande'ın üzerine çökmüştü. Avrupa'yı kemer sıkma politikalarından uzaklaştırmayı uman Hollande daha başlamadan bu girişimden vazgeçti. Yine de seçimin ikinci turundan çekilmesine yol açan yüzde 4'lük halk desteğini, Beşinci Cumhuriyet'in ilk cumhurbaşkanı gibi o da pek hak etmiyordu. Üstelik kendisine itibar kazandıran başarıları olmuştu. En önemlisi, bölgesel reformda ve eski *cumul des mandats*'ın tasfiyesinde gerçek anlamda ilerleme sağlamıştı; sağdan gelen muhalefete rağmen önemli bir sosyal reform olarak aynı cinsiyetten evliliği sağlamıştı; ve büyük önem taşıyan Paris iklim anlaşması için 195 ülkeyi bir araya getiren de onun hükümetiydi. Bununla birlikte, ekonomik iyileşme o saatten sonra artık çok zordu; çoğunluğu bir arada tutmayı başaramadı ve çok monarşik Fransız cumhurbaşkanlığını "normalleştirme" girişiminde saflık sergiledi.

Hollande, Sosyalist Parti'de Benoît Hamon'un –kısa süre Eğitim Bakanı olmuş bir isyancıydı– Manuel Valls karşısında şaşırtıcı fakat kolay zaferinin ardından partisinin çöküşüne tanık olmak zorunda kaldı. Bu gelişme ılımlı bir üçüncü yol yaklaşımının reddedilmesi anlamına geliyordu. Robotlaşmanın toplumsal değişimlere yol açmasını bekleyen Hamon otuz iki saatlik çalışma haftası, bir taban gelir ve robot kullanımına vergi önerdi. Yaratıcı bir yaklaşımdı bu fakat sunduğu temel gelir tasarısı somut ayrıntılardan yoksundu ve sendikaların tepkisine yol açtı. Görüşleri genelde hayalci görülünce,

Hamon ılımlı sosyalistlerin desteğini merkeze, daha fazlasını da kendisine katılmaya ikna edemediği ve ilk turda felaket niteliğinde bir oranla, yüzde 6,36 oy alarak beşinci olan daha zorlu aşırı solcu Jean-Luc Mélonchon'a kaptırdı.

Mélonchon, parti sisteminin dışında sert solcu bir "hareket" olarak La France Insoumise'i (Boyun Eğmeyen Fransa) kurmuştu ve komünistlerden destek görüyordu. Genel bir Marksist yaklaşımı ve güçlü ekolojik görüşleri olan Hamon, bankaları ve şirketleri ulusallaştıracak ve –Paris Komünü'nü çağrıştırarak– işçi kooperatifleri yaratacak yeni bir altıncı Fransız Cumhuriyeti için bir "yurttaşlar devrimi" çağrısında bulundu. Bir taşra hatibi olan Mélonchon, Marine Le Pen'e şiddetli saldırılarda bulundu. Ancak savunduğu sol popülizm fazla korumacı olduğu, AB ve NATO'dan çıkılmasını istediği ve Rusya'dan yana tutum alma eğiliminde olduğu için ironik bir biçimde Le Pen'in sağ popülizmini yansıtıyordu. Güçlü bir performans göstererek yüzde 19,58'le dördüncü olduysa da solu Hamon'un solu, kendi aşırı solu ve sosyal demokrat sol arasında üçe bölüp güçsüzleştirerek ezmiş oldu.

Bu arada Républicains (Cumhuriyetçiler), François Fillon'un hem Sarkozy hem de gözde Alain Juppé karşısında kazandığı şaşırtıcı zafere rağmen, ayaklarını daha sağlam bir zemine basıyor gibi görünüyorlardı. Sarkozy yönetiminde başbakan olmasına rağmen Fillon cumhurbaşkanının gölgesinde kalmış, hatta kendisiyle "Bay Hiç Kimse" diye dalga geçilmiş, fakat şimdi dikkatle hesaplanmış bir dizi politika sayesinde ikna edici bir zafer kazanmıştı. Katolik kurallara bağlı, bir taşra şatosunda yaşayan beş çocuk babası ve boş zamanlarında amatör otomobil yarışçısı olan Fillon muhafazakâr Fransa'ya hitap ediyordu. Ancak Bayan Thatcher'ın hayranı olarak ekonomide güçlü bir çizgi izlenmesini, sendikaların rolünün sınırlanmasını, otuz beş saatlik çalışma haftasının

sona ermesini ve altmış beş yaşta emekliliği savunduğu için aynı zamanda seküler muhafazakâr sağa hitap ediyordu. Ayrıca, Ulusal Cephe'yle çeşitli bakımlardan aynı zeminde rekabet ederek ona verilen desteği azaltabiliyordu. ABD ile Rusya arasında bağımsız bir yol izleyen Gaullist geleneğe bağlı görünmekle birlikte, Putin'le kişisel dostluğu vardı ve onun Kırım ve Suriye'yle ilgili hedeflerini eleştirmiyordu. Marine Le Pen gibi kararlı bir göçmen karşıtı değilse de gezegenin Musevi-Hıristiyan dünya ile İslam arasında apokaliptik bir savaşla yüz yüze olduğu ve Rusya'nın Doğu'da Hıristiyanların savunulmasında önemli bir rol oynadığı görüşleriyle uyumluydu. Bu görüşleri Donald Trump'ın strateji danışmanı Katolik Steve Bannon'la paylaşıyordu. Programını kişiselleştirmek için kendisini doğruluğu tartışmasız bir adam olarak sundu; parti fonlarıyla ilgili yolsuzluk sorunlarıyla yüz yüze gelen Sarkozy ve Juppé'nin tersi olduğunu ima ediyordu.

Fillon, parlamentoda danışmanlık gibi sahte işler oluşturarak karısına ve iki çocuğuna çıkar sağladığına, Başkan Putin'le toplantılar düzenlediğine, pahalı takım elbise ve kol saati gibi hediyeler kabul ettiğine ilişkin sağanak gibi yağan suçlamalara kadar gözde olmayı sürdürdü. Elbette Marine Le Pen'in partisi de AB kaynaklarından fon almak gibi benzer usulsüzlük suçlamalarıyla yüz yüze geliyor, –hiçbir Fransız bankasının kendisine kredi vermeyeceğini belirtmesine rağmen– First Czech Russian Bank'tan kredi kabul etmekle eleştiriliyordu fakat şöhretinin bütün bunlardan fazla etkilenmediği görülüyordu. Ne var ki Fillon örneğinde bütün bunlar sadece kasıntı bir tavırla iddia ettiği dürüstlüğün alaycı biçimde sorgulanması nedeniyle değil, Hollande, mahkemeler ve medya tarafından kendisine karşı ince bir komplo düzenlendiğine dair suçlamaları yüzünden de tahrip edici oldu. Sonuç olarak Fillon desteğini kaybetti ve birinci turda, yüzde

24,01'le birinci olan Emmanuel Macron'un ve yüzde 21,3'le ikinci olan Marine Le Pen'in arkasından yüzde 20,01'le kalarak üçüncü oldu.

İki ana akım partisinin dramatik başarısızlığıyla birlikte "sistem"in dışında yer alan iki karşıt aday arasında son bir hesaplaşmanın yolu açıldı: AB karşıtı, göçmen karşıtı tutumuyla milliyetçi Le Pen ve AB yanlısı ve kapsayıcı yaklaşımıyla enternasyonalist Macron.

Savaş dönemi işbirliğinde ve Fransız Cezayir'de köklenen bir neofaşist parti için şaşırtıcı olmakla birlikte Ulusal Cephenin ilk turda en fazla oyu alması beklenmişti. Bir başlangıç olarak bütün bağlam Ulusal Cephe'nin lehine değişmişti. "Önce Amerika" olan sloganı, Le Pen'in "ulusal tercih" ısrarıyla uyuşan –ve onu Trump Tower'ın açılışını ziyarete gitmeye iten– Donald Trump'ın zaferi uluslararası alanda onaylanırken, Marine Le Pen, İngiliz Brexit'inin bir "Frexit"in yolunu açtığını ve Avrupa Birliği'nin çöküşüne yardımcı olduğunu düşünüyordu. Kamuoyunun Fransa'daki terörist saldırılardan duyduğu kaygı da –Nisan'da Champs-Élysées'deki silahlı saldırının canlandırdığı bir kaygıydı bu– hiç kuşkusuz Le Pen'in kararlı göçmen karşıtı ve İslam karşıtı tutumuna katkıda bulundu.

Ayrıca, Ulusal Cephe artık kenarda kalmış öfkeli bir hareket değil, ciddi bir politik güçtü ve zengin geçmişine rağmen Le Pen kendisini "élites"in [seçkinler] değil, "sıradan halkın dostu" gibi göstermekte başarılıydı. Ancak partinin dönen şansının arkasındaki gizli güç ENA mezunu genç bir gey olan Florian Philippot'tu. Parti çalışmalarını profesyonelleştirmekle kalmadı, Ulusal Cephe'yi üzerindeki damgadan kararlı bir tutumla arındırmaya koyuldu, hatta Marine Le Pen'i, açıktan ırkçı tutumu ve Holocaust'u inkâr etmesiyle olumsuz etki yaratan babası Jean-Marie'yi ihraç etmeye ikna

edecek kadar ileri gitti. Cephe içerideki düşman olarak hâlâ İslam korkusuna oynayabiliyordu fakat Philippot insanları tıpkı gey ve kürtaj karşıtlığı gibi ırkçılığı ve antisemitizmi de açıkça ifade etmekten caydıran bir etki yarattı. Cephe artık kendisini, sol-sağ bölünmesini ve sınıf farklılıklarını aşan ve sadece muhafazakâr taşraya ya da kuzeydeki sanayileşmemiş bölgelere değil, Fransa'daki her yurtsevere hitap eden kapsayıcı bir ulusal hareket olarak sunuyordu. Marine Le Pen, Rus yanlısı tutumu konusunda kendisine o kadar güveniyordu ki, kampanyanın orta yerinde Moskova'ya gitti ve Başkan Putin tarafından çok iyi karşılandı.

Ne var ki –Rus siber mekanizmasından, hatta iddialara göre Trump yanlısı bir kaynaktan düşmanca bir ilgi gören– Macron kazanmayı umuyordu ve son tartışmada kışkırtıcı ve zihni karışık Le Pen'in hakkından gelerek ikinci turu beklendiği gibi yüzde 33,9'a karşılık yüzde 66,1'le geçti. Peki ülkenin sorunlarını partizan olmayan bir tarzda –de Gaulle'ün partilerin üzerinde yer alan bağımsız bir şahsiyet olarak cumhurbaşkanı anlayışını yansıtan bir yaklaşımla– ele almak için standart sol-sağ ayrımını aşma arzusu duyan, 39 yaşındaki bu zeki ve karizmatik adamdan ne bekleniyordu? En Marche! (Macron'un kurduğu Hareket Partisi) ile soldan ve sağdan alınan kişilerle oluşturulan yeni bir hareketle, hayati Haziran parlamento seçimlerinde her seçim çevresinde bir adayla temsil edilme hedefiyle ne kazanılabilirdi? Milletvekillerinin yarısını sivil toplum üyeleriyle gerçekten değiştirebilir, bir çoğunluğu kazanabilir ya da en azından işleyen bir koalisyon kurabilir ve parti eğilimlerinden çok uzmanlıklarına göre seçilen yaklaşık on beş üyeli bir kabineyle çalışabilir miydi? Ya da o sadece, Marine Le Pen ve Mélanchon'un iddia ettikleri gibi, ne başat bir Almanya ile ne de işsizlikle başa çıkması mümkün olan, bankacı kılığına bürünmüş başka bir Hollan-

de mıydı?

Ekonomi konusunda Macron, sosyal önlemlerle dengelenen neoliberal bir yaklaşım izlemek niyetindeydi. Yatırımları ve rekabetçiliği artırmak amacıyla, eğitim ve yeşil ekonomiye geçiş için 50 milyar avroluk bir teşvik sağlayacak, bu miktar kamu hizmetlerinde aşamalı bir azaltmayla, kamu harcamalarında sağlanan bir kesintiyle karşılanacaktı. Aynı zamanda kurumlar vergisinden kesinti yapacak, işverenlerin katkılarını azaltacak ve mali yatırımı servet vergisinin dışında bırakacaktı. İşgücü piyasasındaki reform şu formülle yapılacaktı: Firmalar 35 saat olan çalışma haftasını çalışanlarla anlaşma yapmak şartıyla değiştirebilecek, fakat emeklilik yaşı 62'de tutulacak, emekli maaşlarına dokunulmayacak, çiftçilere ve esnafa işsizlik yardımları artırılacak, çalışanların maaşından kesilen vergiler azaltılacak ve hanelerin yüzde 80'i konut vergisinden muaf tutulacaktı.

Macron dışişlerinde genellikle liberal enternasyonalist bir tutum aldı. Cezayir'deki Fransız sömürgeciliğini "insanlığa karşı suç" olarak betimlemesi[17] Marine Le Pen taraftarlarından ölüm tehdidi almasına yol açtı. O sırada Le Pen, Fransa'nın "1942'de Yahudilerin sınır dışı edilmesinden sorumlu olmadığı"nı iddia ediyordu.[18] Macron sert bir terörizmi önleme çizgisini ılımlı bir sekülarizm konumuyla birleştirdi ve göç konusunda Angela Merkel'in liberal politikasını destekledi. Almanya'yla ilişkilere gelince, beş yıl önce havayı yumuşatmak için Berlin'e giden uçakta Hollande'la birlikte olmuş, onun kemer sıkmaya karşı önlemler almakta başarısız olduğunu görmüş, avro bölgesinin Yunanistan'a sert tavrını bizzat eleştirmişti. Bu nedenle Fransa'nın yüz yüze bulunduğu ciddi işsizlik sorununun aynı zamanda bir Avrupa sorunu olduğunu, iyice belirsiz zamanların gelmesi ve İngiltere'nin kenara çekilmesiyle birlikte artık AB'nin de tehdit altında ol-

duğunu biliyordu. Her iki ülkenin yararlanacağı, bunun yanı sıra Birlik'e yeni bir hız da kazandıracak güçlü bir Fransız-Alman uyumunu tartışmak için Berlin'e iki ziyarette bulunmuştu. Özgül olarak Almanya'nın kendi bütçesi olan güçlü bir avro bölgesi planını desteklemesini, kemer sıkma uygulamalarını daha fazla yatırım ve büyüme lehine gevşetmesini ve bir ortak yatırım programı üzerinde Fransa'yla daha yakın çalışmasını istiyordu. Angela Merkel'in çevresinde bulunanlardan gelecek direnişin farkındaydı fakat Fransız bütçe açığını AB tavanı olan GSYH'nin yüzde 3'ünün altında tutma ilkesine bağlıydı ve Almanya, Avrupa'nın öncü gücü olarak baskı altında kalmak istemeyecekti. Başarılı olması hâlinde plan hem ulusal çıkarlara hem de geniş Avrupa çıkarlarına aynı anda hizmet edecekti.

Fransız cumhurbaşkanlığı soyut olarak olağanüstü güçlü bir makamdır fakat değişime direnç, derin köklere sahiptir ve Macron'un çok hızlı bir biçimde başkanlığa kendi damgasını vurması gerekecektir. Umudu, dar parti çıkarlarından özgürleşmiş bir cumhurbaşkanının bütünlüklü ve dengeli yaklaşımıyla ülkenin sorunlarına pragmatik bir çözüm sağlamaktı. Bu arada, popülizmin ve korumacılığın ayartısına kapılan sarsılmış bir Batı dünyasında bu genç ve cesur yeni başkan, Fransa'nın enternasyonalizm ve demokrasi değerlerini desteklediğini söyleyebiliyordu.

NOTLAR

1. Bölüm:
Cro-Magnon İnsanı, Roma Galyası ve Feodal Krallık

1 André Leroi-Gourhan, *The Dawn of European Art* (Cambridge: Cambridge University Press, 1982), s. 75.

2 R. Dale Guthrie, *The Nature of Paleolithic Art* (Chicago, II ve Londra: Chicago University Press, 2005), s. 270.

3 Vercingétorix hakkında çelişen sunumlar için bkz. Paul M. Martin, Vercingétorix (Paris: Perrin, 2000) ve Christian Goudineau, *Le Dossier Vercingétorix* (Arles: Actes Sud/Errance, 2001).

4 Manuel Armand, "*Das archéologues révèlent une veritable metropole arverne,*" *Le Monde*, 29 Ağustos 2007.

5 Julius Caesar, *The Gallic War and the Civil War* (çev. John Warrington) (Londra: Heron Books, 1969), s. 201.

6 Edward James, *The Origins of France: From Clovis to the Capetians, 500-1000* (Londra: Macmillan, 1982), s. 139.

7 Voltaire, *Essai sur l'histoire générale et sur les moeurs et l'esprit-des nations* (ed. R. Pomeau) (Paris: Garnier, 1963), cilt 1, s. 685.

2. Bölüm:
Kanla Doğan Bir Ulus

1 Aliénor, Shakespeare'in *Kral John*'unda, Jean Anouilh'in oyunu *Becket*'de ve senaryosunu James Goldman'ın yazdığı, Katharine Hepburn ile Peter O'Toole'un oynadıkları *The Lion in Winter*'da yer alır.

2 Simon de Monfort'un babası Leicester Kontu III. Henry'e karşı baronluk isyanına önderlik etti.

3 Peter de Rosa, *Vicars of Christ* (Londra: Transworld, 1988), s. 165.

4 Özellikle, Helen Waddell'in romanı *Peter Abelard* (1933) temelinde Ronald Millar'ın oyunu *Héloise and Abelard* (1970).

5 Richard A. Newhall (der.), *The Chronicle of Jean de Venette* (çev. Jean Birdsall) (New York: Columbia University Press, 1953), s. 48-9.

6 Colette Beaune, *Jeanne d'Arc* (Paris: Perrin, 2004), s. 10.

7 Norbert Elias, *The Civilising Process: State Formation and Civilisation* (çev. Edmund Jephcott) (Oxford: Vlackwell, 1982), s. 44. Ayrıca bkz. s. 8-12 ve 117-61.

3. Bölüm
Rönesans, Reformasyon ve Din Savaşları

1 Bunların arasında Verdi'nin Rigoletto operasını esinleyen *Le Roi s'amuse* [*Kral Eğleniyor*] adlı oyunu ve Sacha Guitry ve Jean Marais gibi tanınmış aktörlerin rol aldığı bir dizi Fransız filmi yer alır.

2 Joachim du Bellay, *Les Regrets*'teki "Invocation àla France"ın ilk satırı.

3 Bu konuda uzun süredir devam eden anlaşmazlığa dair bir değerlendirme için bkz. R. J. Knecht, *Catherine de' Medici* (Londra ve New York: Longman, 1998), özellikle s. Xi-xiv ve 163-5.

4 Lucien Febvre, *Le Problème de l'incroyance au 16e siècle: la religion de Rabelais* (Paris: Albin Michel, 1942), s. 212 ve "*Les limites de l'incroyance au XVIe siècle*" başlıklı bölüm s. 361 vd.
5 François Rabelais, *Gargantua* (Pantagruel, Paris: Arléa, 1999), s. 57.
6 Michel de Montaigne, *Les Essais* (Paris: Arléa, 1992), s. 67, 157.

4. Bölüm:
Güneş Kralın Muhteşem Yüzyılı

1 Cardinal de Retz (Paul de Gondi), *Mémoires* (der. G. Montgrédien) (Paris, Garnier, 1935), C. I, s. 49.
2 A.g.y., s. 87.
3 Jean-Christian Petitfils, *Louis XIV* (Paris: Perrin, 1995), s. 434-7.
4 Comtesse de Boigne, *Mémoires* (Paris: Mercure de France, 1971), C. I, s. 37.
5 *Ridicule* (1996), Patrice Leconte'nin yönettiği, Charles Berling, Jean Rochefort ve Fanny Ardant'ın oynadığı film.
6 Jean-Marie Apostolidès, *Ke-Roi-machine: spectacle et politique au temps de Louis XIV* içinde (Paris: Editions de Minuit, 1981).
7 Peter Burke, *The Fabrication of Louis XIV* (New Haven, CT: Yale University Press, 1992), s. 13.
8 Louis XIV, *Mémories* (Paris: Tallandier, 1978), s. 42.
9 A.g.y., s. 111, 203.

5. Bölüm:
Aydınlanma ve Monarşinin Düşüşü

1 Madame de Maintenon, *L'Allée du Roi: souvenirs de Françoise d'Aubigné, Parquise de Maintenon* (düzenleyen, Françoise Chandemagor) (Paris: Juillard, 1981).
2 Madame de Pompadour 1927'de Lillian Gish'le başlayarak

pek çok film yıldızı tarafından canlandırılmış, Alman operetine, standart şampanya kadehine ve bir Kaliforniya şarabına esin kaynağı olmuştur. Biyografiler, Evelyn Lever (Paris: Perrin, 2000) ve Nancy Mitford'a (New York: Random House, 1953) aittir.

3 Michel Foucault, *Surveillier et punir: naissance de la prison* (Paris: Gallimard, 1975), s. 9-11.

4 Voltaire, *Candide* (Paris: Bordas, 1969), s. 147.

5 Fransızlar ile İngilizlerin birbirlerine bakışlarına ilişkin İngilizce araştırmalar içinde en bütünlüklü olanı için bkz. Robert ve Isabella Tombs, That Sweet Enemy (Londra: Heinemann, 2006).

6 Madame Campan, *Mémoires sur la vie de Marie-Antoniette* (Paris: Nelson, özgün yeni bs. 1823), s. 57-8.

7 Louis de Saint-Just, Ulusal Konvansiyon'da 3 Mart 1794'te yaptığı konuşma, *Oeuvres complètes* (Paris: Lebovici, 1984), s. 715.

8 Bertrand Russell, *History of Western Philosophy* (Londra: Allen & Unwin, 1946), s. 723.

9 Jean-Pierre Poirier, *Turgot: Laissez-faire et progrès social* (Paris: Perrin, 1999), s. 343.

10 Louis XVI, *Journal* (der. Louis Nicolardot) (Paris: Dentu, 1873), s. 136.

6. Bölüm:
Devrim'den Napoleon'a

1 Georges Lefebvre, *La Révolution française* (Paris: Presses Universities de France, 1951); Albert Soboul, *La Civilisation de la Révolution française*, 3 c (Paris: Arthaud, 1970-1983).

2 François Furet, *Penser la Révolution française* (Paris: Gallimard, 1978).

3 Jacques Godechot, *Les Révolutions (1770-1799)* (Paris: Presses Universitaires de France, 1963).

4 A.g.y., bkz özellikle s. 371-3.
5 Dominique Godineau, *Citoyennes tricoteuses: le femmes du peuple à Paris pendant la Révolution française* (Aix-en-Provence: Alinéa, 1988).
6 Bkz. Bailey Stone, *Reinterpreting the French Revolution* (Cambridge: Cambridge University Press, 2002).
7 J. M. Thompson, *English Witnesses of the French Revolution* (Oxford: Blackwell, 1938), s. 231.
8 Bu gözetleme balonunun ilk kez kullanıldığı (Fransız saflarında) savaştı.
9 Theda Stocpol, *States and Social Revolutions: a Comparative Analysis of France, Russia and China* (Cambridge: ambridge University Press, 1979).
10 Georges Lefebvre, *Napoléon* (Paris: Presses Universitaires de France, 6. Bs., 1969), s. 598.
11 Martyn Lyons, *Napoleon Bonaparte and the Legacy of the French Revolution* (Londra: Macmillan, 1994), s. 298.

7. Bölüm:
Devrimin Artçı Şokları ve Öteki Napoleon

1 Arnold Hauser, *The Social History of Art, III: Rocco, Classicism and Romanticism* (Londra ve New York: Routledge, 1999).
2 Frank E. Manuel ve Fritzie P. Manuel, *Utopian Thought in the Western World* (Oxford: Blackwell, 1979), s. 588.
3 Karl Marx, "The Revolution in Germany," *Neue Rheinische Zeitung*, David McLellan (der.), *Karl Marx: Selected Writings* (Oxford: Oxford University Press, 1977), s. 273.
4 Jean Sagnes, *Napoléon III: le parcoursd'un Saint-simonien* (Sète: Éditions Singulières, 2008), s. 541.
5 Éric Anceau, *Napoléon III* (Paris: Tallandier, 2008).
6 Bkz. Roger Price, *The French Second Empire: an Anatomy of Political Power* (Cambridge: Cambridge University Press, 2001), s. 250 vd.

8. Bölüm:
Üçüncü Cumhuriyet: *Semaine Sanglante*'tan Birinci Dünya Savaşı'na

1 Eugene Schulkind, *The Paris Commune of 1871: The View from the Left* (Londra: Jonathan Cape, 1972), s. 27.
2 Jacques Rougerie, *La Commune* (Paris: Presses Universitaires de France, 1988), s. 118-20.
3 Bkz. Colette E. Wilson, *Paris and the Commune 1871-78: The Problem of Forgetting* (Manchester: Manchester University Press, 2007), s. 208-10.
4 Karl Marx, "The Civil War in France," s. 307; Marx ve Engels, *Selected Works* (Londra: Lawrence and Wishart, 1968) içinde; Friedrich Engels, "Introduction," s. 259.
5 Robert Tombs, *The Paris Commune, 1871* (Londra: Longman, 1999), s. 215.
6 Bernard Dorival, *Les Étapes de la peinture française contemporaine*, C. 1 (Paris: Gallimard, 1948), s. 22 vd.
7 T. J. Clark, *The Painting of Modern Life: Paris in the Art of Manet and his Followers* (Londra: Thames and Hudson, 1984), s. 267.
8 Jean-Baptiste Duroselle'in düzenlediği "*Évolution* of 1931" değerlendirmesi, *La France et les Français 1900-1914* içinde (Paris: Éditions Richelieu, 1972), s. 34-40.
9 Jean-Jacques Becker, *Les Français dans la Grande Guerre* (Paris: Éditions Laffront, 1980), s. 305.

9. Bölüm:
1919-1940: Zaferden Çıkan Yenilgi

1 John Maynard Keynes, *The Economic Consequences of the Peace* (Giriş, David Felix) (Brunswick, NJ, ve Londra: Translation Publishers, 2003), s. 37.
2 Jacques Bainville, *Les Conséquences politiques de la paix* (Paris: Éditions de l'Arsenal, 1995), s. 21-2.

3 Pierre Ronouvin, *Le Traité Versailles* (Paris: Flammarion, 1969), s. 117.
4 Paul Valéry, "La Crise de l'esprit", *Variété*, I (Paris: Éditions de la Nouvelle Revue Française, 1924), s. 11-12
5 André Malraux, *La Tentation de l'Occident* (Paris: Grasset, 1927), s. 29.
6 André Breton, Les Manifestes du Surréalisme (Paris: Sagittaire, 1946), s. 72
7 Giles Morin ve Gilles Ricgards (der.), *Les Deux France du Front Populaire* (Paris: L'Harmattan, 2008), s. 4.
8 Stéphane Sirot, "La vague de grèves du front populaire des interprétations, divergentes et uncertaines", Morin ve Richard, *Les Deux France du Front Populaire*, s. 57.
9 Jean Brunet, *Histoire du Front Populaire* (Paris: Presses Universitaires de France, 1991), s. 122.

10. Bölüm:
İkinci Dünya Savaşı: İşbirliği ve Direniş

1 Jean-Paul Sartre, "La République du silence," *Situations III* (Paris, Gallimard, 1949), s. 11.
2 André Figueras, *Philippe Pétain, devant l'histoire et la patrie* (Paris: Éditions de l'Orme Rond, 1985), s. 86.
3 Rod Kedward, *La Vie en bleu: France and the French since 1900* (Londra: Penguin, 2005), s. 252.
4 Charles de Gaulle, *Mémoires* (Paris: Gallimard, La Pléiade, 2000), s. 71.
5 Jean Lacouture, *De Gaulle* (Paris: Éditions du Seuil, 1969), s. 89.
6 Şebekenin diğer mensubu René Hardy, Moulin'le eşzamanlı olarak yakalandı fakat serbest bırakıldı. Moulin ihanet suçlamasıyla iki kez yargılandı ve aklandı. Moulin'in ölümüne ilişkin belirsizlik günümüzde de sürmektedir.

7 Bkz. Philippe Burrin, *La France à l'heure allemande: 1940-1944* (Paris: Éditions du Seuil, 1995), s. 470.
8 Robert O. Paxton, *Vichy France, Old Guard and New Order, 1940-1944* (New York: Columbia University Press, 2001: 1972, yeni Giriş bölümüyle), s. xxix.
9 Laurent Joly, *Vichy dans la "Solution finale": histoire du Commissariat Général aux Questions Juives* (Paris: Grasset, 2006), s. 848.
10 André Malraux, *Les Chênes qu'on abat* (Paris: Gallimard, 1971), s. 236.

11. Bölüm:
Soğuk Savaş ve Sömürge Krizlerinde Dördüncü Cumhuriyet

1 Bkz. Stéphane Sirot, *Maurice Thorez* (Paris: Presse de la Fondation Nationale des Sciences Politiques, 2000) s. 40.
2 Annie Kriegel, *Les Communistes française: 1920-1970* (Paris: Éditions du Seuil, 3. Basım, 1985), s. 275.
3 Jean-Paul Sartre, *Questions de méthode* (Paris: Gallimard, 1960), s. 27.
4 Jean-Baptiste Duroselle, *Deux Types de grands hommes: le Général de Gaulle et Jean Monnet* (Cenevre: Institut Universitaire de Hautes Études Internationales, 1977), s. 16.
5 François Duchêne, *Jean Monnet: the First Statesman of Interdependence* (New York: Norton, 1994), s. 148.
6 Gilles Férier, *Les Trois guerres d'Indochine* (Lyon: Presses Universitaires, 1993), s. 22.
7 Eric Roussel, *Pierre Mendès-France* (Paris: Gallimard, 2007), s. 525.
8 Michel Winock, *L'Agonie de la I Ve République* (Paris, Gallimard: 2006), s. 90.
9 René Lefebvre, *Guy Mollet: le mal aimé* (Paris: Plon, 1992), s. 189.

10 Yönetmenliğini Gillo Pontecorvo'nun yaptığı, 1966 Venedik Film Festivali'nde *La Bataille d'Alger* "En İyi Film" ödülü kazandı, günümüzde izlenebilmesine rağmen o sırada Fransa'da hemen yasaklandı.
11 Bkz. Raphaëlle Branche, *La Torture et l'armée, pendant la guerre d'Algérie: 1954-1962* (Paris: Gallimard, 2001).

12. Bölüm:
De Gaulle'ün Trajikomediyle Sona Eren Altın On Yılı

1 Charles de Gaulle, *Mémoires*, s. 825-6.
2 Jean-François Revel, *Le Style du Général* (Paris: Éditions Complexe, 1988), s. 17.
3 Jean-Christian Petitfils, *La Démocratie giscardienne* (Paris: Presses Universitaires de France, 1981), s. 63.
4 François Duchêne, *Jean Monnet*, s. 361.
5 Jean Fourastié, *Les Trente glorieuses, ou la révolution invisible de 1946-75* (Paris: Fayard, 1979), s. 28.
6 Serge Bernstein ve Michel Winock, *La République recommence, de 1944 à nos jours* (Paris: Gallimard, 2002), C. 1, s. 279.
7 Alain Peyrefitte, *C'était de Gaulle* (Paris: Gallimard, 2002), C. 1, s. 279.
8 A.g.y., C. 3, s. 247.
9 Raymond Aron, *La Révolution introuvable* (Paris: Arthème Fayard, 1968), s. 141.
10 Éric Roussel, *Charles de Gaulle* (Paris: Gallimard, 2002), s. 877.
11 Maurice Agulhon, *De Gaulle: histoire, symbole, mythe* (Paris: Plon, 2000), s. 142.

13. Bölüm:
"Cumhuriyetçi Monarşi"nin Mutasyonları:
Pompidou'dan Chirac'a

1 Georges Pompidou, *Le Noeud gordien* (Paris: Plon, 1974).
2 Olivier Todd, *La Marelle de Giscard, 1926-1974* (Paris: Laffont, 1977), s. 445.
3 Jean-Christian Petitfils, *La Démocratie giscardienne* (Paris: Presses Universitaires de France, 1981), s. 63.
4 Alain Duhamel, *La République giscardienne* (Paris: Grasset, 1980), s. 11.
5 Claude Cancès, *Histoire du 36 Quai des Orfèvres* (Paris: Éditions Jacob-Duvernet, 2010)
6 David S. Bell, *François Mitterand: a Political Biography* (Cambridge: Polity, 2005), s. Viii.
7 Pierre Joxe, *Pourquoi Mitterand?* (Paris: Philippe Rey, 2006), s. 12
8 Franz-Olivier Giesbert, *François Mitterand* (Paris, Éditions du Seuil, 1996), s. 127.
9 Philippe Madelin, *Jacques Chirac*, s. 775.
10 Franz-Oliver Giesbert, *François Chirac*, s. 775.
11 Philippe Madelin, *Jacques Chirac*, s. 775.
12 Jean-Marie Colombani ve Hugues Portelli, *Le Double Septennat de François Mitterand* (Paris: Grasset, 1995), s. 20-1.

14. Bölüm:
"Fransız İstisnası": Gerçeklik mi, Yanılsama mı?

1 Fernand Braudel, *L'Identité de la France* (Paris: Arthaud-Flammarion, 1986-7), C. 3, s. 423.
2 Sue Collard, "The Elusive French Exception", Emmanuel Godin ve Tony Chafer (der.), *The French Exception* (New York ve Oxford: Berghahn), s. 31.
3 François Furet, "La France unie...", François Furet, Jacques

Julliard ve Pierre Rosanvallon, *La République du centre: la fin de l'exception française* (Paris: Calmann-Lévy, 1988), s. 54-5.
4 Bkz. Jean Chesneaux, "La France, un pays comme les autres?", Michel Wieviorka (der.), *Peut-on encore chanter la douce France? Les entretiens d'Auxerre* (La Tour d'Aigues: Aube, 2007), s. 82.
5 Nick Hewlett, "France and Exceptionalism", Godin ve Chafer, *The French Exception*, s. 8.
6 Bkz. Marie-Claude Blais, *La Solidarité: histoire d'une idée* (Paris: Gallimard, 2007), s. 318.
7 Said Bouamama, *La France: autopsie d'un mythe national* (Paris: Larousse, 2008), s. 10, 14-15 vd.
8 Abigail Gregory ve Ursula Tidd (der.), *Women in Contemporary France* (Oxford: Berg, 2000), s. 213.
9 Dünya Ekonomik Forumu, *Global Gender Gap Report*, 2016.
10 Ben Clift, "French Socialists, Dirigisme and the Troubled Europeanisation of Employment Policy", Godin ve Chafer, *The French Exception* içinde, s. 110.

15. Bölüm:
Yeni Bir Yüzyıl, Küresel Durgunluk ve Bonapartist Bir Cumhurbaşkanı

1 Serge Raffy, *La Guerre des trois* (Paris: Fayard, 2006), s. 20.
2 Frédéric Charpier, *Nicolas Sarkozy enquête sur un homme de pouvoir* (Paris: Presses de la Cité, 2007), s. 301.
3 Yasmina Reza, *L'Aube le soir ou la nuit* (Paris: Grasset, 2007), özellikle s. 38-40.
4 Catherine Nay, *Un Pouvoir nommé désir* (Paris: Grasset, 2007), s. 35-42.
5 Michaël Darmon, *La Vraie natüre de Nicolas Sarkozy* (Paris Éditions du Seuil, 2007), s 230-1.
6 Alexander Kara, *Ségo, Sarko, qui choisir* içinde (Paris: l'Arc-

hipel, 2007), s. 62.
7 Yasmina Reza, *L'Aube le soir ou la muit*, s. 144.
8 Catherine Nay, *Un Pouvoir, les religions, l'espérance* (Paris, Pocket, 2005), s. 29.
9 Nicolas Sarkozy, *La République, les religions, l'espérance* (Paris: Pocket, 2005), s. 29.
10 Sami Naïr, *Un Détournement: Nicolas Sarkozy et la 'politique de civilisation'* (Paris: Gallimard, 2008), s. 18.
11 Bkz. Andrew Hussey, *The French Intifada: the Long War between France and its Arabs*, (Londra: Granta, 2014), s. 51-62.

16. Bölüm:
Yeni Dünya Düzeninde Fransa

1 Antonin André & Karim Rissouli, *Conversations privées avec le Président*, s. 9.
2 Discours d'investiture, *Palais de l'Élysée* internet sitesi, 15. 5. 2012.
3 Nicholas Sarkozy, *La France pour la vie*, s. 117.
4 Andrew Rossiter, "Can Anyone change France?, About-France.com Academic, 2014.
5 Bkz. "*Le Bidan préliminarie du quinquennat de F. Hollande*," *Observateur Français des Conjonctures économiques* (OFCE), internet sitesi, 19.11. 2012.
6 Hükümet sözcüsü Majat Vallaud-Belkacem, *Les Echos*, web, 19. 11. 2012.
7 Valérie Trierweiler, *Merci pour ce moment* (Paris: Les Arènes, 2014), s. 151, 198.
8 *Conversations privées avec le Président*, a.g.y, s. 300.
9 *Le Monde*, web, 13. 10. 2014.
10 Gérard Davet ve Fabrice L'homme, *Un Président ne devrait pas dire ça: Les secrets d'unquinquennat* (Stock, 2016).
11 *Challenges*, internet sitesi, 16. 10. 2016.

12 *Le Monde*, internet sitesi, 16. 10. 2016.

13 Véronique Bouzou, *Ces profs qu'on assassine*, (J-C. Gawsewitch, 2009); *La Journée de la jupe*, der. Jean-Paul Lilienfeld, 2008.

14 Bkz., National Institute of Statistics: *INSEE Réference – Immigrés et descendants d'immigrés en France*, Ekim 2012; ayrıca, Le Monde, internet sitesi, 23. 01. 2014.

15 *Vaincre le totalitarisme islamique* (Albin Michel, 2016).

16 Conseil Économique, Social et Environmental, *Rapport Annuel sur l'État de la France 2016*, web.

17 *France* 24, web, 16.02.2017.

18 *Le Monde*, web, 9.04.2017.

KAYNAKLAR

FRANSIZCA KAYNAKLAR

Genel Tarih

Duby, G. (ed.) *Histoire de la France*, 3 vols (Paris: Larousse, 1987).

Gallo, M. *L'Ame de la France*, 2 vols (Paris: J'ai lu, 2007).

Sirinelli, J.-F. *Dictionnaire de l'Histoire de France*, 2 vols (Paris: Armand Colin, 1999).

Dönem Tarihleri

Bourdier, F. *Préhistoire de France* (Paris: Flammarion, 1967).

Roman, D. *Histoire de la Gaule* (Paris: Fayard, 1997).

Delort, R. *La Vie au Moyen Age* (Paris: Éditions du Seuil, 1982).

Favier, J. *Dictionnaire de la France médiévale* (Paris: Fayard, 1993).

Bély, L. (ed.) *Dictionnaire de l'Ancien Régime, XVIe–XVIIIe siècle* (Paris: Presses Universitaires de France, 1996; paperback 2002).

Muchembled, R. *Sociétés, cultures et mentalités dans la France moderne, XVIe–XVIIIe siècle* (Paris: Armand Colin, 2001).

Solnon, J.-F. *La Cour de France* (Paris: Fayard, 1987).

Furet, F. and Ozouf, M. (ed.) *Dictionnaire critique de la Révolu-*

tion française (Paris: Flammarion, 1988).

Lefebvre, G. *La Révolution française* (Paris: Presses Universitaires de France, 1951).

Demier, D. *La France du XIXe siècle,* (Paris: Éditions du Seuil, 2000).

Dupâquier, J. ve Kessler, D. *La Société française au XIXe siècle* (Paris: Fayard, 1992).

Agulhon, M. *La République de Jules Ferry à François Mitterrand, 1880–1995* (Paris: Hachette, 1997).

Becker, J.-J. *Histoire politique de la France depuis 1945* (Paris: Armand Colin, 1998).

Rémond, R. *Le Siècle dernier de 1918 à 2002* (Paris: Fayard, 2003).

Sirinelli, J.-F. (ed.) *La France de 1914 à nos jours* (Paris: Presses Universitaires de France, 2004).

İNGİLİZCE KAYNAKLAR

Genel

Braudel, F. *The Identity of France,* 2 vols (Londra: Collins, 1988–90).

Clout, H. *Themes in the Historical Geography of France* (Londra: Academic Press, 1977).

Cobb, R. *ASecond Identity* (Oxford: Oxford University Press, 1969).

Fenby, J. *The History of Modern France* (Londra, Simon & Schuster, 2015).

Gildea, R. *The Past in French History* (New Haven, CT: Yale University Press, 1994).

Hazan, E. *The Invention of Paris: a History in Footsteps* (Londra: Verso, 2010).

Hazareesingh, S. *How the French Think* (Londra, Penguin, 2015).

Jones, C. *France* (Cambridge: Cambridge University Press, 1994).

Price, R. *A Concise History of France* (Cambridge: Cambridge University Press, 1993; 2. Bas., 2005.

Todd, E. *The Making of Modern France* (Oxford: Blackwell, 1991).

Tombs, R. ve I. *That Sweet Enemy: the French and the British from the Sun King to the Present* (Heinemann, 2006).

Zeldin, T. *The French* (Flamingo, 1983).

Devrimden Önce Fransa (1-5. Bölümler)

Pigott, S., Daniel, G. ve McBurney, C. (eds) *France Before the Romans* (Londra: Thames and Hudson, 1973).

Leroi-Gourhan, A. *The Dawn of European Art* (Cambridge University Press, 1982).

Drinkwater, J. F. *Roman Gaul, the Three Provinces* (Londra: Croom Helm, 1983).

James, E. *The Origins of France: From Clovis to the Capetians 500–1000* (Londra: Macmillan, 1982).

Heer, F. *Charlemagne and his World* (Londra: Weidenfeld & Nicolson, 1975).

Bull, M. *France in the Central Middle Ages: 900–1200* (Oxford: Oxford University Press, 2002).

Turner, R. V. *Eleanor of Aquitaine: Queen of France, Queen of England* (New Haven, CT: Yale University Press, 2009).

Grant, L. M. *Abbot Suger of St Denis: Church and State in Early 12th Century France* (Harlow: Longman, 1998).

Potter, D. (ed.) *France in the later Middle Ages, 1200–1500* (Oxford: Oxford University Press, 2003).

Gaposchkin, M. *The Making of Saint Louis: Kingship, Sanctity and Crusade in the later Middle Ages* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 2008).

Allmand, C. T. *The Hundred Years War* (Cambridge: Cambridge University Press, 1989).

Warner, M. *Joan of Arc* (Londra: Vintage, 1991).

Holt, M. P. (ed.) *Renaissance and Reformation France, 1500–1648* (Oxford: Oxford University Press, 2002).

Hufton, O. L. *The Prospect before Her: a History of Women in Western Europe*, Vol. 1: 1500–1800 (Londra: HarperCollins, 1995).

Major, J. R. *From Renaissance Monarchy to Absolute Monarchy* (Baltimore, MD: John Hopkins University Press, 1994).

Knecht, R. *Francis I* (Cambridge: Cambridge University Press, 1982).

Pitts, V. J. *Henri IV of France* (Baltimore, MD: John Hopkins University Press, 2008).

Shennan, J. H. *The Bourbons* (Londra: Hambledon Continuum, 2007).

Mousnier, R. *The Institutions of France under the Absolute Monarchy, 1598–1789*, Cilt 1 ve 2 (Chicago: Chicago University Press, 1979, 1984).

Bergin, J. *The Rise of Richelieu* (New Haven, CT: Yale University Press, 1991).

Tapié, V. L. *France in the Age of Louis XIII and Richelieu* (Londra: Macmillan, 1974).

Lossky, A. *Louis XIV and the French Monarchy* (New Brunswick, NJ: Rutgers University Press, 1994).

Wilkinson, R. *Louis XIV* (Londra: Routledge, 2007).

Barnwell, H. T. *The Tragic Drama of Corneille and Racine* (Oxford: Clarendon Press, 1982).

Bell, D. A. *Lawyers and Citizens: the Making of a Political Elite in Old Régime France* (Oxford: Oxford University Press, 1994).

McManners, J. *Church and Society in Eighteenth Century France*, 2 cilt (Oxford: Clarendon Press, 1998).

Stone, B. *The French Parlements and the Crisis of the Old Regime* (Chapel Hill, NC: University of North Carolina Press, 1986).

Lever, E. *Madame de Pompadour* (New York: Farrar, Straus & Giroux, 2002).

Wade, I. *The Structure and Form of the French Enlightenment*, 2 cilt (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1977).

Chartier, R. *The Cultural Origins of the French Revolution* (Durham, NC: Duke University Press, 1991).

Devrimden İkinci Dünya Savaşının Sonuna Kadar (6-10. Bölümler)

Stone, B. *Reinterpreting the French Revolution* (Cambridge: Cambridge University Press, 2002).

Dwyer, P. G. ve McPhee, P. (eds) *The French Revolution and Napoleon: a Sourcebook* (Londra: Routledge, 2002).

Crook, M. (ed.) *Revolutionary France, 1788–1880* (Oxford: Oxford University Press, 2002).

Doyle, W. *The Oxford History of the French Revolution* (2. Bas., Oxford University Press, 2003).

Furet, F. *The French Revolution, 1770–1814* (Oxford and Cambridge, MA: Blackwell, 1996).

Scurr, R. *Fatal Purity: Robespierre and the French Revolution* (Londra: Chatto & Windus, 2006).

Asprey, R. *The Reign of Napoleon Bonaparte* (New York: Basic Books, 2001).

Alexander, R. S. *Napoleon* (Londra: Arnold, 2001).

Lyons, M. *Napoleon Bonaparte and the Legacy of the French Revolution* (Londra: Macmillan, 1994).

Lough, J. and M. *An Introduction to Nineteenth Century France* (Londra: Longman, 1978).

Heywood, C. *The Development of the French Economy, 1750–*

1914 (Cambridge: Cambridge University Press, 1992).

Price, R. *A Social History of Nineteenth Century France* (Londra: Hutchinson, 1987).

Mansel, P. *Louis XVIII* (revised edn, Londra: John Murray, 2005).

Bresler, F. *Napoleon III* (Londra: HarperCollins, 1999).

Tombs, R. *The Paris Commune, 1871* (Londra: Longman, 1999).

Mayeur, J. M. ve Rebérioux, M. *The Third Republic: From its Origins to the Great War, 1871–1914* (Cambridge: Cambridge University Press, 1984).

Begley, L. *Why the Dreyfus Affair Matters* (New Haven, CT: Yale University Press, 2010).

Cahm, E. *The Dreyfus Affair in French Society and Politics* (Londra: Longman, 1996).

Shattuck, R. *The Banquet Years: the Origins of the Avant-Garde in France, 1885–World War One* (Gözd. geç. bas., Cape, 1969).

Macmillan, J. F. (ed.) *Modern France, 1880–2002* (Oxford: Oxford University Press, 2003).

Becker, J.-J. *The Great War and the French People* (Leamington Spa: Berg, 1986).

Smith, L., Audoin, S. ve Becker, A. *France and the Great War, 1914–18* (Cambridge: Cambridge University Press, 2003).

Johnson, D. and M. *The Age of Illusion: Art and Politics in France, 1918–40* (Londra: Thames & Hudson, 1987).

Larkin, M. *France since the Popular Front, 1936–86* (2. Bas., Oxford: Clarendon Press, 1997).

Reynolds, S. *France between the Wars: Gender and Politics* (Londra: Routledge, 1996).

Paxton, R. O. *Vichy France: Old Guard and New Order, 1940–1944* (New York: Columbia University Press, 2001).

Kedward, H. R. *Occupied France: Collaboration and Resistance, 1940–1944* (Oxford: Blackwell, 1985).

Judt, T. *Marxism and the French Left: Studies in Labour and Politics in France, 1830–1981* (Oxford: Clarendon, 1986).

Rémond, R. *The Right Wing in France from 1815 to de Gaulle* (2. Bas., Philadelphia, PA: University of Pennsylvania Press, 1969).

Johnson, R. W. *The Long March of the French Left* (Londra: Macmillan, 1981).

Mortimer, E. *The Rise of the French Communist Party, 1920–47* (Londra: Faber, 1984).

Gildea, R. *Fighters in the Shadows: a New History of the French Resistance* (Cambridge Mass., Harvard University Press, 2015).

Çağdaş Fransa (11-16. Bölümler)

Kedward, R. *La Vie en bleu: France and the French since 1900* (Londra: Penguin, 2006).

Gildea, R. *France since 1945* (2. Bas., Oxford: Oxford University Press, 2002).

Hewlett, N. *Modern French Politics: Analysing Conflict and Consensus since 1945* (Cambridge: Polity, 1998).

Rioux, J.-P. *The Fourth Republic, 1944–1958* (Cambridge: Cambridge University Press, 1987).

Duchêne, F. *Jean Monnet: the First Statesman of Independence* (New York: Norton, 1994).

Horne, A. *A Savage War of Peace: Algeria 1954–1962* (gözd. geç. ve günc. bas., Londra: Pan, 2002).

Berstein, S. *The Republic of de Gaulle, 1958–1969* (Cambridge: Cambridge University Press, 1993).

Gough, H. ve Horne, J. (eds) *De Gaulle and Twentieth Century France* (Londra: Edward Arnold, 1994).

Lacouture, J. *De Gaulle: the Ruler, 1945–1970* (Harvill, 1992).

Posner, C. (ed.) *Reflections on the Revolution in France: 1968* (Harmondsworh: Penguin, 1970).

Rioux, J.-P. ve Berstein, S. *The Pompidou Years, 1969–1974* (Cambridge: Cambridge University Press, 2000).

Frears, J. R. *France in the Giscard d'Estaing Presidency* (Londra: Allen & Unwin, 1981).

Bell, D. S. *François Mitterrand: a Political Biography* (Cambridge: Polity, 2005).

Laughland, J. *The Death of Politics: France under Mitterrand* (Harmondsworth: Michael Joseph, 1994).

Maclean, M. (ed.), *The Mitterrand Years: Legacy and Evaluation* (Londra: Macmillan, 1998).

Keeler, J.T.S. ve Schain, M.A. (eds) *Chirac's Challenge: Liberalisation, Europeanisation, and Malaise in France* (Londra: Macmillan, 1996).

Hanley, D. *Party, Society, Government: Republican Democracy in France* (Oxford: Oxford University Press, 2002).

Bell, D.S. ve Criddle, B. *The French Communist Party in the Fifth Republic* (Oxford: Clarendon Press, 1994)

Elgie, R. *Political Institutions in Contemporary France* (Oxford University Press, 2003).

Flower, J. E. (ed.) *France Today* (yeni bas., Londra: Hodder & Stoughton, 2002).

Sa'adah, A. *Contemporary France: a Democratic Education* (Oxford: Rowman & Littlefield, 2003).

Godin, E. ve Chafer, T. *The French Exception* (New York and Oxford: Berghahn, 2005).

Gordon, P. ve Meunier, S. *The French Challenge: Adapting to Globalisation* (Washington, DC: Brookings Institution Press, 2001).

Fenby, J. *On the Brink: the Trouble with France* (Londra: Little, Brown, 1998).

Rosanvallon, P. *The New Social Question: Rethinking the Welfare State* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2000).

Mendras, H. ve Cole, A. *Social Change in Modern France: Towards a Cultural Anthropology of the Fifth Republic* (Cambridge: Cambridge University Press, 1991).

Gregory, A. ve Tidd, U. (eds) *Women in Contemporary France* (Oxford: Berg, 2000).

Cook, M. (ed.) *French Culture since 1945* (Londra: Longman, 1993).

Flood, C. ve Hewlett, N. (eds) *Currents in Contemporary French Intellectual Life* (Londra: Macmillan, 2000).

Badiou, A. *The Meaning of Sarkozy* (Londra: Verso, 2008).

Gaffney, J. *Political Leadership in France: from Charles de Gaulle to Nicolas Sarkozy* (Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2012).

Evans, J. *The 2012 French Presidential Elections: the Inevitable Alternation* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2013).

Goodliffe, G. *The Resurgence of the Radical Right in France: from Boulangisme to the Front National* (Cambridge, Cambridge University Press, 2012).

Nester, W.R. *De Gaulle's Legacy: the Art of Power in France's Fifth Republic* (New York, Palgrave Macmillan, 2014).

Drake, H. *Contemporary France* (Basingstoke & New York, Palgrave Macmillan, 2011).

Bowen, J. *Can Islam be French?: Pluralism and Pragmatism in a Socialist State* (Princeton, Princeton University Press, 2010).

Fredette, J. *Constructing Muslims in France: Discourse, Public Identity and the Politics of Citizenship* (Philadelphia, Temple University Press, 2014).

Chabal, E. (ed.) *France since the 1970s: History, Politics and Memory in an Age of Uncertainty* (Londra, Bloomsbury, 2015)

DİZİN

Agincourt Savaşı 55
Anayasa 124, 135, 137, 140, 161, 175, 176, 218, 240, 258, 259, 302, 311, 326, 327
Anglo-Saksonlar 11, 245, 267, 268, 269, 325, 340
Aron, Raymond 250, 389
Attali, Jacques 349
Avrupa Birliği 12, 33, 200, 293, 295, 303, 313, 326, 327, 333, 340, 342, 348, 354, 370, 371, 372, 376

Bastille 110, 124, 125, 130, 160, 318, 362
Baudelaire, Charles 166
Bismarck 163, 168, 172
Blitzkrieg 210
Bolşevik Devrimi 127, 199
Breton, André 196, 197, 387
Butor, Michel 271

Calvin, Jean 74
Cardin, Pierre 10
Cézanne, Paul 166, 180
Charlemagne (Şarlman) 31, 32, 33, 34, 35, 65, 92, 285, 397
Churchill, Winston 220, 221, 222, 223, 226, 231, 246
Clovis 28, 29, 30, 92, 381, 397
Conciergerie 9
Côte d'Azur 9
Curie, Marie 186

de Balzac, Honoré 158
Degas, Edgar 178
de Sade, Marquis 125
de Toqueville, Alexis 165
Diderot 117, 118, 119
Dreyfus Davası 182, 305, 366
Dumas, Alexandre 87
Duras, Marguerite 271

École Normale Supérieure 2, 281, 317
École Polytechnique 317

Eğitim 2, 33, 48, 119, 140, 145, 146, 154, 177, 185, 253, 290, 302, 315, 316, 317, 320, 333, 348, 351, 352, 355, 356, 364, 369, 371, 378
Eiffel Kulesi 180
Erasmus 74

Febvre, Lucien 80, 383
Flaubert, Gustave 167
Foucault, Michel 113, 272, 384
Fouché 144, 147
Franklar 29, 36

Galya 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 58
Gauguin, Paul 178
Gestapo 215, 226, 366
Godard, Jean-Luc 10, 270
Guizot, François 154

Haussmann, Baron 164
Hindiçin 177, 249, 250, 266, 309
Hitler, Adolf 198
Ho Chi Minh 236
Hugo, Victor 148, 157, 163, 247

Invalides 9, 124, 153

Işid 362, 363

Jan Dark 13, 55, 56, 57, 58
Jaurès, Jean 175, 182, 185, 187, 198
Jefferson, Thomas 131
Joffre, General 188

Karanlık Çağ 26, 31
Karolenj Hanedanı 30
Keltler 23
Komünist Parti 206, 208, 237, 238, 241, 242, 243, 251, 273, 283, 288, 291, 298, 302, 332
Kristeva, Julia 310
Kübizm 186
Kürtaj 199, 285, 310, 377

Lafayette 122, 129, 130, 131, 135, 136, 152
Lascaux Mağarası 17, 19
Latin Mahallesi 39, 274
Lefebvre, Henri 39, 274
Lenin 121, 127
Lévi-Strauss, Claude 272

Mağara resimleri 17
Malraux, André 2, 196, 207, 260, 269, 275, 387, 388
Marksizm 243, 244, 273
Marne Savaşı (1945) 188

Martel, Charles (Çekiç Şarl) 30, 31, 34
Marx, Karl 159, 162, 385, 386
Merovenj Hanedanı 28
Mirabeau 129, 130, 131, 132
Monet, Claude 166, 178, 179
Müslümanlar 252, 370

Napoleon Savaşları 11, 156
NATO 241, 247, 248, 250, 267, 343, 348, 371, 374
Normandiya 9, 35, 36, 43, 44, 46, 230, 363
Notre Dame 39, 44, 48
Nükleer enerji 265

Paris Antlaşması 114
Paris Komünü 173, 374
Pirenne, Henri 31
Poitiers 54, 70, 76
Proust, Marcel 184
Prusya 112, 114, 135, 138, 146, 160, 168, 171, 172, 191, 193, 194

Rabelais, François 79, 383
Racine 13, 84, 100, 101, 102, 103, 116, 398
Reformasyon 5, 61, 62, 74, 382
Renault 239, 282
Renoir, Jean 209
Richelieu, Kardinal 87, 88
Robespierre, Maximilien de 121, 130, 132, 136, 137, 138, 139, 140, 144, 304, 399
Roma 10, 14, 15, 17, 22, 25, 26, 27, 29, 32, 33, 46, 55, 62, 63, 65, 72, 73, 87, 91, 96, 97, 99, 102, 105, 251, 303, 337, 381
Romalılar 21, 22, 24, 25, 27

Saksonlar 325
Sanayi 201, 368
Sartre, Jean-Paul 213, 242, 317, 387, 388
Sekülarizm 14, 378
Sinema 270, 272
Soğuk Savaş 5, 128, 235, 240, 242, 243, 248, 249, 266, 267, 268, 298, 306, 388
Somme Savaşı 188
Sosyalist Parti 2, 199, 284, 292, 327, 331, 373
Sosyalizm 149, 290, 313
Sömürge 5, 235, 388
Stalin 205, 208, 237, 239, 243, 251
Stendhal (Henri Beyle) 148, 158
Şarap 23, 67, 144

Talleyrand 144, 145, 147, 148, 150, 152
Touraine, Alain 351
Trafalgar Savaşı 146
Truffaut, François 270
Türkiye 327

Uderzo, Albert 21
Ütopyacı Sosyalistler 162

Valéry, Paul 196, 387
Varoluşçuluk 242
Vatikan 14, 43, 45, 46, 58, 65, 74, 167, 199
Verdun Savaşı 188, 215
Vichy hükümeti 287
Voltaire 25, 32, 110, 111, 115, 118, 119, 381, 384

Waterloo Savaşı 150
Willendorf Venüsü 19

Yalta Konferansı 231
Yolsuzluk 293, 375

Zola, Émile 166, 183, 184

Kısa *Fransa Tarihi*, Kelt, Roma ve Cermen kültürleri üzerine kurulmuş bir devlet olan Fransa'nın tarihini belli bölümler halinde ele alıyor: Keltler ile Romalıların savaşları, Cermenlerin sahneye çıkışı, Karolenj ve Bourbon Hanedanları, Fransız Devrimi, Paris Komünü, Alman işgalleri, Cezayir sorunu, ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci cumhuriyetler...

Yazar Jenkins, Vercingétorix ve Charlemagne'dan De Gaulle ve Mitterand'a kadar Fransız tarihinde rol oynamış önemli askeri ve siyasal figürlerle Sarkozy ve Macron gibi neoliberalizm dönemi liderlerinin vizyon ve faaliyetlerine ışık tutuyor.

Bu kitabı okuyarak Fransa'nın edebiyat, sanat, felsefe ve bilimde nasıl bu kadar başarılı olabildiğini ve dünya lideri vasfında ileri teknoloji firmaları çıkarabildiğini öğreneceksiniz. Ayrıca devlet yapısı ve mekanizmasının işleyişi, idare, vergi, eğitim, sağlık ve soysal güvenlik sistemleri hakkında bilgi sahibi olacaksınız.

Fransa'yı daha yakından tanımak isteyenler kaçırmasın...

"Mağara resimlerinden ekspresyonizme, krallardan cumhurbaşkanlarına, iki bin yılı kapsayan uzun, ihtiraslı ve okuması keyifli bir drama."

— *The Publisher*

internet satış
saykitap.com
50 TL
ISBN 978-605-02-0851-1
9 786050 208511
SAY YAYINLARI

THG
218274
SVE

sayyayincilik.com
facebook.com/sayyayinlari
twitter.com/sayyayinlari
instagram.com/sayyayincilik